

วารสาร

การพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

ISSN 2286-9824

Journal of Community Development and Life Quality

1. แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบางเขินฝั่งเหนือ:การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนในบริบทของไทย อลิษา สหวัชรินทร์.....	1
2. การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากานอำเภอสันป่าตองจังหวัดเชียงใหม่ ธงชัย ภูวนาถวิจิตร.....	14
3. การเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะต่าบหลหนองลูอำเภอสังขละบุรีจังหวัดกาญจนบุรี ฐิตารีย์ โกมะ.....	24
4. ทุนมนุษย์ของเจนเนอร์ชั่นซีกับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ บังอร ศิริสัญญาลักษณ์.....	36
5. การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง:กรณีศึกษาชุมชนพุนบำเพ็ญเขตภาษีเจริญกรุงเทพมหานคร กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว จิระพงศ์ เรืองกุน และสายใจ ชุนประเสริฐ.....	46
6. การพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกในพื้นที่อำเภอเสิงสูงจังหวัดนครศรีธรรมราช จรวัย สุวรรณบำรุง จันทร์จรรย์ ถือทอง ธิติรัตน์ เอกศิรินิมิตร และ สุภาพร ทองจันทร์.....	58
7. การศึกษาความรู้และพฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชมรมผู้สูงอายุเทศบาลนครรังสิตจังหวัดปทุมธานี เอมอร ชัยประทีป.....	77
8. ความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพเพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุบ้านดอนประดู่อำเภอปากพะยูนจังหวัดพัทลุง ประภาพร ยางประยงค์ และนัยนา แซ่แต้.....	89
9. ปัจจัยที่ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา เจษฎา นกน้อย วรรณภรณ์ บริพันธ์ กัญญาภัทร บูหมิต และ สาทีนิ สุวิทย์พันธุ์วงศ์.....	99
10. สัมพันธภาพระหว่างบุคคลของอาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์ใหม่:ชุมชนแห่งการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา ปริวิทย์ ไวทยาชีวะ และทิพย์รัตน์ นพฤทธิ์.....	107
11. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและแปลงสาธิตเพื่อผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรชุมชนช่อเอาเภอแม่แตงจังหวัดเชียงใหม่ อัคร์ อัจฉริยมนตรี.....	118
12. ปัญหาและแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติในประเทศไทย ปรารธนา ยศสุข และพงศกร กาวิชัย.....	129
13. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนานโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์กรปกครองท้องถิ่น:กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท่าอำเภอแม่อนและเทศบาลตำบล หลวงเหนืออำเภอดอยสะเก็ดจังหวัดเชียงใหม่ พงศกร กาวิชัย สมคิด แก้วทิพย์ ปรารธนา ยศสุข ชมชวน บุญระหงส์.....	142
14. แนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนทำसानอำเภอเมืองจังหวัดสงขลา สุจิตราภรณ์ จุลปาโล.....	155
15. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ขนมซีโรงหมูอ่อนสำหรับกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปาอำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่ ปาริชาติ ศงสนันท์ และศิริลักษณ์ เจริญรัตน์.....	163
16. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วของตำบลสามเรือนอำเภอบางปะอินจังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิจิตรา เหลียวตระกูล และวชิรญา เหลียวตระกูล.....	174
17. การพัฒนาการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพเพื่อเป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำในอาหาร Daovieng Yaibouathong สุธิดา วันโน สุพันธ์ณี สุวรรณภักดี วิวรุตม์ แต้มประสิทธิ์ พรพิมล พิมลรัตน์ และ นิวุฒิ หวังชัย.....	186

คำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับ

เรื่องที่ตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความปริทัศน์ หรือบทความวิชาการ

การเตรียมต้นฉบับ

1. ภาษา เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ

2. การพิมพ์ พิมพ์หน้าเดียวบนกระดาษขนาด A4 ด้วยไมโครคอมพิวเตอร์โปรแกรมไมโครซอฟต์เวิร์ด ตัวอักษร Cordia new ขนาด 14 ตัวอักษรต่อนิ้ว ความยาวไม่ควรเกิน 10 หน้า (รวมบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

3. การเรียงลำดับเนื้อหา

3.1 **ชื่อเรื่อง (Title)** ควรสั้น ชัดเจน และต้องสื่อเป้าหมายหลักของการศึกษาวิจัย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวอักษร Cordia new ขนาด 18 หน้า

3.2 **ชื่อผู้เขียน** เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวอักษร Cordia New ขนาด 15 หน้า สำหรับที่อยู่ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ให้พิมพ์บรรทัดถัดไป ช้างล่างชื่อผู้เขียน ตัวอักษร Cordia new ขนาด 12

3.3 **บทคัดย่อ (Abstract)** ควรเป็นเนื้อหาที่สั้น ชัดเจนและเข้าใจง่าย โดยรวมเหตุผลในการศึกษาวิจัย อุปกรณ์ วิธีการ ตลอดจนผลการศึกษาและสรุปด้วย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ควรเกิน 200 คำ และให้ระบุคำสำคัญ (keywords) ไว้ท้ายบทคัดย่อแต่ละภาษาด้วย (บทความปริทัศน์อาจไม่ต้องมีบทคัดย่อ)

3.4 **คำนำ (Introduction)** แสดงความเป็นมาและเหตุผลที่นำไปสู่การศึกษาวิจัย อาจรวมการตรวจเอกสาร (Review of Literature) และวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยไว้ด้วย

3.5 **อุปกรณ์และวิธีการ (Materials and Methods)** ให้อธิบายละเอียดวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ ตลอดจนวิธีและแบบจำลองการศึกษาวิจัยที่ชัดเจน และสมบูรณ์

3.6 **ผลการศึกษาหรือผลการทดลอง (Results)** ให้บรรยายผลการศึกษาวิจัย พร้อมเสนอข้อมูลในรูปแบบ ตารางหรือภาพประกอบได้ โดยตารางหรือภาพ ให้จัดทำเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด

3.7 **วิจารณ์ (Discussion)** ควรเชื่อมโยงกับผลการศึกษาว่าสอดคล้องกับสมมติฐาน หรือแตกต่างไปจากผลงานวิจัยที่มีผู้รายงานไว้ก่อนหรือไม่อย่างไรและด้วยเหตุใด โดยมีพื้นฐานการอ้างอิงที่เชื่อถือได้ วิจารณ์อาจนำไปรวมกับผลการศึกษาเป็นผลการศึกษาและวิจารณ์ (Results and Discussion)

3.8 **สรุป (Conclusion)** ควรสรุปผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หรือทำให้ข้อเสนอแนะ หรือระบุอุปสรรคและแผนงานวิจัยที่จะดำเนินการต่อไป

4. กิตติกรรมประกาศ หรือ คำขอบคุณ (Acknowledgement)

อาจมีหรือไม่ก็ได้ เป็นการแสดงความขอบคุณแก่ผู้ช่วยเหลือในงานวิจัย แต่ไม่ได้เป็นผู้ร่วมงานวิจัย

5. เอกสารอ้างอิง (References)

5.1 **ในเนื้อเรื่อง** ไม่ควรอ้างอิงถึงเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือห่างไกล ระบบที่ใช้อ้างอิงคือระบบชื่อ และปี (Name-and-year System) ในเอกสารภาษาไทย ให้ใช้ชื่อตัวและปี พ.ศ. เช่น สมชาย (2545) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย, 2545) หากมีผู้เขียน 2 คน ให้ใช้ชื่อ สมชาย และ สมหญิง (2547) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย และสมหญิง, 2547) และถ้ามีผู้เขียนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ให้ใช้ชื่อคนแรกแล้วตามด้วยคำว่า และคณะ เช่น สมชาย และคณะ (2546) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย และคณะ, 2546) ในกรณีเอกสารเป็นภาษาอังกฤษ ให้ใช้ชื่อสกุลและปี ค.ศ. เช่น Johny (2003)... หรือ... (Johny, 2003) ถ้าผู้เขียนมี 2 คน ให้ใช้เป็น Johny and Walker (2004) ... หรือ... (Johny and Walker, 2004) หากมีมากกว่า 3 คน ให้ใช้เป็น Johny et al. (2005) หรือ (Johny et al., 2005) สำหรับในบัญชีเอกสารอ้างอิง ให้ใส่ชื่อผู้เขียนทุกคน ห้ามใช้คำว่า และคณะ หรือ et al.

5.2 **เอกสารอ้างอิง ให้เรียงลำดับเอกสารภาษาไทยก่อนภาษาอังกฤษ โดยเรียงตามลำดับอักษรในแต่ละภาษา ตามรูปแบบการเขียนมีดังนี้**

1) วารสาร (Journals)
ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ชื่อวารสาร (เขียนเต็ม) ปีที่(ฉบับที่): เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด.

ภาณุ ธนอำรุงกุล และ จำไพพรรณ อภิชาติพงศ์ชัย. 2556. ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม จากศูนย์เครือข่าย ประชาชนชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์. วารสารเกษตร 29(1): 79-88.

Barcenas, N.M., T.R. Unruh and L.G. Neven. 2005. DNA diagnostics to identify internal feeders (Lepidoptera: Tortricidae) of pome fruits of quarantine importance. Journal of Economic Entomology 98(2): 299-306.

2) หนังสือ และตำรา (Books & Textbooks)

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อหนังสือ. สำนักพิมพ์, เมืองที่พิมพ์. จำนวนหน้าทั้งหมด.

สัญญา จตุรสิทธา. 2555. เทคโนโลยีเนื้อสัตว์. โรงพิมพ์เมือง, เชียงใหม่. 367 หน้า.

Gullan, P.J. and P.S. Cranston. 2005. The Insects: An Outline of Entomology. 3rd ed. Blackwell Publishing, Malden. 505 p.

3) **เรื่องย่อในตำราหรือหนังสือที่มีผู้เขียนแยกเรื่องกันเขียน และมีบรรณานุกรม**
ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่องย่อ. หน้า เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด.
ใน: ชื่อบรรณานุกรม, (บก.). ชื่อหนังสือ. สำนักพิมพ์, เมืองที่พิมพ์.

ดำรง เวชกิจ และ สมบูรณ์ ทองสกุล. 2535. เทคนิคการใช้สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช. หน้า 22-42. ใน: สุวัฒน์ รวยอารีย์ (บก.). แมลงและศัตรูศัตรูที่สำคัญของพืชเศรษฐกิจและการบริหาร. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดียสแควร์, กรุงเทพฯ.

Tilgner, E.H. 2009. Phasmida (Slick and leaf insects). pp.765-766. In: V.H. Resh and R.T. Carde (eds). Encyclopedia of Insects. 2nd ed. Academic Press, London.

4) เอกสารวิชาการอื่น ๆ

ชื่อผู้เขียน หรือหน่วยงาน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่องหรือชื่อหนังสือ. ประเภทของเอกสาร. สถาบันหรือหน่วยงานที่จัดทำ, เมืองที่พิมพ์. จำนวนหน้าทั้งหมด.

ทวีศักดิ์ ชัยภาส. 2544. แมลงศัตรูปาล์มในในประเทศไทย. เอกสารวิชาการ. กองกัญและสัตววิทยา กรมวิชาการเกษตร, กรุงเทพฯ. 126 หน้า.

5) **สื่ออิเล็กทรอนิกส์**

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: ชื่อ Website (วันเดือนปีที่สืบค้นข้อมูล).

กรมวิชาการเกษตร. 2554. เชื้อโรค (Pathogen). (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.doa.go.th/>

fielcrops/ipm/th/books/cabi_natural_enemies_1/book_3.html (2 8 มีนาคม 2555).

Wedmann, S., S. Bradler and J. Rust. 2006. The first fossil leaf insect: 47 million years of specialized cryptic morphology and behavior. (Online) . Available:<http://www.pnas.org/content/104/2/565.full> (December 16, 2009).

หมายเหตุ การใช้ข้อมูลแหล่งอ้างอิงจากเว็บไซต์หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อนุญาตในกรณีที่ข้อมูลดังกล่าวไม่สามารถสืบค้นจากแหล่งข้อมูลหนังสือหรือวารสารเท่านั้น

รูปแบบในการใช้ภาษาอังกฤษในเนื้อเรื่องภาษาไทย

ชื่อวิทยาศาสตร์ คำขึ้นต้นให้ใช้อักษรตัวใหญ่ และใช้อักษรตัวเอน

Meloidogyne incognita

ชื่อเฉพาะ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่ทุกคำ

Berdmann, Marschner

ภาษาอังกฤษทั้งในวงเล็บและนอกวงเล็บ ให้ใช้ตัวเล็ก

completely randomized design, (transition period)

ตัวย่อ ให้ใช้อักษรตัวใหญ่ทั้งหมด และควรมีคำเต็มบอกไว้ในการใช้ครั้งแรก

(randomized complete block design, RCBD)

หัวข้อเรื่อง ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Abstract, Introduction

คำแรกที่ตามหลัง คำสำคัญ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Keywords: Mango, chlorophyll

การส่งเรื่องเพื่อตีพิมพ์

ให้ส่งต้นฉบับ หรือ Online submission

การตอบรับบทความ

บทความที่ตีพิมพ์ในวารสาร ต้องได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

(JOURNAL OF COMMUNITY DEVELOPMENT AND LIFE QUALITY)

ผู้จัดพิมพ์	เครือข่ายบริหารการวิจัย	Publisher	Research Administrative Network
กำหนดการพิมพ์	วารสารราย 4 เดือน (3 ฉบับ/ปี) ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม	Publication	Tri-annually Issue 1 January-April Issue 2 May-August Issue 3 September-December
วัตถุประสงค์	เป็นวารสารสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ตีพิมพ์ผลงานวิจัยของนักวิชาการและบุคคลทั่วไปที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาชุมชนและเพิ่มคุณภาพชีวิต โดยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)	Objective	To be Humanities and Social Sciences journal published the results of research scholars and the general quality and can be used, especially for community development and enhance the quality of life. The journal was supported by the Office of the Higher Education Commission (OHEC)
ที่ปรึกษา	นางสาว อภรณ์ แก่นวงศ์ เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา รศ. นพ. สรณิต ศิลธรรม รองเลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา นาย ขจร จิตสุขุมมงคล รองเลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา นางสาว สุมันทนา จันทร์โรจวงศ์ ผู้อำนวยการสำนักประสานและส่งเสริมกิจการอุดมศึกษา	Consultants	Aporn Kanvong, Ms. Deputy Secretary-General, OHEC Assoc.Prof.Soranit Siltharm, M.D Deputy Secretary-General Mr.Kajorn Jitsukummongkol Deputy Secretary-General Sumantana Chantarojwong, Ms. Director, Bureau of General Administration
บรรณาธิการ	ศ. ดร. สัญชัย จตุรสิทธิ์ธา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	Editor	Sanchai Jaturasitha, Ph.D., Prof. Chiang Mai University
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ดร. จารุรินทร์ ภูระย้า สำนักประสานและส่งเสริมกิจการอุดมศึกษา รศ. ดร. ไสว บุรณพานิชพันธุ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	Asst. Editor	Jarurin Pooraya, Ph.D. Bureau of Cooperation and Promotion, OHEC Sawai Buranapanichpan, Ph.D., Assoc. Prof. Chiang Mai University
กองบรรณาธิการ (ฝ่ายวิชาการ)	ศ. ดร. ศุภชัย ปทุมนากุล มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ. ดร. ภูพงษ์ พงษ์เจริญ มหาวิทยาลัยนเรศวร รศ. ดร. ก้าน จันทร์พรหมมา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ รศ. ดร. สุธรรม นียมวาส มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รศ. มุกดา สุขสวัสดิ์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย	Editorial Board (Academic)	Supachai Pathumnakul, Dr., Prof. Khon Kaen University Pupong Pongcharoen, Ph.D., Asst. Prof. Naresuan University Kan Chantrapomma, Ph.D., Assoc. Prof. Hat Yai University Sutham Niyomwas, Ph.D., Assoc. Prof. Prince of Songkla University Mookda Suksawat, Assoc. Prof. Rajamangala University of Technology Srivijaya

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

(JOURNAL OF COMMUNITY DEVELOPMENT AND LIFE QUALITY)

รศ. ดร. ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

รศ. ดร. อนันต์ ทองระอา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ผศ. ดร. จิตติมา เจริญพานิช

มหาวิทยาลัยบูรพา

ผศ. ดร. ปฐมทัศน์ จิระเดชะ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผศ. ดร. อริศร์ เทียนประเสริฐ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผศ. ดร. สุพัฒน์ กู้เกียรติกุล

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

นางสาวกมลนัฐ จุลรัตน์

กองบรรณาธิการวารสารการพัฒนาชุมชน

และคุณภาพชีวิต เครือข่ายบริหารการวิจัย

ภาคเหนือตอนบน คณะเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จ. เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0 5394 4097 ต่อ 102

โทรสาร 0 5394 4097 ต่อ 103

E-mail: uppernorth.unm@gmail.com

Website: [http://j-com-dev-and-life-](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

[qua.oop.cmu.ac.th](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

Chitnaron Sirisathitkul, Dr., Assoc. Prof.

Walailak University

Anan Tongraar, Ph.D., Assoc. Prof.

Suranaree University of Technology

Jittima Charoenpanich, Ph.D., Asst. Prof.

Burapha University

Pathomthath Chiradeja, Ph.D., Asst. Prof.

Srinakharinwirot University

Alice Thienprasert, Ph.D., Asst. Prof.

Silpakorn University

Supath Kookiatkoon, Ph.D., Asst. Prof.

Ubon Ratchathani University

Editorial Board Kamonnat Junrat, Ms.

(Management) Editorial Board, Journal of Community

Office and Development and Life Quality, Upper

Inquiries Northern Research Administrative Network,

Faculty of Agriculture, Chiang Mai University,

Chiang Mai 50200, Thailand

Tel: 0 5394 4097 ext. 102

Fax: 0 5394 4097 ext 103

E-mail: uppernorth.unm@gmail.com

Website: [\[qua.oop.cmu.ac.th\]\(http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th\)](http://j-com-dev-and-life-</p></div><div data-bbox=)

กองบรรณาธิการ
สำนักงานและ
การติดต่อ

กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจและแก้ไขบทความที่
เสนอเพื่อการตีพิมพ์ในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

The Editorial Board claims a right to review and correct
all articles submitted for publishing

บทความหรือข้อความใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต เป็นวรรณกรรมของผู้เขียน
โดยเฉพาะ คณะผู้จัดทำไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่รับผิดชอบต่อขอของมหาวิทยาลัยและคณะผู้จัดทำ/บรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ

วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิตในฉบับนี้ เป็นการเริ่มต้น ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 จะมีบทความที่ได้รับการตีพิมพ์มากถึง จำนวน 17 เรื่องด้วยกัน เนื่องจากนโยบายของวารสารฯ มีความต้องการผลักดันให้วารสารฯ ก้าวไปสู่วารสาร 2 ภาษา คือ มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งผู้เขียนจะต้องดำเนินการเขียนต้นฉบับเป็นภาษาไทยก่อน จากนั้นจึงส่งบทความเข้าสู่กระบวนการมาตรฐานของวารสารฯ คือ ให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินตามระบบของวารสารฯ เมื่อได้ฉบับภาษาไทยที่ถูกต้องและได้คุณภาพแล้ว จึงจะมีการนำบทความดังกล่าวมาดำเนินการแปลเป็นภาษาอังกฤษ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาที่มีประสบการณ์งานวิจัยเชิงพื้นที่อีกครั้ง ทางวารสารฯ จึงขอรับการสนับสนุนจากผู้เขียนในการตีพิมพ์ เรื่องละ 5,000 บาท ซึ่งแน่นอนว่าไม่เพียงพอต่อค่าแปลเอกสาร แต่สำหรับค่าแปลส่วนเกิน ทางวารสารฯ จะช่วยสนับสนุน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าวารสารฯ มีความต้องการนำวารสารฯ เข้าสู่ฐานข้อมูลนานาชาติให้เร็วขึ้น เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน และผู้เขียน ทั้งในระดับชาติและนานาชาติต่อไป โดยจะเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปีนี้ ฉบับที่ 2 จึงทำให้วารสารฯ ต้องการที่จะจัดบทความที่คั่งค้างให้สามารถตีพิมพ์ได้ในวารสารฯ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 ทั้งหมด

เช่นเดียวกัน บทความที่ตีพิมพ์ก็ยังคงคุณภาพ มาตรฐานของวารสารฯ เพื่อผู้อ่านจะได้รับเนื้อหาทางวิชาการ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น เกษตรอินทรีย์ ซึ่งนับว่าเป็นวาระแห่งชาติที่ถือเป็นนโยบายของรัฐบาลชุดนี้ รวมทั้งผลงานวิจัย ด้านการท่องเที่ยว ประเพณี การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ดังนั้น วารสารฯ ในฉบับนี้จึงมีความหลากหลายของบทความเป็นอย่างมาก ซึ่งผู้อ่านจะได้รับสาระดี ๆ จากผลงานวิจัยเหล่านี้

ฉบับนี้จัดเป็นฉบับปฐมฤกษ์ที่ทางวารสารฯ มีนโยบายให้เป็น E - Journal อย่างเต็มรูปแบบ โดยผู้ที่สนใจสามารถ Download บทความ และพิมพ์บทความที่ท่านสนใจได้ ผ่านทางเว็บไซต์ของวารสารฯ โดยไม่ผิดลิขสิทธิ์ครับ

พบกันใหม่ ฉบับหน้าครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สัณชัย จตุรสิทธิ์ธา

บรรณาธิการวารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต

แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบางยี่ขันฝั่งเหนือ: การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนในบริบทของไทย

Landscape Vision Plan of North Bang Yi Khan District: Sustainable Waterfront Development in Thai Context

อลิษา สหวัชรินทร์^{1/}

Alisa Sahavacharin^{1/}

^{1/}สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จ.ปทุมธานี 12121

^{1/}Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Rangsit Campus,
Pathum Thani, 12121, Thailand

alisa_landtect@hotmail.com

(Received: 3 March 2016; Accepted: 18 October 2016)

Abstract: This research aims to propose alternatives to develop Chao Phraya river area together with revitalize cultural identity and quality of life for local community. Study area focus on the west bank of Chao Phraya River, Bang Yi Khan. This research is a qualitative research. Methodology was divided into 2 steps. The primary data collection, analysis data from the study area and analysis the secondary data from review literature. Including, proposes landscape vision plan and design the example area. The result showed that landscape vision plan of Chao Phraya River can be divided 3 choices include the conservation old value in the past, develop quality of life in the present and develop economy to the future.

Keyword: Cultural landscape, Chao Phraya River area, public space, landscape vision plan

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตามแนวทางการพัฒนาเมือง พร้อมทั้งฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตให้กับชุมชนท้องถิ่น พื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่ริมน้ำฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ย่านบางยี่ขัน งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการวิจัยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน 1) รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ศึกษา และข้อมูลทุติยภูมิจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเสนอแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ (landscape vision plan) และออกแบบพื้นที่ตัวอย่าง ผลการวิจัย พบว่าแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ของแม่น้ำเจ้าพระยาสามารถแบ่งออกเป็น 3 ทางเลือก ได้แก่ การอนุรักษ์คุณค่าเดิมในอดีต พัฒนาคุณภาพชีวิตคนปัจจุบัน และพัฒนาเศรษฐกิจสู่อนาคต

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรม พื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยา พื้นที่สาธารณะ แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์

คำนำ

“บางยี่ขัน” เป็นย่านเก่าแก่แห่งหนึ่งในฝั่งธนบุรี ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมทางน้ำ มีคลองบางยี่ขัน คลองบางจาก เชื่อมต่อจากแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนริมน้ำนี้มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ความเก่าแก่ของชุมชนในย่านนี้มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ ดังเห็นได้จากสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นอาคารอนุรักษ์ (กรมศิลปากร, 2557) ได้แก่ วัดภคินีนาถ วัดคฤหบดี วัดบวรรมงคลราชวรวิหาร วัดสิงห์ วัดทอง วัดสวนสวรรค์ (ร้าง) วัดเปาโรหิตย์ และวัดใหม่เทพนิมิตร์

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และการขยายตัวของเมืองจากฝั่งพระนครมาทางฝั่งธนบุรี การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากการขยายเมือง และพัฒนาโครงข่ายการสัญจร จึงเกิดสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาอีกแห่งหนึ่ง คือ สะพานพระราม 8 สร้างโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อบรรเทาการจราจรบนสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า และรองรับการเดินทางเชื่อมต่อรหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2543 มีผลทำให้บางส่วนของชุมชนย่านบางยี่ขัน โดยเฉพาะบ้านปูนถูกเวนคืน

ปัจจุบันรัฐบาลมีนโยบายจะก่อสร้างโครงการทางเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดพื้นที่ให้บูรณาการกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพประชาชน การส่งเสริมการใช้จักรยานในการสัญจร นันทนาการกีฬา และการ

ท่องเที่ยว รวมทั้งเพิ่มความปลอดภัยด้านการสัญจรริมแม่น้ำที่เป็นพื้นที่สัญลักษณ์ของประเทศ มีการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและกันตลิ่งพังเกือบตลอดแนว จากสะพานพระราม 7 จนถึงบริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า รวมระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร ทางเดินติตริมน้ำกว้าง 7 เมตร สวนหย่อม 3 เมตร ทางจักรยานกว้าง 7 เมตร ทางเท้า - บันได 2.50 เมตร ส่วนคอนกรีตที่ยื่นลงไปใต้ม่น้ำข้างละ 20 เมตร ให้เป็นพื้นที่นันทนาการสาธารณะ และจุดชมวิวแห่งใหม่ของกรุงเทพ ฯ อย่างไรก็ตามก็มีเสียงคัดค้าน และความกังวลต่อผลกระทบรวมถึงกระบวนการออกแบบ (รัชต, 2558) ทั้งผลกระทบต่อชุมชน ความเชื่อมต่อกิจกรรมกับพื้นที่ริมน้ำที่จะถูกตัดขาด การใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เหมาะสมต่อกิจกรรมนันทนาการตามวัตถุประสงค์ ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การก่อสร้างโครงสร้างขนาดใหญ่ทำให้พื้นที่รับน้ำลดลงและขยะที่อาจติดอยู่ใต้โครงสร้าง ระบบนิเวศชายน้ำที่จะถูกทำลาย รวมทั้งรูปแบบทางกายภาพที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการออกแบบและมีส่วนร่วมของผู้ใช้งานอย่างแท้จริง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบางยี่ขันฝั่งเหนือ: การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนในบริบทของไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะทางเลือกในการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเมือง พร้อมทั้งฟื้นฟูอัตลักษณ์ทั้งทางกายภาพและวิถีชีวิตวัฒนธรรมให้ชุมชนและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ผู้คนในชุมชนโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันและ

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ด้วยกระบวนการออกแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำโดยแนวทางการพัฒนาแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างยั่งยืนจากการศึกษาสภาพปัจจุบันพร้อมกับศึกษาประวัติศาสตร์ การใช้ประโยชน์ในอดีตและแนวโน้มสำหรับอนาคต ที่คำนึงถึงมิติต่างๆ ของแม่น้ำ ชุมชน และสถานที่ตลอดสองฝั่ง ทั้งปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

ขอบเขตของการวิจัย

1.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตการศึกษาในพื้นที่ริมแม่น้ำบางเขินฝั่งเหนือ ระหว่างสะพานกรุงธนบุรีถึงสะพานพระราม 8 ระยะ 500 เมตร จากริมแม่น้ำเจ้าพระยา

1.2 ขอบเขตด้านสังคม ขอบเขตการศึกษาในพื้นที่ประกอบไปด้วย 8 ชุมชนในแนวบางเขิน ได้แก่ ชุมชนบ้านปูน ชุมชนวัดคฤหบดี ชุมชนสะพานไม้ ชุมชนวัดบวรมงคล ชุมชนวัดทอง ชุมชนวัดคิณีนาถ ชุมชนรถไฟพระยาอรรพวงค์ และชุมชนวัดสิงห์

1.3 ขอบเขตด้านการศึกษา งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีชีวิต (อนุวัฒนธรรมและทรงยศ, 2558) ประเภทเพื่อการจัดการ (สรวิศ และชัยสิทธิ์, 2557) โดยการบูรณาการกับการเรียนการสอน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 จำนวน 24 คน และคณาจารย์สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม 3 ท่าน ในระยะเวลา 2 เดือน ภายในกรอบวิชาการด้านการวางแผนภูมิสถาปัตยกรรม โดยมุ่งประเด็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม การประเมินคุณค่าทางกายภาพ คุณค่าทางกิจกรรม และคุณค่าทางความหมายของพื้นที่ศึกษา โดยศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐม

ภูมิจากการลงพื้นที่ร่วมกับผู้นำชุมชน ในการสำรวจพื้นที่ สังเกตกิจกรรม และสัมภาษณ์คนในชุมชน

อุปกรณ์และวิธีการ

วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ระยะการวางแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ และระยะการออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ โดยคณะวิจัยแบ่งการทำงานเป็นกลุ่ม และแต่ละกลุ่มไขว้การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำข้อมูลแต่ละชั้นมาซ้อนทับกัน เพื่อให้ผลการวิเคราะห์ใน ระยะที่ 2 ทุกกลุ่มมีข้อมูลครบ ทุกหัวข้อ

ขั้นรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการทำงานในระยะแรกนี้มุ่งเน้นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ วิเคราะห์และประเมินข้อมูลพื้นที่วัตถุประสงค์ของระยะนี้เพื่อให้นักศึกษาฝึกการทำงานเป็นทีม ในการวางแผนรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ คัดแยกชุดข้อมูล วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลอย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยการค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์และประเมินข้อมูล นี้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1) ข้อมูลทุติยภูมิจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ (data gathering and analysis) โดยแสดงแผนที่ (map) ประกอบกับภาพถ่ายหรือการแสดงแบบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของพื้นที่โครงการ ตามหัวข้อหลัก ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชน และการตั้งถิ่นฐาน สังคมและวัฒนธรรม กฎหมาย ข้อบังคับ วิสัยทัศน์ แผนพัฒนา และ บทบาทของ

พื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยา และความเชื่อมโยงกับบริบทในระดับมหภาค

2) ข้อมูลปฐมภูมิจากการลงสำรวจพื้นที่

เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล จากการลงพื้นที่โครงการ ประกอบด้วย การใช้พื้นที่ ระบบการ

เข้าถึงและการสัญจร ตำแหน่งและรูปแบบอาคาร สถาปัตยกรรม โบราณสถาน รูปแบบมวลอาคาร-พื้นที่ว่าง ระบบน้ำและนิเวศวิทยา (figure 2) ระบบสาธารณูปโภค - สาธารณูปการ ทัศนียภาพ มุมมอง และสุนทรียภาพ และกิจกรรม

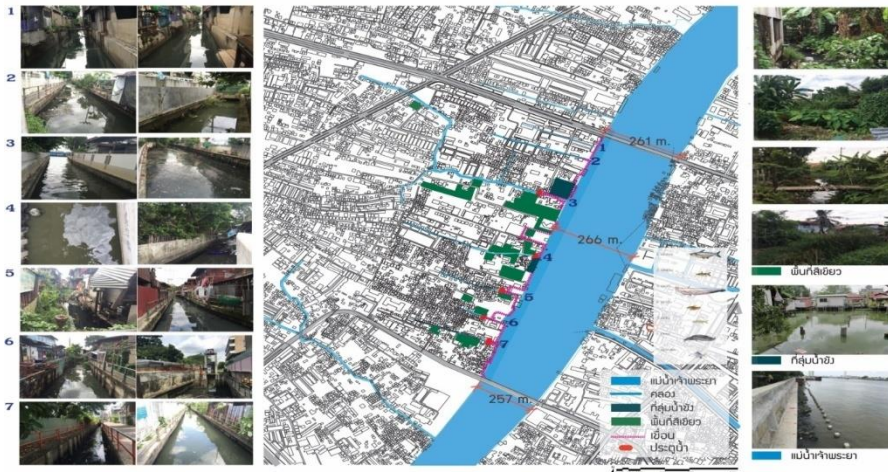

Figure 2 Map and images show landscape pattern of canals and green patches of the study area

ขั้นตอนการวางแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์

นำผลการค้นคว้าและเก็บข้อมูลด้านต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ เพื่อชี้ประเด็น “คุณค่า” ในด้านต่าง ๆ รวมทั้งสรุปโอกาส และข้อจำกัดของพื้นที่เพื่อนำเสนอวิสัยทัศน์รวมถึงแนวทางพัฒนาทั้งในส่วนของโปรแกรมและพื้นที่ จนเกิดเป็นแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์จากกระบวนการวิเคราะห์แบบบูรณาการของแต่ละกลุ่มนำเสนอและอภิปรายในชั้นเรียนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

1) การวิเคราะห์คุณค่า

การวิเคราะห์คุณค่าทำเพื่อสร้างความเข้าใจและจัดลำดับความสำคัญขององค์ประกอบในพื้นที่โครงการ โดยนักศึกษาต้องพิจารณา “คุณค่า” ขององค์ประกอบต่าง ๆ เป็นการประเมินคุณค่าของภูมิ

ทัศน์วัฒนธรรมเชิงคุณภาพ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556) ใน 3 มิติ ได้แก่ คุณค่าทางกายภาพ คุณค่าทางวัฒนธรรมวิถีชีวิต และคุณค่าทางความหมาย

- **คุณค่าทางกายภาพ** พิจารณาจากพื้นที่ / อาคาร ที่มีตำแหน่ง ที่ตั้ง และรูปแบบที่มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ และหรือสถาปัตยกรรม (วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอาคาร และที่ว่าง) พื้นที่ / อาคารที่มีลักษณะกายภาพที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ลักษณะ / ชนิดของพืชพรรณ ระบบนิเวศ และสภาพธรรมชาติ ที่แสดงเอกลักษณ์ท้องถิ่น รวมถึงมุมมอง / ช่องมอง / จุดหมายตาที่สร้างเอกลักษณ์ และจินตภาพที่ดีให้กับเมือง ฯลฯ

- **คุณค่าทางวัฒนธรรมวิถีชีวิต** พิจารณาจากลักษณะการใช้ที่ดิน (เช่น พื้นที่ย่านพักอาศัย - พื้นที่ค้าขาย - พื้นที่เกษตรกรรม - พื้นที่เพื่อการศึกษา - พื้นที่ใช้งานทางศาสนา - พื้นที่ใช้งานราชการ - พื้นที่รกร้าง - อื่น ๆ) ที่มีกิจกรรมสื่อถึงเอกลักษณ์ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ / อาคารที่เป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางสังคม วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น การค้าขาย / การสัญจร / การเชื่อมโยง ฯลฯ

- **คุณค่าทางความหมาย** พิจารณาจากพื้นที่ซึ่งส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ความเป็นมาของ “ถิ่นที่” ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน จนถึงอนาคตเพื่อวิเคราะห์โครงข่ายของเมือง (urban fabric) โดยมุ่งเน้นองค์ประกอบของเมืองที่มีผลต่อการรับรู้ จินตภาพของเมือง (image of the city) ได้แก่ path, node, edge, district, landmark เพื่อกำหนดขอบเขตของแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์โดยแต่ละกลุ่มอาจมีการตีความ และให้นำน้ำหนักของคุณค่าที่ต่างกัน เช่น พื้นที่โบราณสถานที่มีความหมายในระดับภูมิภาค หรือร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตที่จะกลายเป็นความทรงจำร่วมของชุมชน (collective memories) ฯลฯ

2) การประมวลหาโอกาส และข้อจำกัดของพื้นที่

เพื่อเป็นแนวทางเบื้องต้นในการวางแผนจัดการพื้นที่ในขั้นต่อไป นักศึกษาต้องสามารถประเมินและระบุตำแหน่งที่ตั้งของส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในพื้นที่โครงการที่ต้องการการจัดการ ทั้งในด้านการส่งเสริม (โอกาส) และด้านการป้องกัน / แก้ไข (ข้อจำกัด) โดยการประเมินงานในขั้นตอนนี้ นักศึกษาจะต้องเข้าใจประเด็นสำคัญ และเป้าหมาย

ของโครงการซึ่งได้มาจากการประมวลข้อมูลโครงการในทุก ๆ ขั้นตอน ออกมาเป็นแผนประมวลโอกาสและข้อจำกัดของพื้นที่โครงการ

3) แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ (landscape vision plan)

เป็นการเสนอวิสัยทัศน์เพื่อชี้แนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่โครงการโดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนเชิงกายภาพเป็นหลัก แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์มีลักษณะเป็นแผนที่แสดงเนื้อหาวัตถุประสงค์ และแนวความคิด (planning objectives and concept) การมองบทบาทของพื้นที่ที่มีผลต่อภาพรวมของเมือง เพื่อนำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ แนวคิด การอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่โครงการการจัดการ และจัดสรรพื้นที่ การใช้ที่ดินแสดง การจัดการสถาปัตยกรรม การจัดการพื้นที่ว่างสาธารณะ การจัดการการสัญจรท่าเรือ จุดขึ้นลงรถขนส่งมวลชน การใช้งาน (functions) และกิจกรรมต่าง ๆ (activities) ในพื้นที่ โดยแสดงกลไกเชิงกายภาพที่ใช้กำหนดแนวทางการพัฒนาเอกลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ (sense of place) และแสดงแนวความคิดเฉพาะด้านอื่น ๆ ตามที่แต่ละกลุ่มให้ความสำคัญ และเลือกพื้นที่ตัวอย่างเพื่อนำมาออกแบบพื้นที่สาธารณะริมน้ำตามวิสัยทัศน์ โดยพัฒนารายละเอียดของโครงการ ในด้านผู้ใช้สอย กิจกรรม การใช้งาน แนวคิด นำมาออกแบบการวางแผนและรายละเอียดแสดงทัศนียภาพ องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ เพื่อเป็นตัวอย่างแสดงแนวคิดของแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์เป็นกายภาพ นำมาอภิปรายผลของแนวทางเสนอแนะร่วมกับชุมชนและผู้เชี่ยวชาญ

ผลการศึกษาและวิจารณ์

จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาปัจจุบัน แต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของทะเลอ่าวไทย การพัดพาตะกอนมาทับถมทำให้เกิดเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ค่อย ๆ สะสม และขยายตัวขึ้นเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ มีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดิน ประกอบกับแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค เพาะปลูก และคมนาคม ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน และใช้ประโยชน์พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ ต่อมาที่ราบลุ่มเกิดใหม่นี้ อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ก็ล้วนตั้งอยู่บนพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เกิดเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานริมน้ำปรากฏเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเรือนแพ และได้ถูกยกสูง โดยหันหน้าบ้านออกสู่แม่น้ำ ซึ่งปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือการเป็นสังคมเกษตร ทำสวน ทำนา และการค้าทางทะเล โดยมีเส้นทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคม มีน้ำใช้เพื่อการกินการอยู่ โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมน้ำเป็นแบบแนวยาวไปตามลำน้ำ (linear pattern) ด้านหน้าของบ้านเรือน วัด สถานที่สำคัญล้วนหันหน้าลงสู่แม่น้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ส่วนด้านหลังเป็นพื้นที่เพาะปลูก (ศรีศักร, 2555) ในทางวัฒนธรรมประเพณีก็มีพระราชพิธี และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำแต่การเปลี่ยนแปลงของเมืองที่ขยายตัวออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นศูนย์กลางเดิม และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสัญจรจากทางน้ำเป็นทางบก ระบบการสัญจรทางถนนทำให้

บทบาทของความเป็นเมืองริมแม่น้ำเจ้าพระยาค่อย ๆ ลดลง รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำลดบทบาทลง มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมืองน้ำสู่สังคมเมืองบก (figure 3)

บางเขิน เป็นย่านเก่าแก่แห่งหนึ่งในฝั่งธนบุรี เขตบางพลัด เป็นชุมชนใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่มาเป็นเวลานาน เห็นได้จากสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และยังคงอยู่ เช่น วัดใหม่เทพนิมิตร วัดทอง และวัดบวรมงคล ด้วยความเป็นพื้นที่ลุ่มริมแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมเป็นแหล่งสวนผลไม้ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (ปราณี, 2552) เนื่องจากมีคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมเรียกว่า “สวนบางบอน” ซึ่งเป็นแหล่งปลูกเงาะและทุเรียนที่มีชื่อเสียง บ้านปูนเป็นชุมชนดั้งเดิมในย่านบางเขิน อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา และนำความรู้การทำปูนมาใช้ในการดำรงชีพ สืบมาถึงช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (วิจิตรานู, 2555) และ (ทวัต, 2550) วังบางเขินที่หลงเหลืออยู่แค่แนวกำแพง บริเวณใต้สะพานพระราม 8 (สุเจนและบุญกิจ, 2552) โรงสุราเป็นสถานที่ขึ้นชื่ออีกแห่งหนึ่ง ชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้ แต่วิถีชีวิตในปัจจุบัน วัฒนธรรมการกินหมากกินพลู สวนผลไม้ เต่าเผาปูน และโรงสุรา ไม่หลงเหลือให้เห็นอีกต่อไป เนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การขยายตัวของเมือง และการสร้างถนน ส่งผลให้วิถีชีวิต การประกอบอาชีพดั้งเดิมเปลี่ยนไป คนดั้งเดิมในชุมชนย้ายถิ่นฐานออกไป คนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น อาชีพส่วนใหญ่เป็นรับจ้างทั่วไป ใช้พื้นที่บ้านปูนเป็นแคที่พักอาศัย และออกไปทำงานนอกย่าน

แผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบางยี่ขันฝั่งเหนือ:
การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนในบริบทของไทย

Figure 3 Result from data gathering and analysis

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างสรุปได้ว่าแต่ละชุมชนมีอัตลักษณ์แตกต่างกัน โดยชุมชนที่อยู่ติดถนนเจริญสนิทวงศ์ และถนนใต้สะพานกรุงธน จะมีรูปแบบการดำรงชีวิตที่เป็นเมืองมากกว่า มีความทันสมัย รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเรือแฉก และอาคารพาณิชย์ ในขณะที่ชุมชนริมน้ำ เช่น ชุมชนบ้านปูน ชุมชนวัดคฤหบดี และชุมชนวัดบวรมงคล มี

ความสัมพันธ์สนมกันระหว่างคนในชุมชน และมีสำนึกรักถิ่นที่สูง วัดเป็นศูนย์รวมในการจัดกิจกรรมต่างทางด้านความเชื่อ และศาสนา มีศาลเจ้าปึงเก่าก่งมาเป็นสถานที่ทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชนบ้านปูน ซึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบไทยพุทธและไทยจีน

Figure 4 Result from site survey and analysis: social and culture, access and circulation, land use, visual and aesthetic

การเข้าถึงของพื้นที่แบ่งเป็นทางน้ำและทางบก ทางน้ำนั้น ทิศตะวันออกติดแม่น้ำเจ้าพระยา มีท่าเรือ 3 ท่า ได้แก่ ท่าสะพานกรุงธน ท่าวัดบวร มงคล และท่าวัดคฤหบดี คลองไม่สามารถสัญจรได้ เนื่องจากมีประตูน้ำกั้นและความตื้นเขินของคลอง ส่วนการสัญจรทางบก ทิศเหนือติดถนนราชวิถีและ สะพานกรุงธน ซึ่งเชื่อมฝั่งธนบุรีกับกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน ด้านทิศตะวันตกมีถนนจรัญสนิทวงศ์ ซึ่งมี ซอยเชื่อมจากถนนเข้าพื้นที่ในทิศทางตั้งฉากกับ แม่น้ำเจ้าพระยา ถนนบางส่วนซ้อนทับลงบนเส้น คลองเดิมที่กลายเป็นแค່ทางระบายน้ำ และมีซอย ย่อยและตรอกเชื่อมต่อแต่ละซอยเข้าด้วยกัน ซึ่งซอย ย่อยและตรอกเข้าถึงได้ด้วยรถจักรยานยนต์และทาง คนเดินเท่านั้น ทิศใต้ติดสะพานพระราม 8 (ส่วน ยกกระดาน) ซึ่งไม่มีทางเชื่อมลงในพื้นที่ ในซอยหลักจะ มีการบริการรถสองแถว และจักรยานยนต์รับจ้าง ใน

อนาคตมีแผนเส้นทางรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน สถานี สิรินครและสถานีบางเขินบนแนวถนนจรัญสนิทวงศ์ พื้นที่ที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงน้ำได้มีเฉพาะ พื้นที่วัดริมน้ำ ท่าเรือ และสวนสาธารณะ ซึ่งล้วนมี เขื่อนริมตลิ่งสูงเหนือระดับสายตา กั้นพื้นที่ สาธารณะเหล่านี้กับแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านการใช้ ที่ดินริมน้ำและ อัตลักษณ์ของชุมชนสวนผลไม้ ปรากฏเหลือในรูปของผังที่ดิน ส่วนที่เป็นคลอง บางส่วนได้แปรเปลี่ยนเป็นถนน วัดที่แต่เดิมอยู่ริมน้ำ และหันหน้าออกสู่มแม่น้ำหรือคลอง เปลี่ยนพื้นที่ ริมน้ำเป็นลานลาดแข็งและที่จอดรถ ชุมชนริมน้ำถูก ตัดขาดจากน้ำด้วยเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและเน้นการ เข้าถึงทางบก กิจกรรมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงถูก ซ้อนทับลงบนภูมิทัศน์ การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่ อาศัย พาณิชยกรรมอยู่บริเวณทิศเหนือของพื้นที่ มี ศูนย์กลางอยู่ที่ตลาดกรุงธน และริมถนนที่รถยนต์

เข้าถึงสะดวก ชุมชนยังมีวัดและโรงเรียน รวมทั้งสถานที่ราชการที่อยู่ริมน้ำ และยังใช้ประโยชน์จากน้ำ ได้แก่ สถานีตำรวจบรรณคดี และสถานีดับเพลิงบรรณคดี

ในด้านมุมมอง เชื้อกันน้ำบดบังทัศนียภาพ และตัดความความสัมพันธ์ทางมุมมองระหว่างคนกับแม่น้ำเจ้าพระยา จุดหมายที่สำคัญคือสะพานพระราม 8 และวัดต่าง ๆ อาคารสูงในพื้นที่ได้แก่ โรงเรียนทิวไผ่งาม โรงเรียนวิเวกริชท์ และคอนโดลุมพินีเพลส โดยรวมในพื้นที่ไม่สามารถรับรู้ความเป็นพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาได้ สถาปัตยกรรมแผนกลุ่มอาคาร เรียงตัวแบบแนวเส้น เป็นอาคาร

พาณิชย์ขนานไปกับถนน กลุ่มอาคารแบบล้อมรอบที่ว่าง โอบพื้นที่ให้เกิดที่ว่างกลางกลุ่มอาคาร วัดโรงเรียน อาคารแบบวางตัวเป็นกลุ่ม ที่อยู่อาศัย

จากขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและประเมินศักยภาพข้อจำกัดของพื้นที่ จึงทำให้เกิดการเสนอแนวทางการวางแผนวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ จากการวิเคราะห์ ประเมินคุณค่า ศักยภาพและข้อจำกัดแบ่งเป็น 3 แนวทางวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ ได้แก่ 1) มุ่งเน้นการอนุรักษ์คุณค่าเดิมในอดีต 2) มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตปัจจุบันของคนในชุมชน และ 3) มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสู่อนาคตจากฐานทุนทางวัฒนธรรมเดิม

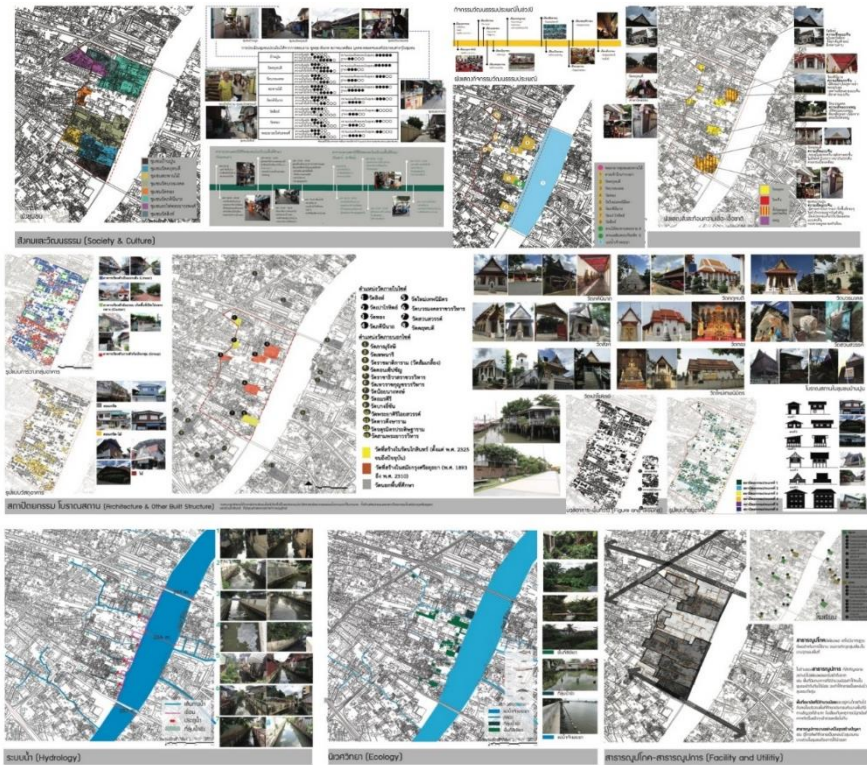

Figure 5 Result from site survey and analysis: Architecture and historic building, hydrology, ecology, facility and utility

Figure 6 Landscape vision plans 1, 2 and 3

แผนภูมิวิสัยทัศน์ 1: “เสน่ห์วันวาน สืบสาน บางยี่ขัน” มุ่งเน้นการอนุรักษ์ของเดิมที่มีคุณค่า ตั้งแต่อดีตมีแนวความคิดหลักในการอนุรักษ์ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และกิจกรรมที่มีคุณค่าของชุมชน ได้แก่ วัดและโบราณสถาน สวนผลไม้ และการทำปูน แล้วนำมาพัฒนาตามศักยภาพ โดยอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมโดยเฉพาะวิถีชุมชนเก่าแก่ที่ยังคงอยู่ เช่น ชุมชนบ้านปูน รวมทั้งนำกิจกรรมเดิมที่เคยมีคุณค่ากลับมา และพัฒนาพื้นที่ชุมชนใหม่ที่มีสัดส่วนคนภายนอกและลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ให้เป็นการใช้พื้นที่เชิงพาณิชย์มากขึ้น ทั้งนี้การอนุรักษ์และพัฒนาจะต้องทำควบคู่กันไปโดยไม่ส่งผลทางลบต่อกัน

แผนภูมิวิสัยทัศน์ 2: “สถานีชุมชน” มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน มีแนวความคิดหลักชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน พัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน แก้ปัญหา ส่งเสริมคุณภาพชีวิตตามแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง (จักรสิน, 2550) โดยเป็นการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การออกแบบชุมชนเมืองซึ่งชุมชนจะยั่งยืนได้ต้องมี

พื้นฐานจากความพอเพียงด้านการดำรงชีพ ความพอเพียงด้านการอยู่ร่วมกัน และความพอเพียงด้านภูมิปัญญาตามลำดับ เพื่อให้คนในชุมชนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน การคมนาคม เชื่อมต่อ รถไฟฟ้า ทางเท้า และเรือ แก้ปัญหาความสะอาดและความปลอดภัย ส่งเสริมพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

แผนภูมิวิสัยทัศน์ 3: “ชุมชนสร้างสรรค์ ผลักดันเศรษฐกิจ” มุ่งเน้นการพัฒนาจากฐานทุนทางวัฒนธรรมเดิมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ (สุวิภาและธัญญา, 2558) มีแนวความคิดหลักในการนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเป็นพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา โบราณสถานที่มีคุณค่า ชุมชนดั้งเดิมที่เข้มแข็ง (ชุมชนบ้านปูน) ประกออบกับศักยภาพในอนาคต การพัฒนาเส้นทางรถไฟฟ้ายาวสีเขียว แล้วนำมาพัฒนาต่อยอดทางเศรษฐกิจ เนื่องจากปัจจุบันทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ยังไม่ได้ถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน จึงมีแนวคิดจาก

ชุมชนสร้างสรรค์ผลักดันเศรษฐกิจจากอัตลักษณ์ที่สะท้อนตัวตนของชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญในการต่อยอดความสำเร็จในการพัฒนาสังคมและชุมชนที่ยั่งยืน ศักยภาพที่สำคัญ พัฒนาโบราณสถานและชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สรุป

การพัฒนาพื้นที่สาธารณะริมน้ำที่มีบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน ต้องการข้อมูลและการวิเคราะห์ในหลายมิติ ผลจากการประเมินกลุ่มนักศึกษาผู้ทำการศึกษาพื้นที่ และผู้เชี่ยวชาญแสดงให้เห็นว่า วิสัยทัศน์ภูมิทัศน์ทั้ง 3 แนวทาง สามารถตอบวัตถุประสงค์หลักทั้ง 3 วัตถุประสงค์ได้ โดยวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์การอนุรักษ์คุณค่าเดิมในอดีตได้คะแนนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ทั้งทางกายภาพและวิถีชีวิตวัฒนธรรมให้ชุมชนในระดับสูงสุด วิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนปัจจุบัน ได้คะแนนด้านการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ผู้คนในชุมชนในระดับสูงสุด และวิสัยทัศน์ภูมิทัศน์พัฒนาเศรษฐกิจสู่ออนาคตได้คะแนนการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตามแนวทางการพัฒนาเมืองในระดับสูงสุด แสดงให้เห็นว่าวัตถุประสงค์ที่ต่างกันทำให้เกิดทางเลือกที่ต่างกัน ซึ่งกระบวนการออกแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างยั่งยืนควรจะเกิดจากการศึกษาประวัติศาสตร์คุณค่าจากอดีต สภาพปัจจุบันและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต โดยคำนึงถึงมิติต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

ทางสังคม การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำต้องสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน พัฒนาจาก

รากฐานทางวัฒนธรรมผ่านการดำรงชีวิตของชุมชนมาแต่อดีต จึงทำให้เกิดพัฒนาการความเข้มแข็ง ดังนั้นการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำโดยปิดกั้นความสัมพันธ์กับน้ำ ย่อมไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน **ทางเศรษฐกิจ** ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาด้วยทุนทางวัฒนธรรม นอกจากจะสามารถกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่แล้ว ยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นที่ **ทางสิ่งแวดล้อม** การออกแบบต้องคำนึงถึงบทบาทเดิมของแม่น้ำ การเป็นเส้นทางไหลของน้ำ แม่น้ำเจ้าพระยาจำเป็นต้องสามารถรองรับน้ำ และส่งผ่านน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. 2557. ทะเบียนโบราณสถาน.

(ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:

<http://www.finearts.go.th/> (4 สิงหาคม 2558)

จักรสิน น้อยไธภูมิ. 2550. หลักการทางแนวคิด

ชุมชนเมืองที่พอเพียง. วิทยานิพนธ์

สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต.

มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. 217 หน้า

ทวีต อำไพพรรณ. 2550. การศึกษาแนวทางการ

ออกแบบศูนย์เรียนรู้เนื้อหาด้านประวัติศาสตร์

ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ธนบุรี โดย

การปรับประโยชน์ใช้สอยจากอาคารเก่า

ทรงคุณค่าและบูรณาการส่วนใหม่

สถาปัตยกรรม. วิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/

การผังเมือง 5(3): 53-67

ณปภัช รัตนวรรณกร และสุรินทร์ มหาวรรณ. 2557.

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากทุนทาง

- วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 2(2): 179-187.
- ปราณี กล้าส้ม. 2552. ย่านเก่าในกรุงเทพฯ. เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 4. เมืองโบราณ, กรุงเทพฯ. 88 หน้า
- วิธนาฐ พัทธ์ขันธ์วาน. 2555. “บางยี่ขัน” ถิ่นวังเจ้าลาว โรงสุราและโรงปูน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5034> (10 สิงหาคม 2558)
- รัชต ชมภูนิช. 2558. ข้อทักท้วงต่อโครงการพัฒนาริมแม่น้ำเจ้าพระยา. นิตยสาร Builder 25(11): 66-67
- สรวิศ เวสสุนทรเทพ และชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล. 2557. แนวโน้มการศึกษามัธยมศึกษาวัฒนธรรมในประเทศไทย. วารสารวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 10(3): 143-163
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2556. คู่มือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทย่านชุมชนเก่า. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ. 104 หน้า.
- สุวิภา จำปาวัลย์ และธัญญา พรหมบุญมย์. 2558. แนวทางการพัฒนาศักยภาพและการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 3(1): 5-16.
- สุเจน กรรพทฤทธิ และบุญกิจ สุทธิญาณานนท์. 2552. จากเวียงจันทน์ถึงบางกอกตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คดีปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว. นิตยสารสารคดี ปีที่ 25 ฉบับที่ 291: 100-152
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2555. พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนสยามในกลุ่มน้ำลำคลอง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://lek-prapai.org/watch.php?id=833> (10 สิงหาคม 2558)
- อนุวัฒน์ การถัก และทรงยศ วีระทวีมาศ. 2558. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม : ความหมาย พัฒนาการทางแนวคิดและทิศทางการศึกษาวิจัย วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ขอนแก่น 14(2): 1-10

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้าน

วัฒนธรรมเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

Cultural Capital Development and Tourism Attraction Management for Culture

Village Wiang Tha Kan, San Pa Tong District, Chiang Mai Province

ธงชัย ภูวนาทวิจิตร^{1/*}

Thongchai Phuwanatwichit^{1/*}

^{1/}สถาบันและชุมชน ภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

^{1/}Department of Human Relation, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Chaing Mai Province 50200, Thailand

wadasan_@hotmail.com

(Received: 29 February 2016; Accepted: 4 May 2016)

Abstract : This study aimed to investigate cultural capital for tourism and destination management, cultural identity of the ethnic Yong, Kuen and Yuen of Wiang Tha Kan, and the plan for cultural capital development to creating cultural activities and destination management for culture village of Wiang Tha Kan, San Pa Tong district, Chiang Mai. The research was conducted with participation of the inside dimensions. A study was created containing mixed methodology research of qualitative and quantitative methods. The data collection methods used were focus - group, in - depth interviews, observations and questionnaire. The participants were people in Wiang Tha Kan. The study results based on content analysis and statistical analysis revealed that Wiang Tha Kan is approximately 1300 years old ancient city and was built around the 13th century in the King Atitayarath of Hariphunchai. There are 7 tourism aspects that a cultural capital can create for culture village. They are 1) History 2) Ethnic 3) Historic site 4) Antiques 5) Culture 6) Local wisdom elite and 7) Farming. Tourism attraction management and the cultural identity of the ethnic are overall at the high level. There are guidelines for developing cultural capital and destination management, using tourism as part of the development plan in the short term :1) the establishment of fund culture village Wiang Tha Kan. 2) creating the Homestead's Wiang Tha Kan. 3) the establishment of a learning culture and Lifestyle Chao Yong. The medium - term: 1) creating a culture Kuang Chao Yong Tha Kan and 2) the landscape dredging the moat and building a bridge over the moat, and the long - term: conservation and cultural heritage to the youth.

Keywords: Cultural capital, destination management

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว และการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเวียงท่ากาน อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวยอง เซิน และชาวโยนเวียงท่ากาน และแนวทางการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากมิติภายในสู่ภายนอก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงผสม เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผสมผสานเชิงปริมาณ ด้วยวิธีการสนทนากลุ่มสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์และแบบสอบถามจากประชาชนในเวียงท่ากาน วิเคราะห์เนื้อหาและสถิติวิเคราะห์ จากการศึกษา พบว่าเวียงท่ากาน เป็นเมืองโบราณ มีอายุราว 1,300 กว่าปี สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ในรัชสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชาธิบดีผู้ครองแคว้นหริภุญไชย มีทุนทางวัฒนธรรมที่นำมาสร้างกิจกรรมและบริหารจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมได้ 7 ด้าน คือ 1) ประวัติศาสตร์ 2) ชาติพันธุ์ 3) โบราณสถาน 4) โบราณวัตถุ 5) วัฒนธรรม 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเพณีชุมชน และ 7) วิถีเกษตรกรรม มีการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีแนวทางการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในระยะสั้น ได้แก่ 1) การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน 2) การสร้างกลุ่มโฮมสเตย์เวียงท่ากาน 3) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวยอง ส่วนระยะปานกลาง ได้แก่ 1) การสร้างวงวัฒนธรรมชาวยองเวียงท่ากาน และ 2) การปรับปรุงภูมิทัศน์ ชุมลोकคูเมืองและสร้างสะพานข้ามคูเมือง ระยะยาว คือการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมให้กับเยาวชน

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการแหล่งท่องเที่ยว

คำนำ

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรม นับได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ด้วยรูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องการนำเสนอและสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น จากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อเพิ่มคุณค่าแห่งการท่องเที่ยว (ธงชัย, 2558) ส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ กับประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต

และเข้าร่วมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่ชุมชนจัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ ก่อให้เกิดการสร้างงานและกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างยั่งยืนได้ (ธงชัย, 2557)

เวียงท่ากาน เป็นชื่อเรียกของเมืองโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของที่ราบสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเส้นทางตะวันตกเฉียงใต้ เชื่อมโยงกับเส้นทางท่องเที่ยวกับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ สันนิษฐานว่าสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ในสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชาแห่งหริภุญไชยและสืบต่อมาจนถึงสมัยพญามังรายก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันโบราณสถานเวียงท่ากาน อยู่ในความควบคุมดูแลของสำนักงานศิลปากรที่ 8 จังหวัดเชียงใหม่และเป็นที่ตั้ง

บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ประชากรโดยส่วนใหญ่เป็นคนที่เรียกตนเองว่า “ชาวยอง” รองลงมาเป็นคนไทยจีนและชาวยวน / โยนก เนื่องจากในอดีตเมืองของพร้อมด้วยเมืองอื่นใกล้เคียง ถูกกองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองแพร่ และเมืองเชียงตุงเข้าตีในปี พ.ศ.2348 และถูกบังคับกวาดต้อนแบบ “เทศครัว” คือมีทั้งเจ้าเมือง ขุนนาง พระสงฆ์และไพร่พลเมือง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลำพูน (แสง, 2544) บนฝั่งแม่น้ำกวง แม่น้ำทา เวียงป่าซาง และเวียงท่ากาน จึงทำให้คนลี้ภัยอพยพมาจากเมืองยอง สร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ โดยผูกพันกับเมืองที่จากมา เรียกตนเองว่า “ชาวยอง” (ธงชัย, 2558)

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงภาพรวมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ที่ (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, 2557) พบว่าแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ 4 ปี (พ.ศ. 2557 - 2560) มีนโยบายสนับสนุนเพื่อสร้างความมั่นคงอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สร้างสังคมแห่งวัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญา จิตสาธารณะ และพัฒนาศักยภาพคนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริม และพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาต่อยอดในการผลิต และการบริการเชิงธุรกิจอย่างมีคุณค่า ส่งเสริมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีศักยภาพแต่ขาดความเข้าใจถึงผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ทั้งภาครัฐ ประชาชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่มาจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ดังผลการศึกษาเรื่องความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว: กรณีเวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง

จังหวัดเชียงใหม่ของ นกัค (2545) พบว่า ประชาชนเวียงท่ากานต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเฉพาะด้านการช่วยเหลือทางด้านแรงงานเท่านั้น แต่ไม่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา กำหนดกฎเกณฑ์ มาตรการที่ใช้สำหรับการท่องเที่ยว การทำงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ การประเมินผล และการหาแนวทางในการปรับปรุงกิจกรรมการท่องเที่ยวซึ่งขัดแย้งกับข้อเท็จจริงต่อนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าเวียงท่ากานเป็นพื้นที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบ “หมู่บ้านวัฒนธรรม” แต่ยังคงขาดการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม และการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรมจากฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่ ให้สามารถสร้างรายได้ รักษาไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรม และบริหารจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง พร้อมกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกับชุมชนใกล้เคียง ให้สามารถรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียน และภูมิภาคของโลกอย่างยั่งยืนได้

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ (applied research) ด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (mixed methodology research) ทั้งวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานเชิงปริมาณ เป็นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรม จากมิติภายในสู่ภายนอก ด้วยเทคนิคการวางแผนโดยวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน

(soft system analysis: SSA) เพื่อพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของภาครัฐ ประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประเด็นสำคัญ คือ

วัตถุประสงค์ที่ 1 มีเป้าหมายเพื่อต้องการทราบถึงประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ 1) สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่เวียงท่ากาน 2) บริบทของทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเวียงท่ากาน และ 3) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และสถิติวิเคราะห์ โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร ตำรา สื่อ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การค้นคว้าข้อมูลทางระบบออนไลน์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลที่ได้จากวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม ประชากรที่ศึกษา คือ กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของเวียงท่ากาน ที่เข้าร่วมประชุม สนทนา กลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก รวม 34 คน ได้แก่ 1) สมาชิกกลุ่มอาสาสมัครการท่องเที่ยวเวียงท่ากาน 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่ บ้านเวียงท่ากาน (รองประธานกลุ่มอาสาสมัครการท่องเที่ยวเวียงท่ากาน) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน 3) ผู้อาวุโส 4) ประชาชนชุมชน 5) ผู้นำสตรี ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ ประเด็นการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเวียงท่ากาน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสร้างเครื่องมือเป็นแบบสอบถาม โดยประยุกต์ใช้กรอบการประเมินองค์ประกอบต่อการจัดการการท่องเที่ยว ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (อ้างถึงในธงชัย, 2553) มี

องค์ประกอบ คือ ด้านการตลาดการท่องเที่ยว ด้านการแสวงหาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ การให้บริการแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว สำหรับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยในเวียงท่ากานที่ร่วมแสดงความคิดเห็น จำนวน 100 คน โดยผู้วิจัยเลือกใช้หลักการกำหนดตัวอย่างตามวิธีประมาณการกำหนดตัวอย่างของบุญชม ศรีสะอาด (อ้างถึงใน สุรพล, 2554) วิเคราะห์และประมวลผลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

วัตถุประสงค์ที่ 2 มีเป้าหมายเพื่อต้องการทราบถึงประเด็น 3 ประการ คือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวยอง เขินและชาวยอน (ยอนก) การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปใช้จัดการท่องเที่ยวของเวียงท่ากาน และการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเวียงท่ากาน ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และสถิติวิเคราะห์ โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน 14 คน ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสร้างเครื่องมือเป็นแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้กรอบการประเมินองค์ประกอบอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนของ Luigi and Peter (2009) มีองค์ประกอบ ดังนี้ 1) ปริมาณพลชุมชนประวัติศาสตร์ (territorial) 2) วัฒนธรรมชุมชน (cultural) 3) สิ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชน (historic) 4) ความเป็นพลเมืองของชุมชน (civil) 5) ลักษณะทางสังคมของชุมชน (social) 6) ความรู้สึกร่วมของชุมชน (spirit of a community) และ 7) การมีส่วนร่วมของชุมชน (participation civil organizations) รวมทั้งความ

คิดเห็นต่อการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปใช้จัดการ
การท่องเที่ยวและการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมา
จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของเวียงท่ากาน จึงนำมา
วิเคราะห์ และประมวลผลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อต้องการทราบถึงแนว
ทางการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการ
บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้าน
วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยประยุกต์ใช้กระบวนการวางแผน
แบบมีส่วนร่วมโดยละเอียดของ ครรชิต (2554) โดยนำ
ผลการศึกษาที่ได้มาดำเนินการ 8 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่
1) การหาปัญหาในสถานการณ์จริง มีประเด็น 2
ลักษณะ (ก) การหาปัญหา และ (ข) การเข้าสู่
สถานการณ์ 2) การรู้สถานการณ์ที่เป็นจริง 3) การ
สร้างภาพที่พึงประสงค์ 4) การกำหนดช่องว่างหรือ
แนวทางในการดำเนินงาน 5) การหาข้อตกลงเพื่อ
กำหนดกิจกรรม / โครงการที่วางไว้ 6) การวางแผนการ
พัฒนาร่วมกันทั้งภาครัฐ ประชาชน และองค์การ
ปกครองส่วนท้องถิ่น 7) สมาชิกของชุมชน และภาคีที่มี
ส่วนเกี่ยวข้องร่วมรับผิดชอบในแผนพัฒนาการ
ท่องเที่ยวเพื่อนำสู่ภาคปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยมี
แผนการดำเนิน 3 ระยะ คือ ระยะสั้น ระยะปานกลาง
ระยะยาว และ 8) การประเมินผล

ผลการศึกษา

จากการศึกษา พบว่า สถานการณ์และแนวโน้ม
ของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติที่
เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเวียงท่ากานเพิ่มสูงขึ้น จาก
สถิตินักท่องเที่ยว (กรมการท่องเที่ยว, 2558) พบว่า ใน
ปีพ.ศ. 2556 มีจำนวนนักท่องเที่ยวรวม 7,300 คน และ
ในปีพ.ศ. 2557 มีจำนวนนักท่องเที่ยวรวม 9,150 คน
โดยร้อยละ 90 เป็นนักท่องเที่ยวภายในประเทศ ส่วน

ร้อยละ 10 เป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ต่อมาเวียงท่า
กานได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน โดยกรม
ศิลปากร เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2545 ปัจจุบันอยู่ในความ
ควบคุมดูแลของสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ มีการ
จัดการดูแลอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ รักษา
สภาพแวดล้อม และสอดส่องดูแลไม่ให้มีผู้บุกรุก
โบราณสถาน โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรม
ศิลปากร องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง มีรถราง
ให้บริการนำเที่ยวเป็นจำนวน 2 คัน มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์เวียงท่ากานแก่นักท่องเที่ยว 2
คน

ส่วนการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวซึ่งเป็น
ปัจจัยภายใน และภายนอกพื้นที่เวียงท่ากาน โดยใช้
ตารางวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจัยภายใน (internal
factors analysis summary: IFAS) และ ตาราง
วิเคราะห์ปัจจัยภายนอก (external factors analysis
summary: EFAS) ด้วยการวิเคราะห์ถ่วงน้ำหนัก โดย
กำหนดเกณฑ์ระดับศักยภาพภายใน ได้แก่ จุดแข็งและ
จุดอ่อน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โอกาสและอุปสรรค ของ
Hill (1995); อ้างถึงใน ธงชัย, 2553) จากสรุปผล
การศึกษา พบว่า มีค่าเฉลี่ยรวมถ่วงน้ำหนักที่ใกล้เคียง
กัน (ปัจจัยภายใน เฉลี่ยรวม 4.50 และปัจจัยภายนอก
เฉลี่ยรวม 4.65) โดยศักยภาพภายในและภายนอกของ
เวียงท่ากานอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
พัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดแข็งของชุมชน และ
แก้ไขจุดอ่อนด้านการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม
และการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เกิดเป็น
รูปธรรม เนื่องจากชุมชนมีโอกาสจากความมีชื่อเสียง
ของเวียงท่ากานและการขยายตัวทางด้านกา
ท่องเที่ยวจากการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียน แต่ต้อง
เฝ้าระวังอุปสรรคที่เกิดจากการขาดการพัฒนากลุ่มเพื่อ

**การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
ในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่**

13) การไล่ชะ (ไล่ชะ ภาษายอง หมายถึง คลุกให้เข้ากัน / ย่ำ) 14) การจ๋าว / ไล่้ม (จ๋าว / ไล่้ม ภาษายอง หมายถึง การผัดด้วยน้ำมันร้อนแล้วยกลงทันที) 15) การลุ่ม / จ๋อม (ลุ่ม / จ๋อม ภาษายอง หมายถึง การหมักให้มีรสเปรี้ยว) 16) การหลาม (หลาม ภาษายอง หมายถึง การเผาอาหารด้วยไม้ไผ่โดยเติมน้ำเล็กน้อยเผาด้วยไฟ) 17) การจิ้น (จิ้น ภาษายอง หมายถึง การเจียวน้ำมัน) 18) การทอด 19) การปาม (ปาม ภาษายอง หมายถึง การนอบใบตองกล้วยด้วยไฟบนกระเบื้องด้วยไฟอ่อน ๆ) 20) การโลก (โลก ภาษายอง หมายถึง การลวกผักด้วยน้ำร้อนแล้วยกขึ้นทันที) 21) ข้าวซอย และ ข้าวเส้น (ข้าวซอย ภาษายอง หมายถึง เส้นก๋วยเตี๋ยว ซอยภาษายอง หมายถึง หั่นให้เป็นเส้น ส่วนข้าวเส้น ภาษายอง หมายถึง ขนมจีน) และ 22) การแอน (แอน ภาษายอง หมายถึง ย่างไฟ)

6) ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีชุมชนซึ่งเป็นบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาและนำภูมิปัญญามาใช้

ประโยชน์ในชุมชน ได้แก่ 1) ด้านประวัติศาสตร์ พิธีกรรมและความเชื่อ 2) ด้านดนตรีพื้นเมือง 3) ด้านการแสดงและเครื่องแต่งกาย 4) ด้านหัตถกรรมโคมล้านนา 5) ด้านงานประดิษฐ์เครื่องสักการะ 6) ภูมิปัญญาด้านอาหารชาวยอง

7) วิถีเกษตรกรรมลักษณะการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมชุมชน คือ 1) การทำนา 2) การทำสวนลำไย 3) การเลี้ยงผึ้งในสวนลำไย และ 4) การทำเกษตรผสมผสาน

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเวียงท่ากานโดยภาพรวม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก 3.87 (Table 1) โดยการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว มีค่าเฉลี่ยรวมสูงสุด คือ 3.99 รองลงมาได้แก่ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การตลาดการท่องเที่ยว และการแสวงหาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ค่าเฉลี่ยรวม 3.92, 3.91, 3.78 และ 3.77 ตามลำดับ

Table 1 Shows the average mean on the destination management of Wiang Tha Kan, San Pa Tong district, Chiang Mai Province

Destination management	Total average of destination management	Level of destination management
Tourism marketing	3.91	High
Acquiring and creating a new tourist attraction	3.77	High
Providing new tourist attraction	3.78	High
Tourism development plan	3.99	High
Tourism Management	3.92	High
Total	3.87	High

Note:(1) Total average scores: The mean total scores of people opinions

(2) Destination management Levels: 3.51 - 5.00 = high; 2.51 - 3.50 = medium; 1.00 - 2.50 = low

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เวียงท่ากาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยรวม 4.37 โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวม

สูงที่สุดคือ 4.54 รองลงมาได้แก่ ความรู้สึกร่วมของชุมชน และปริมาณพลชุมชนประวัติศาสตร์ ค่าเฉลี่ยรวม 4.47 ส่วนความเป็นพลเมืองของชุมชน ลักษณะทาง

สังคมวัฒนธรรมชุมชนและสิ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ ค่าเฉลี่ยรวม 4.45, 4.37, 4.35, 4.29 และ 4.12 ตามลำดับ

การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปใช้จัดการท่องเที่ยวเวียงท่ากาน โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านภาษา สถาปัตยกรรม อาหาร

ประจำกลุ่มชาติพันธุ์ เครื่องแต่งกาย การทอผ้า ผลิตภัณฑ์ ทักษะ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ การละเล่น และดนตรีพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ ทุกประเด็นมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

Table 2 Shows the average mean on the cultural identity of the ethnic Yong, Kuen and Yuen of Wiang Tha Kan, San Pa Tong district, Chiang Mai province.

Cultural identity of the ethnic	Total average cultural identity of the ethnic	Level cultural identity of the ethnic
Territorial	4.45	High
Cultural	4.29	High
Historic	4.12	High
Civil	4.37	High
Social	4.35	High
Spirit of a community	4.47	High
Participation civil organizations	4.54	High
Total	4.37	High

Note:(1) total average scores: The mean total scores of people opinions

(2) cultural identity of the ethnic Levels: 3.51 - 5.00 = high; 2.51 - 3.50 = medium; 1.00 - 2.50 = low

การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของเวียงท่ากาน พบว่า การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน คือ แบบ 1 วันเช้าและบ่ายรวมค่าอาหาร (Figure 1 - 12) โดยกิจกรรมช่วงเช้าเริ่มเวลา 08.20 น. ฟังบรรยายพิเศษเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน (Figure 1) ชมพิพิธภัณฑ์ศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและวัดกลางเวียง (Figure 2) ขึ้นรถรางเพื่อชมโบราณสถาน (Figure 3) เยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวยอง (Figure 4) ชมโบราณสถานวัดป่าเป้า (Figure 5) วัดหนองหล่ม วัดพระเจ้าก่า (Figure 6) บรรยายโดย

ปราชัญชุมชนบนรถราง ชมศูนย์หัตถกรรม และดนตรีพื้นเมือง (Figure 7) ขึ้นรถรางเดินทางไปชมโบราณสถานวัดอุโบสถและวัดหัวข่วง (Figure 8) กลับศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว และรับประทานอาหารกลางวัน (Figure 9) ช่วงบ่ายเริ่มเวลา 13.05 น. ศึกษาศูนย์เรียนรู้การเกษตรแบบผสมผสาน (Figure 10) ขึ้นรถรางเดินทางไปชมโบราณสถานวัดหนองสระ วัดคูไม้แดงและประตูเมือง (Figure 11) ถึงศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและเที่ยวชมวัดกลางเวียง (Figure 12) เสร็จกิจกรรมเวลา 15.00 น.

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
ในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

Figure 1 Tourist Information Center

Figure 2 Wat Klang Wieng

Figure 3 Tram tour

Figure 4 Culture and lifestyle Chao Yong

Figure 8 Wat Ubosot

Figure 7 Crafts Centre

Figure 6 Wat Nong Lom

Figure 5 Wat Pa Pao

Figure 9 Lunch time

Figure 10 Integrated Farming

Figure 11 Wat Ku Mai Dang

Figure 12 Wat Klang Wieng

Figure 1-12. Shows the tourist activities in one day trip, morning and afternoon meals.

ส่วนแนวทางการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนแบ่งออกได้ 3 ระยะ คือ ระยะสั้น เป็นการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน สร้างกลุ่มโฮมสเตย์เวียงท่ากาน รวมถึงจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตจาวยอง ระยะปานกลาง ได้แก่ การสร้างช่วงวัฒนธรรมจาวยองเวียงท่ากาน และการปรับปรุงภูมิทัศน์ สร้างสะพานข้ามคูเมือง

ส่วนระยะยาว เป็นการอนุรักษ์ และถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมให้กับเยาวชนได้สืบทอดอย่างยั่งยืน

สรุป

บทสรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวของเวียงท่ากานแสดงให้เห็นถึงศักยภาพทั้งภายในและภายนอกของเวียงท่ากานอยู่ในระดับสูง ด้วยการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดแข็งของชุมชนและการแก้ไขจุดอ่อนด้านการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม ส่วนบริบทของทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาจัดการท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรมประกอบด้วย 7 ด้าน

คือ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีชุมชน นอกจากนี้วิถีเกษตรกรรม มีแนวทางการวางแผนพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ 3 ระยะ ประกอบด้วย ระยะสั้น ด้วยการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านวัฒนธรรมเวียงท่ากาน สร้างกลุ่มโฮมสเตย์เวียงท่ากาน รวมถึงการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตจาวยอง ระยะปานกลาง ได้แก่ การสร้างช่วงวัฒนธรรมจาวยองเวียงท่ากาน การปรับปรุงภูมิทัศน์ขุดลอกคูเมือง และสร้างสะพานข้ามคูเมือง ส่วนระยะยาว คือ การอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมให้กับเยาวชนได้สืบทอดอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว. 2558. สถิตินักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเวียงท่ากาน. สำนักศิลปากรที่ 8, เชียงใหม่. 2 หน้า.
- ครรรชิต พุทธิโกษา. 2554. คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ ฉบับ บัณฑิต สมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 21 หน้า.
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. 2553. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการบนเส้นทางยุทธศาสตร์ R3A (เชียงใหม่ - คุณหมิง). วารสารสมาคมนักวิจัย. 15(3): 43 - 60.
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. 2557. การวางแผนจัดการการท่องเที่ยวชุมชนแบบยั่งยืนเพื่อรองรับการรวมกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน: กรณีศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง อำเภอแม่จัน และอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. มนุษยศาสตร์สาร 15(2): 132 – 164.
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. 2558. แนวคิดสวัสดิการชุมชนบนฐานทรัพยากรชุมชน: ทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 4(2): 65 – 94.
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. 2558. ศิลปะการจัดการเหมืองฝายลุ่มแม่น้ำผญาปัญญาคนยอง. CMUSR Magazine 3(3): 4-5.
- นภัท วัฒนคุณ. 2545. ความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว: กรณีเวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 96 หน้า.
- นิศรา จันทร์เจริญสุข. 2558. แนวทางการจัดการความรู้ของธุรกิจชุมชน บ้านกิวแลน้อยและบ้านกิวแลหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(1): 49 - 56.
- สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. 2557. ประชาสัมพันธ์และขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่สู่เมืองนิเวศ (ECO Village) ภายใต้แผนแม่บทการพัฒนาเชียงใหม่เมืองน่าอยู่. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: [http:// thainews.prd.go.th / web](http://thainews.prd.go.th/web) (23 กันยายน 2557)
- สุรพล พรหมกุล. 2554. ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์. โอเดียนสโตร์, กรุงเทพฯ. 248 หน้า.
- แสวง มาละแซม. 2544. คนยองย้ายแผ่นดิน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. 182 หน้า.
- Luigi, F.G. and N. Peter. 2009. Cultural Tourism and Sustainable Local Development. Ash gate Publishing Company Suite, England. 319 p.

การเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

Changes Marriage Tradition of Mon Community at Ban Wang-Ka,
Nong Lu Subdistrict, Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province

ฐิตารีย์ โกมะ^{1/}

Thitaree Koma^{1/}

^{1/}สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

^{1/}Department of Social Development, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok 10900

thitareekoma@gmail.com

(Received: 21 June 2016; Accepted: 16 September 2016)

Abstract: This research aims to study the changes of marriage tradition of Mon Community at Ban Wang-Ka Nong Lu subdistrict, Sangkhlaburi district, Kanchanaburi province. The data were collect through the in depth interview of 21 key informants utilizing an interview guide line. The qualitative data were analyzed by descriptive methods. The result of this study showed that marriage tradition of the Mon Community at Ban Wang-ka was changes of beliefs and practices were a focus and strictly on getting married reduced. Reduction or retrench on detail or procedure were betrothal, parade groom, the question to answer is the catchphrase etc. and addition the new pattern of practice come interweave were invited monks, the interior features ceremony, the party night etc. Important factors that come into effect were imitation, mass media, education, cross-cultural marriage, occupation, the growth of infrastructure and marketing system. Same for the convenience of all time to accord with present lifestyle and make marriage tradition look more beautiful and modern. But good values beauty may fade as well if not treated adequately.

Keywords: Changes, marriage traditions, The Mon Community at Ban Wang-Ka

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 21 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ มีความเปลี่ยนแปลงไปทั้งในเรื่องคติความเชื่อและการปฏิบัติ คือ การให้ความสำคัญและความเคร่งครัดเกี่ยวกับการแต่งงานลดน้อยลง การลดหรือตัดทอนในรายละเอียดหรือขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การหมั้น ขบวนขันหมาก การถามตอบกันเป็นบทกลอน เป็นต้น และรับเอาแบบแผนการปฏิบัติใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสาน เช่น การนิมนต์พระสงฆ์ การจัดองค์ประกอบภายในงานพิธี การจัดงานเลี้ยงตอนกลางคืน เป็นต้น โดยมีปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญเข้ามากระทบ คือ การ

เลียนแบบ สื่อมวลชน การศึกษา การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ ความเจริญเติบโตของระบบ สาธารณูปโภคและการตลาด ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในเรื่องของเวลา ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน และทำให้ประเพณีการแต่งงานมีความสวยงามและความทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่ค่านิยมที่ดั้งเดิมอาจเลือนหายไปเช่นกันถ้าไม่มีการรักษาไว้อย่างเพียงพอ

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง ประเพณีการแต่งงาน ชวามอบูบ้านวังกะ

คำนำ

ประเพณีเป็นการกระทำกิจกรรมทางสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งตนและสังคม เพื่อเป็นการยึดโยงกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ ให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (ณรงค์, 2544)

การแต่งงานเป็นลักษณะของประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนที่ตั้งงามในสังคม การแต่งงานจึงเป็นทั้งความสัมพันธ์ทางเพศ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กฎหมาย การเมืองระหว่างสามีภรรยา และครอบครัว ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่เคยมีอยู่และจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต (ยศ, 2544) และยังมีรูปแบบและพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมนั้น วัฒนธรรม ถือเป็นจารีตประเพณีของสังคมที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ เพราะการแต่งงานนับเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตครอบครัวและมีส่วนในการควบคุมมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีระเบียบแบบแผน

มอญ เป็นชนชาติที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดชาติหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอาณาจักรของตนเองตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิระวดี ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตพม่าตอนล่าง มีอารยธรรมและภาษาของตนเองมาแต่โบราณ (สุจริตลักษณ์ และ ประภาศรี, 2545) แต่ถึงแม้มอญจะมั่งคั่งเพียงใด แต่สิ่งหนึ่งที่มอญทำได้ไม่ดีก็คือ การทำสงครามป้องกันตนเองจาก

ศัตรูภายนอก (อภิรักษ์, 2553) ทำให้ชนชาติมอญมีสถานภาพเป็นเพียงกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่มีการอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่อดีตกาล ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำในจังหวัดต่าง ๆ อาทิ ราชบุรี นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร เป็นต้น (พูลผล, 2547) และได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมไทยในปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็ยังคงพยายามบำรุงรักษาไว้ซึ่งเชื้อชาติ และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดั้งเดิมของตน แม้ว่าจะมีกระแสวัฒนธรรมภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่สังคมชาวมอญมากขึ้นก็ตาม (สุจริตลักษณ์ และคณะ, 2542)

ชวามอบูบ้านวังกะ เป็นชนชาวมอญที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในประเทศไทย บริเวณชายแดนแถบประเทศพม่า มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณพื้นที่หมู่ 2 ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี (วัชรกิติ และคณะ, 2537) ถึงจะมีอุปสรรคในเรื่องของสัญชาติ เนื่องจากชาวมอญบางส่วนยังไม่ได้รับสัญชาติไทยแต่ชาวมอบูบ้านวังกะก็ยังสามารถดำเนินชีวิตร่วมกับกลุ่มคนและสังคมไทยได้เป็นอย่างดีและยังมีการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้ อาทิ การแต่งกาย กิริยามารยาท เป็นต้น รวมถึงประเพณีการแต่งงานที่มีแบบแผนการปฏิบัติที่ละเอียดและสวยงาม โดยมีความเชื่อว่า ถ้าหากไม่ถือปฏิบัติหรือปฏิบัติได้

ไม่ดีไม่ถูกต้องแล้ว อาจจะทำให้เกิดการทะเลาะกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแก่ชาวมอญบ้านวังกะที่เห็นได้ชัด คือ โครงการสร้างเขื่อนเขาแหลม (เขื่อนวชิราลงกรณ์) เพื่อการกักเก็บน้ำ ในปี พ.ศ. 2527 ซึ่งวิถีชีวิตของชาวมอญบ้านวังกะเมื่อครั้งก่อนมีการสร้างเขื่อนชาวมอญประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนาข้าว ถั่วลิสง และผักต่าง ๆ มีวิถีชีวิตที่เป็นอิสระ มีช่วงเวลายืดพักที่สามารถกำหนดตัวเองได้ ทำให้สามารถกระทำกิจกรรมในประเพณีต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ภายหลังจากการสร้างเขื่อนเขาแหลมในปี พ.ศ. 2527 ชาวมอญบ้านวังกะได้ย้ายเข้ามาอยู่หมู่บ้านใหม่ในปัจจุบันคือ พื้นที่หมู่ 2 ตำบลหนองลู อำเภอ สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี วิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง จึงต้องประกอบอาชีพรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้มีเวลายืดพักที่ไม่แน่นอน กอปรกับความเจริญที่ค่อย ๆ เข้ามาจากกระแสของยุคโลกาภิวัตน์และแผนการพัฒนาประเทศของรัฐทำให้มีระบบสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้ามาในหมู่บ้าน อีกทั้งการไปทำงานหรือไปศึกษาต่างถิ่นของคนหนุ่มสาว ที่สำคัญ คือการที่หมู่บ้านมอญบ้านวังกะนี้ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดกาญจนบุรี สถานการณ์เหล่านี้จึงทำให้เกิดการรับ การเรียนรู้ รูปแบบวัฒนธรรมใหม่ ๆ จากสังคมภายนอกเพิ่มมากขึ้น ทำให้ประเพณีต่าง ๆ ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยที่ประเพณีการแต่งงานที่เป็นหนึ่งในประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ชาวมอญ บ้านวังกะก็ยังคงให้ความสำคัญและถือปฏิบัติกันอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้นพิธีการแต่งงานเป็นไปอย่างเรียบง่ายแต่ก็

แฝงไว้ด้วยความพิถีพิถันของขั้นตอนในการประกอบพิธี อย่างขบวนขันหมาก การประกอบพิธีไหว้อันแสดงถึงการมีความเคารพและความกตัญญู เป็นต้น ที่ในปัจจุบันได้มีการลดทอนเวลาหรือขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ลงไปเพื่อให้มีความสะดวกและเหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบันให้มากที่สุด

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมตามยุคตามสมัยในปัจจุบัน ทำให้ประเพณีการแต่งงานได้มีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย สิ่งแวดล้อม และสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันด้วย ทั้งนี้ จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือเสื่อมลงนั้น ก็ขึ้นอยู่กับการนำมาใช้หรือการให้คุณค่าของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มสังคมนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ด้วยเหตุที่การแต่งงานยังคงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตในหลาย ๆ ด้าน และยังคงดำเนินต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key interview) คือ ชาวมอญที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวังกะ ประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้มีภูมิความรู้ ผู้ที่แต่งงาน และผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน จำนวน 21 คน โดยมีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการวิจัยและเครื่องมืออื่นที่สำคัญ คือ แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ในลักษณะคำถามปลายเปิด การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม (participant

observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation)

วิธีการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านมอญบ้านวังกะ วิธีชีวิตในด้านต่าง ๆ ตลอดจนสภาพสังคม โดยรวมแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีการแต่งงานการเปลี่ยนแปลง และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ดูการเตรียมงานต่าง ๆ ก่อนถึงวันงานจริงไปจนถึงร่วมฟังพระสวดพระพุทธรูปให้แก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว การทำขวัญให้แก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวจากผู้สูงอายุ หรือร่วมรับประทานอาหารเลี้ยงกับแขกที่มาร่วมงาน เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความครอบคลุม และถูกต้องชัดเจนตามความเป็นจริง และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการสำรวจสภาพทั่วไปบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน สังเกตพฤติกรรมความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของแต่ละครอบครัว การดำรงชีพ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิจัย ใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in depth interview) โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อให้เกิดความเป็นกันเอง รวมทั้งสังเกตการณ์ขณะการสัมภาษณ์ร่วมด้วย โดยแนวคำถามประกอบด้วยคติความเชื่อและการปฏิบัติของประเพณีการแต่งงาน การเปลี่ยนแปลงของประเพณี การแต่งงานและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคมโดยรวม และความเป็นมาของหมู่บ้าน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีตรวจสอบข้อมูล คือ ลักษณะสามเส้า โดยมีการสังเกตการณ์ในขณะเข้าร่วมในพิธีการแต่งงาน และการสังเกตจากบริบทภายนอก โดยทั่วไปในหมู่บ้าน การสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้ให้ข้อมูลประกอบ รวมถึงข้อมูลจากตำราเฉพาะ

อย่างที่เกี่ยวข้องกับพิธีการแต่งงานของชาวมอญ เพื่อดูว่าข้อมูลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่ผู้วิจัยเก็บมาเป็นระยะ ๆ หรือไม่ และทำการจัดข้อมูลให้เป็นระบบแยกหมวดหมู่ตามประเด็นและความสำคัญของข้อมูล นำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และอธิบายเชื่อมโยงกัน บางครั้งได้นำเอาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบการตีความในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ด้วย เพื่อสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้และเขียนนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ สามารถอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ จากรูปแบบที่เป็นอยู่เดิม ได้ดังต่อไปนี้

คติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ

ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ถือเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์เมื่อถือปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว คู่แต่งงานจะอยู่ด้วยกันอย่างยั่งยืนมีความสุข ปราศจากการทะเลาะ และถือเป็นงานที่สำคัญครั้งหนึ่งในชีวิตของบุตรผู้หญิง เพราะผู้หญิงที่ได้แต่งงานนั้นถือว่าประสบความสำเร็จในชีวิต เนื่องจากผู้หญิงบวชพระบวชเณรไม่ได้ การกระทำหรือการแสดงออกที่เป็นการตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาครั้งหนึ่งในชีวิตก็คือการแต่งงาน และการที่บุตรผู้หญิงได้แต่งงานถือว่าเป็นการเซ่นหน้าชูตาให้แก่บิดาและมารดาเป็นอย่างมาก และถือเป็นการดำรงไว้ซึ่งวงศ์ตระกูลอีกด้วย

ในขั้นตอนของการประกอบพิธีต่าง ๆ ตั้งแต่การหมั้น การแห่ขันหมาก พิธีการไหว้ การส่งตัวเข้าหอ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีนี้ จะต้องเป็นผู้ที่

ผ่านการแต่งงานมาแค่ครั้งเดียวและมีครอบครัวที่มั่นคงสมบูรณ์ ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน หรือไม่ก็ยังเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์อยู่โดยเฉพาะผู้หญิง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวที่จะมีชีวิตคู่ต่อไปในอนาคต และเพื่อให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นอุบายให้คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวได้เห็นถึงการมีชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์มั่นคง

ฤกษ์ยามก็มีส่วนสำคัญในการประกอบพิธีกรรม โดยจะไม่นิยมจัดพิธีในช่วงเดือนที่มีประเพณีการเข้าพรรษา และการทอดกฐิน เนื่องจากเป็นช่วงของการปฏิบัติตนทางพระพุทธศาสนาที่ชาวมอญบ้านวังกะให้ความสำคัญ และศรัทธาเป็นอย่างมาก อีกทั้งหากไม่ดูฤกษ์ยามให้ดีแล้ว ชาวมอญมีความเชื่อว่าการใช้ชีวิตคู่ต่อไปในอนาคตจะไม่มีความเจริญ นอกจากนั้นอาหารที่ห้ามใช้ในงานแต่งงาน ยกตัวอย่าง ชี้อหุส มักจะนำไปประกอบอาหารในพิธีที่เป็นอัปมงคล เช่น งานศพ เป็นต้น สิ่งของเครื่องใช้ภายในงานโดยเฉพาะที่นอน หมอน มุ้ง จะต้องเป็น / ประกอบด้วยสีแดง เพราะเชื่อว่าเป็นสีที่เป็นมงคล เช่นกัน ช่วงเวลาในการประกอบพิธีถือว่าช่วงเวลาเช้า เป็นช่วงเวลาที่เป็นมงคล และช่วงเวลาเย็น เป็นช่วงเวลาที่เป็นอัปมงคล พิธีแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ จะไม่มีพระสงฆ์มาเกี่ยวข้องในพิธี เพราะถือเป็นเรื่องสำหรับฆราวาสเท่านั้น และเกรงว่าพระสงฆ์จะมีกิเลสเกิดขึ้นในใจได้เมื่อมาร่วมในพิธี และเมื่อแต่งงานกับชาวมอญด้วยกัน ฝ่ายหญิงจะต้องนับถือผีของทางฝ่ายชาย

สำหรับคนที่ตั้งครมุก่อนแต่งงาน หรือหนีตามกันไปนั้น จะไม่มีการจัดพิธีแต่งงานให้ คนในชุมชนก็ไม่มีความใคร่อยากจะมาช่วยงาน เป็นเพียงการให้ผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพของทั้งสองฝ่ายมาพูดคุยตกลงกัน และกระทำในเวลากลางคืน แต่สามารถจัดพิธีแต่งงานกันได้เมื่อ

ฝ่ายหญิงคลอดบุตรแล้ว สำหรับคนที่เป็นหม้ายจะจัดพิธีแต่งงานได้ในเวลาเย็น เพราะถือว่าไม่บริสุทธิ์แล้ว ถ้าเป็นบิดาหม้ายสามารถจัดให้มีพิธีไหว้ได้ตามปกติเหมือนคนโสด ส่วนมารดาหม้ายไม่สามารถจัดให้มีพิธีไหว้ ทำได้เพียงการไหว้บอกกล่าวแก่บรรพบุรุษเท่านั้น

คติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

ยังคงถือว่าประเพณีการแต่งงานเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่ชาวมอญบ้านวังกะยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน แต่ก็มีแนวความคิดความเชื่อเดิมบางอย่างมีความเจือจางหรือให้ความสำคัญน้อยลง ทั้งได้รับแนวคิดความเชื่อในรูปแบบใหม่เข้ามาผสมผสาน ที่ถือว่าการแต่งงานเป็นการแข่งขันใ้อวดระหว่างเพื่อนผู้หญิงด้วยกันเอง หรือเพื่อความมีหน้ามีตาในสังคมแทนการคำนึงถึงคุณค่าของประเพณีที่แท้จริง

คนที่ตั้งครมุก่อนการแต่งงานหรืออยู่ด้วยกันก่อนแต่ง ก็สามารถจัดพิธีแต่งงานได้ แม้จะตั้งตั้งครมุก่อน โดยไม่จำเป็นต้องให้คลอดบุตรก่อน การให้ความสำคัญในการเลือกบุคคลที่จะเข้าร่วมหรือประกอบพิธีแต่งงานในขั้นตอนต่าง ๆ ลดน้อยลง จาก การเลือกบุคคลที่มีครอบครัวมั่นคง สมบูรณ์แบบและการนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมในการประกอบพิธีการแต่งงาน เป็นต้น

การปฏิบัติในประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ

การปฏิบัติในประเพณีการแต่งงาน เมื่อมีการคบหาดูใจกันแล้ว ฝ่ายชายจึงจะไปสู่ขอฝ่ายหญิง เพื่อทำการตกลงเรื่องสินสอด และวางแผนกำหนดการต่าง ๆ จากนั้นจึงจัดพิธีหมั้นต่อไป ในพิธีหมั้นนั้นมักจะจัดที่

บ้านฝ่ายหญิงในระยะเวลาเย็น เมื่อพิธีหมั้นเสร็จสิ้น จะเว้นระยะไม่นานก่อนที่จะจัดพิธีแต่งงานต่อไป

พิธีการแต่งงานเริ่มต้นด้วยการเชิญแขกให้มาร่วมงาน โดยใช้บุหรี่ปุ่มอบให้กับแขกแต่ละบ้านเพื่อเป็นการเรียนเชิญและบอกกล่าวที่บ้านของตนจะมีงานวันต่อมาเป็นการจัดเตรียมสถานที่ เตรียมอาหารคาวหวานต่าง ๆ โดยฝ่ายชายเป็นผู้ออกเงินทุนทั้งหมด เวลากลางคืนที่บ้านเจ้าสาวจัดเตรียมอาหารคาวหวานไว้คอยต้อนรับแขกที่มาพร้อมแสดงความยินดีแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว เช้าวันรุ่งขึ้นเป็นวันประกอบพิธีการแต่งงาน เจ้าสาวแต่งกายด้วยชุดตามประเพณีมอญ นั่งรอแขกมากมายในห้องหอ แขกที่มาพร้อมงานร่วมลงขันให้แก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวโดยมีผู้สูงอายุเป็นผู้ประธาร และแจกของขวัญเป็นการตอบแทน ในชบวนขันหมากประกอบด้วยผอบสำหรับใส่สินสอด เงินทองมากมาย และเครื่องนอนเครื่องเรือนต่าง ๆ ที่เป็นการบ่งบอกถึงการเริ่มต้นชีวิตครอบครัว เมื่อแขกขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว มีการกั้นประตู ผู้ที่กั้นประตูแรกสำคัญมากต้องเป็นคนที่แต่งงานมีครอบครัวที่สมบูรณ์ ส่วนประตูอื่น ๆ ถัดไปจะเป็นใครก็ได้ ก่อนที่จะขึ้นบ้านได้นั้น ต้องมีการถามตอบกันเป็นบทกลอนไปมาระหว่างบิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวและบิดามารดาฝ่ายเจ้าบ่าวก่อน จึงได้เชิญทางฝ่ายเจ้าบ่าวเข้ามาภายในบ้าน เมื่อเจ้าบ่าวจับตัวเจ้าสาวออกมาจากห้องหอแล้ว ก็มีการถามตอบกันอีกครั้งหนึ่งระหว่างเจ้าบ่าวกับเจ้าสาวในทำนองเดียวกัน

ในการประกอบพิธีจะมีหญิงสูงวัยที่มีภูมิความรู้เกี่ยวกับพิธีการแต่งงานและมีครอบครัวที่มั่นคง นั่งคั่นกลางระหว่างคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวเพื่อคอยนำคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวกระทำการต่าง ๆ โดยที่เจ้าบ่าวนั่งทางขวามือ เจ้าสาวนั่งทางซ้ายมือ ส่วนบิดามารดาของทั้งสองฝ่าย

นั่งอยู่ข้าง ๆ เริ่มพิธีโดยการเอาน้ำส้มป่อยใส่ขมิ้นมาล้างมือให้แก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว ให้มือของเจ้าบ่าววางอยู่ข้างบนมือของเจ้าสาวเพื่อเป็นการทำความสะอาด แล้วรดด้วยน้ำที่มีกลิ่นหอมตามอีกครั้งหนึ่ง เพื่อความเป็นสิริมงคลและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย จึงได้เริ่มพิธีไหว้ โดยผู้นำในการประกอบพิธีเป็นผู้กล่าวนำ ครั้งที่หนึ่งเป็นการไหว้บิดามารดาของคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวพนมมือพร้อมดอกไม้คนละ 1 ดอก ผู้นำพิธีกล่าวถึงพระคุณของบิดาและมารดา เสร็จแล้วกราบหนึ่งครั้งแล้วนำดอกไม้ที่น้อมมอบให้แก่บิดามารดาของแต่ละฝ่าย ครั้นต่อไปไหว้พระรัตนตรัย ไหว้บรรพบุรุษในทำนองเดียวกัน รวมถึงไหว้ศาลบิดาปู่ประจำหมู่บ้าน จากนั้นเป็นการรับมอบเงินสินสอด พร้อมทั้งเงินจากแขกที่ได้ร่วมลงขันไว้ เพื่อเป็นเงินทุนสำหรับการเริ่มต้นชีวิตคู่ เสร็จแล้วจึงได้ทำการเจิมหน้าผากสวมมงคล หรือการผูกข้อมือด้วยด้ายสายสิญจน์ให้แก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว ผู้นำพิธีจะกล่าวสั่งสอนแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว เช่น เป็นแบบคำสอนจากหนังสือโลกสิทธิ เพื่อให้คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวได้ใช้ชีวิตคู่เป็นไปอย่างปกติสุข จากนั้นเป็นการส่งตัวเข้าหอ จะมีหญิงที่ได้แต่งงานและมีครอบครัวที่มั่นคง 2 คน นอนรออยู่ในห้องหอ เพื่อให้คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวได้ไถ่ที่นอนของตนเองคืน

เมื่อแต่งงานกันเรียบร้อยแล้ว คู่สามีภรรยาต้องพักอาศัยอยู่ในบ้านซึ่งเป็นบ้านของฝ่ายหญิงก่อน เป็นเวลา 7 วัน เมื่อครบแล้วถึงจะไปทำงานที่อื่นหรือย้ายไปบ้านฝ่ายชายได้ ชาวมอญไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน หลังจากพิธีแต่งงาน แต่เป็นการให้ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือของทั้งสองฝ่าย ฝ่ายละไม่ต่ำกว่า 5 คู่ ร่วมเป็นสักขีพยานในการแต่งงานและใช้ชีวิตคู่ ซึ่งเป็นการตกลงกันตั้งแต่การหมั้นแล้ว หากมีอันต้องเลิกรากัน ฝ่ายหญิงจะได้รับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรก่อน โดยที่ฝ่ายชายไม่มี

สิทธิใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ถ้าฝ่ายหญิงไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ ฝ่ายชายถึงจะได้รับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรแทน

การปฏิบัติในประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป

ในการปฏิบัติมีขั้นตอนหรือรายละเอียดบางอย่างที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากการรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาและการลดทอนสิ่งเก่าออกไป เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ

ก่อนการแต่งงาน การแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงมีความเปิดเผยมากขึ้น และส่วนใหญ่เป็นไปในทางที่ไม่ดีงามหรือทางที่ผิด โดยเฉพาะเยาวชนที่อายุไม่เกิน 18 ปี ทำให้มีปัญหาของการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ การอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงานหรือการหย่าร้าง เพิ่มจำนวนมากขึ้น และทำให้ดูเหมือนสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว อันอาจส่งผลให้ค่านิยมที่ดีงามเกี่ยวกับการแต่งงานเสื่อมถอยลง และประเพณีดั้งเดิมถูกบิดเบือนไปได้ในอนาคต การคบหาดูใจกันระหว่างชายหญิงอาจใช้เวลาเพียง 1-3 ปีก่อนที่จะตกลงแต่งงานกัน และมีการอยู่กินด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงานโดยใช้เพียงการจดทะเบียนสมรสกันอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนในขั้นตอนของการหมั้นไม่นิยมกระทำกันแล้ว เป็นเพียงการพูดคุยตกลงกันก่อนการจัดพิธีแต่งงานเท่านั้นเพื่อความสะดวกของทั้งสองฝ่าย

พิธีการแต่งงาน ในการเชิญแขกเพื่อมาร่วมในพิธีแต่งงานนอกจากใช้นุหรี หรือกาน หรือเทียนในการเชิญแล้ว ยังมีการแจกเป็นบัตรเชิญเพิ่มเข้ามา เพื่อเชิญแขกที่ต้องการให้มาร่วมในงานเลี้ยงฉลองแบบใช้โต๊ะจีนในเวลากลางคืนของวันประกอบพิธีการแต่งงาน โดยที่ไม่ได้เชิญทุกบ้าน กล่าวคือ บางบ้านเชิญด้วยบุหรี่ย่างเดียว เพื่อให้มาร่วมในพิธีแต่งงานในตอนเช้า

ส่วนบางบ้านนอกจากเชิญด้วยนุหรีแล้ว ยังแจกบัตรเชิญร่วมด้วย เพื่อต้องการให้มาร่วมในงานเลี้ยงฉลองตอนกลางคืน สำหรับบรรยากาศการตกแต่งงานภายในบ้านเจ้าสาว นิยมประดับประดาไปด้วยภาพถ่ายพีริเวดดิ้ง (pre wedding) ดอกไม้ ลูกโป่ง กล้องสำหรับใส่ของเงิน เป็นต้น ซึ่งการถ่ายภาพพีริเวดดิ้งนี้ มีทั้งการแต่งกายด้วยชุดแต่งงานแบบสากล และชุดแบบประเพณีมอญ ประกอบกับการทำฉากหลังหรือซุ้มดอกไม้สำหรับการถ่ายภาพ เพื่อให้แขกที่มาร่วมงานได้ถ่ายภาพเป็นที่ระลึกร่วมกับคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว การจัดที่นอน ปัจจุบันนิยมการจัดที่นอนหมอนมุ้งไว้ก่อนล่วงหน้าแทนการรอจากขบวนขันหมากแล้วจึงค่อยนำมาจัด เพื่อให้มีความสะดวกสบายและความกระชับของพิธีการมากขึ้น ในคืนก่อนวันประกอบพิธีแต่งงาน เจ้าบ่าวเจ้าสาวนิยมแต่งกายด้วยชุดแต่งงานตามประเพณีมอญที่สวยงามแต่มีความอลังการน้อยกว่าวันทำพิธี แล้วมานั่งรออยู่ในห้องหอที่ได้มีการจัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้บรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงได้เข้ามาร่วมแสดงความยินดีและถ่ายภาพร่วมกัน แทนการช่วยจัดเตรียมงานภายในครัว หรือต่างฝ่ายต่างจัดเลี้ยงเล็กน้อย แก่เพื่อนฝูงของตนเอง การแต่งกายในวันประกอบพิธี เสื้อผ้าอาจจะยังคงรูปแบบตามประเพณีมอญ แต่ก็จะเปลี่ยนไปในรายละเอียด เช่น มีความเปิดเผยมากขึ้น ไม่มีดัดเหมือนสมัยก่อน โดยเฉพาะฝ่ายเจ้าสาว หรือมีรูปแบบที่คล้ายอย่างของไทยมากขึ้น

ในวันที่สอง ซึ่งเป็นวันประกอบพิธีแต่งงาน การแห่ขันหมากมายังบ้านเจ้าสาวในปัจจุบันมีจำนวนน้อยกว่าในสมัยก่อน หรือบางบ้านอาจไม่มีขบวนขันหมาก กล่าวคือ ในช่วงเวลาเช้าก่อนการทำพิธี เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะแต่งกายด้วยชุดแต่งงานสวยงามแล้วนั่งรออยู่บนที่นอนในห้องหอเพื่อให้แขกที่มาร่วมงานได้เข้า

ไปร่วมแสดงความยินดีและถ่ายภาพร่วมกัน เมื่อถึงเวลาเริ่มการประกอบพิธีแต่งงานจึงได้ออกมาจากห้องหอเพื่อทำพิธีในลำดับต่อไป อาจเนื่องด้วยความจำเป็นเรื่องเวลา จึงต้องการจัดพิธีให้มีความกระชับมากที่สุด และขบวนขันหมากที่มีให้เห็นได้บ่อย จะเป็นขบวนขันหมากที่คล้าย ๆ แบบของไทย คือมีต้นกล้วย ต้นอ้อย เครื่องขันหมากที่ประกอบด้วยขนมต่าง ๆ แทน ซึ่งการจัดขบวนขันหมากอย่างของไทย ไม่จำเป็นว่าคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะต้องเป็นคนไทยกับคนมอญเท่านั้น เพราะคนมอญกับคนมอญด้วยกันเอง ก็มีให้เห็นในแบบเดียวกันนี้เหมือนกัน อาจมีการทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ในช่วงเวลาเข้าก่อนการแห่ขันหมาก รวมถึงการรดน้ำสังข์ร่วมด้วย (การรดน้ำสังข์ส่วนใหญ่เป็นพิธีที่จัดขึ้น ณ บ้านของเจ้าสาวที่เป็นคนไทย) ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการแต่งงานระหว่างคนมอญกับคนไทย จึงทำให้น่าพิธีการมาผสมผสานกัน หรือแม้แต่ระหว่างคนมอญกับคนมอญด้วยกันเอง ของชำร่วยไม่จำเป็นต้องเป็นของที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเดียว เช่น พัด แก้วน้ำ เป็นต้น แต่เป็นของที่มียูนิคที่ มีความสวยงามหลากหลายมากขึ้น เช่น พวงกุญแจของที่เป็นที่ระลึกอื่น ๆ เป็นต้น

เมื่อขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว การถามตอบเป็นบทกลอนระหว่างบิดามารดาเจ้าบ่าวกับบิดามารดาเจ้าสาวและระหว่างคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวด้วยกัน ปัจจุบันไม่ได้ปฏิบัติกันแล้วหรือปฏิบัติกันน้อยมากเนื่องจากการถามตอบนี้ต้องใช้เวลานาน ทำให้เป็นการเสียเวลาในการประกอบพิธีไหว้ บทสวดหรือคำสอนแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวที่ผู้นำพิธีกล่าว มีความกระชับมากขึ้น และใช้เวลาเพียงไม่นาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความต้องการของคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวหรือเจ้าภาพ เพราะเป็นสิ่งที่ใช้เวลานานเช่นเดียวกัน การนิมนต์พระสงฆ์ในการทำบุญ

เลี้ยงพระและเจริญพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว ที่มีให้เห็นมากขึ้นในปัจจุบันนั้น ส่วนใหญ่แล้วนิยมทำในช่วงเข้าก่อนการแห่ขันหมากหรือทำในช่วงเวลาเพล คือหลังจากเสร็จพิธีไหว้เรียบร้อยแล้วก็ได้ ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าภาพ ไม่เพียงเพื่อความสิริมงคลแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวเท่านั้นยังถือเป็นการทำบุญบ้านไปในตัวด้วย มีการทำอาหารไทยเพิ่มเข้ามาเพื่อใช้สำหรับถวายแด่พระสงฆ์ หรือเลี้ยงแขก สำหรับบ้านที่ต้องการจัดให้มีงานเลี้ยง ในช่วงเวลาเย็นมีการจัดงานเลี้ยงแบบโต๊ะจีนพร้อมทั้งวงดนตรี และคู่เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะแต่งกายด้วยชุดแต่งงานแบบสากล สถานที่จัดงานส่วนใหญ่จะเป็นที่ สนาม หอประชุมของโรงเรียน หรือเทศบาล ที่อยู่ฝั่งอำเภอ หรือที่บ้าน แล้วแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ

หลังพิธีการแต่งงาน เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานเรียบร้อยแล้วคู่แต่งงานใหม่ที่ส่วนใหญ่ออกไปทำงานยังต่างถิ่น จะไม่ได้พักอยู่บ้านก่อนเป็นเวลา 7 วัน หลังการแต่งงาน เพราะต้องรีบกลับไปทำงานที่อยู่ในตัวเมืองกาญจนบุรี หรือในกรุงเทพมหานคร เป็นต้น มีการจดทะเบียนสมรสกันมากขึ้นระหว่างคู่ที่แต่งงานแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวหรือวัยกลางคน และเป็นผู้ที่ได้รับสัญชาติไทยแล้ว

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ

ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความต้องการส่วนบุคคล การเลียนแบบ ทศนคติและความเชื่อ และครอบครัว

ปัจจัยภายในนี้ สิ่งที่ทำให้ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญเปลี่ยนแปลงไปนั้น มาจากความต้องการส่วนตัว การยึดติดและนึกถึงความชอบส่วนตัวเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงหรือยึดถือตามรูปแบบประเพณีดั้งเดิม จากกรณีและวัฏธรมธรรมชาติภายนอกที่มี

ความทันสมัย มีความสวยงามมากกว่า ทำให้มีทัศนคติและความเชื่อต่อประเพณีการแต่งงานเปลี่ยนแปลงไป จึงได้ปรับเปลี่ยนหรือเลียนแบบวัฒนธรรมใหม่จากภายนอกมากขึ้น เพื่อให้มีความเหมาะสมต่อรูปแบบของสังคมในปัจจุบัน รวมทั้งความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีความห่างเหินกันหรือการมีเวลาให้น้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเศรษฐกิจ คนในครอบครัวจึงไม่สามารถคอยสอนหรือปลูกฝังเกี่ยวกับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ตั้งงามของชาวมอญได้ รุ่นใหม่จึงไม่เข้าใจรูปแบบประเพณีดั้งเดิม ทำให้ยึดตามวัฒนธรรมสมัยใหม่เป็นแบบอย่างในการจัดงานแต่งงานในปัจจุบัน

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ค่านิยมความทันสมัย สื่อมวลชน การศึกษา การประกอบอาชีพ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และความเจริญเติบโตของระบบสาธารณสุขโรคและการตลาด

สำหรับปัจจัยภายนอกนั้น มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะเป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่า การได้รับรู้ รับประทานอาหารใหม่ ๆ ที่มีความทันสมัย จากสื่อต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่เข้าสู่ชุมชน การที่เยาวชนรุ่นใหม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้นได้พบเพื่อนและการเปิดกว้างทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน อันส่งผลสู่การมีหน้าที่การงานที่หลากหลาย มีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน รูปแบบของพิธีการแต่งงานจึงได้จัดให้มีความเหมาะสมตามแต่ฐานะของครอบครัวนั้น ๆ รวมถึงชาวมอญบางคนได้แต่งงานกับคู่ครองที่ต่างวัฒนธรรม ก็มีผลทำให้ต้องปรับเปลี่ยนพิธีการแต่งงานให้เหมาะสมกับทั้งสองฝ่ายเช่นกัน และปัจจุบันหมู่บ้านมอญบ้านวังกะมีการพัฒนา มีความเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจและสาธารณสุขโรค

การจัดงานแต่งงานจึงทำได้อย่างสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้น เพื่อให้พิธีการแต่งงานนั้นมีความสวยงาม ความแปลกตา ความทันสมัย และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

วิจารณ์

การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานนี้ มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชาวมอญบ้านวังกะในหลาย ๆ ด้าน ผ่านการสืบทอดและส่งต่อมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน อันมีจุดเปลี่ยนจากการอพยพย้ายถิ่นจากประเทศพม่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเป็นจุดเริ่มต้น และได้ดำรงอยู่เรื่อยมา (พ.ศ. 2496 - พ.ศ. 2526) จนถึงการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ใหม่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2527 - พ.ศ.2557) โดยการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ที่สำคัญ ๆ และเห็นได้ชัดคือ เกิดจากการเลียนแบบจากการที่คนในชุมชน ได้รับและเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่มีความแปลกใหม่ไปจากเดิม ผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ การศึกษา การประกอบอาชีพ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม หรือ การเจริญเติบโตของระบบสาธารณสุขโรคและการตลาด เป็นต้น ที่ทำให้มองว่าสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ มีความน่าสนใจและเหมาะกับวิถีชีวิตของตนเองและครอบครัวที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น ทำให้มองเห็นได้ว่าคนรุ่นใหม่มีความคิดเห็นเป็นปัจเจกมากขึ้น ดังที่ อารีวรรณ (2558) เสนอไว้ว่า สุนทรียะของคนในปัจจุบันที่มีต่อประเพณีการแต่งงานเป็นสุนทรียะในระดับปัจเจกมากยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ทำให้คนมีพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้น ทั้งพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางความคิด โดยการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการลดหรือตัดทอนในรายละเอียดหรือขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีการลงไป

และได้มีการรับเอาแบบแผนการปฏิบัติใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสาน เพื่อความสะดวกในเรื่องของเวลาและให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันที่มีความเป็นคนเมืองมากขึ้น สอดคล้องงานวิจัยของโสวัตรี และคณะ (2556) ที่กล่าวถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของว่า การปรับตัวในมิติทางวัฒนธรรม เนื่องจากสภาวะแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้ออำนวย ทำให้ต้องเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาผสมผสานและปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเอง แม้ในบางครั้งยอมสูญเสียความเป็นตนเอง เพื่อลดความขัดแย้งและความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ ส่งผลให้ประเพณีการแต่งงานหรือค่านิยมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงานได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม เช่น การจัดงานเลี้ยงแบบโต๊ะจีน การเพิ่มองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในงานอย่าง ภาพถ่ายแบบพรืดดิง ชูมถ่ายภาพ เป็นต้น เพื่อให้ประเพณีการแต่งงานดูมีความสวยงามความทันสมัยมากยิ่งขึ้น หรือกระทั่งการอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากการยอมรับและปรับตัวของคนในชุมชนนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวายุ และคณะ (2551) ที่รายงานว่า การแต่งงานในอดีตเน้นความเรียบง่ายให้ความสำคัญกับพิธีกรรม แต่ในปัจจุบันการจัดงานแต่งงานทำตามค่านิยมสังคมภายนอก ให้ความสำคัญกับกิจกรรมมากกว่าพิธีกรรม โดยที่ไม่ค่อยเห็นคุณค่าและรู้ความหมายของพิธีกรรมการแต่งงานแต่ละขั้นตอน และสิ่งที่มองเห็นได้ชัดในการเปลี่ยนแปลงของพิธีการแต่งงานนี้คือ การปรับเปลี่ยนในเรื่องของเวลา ขั้นตอนของการประกอบพิธี รูปแบบและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในงาน ซึ่งคล้ายกับ พรรณิดา (2558) ที่ศึกษาชาวไทยใหญ่รายงานว่า การปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรม มีด้วยกัน

คือการปรับเปลี่ยน ระยะเวลาในการจัดงานประเพณี การปรับเปลี่ยนบทบาทของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดประเพณีพิธีกรรม การปรับเปลี่ยนทางด้านรูปแบบของประเพณีพิธีกรรม กระนั้นก็ยังคงไว้ซึ่งพิธีการหลักที่สำคัญคือพิธีการไหว้บิดามารดา ไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ผีบรรพบุรุษ ไหว้ศาลพ่อปู่ประจำหมู่บ้าน รวมถึงการล้างมือด้วยน้ำส้มป่อย ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์ ที่แม้ว่าในอดีตนั้นชาวมอญจะไม่มี การนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมในการประกอบพิธี แต่ในปัจจุบันนี้การนิมนต์พระสงฆ์เพื่อให้มาสวดพระพุทธรูป เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่เจ้าบ่าวเจ้าสาว เป็นที่นิยมมากขึ้นของชาวมอญบ้านวังกะในปัจจุบัน ซึ่งอาจเนื่องมาจากการที่ชาวมอญมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การมีพระสงฆ์เพื่อร่วมในการประกอบพิธีกรรมจึงเริ่มกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ โดยไม่มีความผิดแปลกมากเท่าที่ควรนั่นเอง อีกนัยหนึ่งกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญนั้นเกิดการปรับเปลี่ยนของการประกอบอาชีพจากเกษตรกรรมไปสู่อาชีพอื่นหลากหลายมากขึ้น ทำให้ช่วงเวลาหรือจังหวะชีวิตต้องปรับเปลี่ยนตามเพื่อให้งิจกรรมหลายๆ อย่างมีความกระชับ หรือแปลกใหม่ขึ้นคล้ายกับ บังอร (2558) ที่กล่าวว่าแม้รูปแบบการทำการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตชุมชนและครอบครัวต้องปรับเปลี่ยน แต่ไม่ได้หมายความว่าความนำพาครอบครัว และชุมชนไปสู่ความล่มสลาย แต่เป็นการปรับเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงได้ ที่สำคัญคือชุมชนมอญบ้านวังกะถือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งของจังหวัดกาญจนบุรี การปฏิบัติให้คล้ายตามหรือเอื้อต่อการเข้าถึงของนักท่องเที่ยวจึงเกิดขึ้นอย่างง่ายและรวดเร็ว

กว่าชาวมอญในพื้นที่อื่นในบริเวณใกล้เคียงกัน ไม่เว้นแต่การประกอบประเพณีต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงประเพณีแต่งงานด้วย สอดคล้องกับที่ พงศ์พล (2558) เสนอไว้ว่า เรื่องของการท่องเที่ยวทำให้เกิดการปรับตัวทางสังคม เช่น การประกอบอาชีพ หรือด้านความเชื่อที่ก่อให้เกิดความยึดหยุ่นไปตามบริบทสังคมเมื่อท่องเที่ยวนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะนี้ ถ้าเปลี่ยนไปในทางที่ดี คือไม่ก่อให้เกิดความเสียหายอะไร เพียงแต่เป็นสิ่งที่มีความสวยงาม ความอดทน หรือความทันสมัยเข้ามา ก็เป็นสิ่งที่สามารถทำใจยอมรับได้ง่ายกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในทางที่เสื่อมลง อย่างเช่นการไม่มีความเคร่งครัดในพิธีการ หรือการประพุดิปฏิบัติตนไม่เหมาะสมในความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ที่อาจทำให้คุณค่าของประเพณีการแต่งงานเสื่อมลงได้ ด้วยเหตุที่การแต่งงานถือเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต ที่ชายหญิงอาจอยู่ในสังคมวัฒนธรรมที่ต่างกันหรือต้องมีความรับผิดชอบในการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวร่วมกัน เมื่อต้องอยู่ด้วยกัน ชีวิตคู่อาจไปไม่รอด การจัดให้มีพิธีกรรมตามความเชื่อบางอย่างเพื่อให้คู่รักดีสิริ เพื่อผูกใจให้คู่แต่งงานใหม่สามารถดำเนินชีวิตคู่ไปได้ตลอดรอดฝั่ง ดังคำกล่าวที่ว่า "ขอให้อยู่ด้วยกันจนถึงแก่เฒ่าชรา" นั่นเอง (ลักขณา, 2556)

ข้อเสนอแนะ

ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ถือเป็นประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความประณีตและสวยงาม ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ชาวมอญบ้านวังกะโดยเฉพาะผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่มีส่วน

เกี่ยวข้องในการประกอบพิธี น่าจะมีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานไว้อย่างมีความถูกต้องครบถ้วน เพื่อเป็นการสืบสานและเผยแพร่ประเพณีที่ดีงามนี้ไว้ให้บุตรหลาน ผู้ที่สนใจ หรือนักท่องเที่ยว ได้ศึกษาเรียนรู้และมีโอกาสได้ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีการแต่งงานในรูปแบบเดิมนี้อย่างถูกต้อง ซึ่งอาจจะทำได้หลายรูปแบบ อาทิ การที่ชาวมอญบ้านวังกะจัดให้มีการแต่งงานอย่างถูกต้องตามประเพณีในแบบดั้งเดิมแล้ว ทำการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการแต่งงานนี้ไว้ในรูปแบบของการบันทึกเป็นภาพเคลื่อนไหวตั้งแต่ขั้นตอนของการเตรียมงานจนถึงเสร็จสิ้นการประกอบพิธี การจัดทำเป็นหนังสือบันทึกเรื่องราวเพื่ออธิบายหรือบรรยายเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานนี้ที่มีทั้งคติความเชื่อ การปฏิบัติ องค์ประกอบต่าง ๆ โดยมีภาพถ่ายประกอบคำอธิบาย มีการจัดตั้งเป็นศูนย์วัฒนธรรมมอญภายในหมู่บ้านและอยู่ในจุดที่บุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยวสามารถพบเห็นได้ง่าย เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รวมถึงประเพณีการแต่งงานนี้ เช่น การแต่งกาย องค์ประกอบต่าง ๆ ในการประกอบพิธี เป็นต้น หรือการจัดทำเป็นสถานที่สำหรับการจัดงานแต่งงานในรูปแบบดั้งเดิมของชาวมอญบ้านวังกะ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจจะจัดงานแต่งงานในแบบชาวมอญนี้ หรือการถ่ายภาพเป็นที่ระลึก อันเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ดีอีกด้วย รวมถึงควรมีการเชิดชูบุคคลผู้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานและประเพณีอื่น ๆ หรือผู้ที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธี เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีความสามารถเป็นอย่างมาก ที่ทำให้การประกอบพิธีต่าง ๆ นี้ดำเนินไปได้อย่างดีและถูกต้อง โดยการจัดทำเป็นประวัติเพื่อแสดงให้บุตรหลานได้ทราบถึงคุณงามความดีของท่าน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ณรงค์ เส็งประชา. 2544. วิถีไทย. โอเดียนสโตร์, กรุงเทพฯ. 172 หน้า.

บึงอร ศิริสัญลักษณ์. 2558. รูปแบบการทำเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(3): 319-330.

พงศ์พล รงรอง. 2558. การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของชนเผ่าม้ง ในเมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว. วารสารวิถีสังคมมนุษย์ 3(1): 79-102.

พรรณีดา ชันธพัทธ์. 2558. การปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อและอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 23(41): 179-199.

พุดผล อรุณรักถาวร. 2547. ชนชาติมอญ. วชิราวุธานุสรณ์สาร 23(4): 55-61.

ยศ สันตสมบัติ. 2544. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. 292 หน้า.

ลักขณา ศกุนะสิงห์. 2556. ความเชื่อและประเพณี: เกิด แต่งงาน ตาย. พรวนเพชร, กรุงเทพฯ. 262 หน้า.

วัชรกิติ วัชโรทัย ทรงวิทย์ แก้วศรี วิรัตน์ อุณาพรวรางกูร ประภาส สุระเสน อุไรวรรณ เลิศศรีสันทัต พงษ์ศักดิ์ ภู่อารีย์ กรองแก้ว บุรณะกิจ สร้อยระย้า เรื่องพิเศษ สุโรจนา ศรีอักษร นิภา ธีรนิติ อรวรรณ ชมพูทิพย์ และ ชมศจี มีลาภ. 2537. 84 ปี หลวงพ่ออุตุตมะ. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, กรุงเทพฯ. 586 หน้า.

วาโย ตีประโคน บุญส่ง ศรีเที่ยง สุวรรณ ศรีภู่กา สกาวเดือน ลานรอบ อุดร อินทร์เสนา จันทร์ทิพย์ นาสุขทอง สนวนงาม เพ็ญภักดี สนวนงาม สวัสดิ์ อินธิแสง สม แสงสีจันทร์ อำคา แสงงาม สบป ใจสาหัสชาญพัฒน์ ฤทธิบาล และเพชร สนวนงาม. 2551. การแต่งงานภายในชุมชนและการปรับตัวเพื่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจท้องถิ่น: กรณีศึกษา บ้านภู่กาสิงห์ ตำบลภู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ. 143 หน้า.

สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง พรทิพย์ อุสุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด. 2542. สภานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์มอญ. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม. 32 หน้า.

สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง และ ประภาศรี คำสอาด. 2545. ชุมชนมอญบ้านวังกะ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี: ความเป็นมา และการปรับเปลี่ยน. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม. 141 หน้า.

ไสวัตรี ณ ถลาง กนิษฐา แย้มโพธิ์ใช้ และ สุดารัตน์ รอดบุญส่ง. 2556. มิติทางวัฒนธรรมและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ของในจังหวัดจันทบุรี. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 39(1): 37-55.

อภินันท์ บัวหมักดี. 2553. เที้ยวสังขละ เล่าประวัติศาสตร์ ชนชาติมอญ. อนุสาร อสท 51(2): 76-88.

อารีวรรณ หัสดิน. 2558. สุนทรียะในประเพณีการแต่งงาน: การวิพากษ์แบบโพสต์โมเดิร์น. วารสารกระแสวัฒนธรรม 16(29): 60-72.

ทุนมนุษย์ของ เจนเนอเรชั่น ซี กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ Human Capital of Generation Z and Readiness for Living in Aging Society

บังอร ศิริสัตย์ลักษณ์^{1/*}

Bangon Sirisunyaluck^{1/*}

^{1/}คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ. เชียงใหม่ 50290

^{1/}Faculty of Liberal Arts, Maejo University, Chiang Mai 50290, Thailand

*Corresponding author: poonisa@hotmail.com

(Received: 9 June 2016; Accepted: 4 August 2016)

Abstract: Thailand is undergoing aging society but the information involving the preparation for aging society in Thai academy is still lack. Therefore, this study aimed to study the readiness, human capital, and the relationship between human capital and the readiness for living in aging society of the generation Z. Samples of 433 students, drawn through multi-stage sampling, were interviewed, using questionnaire. Descriptive and multiple regression analyses were utilized. Results showed that students' readiness for living in aging society was moderate. The physical capital was high. The intellectual capital was moderate, the social capital, the family and social network and relationship were high. The mental and emotional capital, social adaptation and volunteer spirit were high, emotional quotient was almost high but the appropriate attitude towards society was moderate. Results indicated that the hypothesis was accepted. Experiences, volunteer spirit and emotional quotient were related to the readiness.

Keywords: Readiness, human capital, generation Z, aging society

บทคัดย่อ: สังคมไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ แต่ข้อมูลด้านความพร้อมในการรับมือกับสภาวะสังคมดังกล่าวยังไม่เพียงพอ การวิจัยเพื่อศึกษาทุนมนุษย์ และความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ตลอดจนความสัมพันธ์ของทุนมนุษย์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมสูงอายุของกลุ่ม เจนเนอเรชั่น ซี (Generation Z) จึงมีความสำคัญ การศึกษาครั้งนี้มีสมมุติฐานว่า ทุนมนุษย์ มีความสัมพันธ์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ นักศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 433 คน ได้จากการสุ่มแบบหลายชั้นภูมิ รับการสัมภาษณ์โดยแบบสอบถาม ใช้สถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์ถดถอยพหุ ผลการศึกษาพบว่า ความพร้อมอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุอยู่ในระดับปานกลาง ทุนทางร่างกายอยู่ในระดับมาก ทุนทางปัญญาอยู่ในระดับปานกลาง ทุนทางสังคมมีทัศนคติความสัมพันธ์และเครือข่ายครอบครัวและเครือข่ายสังคมอยู่ในระดับมาก ทุนทางจิตใจและอารมณ์มีทิศทางบุคลิกภาพและการปรับตัวทางสังคมและ

จิตอาสาอยู่ในระดับมาก ความฉลาดทางอารมณ์อยู่ในระดับค่อนข้างมาก ทักษะคิดต่อสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ผลการศึกษายอมรับสมมติฐาน โดยที่ประสบการณ์ จิตอาสา และความฉลาดทางอารมณ์สัมพันธ์กับความพร้อม

คำสำคัญ: ความพร้อม ทูมมนุษย์ เจนเนอเรชั่น ซี สังคมผู้สูงอายุ

คำนำ

ประเทศไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากมีประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 (ชมพูนุช, 2556) และไทยกำลังจะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ เมื่อมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 โดยคาดว่าจะใช้เวลาเพียง 20 ปี การใช้เวลาระยะสั้นในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมผู้สูงอายุสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ทำให้มีเวลาในการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่มาก และเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างประชากรทำให้สัดส่วนของประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง (National Institute of Health, 2007) ขณะที่สัดส่วนของประชากรสูงอายุที่เป็นวัยพึ่งพิงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ชมพูนุช, 2556) ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ เพราะผู้สูงอายุต้องการดูแลทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัว (ปรีชา, 2553)

กลุ่มประชากรสำคัญที่จะเป็นผู้รับภาระผู้สูงอายุนับแต่นี้จนถึง 30 ปีข้างหน้า คือกลุ่มที่เข้าสู่วัยแรงงานในช่วงที่สังคมไทยเข้าสู่ภาวะสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์หรือกลุ่มที่กำลังอยู่ในช่วงวัยรุ่นในปัจจุบันที่เติบโตมาในช่วงที่การพัฒนาเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว พวกเขามักใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการสื่อสารที่เชื่อมต่อกับโลกออนไลน์ ทำให้มีโลกส่วนตัวสูง สนใจและมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมรอบข้างน้อยลง (วิทยา, 2555) ด้วยลักษณะดังกล่าวที่แตกต่างจากคนรุ่นอื่น สังคมจึงเรียกคนกลุ่มนี้ว่า คนรุ่นเจนเนอ

เรชั่น ซี (Generation Z หรือ Gen Z) ผลการศึกษาพบว่าประชากรกลุ่มนี้ยังขาดความตระหนัก รวมทั้งยังมีทัศนคติในทางลบต่อผู้สูงอายุ (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ, 2556) นำมาสู่ประเด็นสำคัญที่ว่า กลุ่มเจนเนอเรชั่น ซี มีความพร้อม (readiness) ในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุมากน้อยเพียงใด โดยที่ความพร้อมมีรากฐานมาจากศักยภาพหรือทุนที่มีอยู่ในตัวแต่ละบุคคลที่เรียกว่าทุนมนุษย์ (human capital) ความพร้อมของแต่ละคนไม่เท่ากัน เนื่องจากมีระดับทุนพื้นฐานในตัวที่ต่างกัน (เกศราภรณ์ และคณะ, 2558) ทุนมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ใจที่ในการวิจัยคือ กลุ่มคนเจนเนอเรชั่น ซี มีความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุเพียงใด การสะสมทุนมนุษย์ในตัวมีมากน้อยเพียงใด และทุนมนุษย์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุหรือไม่อย่างไร

วัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ศึกษาทุนมนุษย์ และศึกษาความสัมพันธ์ของทุนมนุษย์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ของเจนเนอเรชั่น ซี โดยมีสมมติฐานว่า ทุนมนุษย์ของเจนเนอเรชั่น ซี มีความสัมพันธ์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ โดยทำการศึกษากลุ่มเจนเนอเรชั่น ซี ในจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว และมีสัดส่วนของประชากรสูงวัยมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือ (คณะทันตแพทยศาสตร์, 2557)

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีขั้นตอนและกระบวนการวิจัยดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมาย คือกลุ่มคน เจนเนอเรชั่น ซี ที่เกิดในช่วง พ.ศ. 2536 ถึงปัจจุบัน มีอายุไม่เกิน 23 ปี และกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยในเขตจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด 7 แห่ง เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ 4 แห่ง และมหาวิทยาลัยเอกชน 3 แห่ง รวมเป็นจำนวนประชากรนักศึกษาทั้งสิ้น 108,635 คน เนื่องจากทราบจำนวนแน่นอนของประชากรทั้งหมด จึงเลือกใช้สูตรคำนวณกลุ่มตัวอย่างของทาโร ยามาเน (Yamane, 1963) ณระดับความเชื่อมั่นที่ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่างประมาณ 400 คน เพื่อป้องกันความผิดพลาดจากการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลทั้งหมดจำนวน 450 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน จับฉลากเลือกมหาวิทยาลัย 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จากนั้นทำการจับฉลากเลือกคณะตามสัดส่วนคณะในกลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ของแต่ละมหาวิทยาลัย แล้วทำการสุ่มเลือกนักศึกษาในคณะที่เลือกให้ได้จำนวนตามสัดส่วนของจำนวนนักศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัยที่คำนวณได้ โดยมีจำนวนนักศึกษาใกล้เคียงกันในแต่ละกลุ่มสาขาวิชาในแต่ละมหาวิทยาลัย จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างเป็นระบบตามช่วงเวลา โดยทำการเก็บข้อมูลทุกวันในแต่ละสัปดาห์ เก็บข้อมูลทั้งช่วงเช้า กลางวัน และเย็น ตามจุดที่มีนักศึกษาทำกิจกรรมเป็นจำนวนมากเช่น หอพัก โรงอาหาร และบริเวณตึกเรียนของแต่ละคณะ เนื่องจากกำหนดขอบเขตประชากรในการวิจัยคือกลุ่ม

เจนเนอเรชั่น ซี นักศึกษาที่มีอายุเกิน 24 ปี (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2536) จึงถูกตัดออกจากกลุ่มตัวอย่าง ทำให้เหลือนักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 433 คน โดยมีจำนวนประชากรและจำนวนตัวอย่างในแต่ละมหาวิทยาลัยดังนี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่มีนักศึกษาทั้งหมด 15,664 คน ตัวอย่าง จำนวน 87 คน เป็นกลุ่มสังคมศาสตร์ 43 คนวิทยาศาสตร์ 44 คน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีนักศึกษาทั้งหมด 29,124 คน ตัวอย่าง จำนวน 138 คน เป็นกลุ่มสังคมศาสตร์ จำนวน 69 คน วิทยาศาสตร์ 69 คน มหาวิทยาลัยพายัพมีนักศึกษาทั้งหมด 31,992 คน ตัวอย่าง จำนวน 149 คน เป็นกลุ่มสังคมศาสตร์ จำนวน 67 คน วิทยาศาสตร์ 82 คน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ๗มีนักศึกษาทั้งหมด 9,070 คน ตัวอย่าง จำนวน 59 คน เป็นกลุ่มสังคมศาสตร์จำนวน 29 คน วิทยาศาสตร์ 30 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยคือแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างจากกรอบแนวคิด และการทบทวนวรรณกรรม เครื่องมือดังกล่าวได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เครื่องมือมีความสอดคล้องของข้อ ข้อ ค ำ ถ ำ ม (IOC: index of item objective congruence) มีค่าระหว่าง 0.66 - 1 และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคซ์ (Cronbach's alpha) ของแบบสอบถามอยู่ระหว่าง 0.70 - 0.91 เครื่องมือจึงมีความตรงและความเชื่อมั่นในระดับที่รับได้ เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถามประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับลักษณะประชากรจำนวน 13 ข้อ และข้อคำถามเกี่ยวกับการเลี้ยงดู 6 ข้อ เป็นประเด็นเกี่ยวกับการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิก

ครอบครัว และทำให้เวลา การอบรมสั่งสอน และการตอบสนองความต้องการของผู้ปกครอง ส่วนนี้สร้างเป็นตัวแปรควบคุม 14 ตัวแปร

ส่วนที่ 2 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับทุนมนุษย์มีทั้งหมด 132 ข้อ นำมาสร้างเป็น 9 ตัวแปร คือ ทุนมนุษย์ทางร่างกาย 5 ข้อ เป็นประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพและความแข็งแรงสมบูรณ์ของร่างกาย ทุนมนุษย์ทางปัญญา มี 2 องค์ประกอบย่อยคือทุนทางความรู้ 5 ข้อ และทุนทางประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ 11 ข้อ ทุนมนุษย์ทางสังคม มี 2 องค์ประกอบย่อยคือ ทุนเครือข่ายครอบครัวและความสัมพันธ์ 17 ข้อ และทุนเครือข่ายสังคมและความสัมพันธ์ 13 ข้อ ทุนมนุษย์ทางจิตใจและอารมณ์ มี 4 องค์ประกอบย่อยคือ ทุนบุคลิกภาพและการปรับตัวทางสังคม 10 ข้อ ทุนทัศนคติทางสังคม 9 ข้อ ทุนจิตอาสา 10 ข้อ และทุนความฉลาดทางอารมณ์ 52 ข้อ

ส่วนที่ 3 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุจำนวน 34 ข้อ ซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบของความพร้อมในสี่มิติคือ ความตระหนัก ความพร้อมรับผิดชอบ พหุติกรรมและความสัมพันธ์ และทัศนคติต่อผู้สูงอายุและสังคมผู้สูงอายุ โดยข้อคำถามในส่วนที่ 2 และ 3 แต่ละข้อมีตัวเลือกตอบที่แสดงถึงระดับความคิดเห็นและการเกิดเหตุการณ์ตามประเด็นคำถาม 5 ระดับ ตั้งแต่น้อยที่สุด (1) ถึงมากที่สุด (5) ยกเว้นด้านความฉลาดทางอารมณ์ ผู้วิจัยใช้แบบประเมินความฉลาดทางอารมณ์ของกรมสุขภาพจิต แต่ละข้อมีตัวเลือกตอบ 4 ตัวเลือกคือ ไม่จริง จริงบางครั้งค่อนข้างจริง และจริงมาก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยให้กลุ่มตัวอย่างตอบคำถามในแบบสอบถามด้วยตนเองทีละคน ผู้วิจัยรับแบบสอบถามคืนในทันทีที่กลุ่มตัวอย่างตอบ

คำถามเสร็จ ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่ 15 มกราคม – 30 เมษายน พ.ศ. 2559

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยโปรแกรมสถิติวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ (SPSS: Statistical Package for Social Sciences version 23) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistic) ใช้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของตัวแปร ทั้งข้อมูลส่วนบุคคล ทุนมนุษย์และความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) การแปลความหมายระดับความคิดเห็นหรือการเกิดเหตุการณ์ ใช้วิธีนำค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักความคิดเห็น (weight mean score) ในแต่ละประเด็นมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ค่าเฉลี่ยดังนี้คือ 1.00 - 1.80 น้อยที่สุด 1.81 - 2.60 น้อย 2.61 - 3.40 ปานกลาง 3.41 - 4.20 มาก และ 4.21 - 5.00 มากที่สุด สำหรับตัวแปรความฉลาดทางอารมณ์มีการกำหนดค่าคะแนนในแต่ละข้อตามที่กำหนดโดยกรมสุขภาพจิต จากนั้นนำค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ค่าเฉลี่ยดังนี้ 1 - 1.75 น้อย 1.76 - 2.51 ค่อนข้างน้อย 2.52 - 3.27 ค่อนข้างมาก และ 3.27 - 4 มาก

สถิติทดสอบสมมุติฐาน ใช้สถิติวิเคราะห์ถดถอยพหุ (multiple regression analysis) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างทุนมนุษย์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ โดยมีค่าความเชื่อมั่น ที่ระดับ 0.05

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษากลุ่มตัวอย่าง ศึกษาในสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน มีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อายุระหว่าง 17 ถึง 23 ปี ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีรายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายไม่เกิน 10,000 บาทต่อเดือน ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีพี่น้อง 1 ถึง 2 คน โดยส่วนใหญ่เป็นบุตรคนที่ 2 บิดาและมารดามีอาชีพค้าขายและมีธุรกิจของตนเอง รายได้อยู่ในช่วงไม่เกิน 30,000 บาท และมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือ นักศึกษากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่พักอยู่กับครอบครัว และมาจากครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยและเอาใจใส่ใกล้ชิดในระดับมาก โดยผู้ปกครองรับฟังความคิดเห็น ใช้เหตุผล ให้ความรักความอบอุ่น ให้ความสำคัญ ค่าปรึกษาและอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด

Table 1 Readiness for living in aging society of generation Z

n=433

Readiness	Mean	SD	Level
Awareness of aging society	3.47	0.68	high
Responsibility of society and aging people	3.46	0.56	high
Behavior and relationship with aging people	3.65	0.62	high
Attitude towards elder	3.15	0.36	moderate
Overall readiness	3.36	0.36	moderate

3. ทุนมนุษย์ ประกอบด้วยทุนมนุษย์ทางกาย

หมายถึงสุขภาพ ทุนมนุษย์ทางปัญญาหมายถึงความรู้เกี่ยวกับสังคม และประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ทุนมนุษย์ทางสังคมหมายถึง เครือข่ายครอบครัวและความสัมพันธ์ และเครือข่ายสังคมและความสัมพันธ์ ทุนมนุษย์ทางจิตใจหมายถึง การปรับตัวทางสังคม ทักษะ

2. ความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ

ความพร้อมมี 3 องค์ประกอบคือ ความตระหนักในการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ความพร้อมรับผิดชอบและยินดีรับผิดชอบต่อสังคมและผู้สูงอายุ การแสดงออกทางพฤติกรรมสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ และทัศนคติที่เหมาะสมต่อผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่านักศึกษามีความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุโดยรวมในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาในแต่ละองค์ประกอบพบว่า นักศึกษามีความตระหนักต่อการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในแง่ความสำคัญและผลกระทบ ความพร้อมรับผิดชอบและยินดีรับผิดชอบต่อตัวผู้สูงอายุทั้งในครอบครัวและสังคม รวมทั้งพฤติกรรมสัมพันธ์กับผู้สูงอายุที่เหมาะสมอยู่ในระดับมาก อย่างไรก็ตามทัศนคติที่เหมาะสมต่อผู้สูงอายุนั้น นักศึกษามีอยู่ในระดับปานกลาง ดังตารางที่ 1

ทางสังคมและความฉลาดทางอารมณ์ ผลการศึกษาพบว่า ทุนมนุษย์ด้านทุนทางกายของนักศึกษาอยู่ในระดับมาก ทุนทางปัญญาอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ส่วนทุนทางสังคมด้านเครือข่ายและความสัมพันธ์ของครอบครัวและสังคมอยู่ในระดับมาก ด้านทุนทางจิตใจและอารมณ์

พบว่านักศึกษามีในระดับมากในด้านบุคลิกภาพการปรับตัวทางสังคม และจิตอาสา ส่วนความฉลาดทาง

อารมณ์อยู่ในระดับค่อนข้างมาก ด้านทัศนคติต่อสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ดังตารางที่ 2

Table 2 Human capital of generation Z

Human capital	Mean	SD	Level
n=433			
Physical capital			
Health	4.02	0.68	high
Intellectual capital			
Knowledge	3.14	0.68	moderate
Experience	3.20	0.86	moderate
Social capital			
Family network and relationship	3.53	0.62	high
Social network and relationship	3.48	0.65	high
Emotional capital			
Personality and social adjustment	3.84	0.55	high
Attitude towards society	2.98	0.60	moderate
Volunteer spirit	3.59	0.58	high
Emotional quotient	2.92	0.31	almost high

4. ความสัมพันธ์ของทุนมนุษย์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนมนุษย์กับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุโดยการวิเคราะห์ถดถอยพหุ (multiple regression) มีตัวแปรต้นในสมการทั้งหมด 26 ตัวแปร เป็นตัวแปรควบคุมด้านลักษณะประชากรและการเลี้ยงดูจำนวน 17 ตัวแปร (ตัวแปรที่มีลักษณะเป็นกลุ่มนามมาตร จะแปลงเป็นตัวแปรหุ่นก่อนนำมาวิเคราะห์) ตัวแปรทุนมนุษย์ตามสมมติฐาน 9 ตัวแปร โดยมีความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุเป็นตัวแปรตาม ผลการวิเคราะห์พบว่าตัวแปรอิสระทั้ง 26 ตัวแปรร่วมกันอธิบายการผันแปรของความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยร่วมกันอธิบายได้ร้อยละ 38.90 ($R^2 = 0.389$) ขณะที่ค่า F ของสมการเท่ากับ 9.940 และ Sig of F = 0.000

หมายความว่า มีตัวแปรอิสระในสมการอย่างน้อย 1 ตัวที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามในรูปเชิงเส้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตัวแปรต้นแต่ละตัวแปรพบว่า มีตัวแปรต้น 3 ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งล้วนเป็นตัวแปรด้านทุนมนุษย์ทั้งสิ้น ได้แก่ ประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ การมีจิตอาสา และความฉลาดทางอารมณ์ โดยสามารถอธิบายเชิงการทำนายได้ดังนี้ เมื่อควบคุมตัวแปรอื่นในสมการทั้งหมดแล้วพบว่า การเพิ่มขึ้นของระดับประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ ระดับการมีจิตอาสา และระดับความฉลาดทางอารมณ์ของนักศึกษา มีผลทำให้ระดับความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

Table 3 Coefficient of the multiple regression analysis of factor related to readiness for living in aging society

n = 433

Variables	Readiness	t	Sig
Gender: Male ^a	-0.034	-1.099	0.273
Religion: Buddhism ^b	-0.010	-0.182	0.856
Age	0.013	1.095	0.274
Student' s income	0.004	0.255	0.799
Family structure: Nuclear family ^c	0.003	0.096	0.924
Number of sibling	-0.016	-0.746	0.456
Child order	0.007	0.298	0.776
Father occupation ^d			
Permanent salary	0.056	1.146	0.253
Business owner	-0.006	-0.106	0.915
Mother occupation ^d			
Permanent salary	-0.006	-0.120	0.904
Business owner	0.015	0.289	0.772
Father income	-0.013	-1.137	0.256
Mother income	-0.010	-0.831	0.407
Living arrangement ^e			
Live with family and parents	-0.023	-0.593	0.553
Live in dormitory with friend or sibling	-0.001	-0.295	0.768
Major: Social science ^f	0.007	0.237	0.813
Democracy and close attention Child rearing	0.000	-0.004	0.997
Human capital (hypothetical variable)			
Physical capital			
Health	0.004	0.193	0.847
Intellectual capital			
Knowledge of aging society and aging people	-0.031	-1.334	0.183
Experience of aging people	0.051**	2.476	0.011
Social capital			

Table 3 (Continued)

n = 433			
Variables	Readiness	t	Sig
Family network and relationship	0.048	1.328	0.185
Social network and relationship	-0.017	-0.610	0.542
Emotional capital			
Personality and social adaptation	0.025	0.713	0.477
Attitude towards society	0.037	1.419	0.157
Volunteer spirit	0.110***	3.207	0.001
Emotional quotient	0.451***	8.002	0.000
Constant	1.075***	3.388	0.001

(R² = 0.389 SEE = 0.294 F = 9.940 Sig of F = 0.000)

*P ≤ 0.05 **P ≤ 0.01. ***P ≤ 0.001 (two tails sig),

a. female, b. other religion, c. extended family, d. farmer and others, e. living alone, f. sciences are reference groups

อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่านักศึกษาที่มีความพร้อมในการอยู่ร่วมกับในสังคมผู้สูงอายุโดยรวมในระดับปานกลาง โดยที่ความพร้อมด้านทัศนคติต่อผู้สูงอายุมีระดับน้อยที่สุด ส่วนทุนมนุษย์นั้น พบว่า องค์ประกอบที่มีระดับน้อยกว่าด้านอื่น ๆ คือ ทุนด้านความรู้ ประสบการณ์ และทัศนคติต่อสังคม สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาและประสบการณ์การอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุ ที่กลุ่มเจนเนอเรชั่น ซี ได้รับยังไม่ทำให้มีการสะสมความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่เหมาะสม ทำให้มีทัศนคติและมุมมองต่อสังคมตลอดจนต่อผู้สูงอายุที่ไม่ดีนัก ดังที่สุชาติดา (2553) สรุปความเห็นไว้ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทยส่วนหนึ่งทำให้เกิดภาพแทนของผู้สูงอายุที่มีลักษณะตายตัว นำไปสู่ทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง เกิดการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของอายุ ดังนั้นระบบการศึกษาควรเข้ามามีบทบาทในการเตรียมความพร้อมในประเด็น

สำคัญ คือ การให้ข้อมูลความรู้ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจและปลูกฝังทัศนคติและมุมมองที่ถูกต้อง นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่าทุนมนุษย์ที่สำคัญในแง่การเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพร้อม คือ ประสบการณ์ การมีจิตอาสาและความฉลาดทางอารมณ์ ซึ่งข้อค้นพบนี้เป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัย ผลการวิจัยจึงเน้นย้ำความสำคัญของประสบการณ์ และการพัฒนาทุนทางจิตใจและอารมณ์ ประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทำให้เกิดการรับรู้ตามความเป็นจริง เกิดเป็นความเข้าใจนำมาซึ่งทัศนคติที่เหมาะสมต่อสิ่งนั้น ส่งผลให้พฤติกรรมที่แสดงออกต่อสิ่งนั้น ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมปราศจากอคติ ประสบการณ์เดิมทำให้เกิดการต่อยอดความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ได้มาผ่านการสะสม ซึ่งจะกลายเป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ใหม่ เกิดการนำไปใช้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดความพร้อม ดังที่เรื่องไร และวอร์ทัน (2559) ได้พบว่าประสบการณ์มีผลต่อการรับมือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดย

พบว่าระยะเวลาในการประกอบอาชีพซึ่งเป็นการส่งเสริมประสบการณ์มีผลต่อการปฏิบัติของเกษตรกรต่อภัยพิบัติ ส่วนความฉลาดทางอารมณ์เป็นบุคลิกภาพและการแสดงออกทางอารมณ์ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัว การควบคุมอารมณ์ การมองโลกอย่างเข้าใจ การยอมรับผู้อื่น อันจะช่วยหนุนเสริมให้เกิดการประมวลประสบการณ์ได้อย่างเหมาะสม และสามารถนำมาใช้รับมือและปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ดังที่กาญจนา และวนิดา (2543) ได้สรุปไว้ว่า ผู้ที่มีความฉลาดทางอารมณ์จะมีความสามารถในการปรับตัวและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศุภาพิชญ์ (2553) ที่พบว่า ความฉลาดทางอารมณ์มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความพร้อมในการปฏิบัติงาน ส่วนจิตอาสาเป็นพลังเพิ่มพูนที่ทำให้ปัจเจกกระทำความดียิ่งขึ้นไป ทำให้ชีวิตมั่นคงในการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับสังคม (พระไพศาล, 2550) จิตอาสาทำให้เกิดการเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น ลดอคติและเกรงใจกัน รวมทั้งส่งเสริมกำลังใจในการทำงาน ผู้มีจิตอาสาจึงเห็นคุณค่าในตนเองและเห็นคุณค่าของผู้อื่น รวมถึงพร้อมที่จะรับรับมือกับปัญหาและรับผิดชอบสังคม สำหรับทุนทางสังคมไม่พบว่ามีความสัมพันธ์กับความพร้อม เป็นไปได้ว่า แม้นักศึกษามีเครือข่ายความสัมพันธ์กับครอบครัวและสังคมในระดับที่สูง แต่ความสัมพันธ์กับเครือข่ายเป็นไปในลักษณะเพื่อผลประโยชน์และเป็นไปในเชิงธรรมเนียมปฏิบัติ แต่ไม่มีความลุ่มลึกพอที่จะปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสม ที่จะช่วยหนุนเสริมความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ข้ออภิปรายนี้สนับสนุนโดยงานวิจัยของ บังอร (2558) ที่พบในผลการวิจัยส่วนที่เป็นเชิงคุณภาพว่า คนในสังคมแม้มีความสัมพันธ์กันมาก แต่ไม่ลึกซึ้งและเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในการประกอบ

อาชีพและเพื่อรักษาความเป็นสมาชิกชุมชนเป็นเหตุผลหลัก

สรุป

1. ความพร้อม นักศึกษามีความพร้อมโดยรวมในระดับปานกลาง โดยความพร้อมด้านทัศนคติต่อผู้สูงอายุน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับความพร้อมด้านอื่น ๆ
2. ทุนมนุษย์ นักศึกษามีทุนมนุษย์ด้านความรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ และทัศนคติต่อสังคมน้อยกว่าทุนมนุษย์ด้านอื่น ๆ
3. ปัจจัยทุนมนุษย์ที่มีผลต่อความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมผู้สูงอายุ ได้แก่ ประสบการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ การมีจิตอาสา และความฉลาดทางอารมณ์

ข้อเสนอแนะ

ภาครัฐ สถาบันการศึกษาตลอดจนชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้มีการสอดแทรกความรู้ที่เหมาะสมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และสังคมผู้สูงอายุไว้ในหลักสูตรและเนื้อหาวิชารายวิชา ตลอดจนสื่อต่าง ๆ ในทุกระดับ และควรส่งเสริมกิจกรรมและเปิดพื้นที่ให้เยาวชนกลุ่มเจนเนอเรชั่น ซี และผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรม เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เป็นการสร้างสมประสบการณ์ เกิดการเรียนรู้ เข้าใจและยอมรับ ทำให้เกิดความพร้อมในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งส่งเสริมการพัฒนาทัศนคติ ความฉลาดทางอารมณ์และสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมผ่านระบบครอบครัว การศึกษาและชุมชน อีกทั้งควรมีงานวิจัยต่อยอดในประเด็นการเตรียมความพร้อมในประชาชนทุกกลุ่มอายุ และการศึกษาการเตรียมการเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุของทั้งภาครัฐ และเอกชน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา วณิชรมณี และ วนิตา ชนินทุยทวงศ์. 2543.

อีคิว: ความฉลาดทางอารมณ์ (ฉบับปรับปรุง).

สำนักพัฒนาสุขภาพ, นนทบุรี. 97 หน้า.

เกษตรกรรม พลสีลา รัตพงษ์ สอนสุภาพ และ จิรัชณา

วิเชียรปัญญา. 2558. ตัวแบบทฤษฎีมนุษยนิยม

โรงพยาบาลชุมชน. วารสารสาธารณสุข 10(1): 96-106.

คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ. 2556. สถานการณ์

ผู้สูงอายุไทย. เอสเอส พลัส มีเดีย, กรุงเทพฯ. 117 หน้า.

คณะทันตแพทยศาสตร์. 2557. โครงการระบบสารสนเทศ

เพื่อส่งเสริมการบริการสุขภาพผู้สูงอายุสู่การเป็น

สังคมผู้สูงอายุ กิจกรรมพัฒนาระบบสารสนเทศ

เพื่อส่งเสริมการบริการสุขภาพผู้สูงอายุสู่การเป็น

สังคมผู้สูงอายุ. รายงานฉบับสมบูรณ์. คณะทันต

แพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 35 หน้า.

ชมพูนุช พรหมภักดี. 2556. การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของ

ประเทศไทย. สารวุฒิสภา 3(16): 1-19.

บังอร ศิริสัญลักษณ์. 2558. รูปแบบการทำการเกษตรกับ

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม. วารสารการพัฒนารวม

ชนและคุณภาพชีวิต 3(3): 319-330.

ปรีชา อูบโยคิน. 2553. ความสุขของผู้สูงอายุ. หน้า 31-

36. ใน: เบญจพร สุธรรมชัย และนภัส แก้ววิเชียร

(บก.). การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุแบบบูรณาการ

(ฉบับปรับปรุง). ศิริชัยการพิมพ์, กรุงเทพฯ.

พระไพศาล วิสาโล. 2550. เต็มเต็มชีวิตด้วยจิตอาสา.

เครือข่ายพุทธิกา, กรุงเทพฯ. 57 หน้า.

เรืองไร อินชากอง และ วรทัศน์ อินทร์คัมพร. 2559.

ความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติทางการเกษตรใน

ตำบลช่วงเปา อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.

วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 4 (1):

98-108.

วิทยา ชีวอุโณทัย. 2555. รักและผูกพัน เจนเนอเรชั่น

แซด. สุานการพิมพ์, กรุงเทพฯ. 216 หน้า.

ศุภาพิชญ์โพิน โบร์แมนน์. 2553. ความฉลาดทางอารมณ์

และความพร้อมในการปฏิบัติงานในบทบาท

พยาบาลวิชาชีพของนักศึกษาพยาบาล. วารสาร

วิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ 4(2): 47-57.

สุชาดา ทวีสิทธิ์. 2553. บทบรรณาธิการ. หน้า 1-14. ใน:

สุชาดา ทวีสิทธิ์ และ สรวีย์ บุญยमानนท์ (บก.).

ประชากรและสังคม. สถาบันวิจัยประชากรและ

สังคม (วปส.). มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม. 263

หน้า.

National Institute of Health. 2007. Why population

aging matters: a global perspective. (Online).

Available: [http://www.cdc.gov/nchs/data/](http://www.cdc.gov/nchs/data/lifetables/life1890-1910.pdf)

lifetables/life1890-1910.pdf (March 15, 2016)

Yamane, T. 1963. Statistic: An Introductory Analysis.

2nded. Harper and Row, New York. 919 p.

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญ
เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

Development of Strong Community: A Case Study of
Poonbumphen Community, Phasi Charoen District, Bangkok

กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว^{1/} จีระพงศ์ เรืองกุล^{1/*} และสายใจ ชุนประเสริฐ^{1/}
Kamolsak Wongsrikaew^{1/}, Jirapong Ruanggoon^{1/*} and Saijai Chunprasert^{1/}

^{1/}คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี กรุงเทพฯ 10600

^{1/}Faculty of Management Science, Dhonburi Rajabhat University, Bangkok 10600, Thailand

*Corresponding author: jack.dj37@hotmail.com

(Received: 2 May 2016; Accepted: 11 October 2016)

Abstract: This research aims to study the characteristics of a strong community and the factors contributing to a strong community. The study also proposes the development model of a strong community. Based on qualitative research, Poonbumphen community was selected as a case study. The data were gathered by document research, in-depth interviews, focus group discussion and nonparticipant observation. Data were analyzed using content analysis. The results showed that characteristics of a strong community were the ability to be self-reliant, the security of community, the vision of community and the love for community. The factors that promote a strong community were closed social relations, learning to improve people's lives in the community, networking of community, natural leader, and the self-reliance economy. The suggestion for the development of a sustainable strong community is continuation of farmland, promoting awareness of newcomers, creating an ongoing community development activities, implementing proactive community public relations, and creating next generation leaders and establishing a community network to carry on the mission.

Keywords: Strength community, sustainable community, community development

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน โดยอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับการสนทนากลุ่มประเด็นโครงการพื้นที่สุขภาวะ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพิ่มเติม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า คุณลักษณะชุมชนเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญสะท้อนได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของ

ชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน โดยมีปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบ่าเพ็ญ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือข่ายดี ลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่ายของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพูนบ่าเพ็ญไปสู่ชุมชนยั่งยืน ได้แก่ สถานประกอบการอนุรักษ์พื้นที่เกษตร ปศุสัตว์สำนักผู้เข้ามาใหม่ การสรรสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และมุ่งเฟ้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสถานประกอบการ

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนยั่งยืน การพัฒนาชุมชน

คำนำ

การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจตามระบอบทุนนิยมได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทุนนิยมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น การพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – ฉบับที่ 9 ในระยะที่ผ่านมา นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้กับประชาชนได้เรียนรู้หรืออย่างไร้พรมแดน มีความเจริญด้านวัตถุในระดับที่ทัดเทียมกับต่างประเทศ อย่างไรก็ตามกลับพบว่าการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก็ยังส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยทุกระดับ ได้แก่ ความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม ขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ค่านิยมของการใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือยตามแบบสังคมบริโภคนิยม สถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย

การพัฒนาที่มุ่งไปยังการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกระแสหลักตามคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” เป็นภาพมายาด้านวัตถุที่ไม่ได้คำนึงถึงความสุขทางจิตใจและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ มองแค่เพียงเงินตรา แต่ไม่เห็นคุณค่าของฐานทรัพยากร ถือเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (วิสุทธิ,

2558) เนื่องจากการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางดังกล่าวนั้นอาจจะเลยการพัฒนาในมิติสังคมและวัฒนธรรม ทำให้คนในสังคมพึ่งตนเองได้น้อยลง ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ การพัฒนาในอดีตจึงเป็นการพัฒนาที่มองข้ามชุมชนซึ่งถือเป็นรากฐานของความเข้มแข็งในการพัฒนาประเทศ

จากผลกระทบตามระบอบทุนนิยมได้นำมาสู่การปรับกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาประเทศ ดังจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบันที่คำนึงถึงการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น กระบวนทัศน์ใหม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นความเข้มแข็งของชุมชนจึงได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนา (สมบุญ, 2556) ซึ่งที่ผ่านมามีการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยให้เข้มแข็งได้มีการดำเนินการและปรับเปลี่ยนในเชิงคุณภาพที่นำเสนอหลายประการ เช่น การมีนวัตกรรมใหม่ในการทำงานของชุมชน การพลิกฟื้นชุมชนท้องถิ่น การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา การนำวิธีการจัดการความรู้มาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

และมีแหล่งเรียนรู้ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนในกระบวนการจัดการชุมชนของไทยยังมีปัญหาในบางประการ โดยเฉพาะการขาดความต่อเนื่องของการพัฒนาและปัญหาในเรื่องของความไม่สมดุลกันระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการสร้างความเข้มแข็งจากการพึ่งตนเองและภูมิคุ้มกันในแง่ของการพัฒนาคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์นั้นยังทำได้ไม่เต็มที่ (วรรณธรรม, 2553) ดังนั้นประเด็นคำถามที่น่าสนใจคือ “ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะอย่างไร มีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน” คำตอบต่อคำถามเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน

ชุมชนพูนบำเพ็ญเป็นชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้ และได้รับอิสระในการกำหนดทางเลือกเพื่อจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับชุมชน รวมทั้งสมาชิกในชุมชนมีความภาคภูมิใจ และได้สืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง

ชุมชนพูนบำเพ็ญได้มีความเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด เดิมจากชุมชนเล็ก ๆ กลายเป็นชุมชนเมืองเนื่องจากกรที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น การแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนตามมา ดังเช่นกรณีปัญหาการลดลงของพื้นที่การเกษตรภายในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่สะท้อนถึงความไม่ยั่งยืน เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดความไม่สมดุลของระบบนิเวศ เศรษฐกิจ และ

สังคมในชุมชน และอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ชุมชนพูนบำเพ็ญกลายเป็นชุมชนที่อ่อนแอได้ในอนาคต ดังนั้นการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนของชุมชนพูนบำเพ็ญจึงมีความจำเป็น

ผู้วิจัยสนใจศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากต้องการสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน อธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และเพื่อนำเสนอข้อเสนอนในการพัฒนาชุมชนพูนบำเพ็ญจากชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน บทเรียนที่ได้จะเป็นประโยชน์สำหรับชุมชนที่ยังอ่อนแอได้มีโอกาสในการเรียนรู้ นำประสบการณ์ที่ได้จากชุมชนไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งถือเป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย เป็นสิ่งยืนยันถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชน โดยรางวัลที่ได้รับนั้นยกตัวอย่าง เช่น โล่เกียรติคุณชุมชนดีเด่น ปี พ.ศ. 2543 จากสภาสังคมสงเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ แห่งประเทศไทย รางวัลรางวัลชุมชนสีเขียวดีเด่นชนะเลิศระดับกลุ่มเขต (กรุงธนเหนือ) ปี พ.ศ. 2545 รางวัลชุมชนสีเขียวดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2544-2545 รางวัลเกียรติบัตรชุมชนเข้มแข็งปลอดลูกน้ำุงลาย ปี พ.ศ. 2546 ระดับศูนย์สาธารณสุขสุขชุมชน และรางวัลชุมชนสาธารณสุขมูลฐานดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2547 เป็นต้น งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาแบบย้อนรอย (retrospective study) เพื่อสืบค้นและ

พรรณนาให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลรวมระยะเวลา 9 เดือน ตั้งแต่มิถุนายน พ.ศ. 2558 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมจากข้อมูลที่รวบรวมไว้และข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ ได้แก่ รายงานวิจัย ป้ายหรือบอร์ดกิจกรรม และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ค้นหาข้อมูลจากร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ เช่น สภาพความเป็นอยู่ ผลงานของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 4 คน และสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนอีก 6 คน เลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยเทคนิคสโนว์บอลล์ (snowball technique) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง รวมทั้งยังได้ทำการสนทนากลุ่มประมาณโครงการพื้นที่สุขภาวะเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีก 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด 15 คน ผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นคนในพื้นที่ มีความคุ้นเคยกับชุมชน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงถือเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความเหมาะสมตามหลักการของการกำหนดกลยุทธ์ในการเลือกตัวอย่างที่ดีของการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (ประไพพิมพ์ และคณะ, 2559; Miles *et al.*, 2013)

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาโดยอาศัยเทคนิคหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนแนวคิดตามข้อมูลเชิงประจักษ์ 2) การวิเคราะห์เพื่อแสดงตัวอย่าง และ 3) การวิเคราะห์โดยการจัดกลุ่มแนวคิด เพื่อตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Creswell, 2009) แสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล

(data triangulation) และการตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) นอกจากนี้เพื่อยืนยันแหล่งข้อมูลและแสดงให้เห็นถึงความน่าสนใจของข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอถ้อยคำหรือข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลตรง (quotation) ซึ่งถือเป็นการเพิ่มอรรถรสในการอ่านด้วย (Creswell, 2009; Holiday, 2002)

ผลการศึกษา

คุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ญุปัจจุบันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ญุและข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพุน้ำเป็ญุจากชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน มีดังนี้

คุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ญุ

ชุมชนพุน้ำเป็ญุเดิมมีสภาพเป็นที่ลุ่มมีคลองเชื่อมต่อกับคลองตลิ่งชัน มีลำกระโดงหรือคลองส่งน้ำเข้าแปลงเกษตรกระจายอยู่ในพื้นที่ ในอดีตคนในพื้นที่มีการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลัก ต่อมาได้มีการเปลี่ยนเป็นการทำสวน ในปัจจุบันพื้นที่การเกษตรได้ลดลงไป มีบ้างที่ยังคงพื้นที่ของพืชผัก สวนผลไม้ สวนหมาก และสวนมะพร้าว ชุมชนมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติเนื่องจากคนในพื้นที่ได้อยู่อย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาช้านาน เป็นมาตั้งแต่กลุ่มคนดั้งเดิมสมัยปู่ย่า ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความสนิทชิดเชื้อ ถ้อยที่ถ้อยอาศัย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนั้นเริ่มมีคนนอกเข้ามาอยู่อาศัย ชื้อที่และเช่าบ้าน สภาพสังคมโดยรวมเปลี่ยนจากสังคมเกษตรเป็นสังคมเมืองมากขึ้น

ความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ญุพิจารณาได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความ

มั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน ดังนี้

1) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน คนในชุมชนพูนบำเพ็ญมีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยสังเกตได้จากการพลิกฟื้นชุมชนภายหลังจากวิกฤตน้ำท่วมในช่วงปี พ.ศ. 2554 อีกประการสามารถสังเกตได้จากการพัฒนาตลาดบางเขื่อนหนึ่งขึ้นในพื้นที่ของชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งยังได้ถูกนำมาใช้เพื่อระดมทุนสำหรับการทำประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป นอกจากนี้ การพึ่งตนเองของชุมชนพูนบำเพ็ญยังสังเกตได้จากการรวมกลุ่มปลูกกล้วยไม้ กลุ่มแม่บ้านผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร กลุ่มแม่บ้านข้าวแต่นสมุนไพร และกลุ่มแม่บ้านน้ำพริกเผือกด้วย เป็นต้น กลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ถือเป็นกลุ่มที่นำรายได้เข้าสู่ชุมชนเป็นการเพิ่มรายได้ของชาวบ้านโดยไม่ต้องพึ่งหน่วยงานภายนอก

2) ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน คนในชุมชนพูนบำเพ็ญมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตพิจารณาได้จากความไว้วางใจความใกล้ชิดกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกถึงระบบความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน ดังข้อมูลที่ผู้นำชุมชนกล่าวว่า “ชุมชนเรานับว่าเป็นสังคมแบบเครือญาติ...ครอบครัวไหนที่เดือดร้อนก็สามารถช่วยกันได้” รวมทั้งพิจารณาได้จากการสร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมาทำให้ชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค เช่น การมีจำนวนเงินในกองทุนหมู่บ้านมูลค่าโดยประมาณ 10 ล้านบาท เป็นต้น ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระบบสวัสดิการของชุมชนนี้ถือเป็นระบบที่เกื้อหนุนทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาความมั่นคงปลอดภัยในแง่ของอาชญากรรมและความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะ ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านให้สัมภาษณ์ว่า “ที่นี่อยู่กันอย่างเป็นมิตรที่ดีแถวนี้ไม่มีลี้ล่อมรั้ว เดินชนกันของไม่หาย รู้จักการให้อภัยและแบ่งปันกัน”

3) การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน สมาชิกในชุมชนพูนบำเพ็ญมีความเข้าใจในสภาพของชุมชน มีการจัดประชุมเดือนละครั้งเพื่อประเมินปัญหา วางแผนการดำเนินงานในอนาคต และกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ยกตัวอย่าง กิจกรรมที่น่าสนใจคือการที่คนในชุมชนได้ตระหนักถึงการลดลงของต้นไม้ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่ช่วยสร้างความร่มรื่นให้กับชุมชน และการตระหนักถึงปัญหาการลดลงของพื้นที่การเกษตรทำให้คนในชุมชนภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายในชุมชนได้ร่วมกันหาวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คงความเป็นธรรมชาติและบูรณาการกับอาชีพของคนในชุมชนเกิดเป็นสถานีเกษตรธรรมชาติบ้านป่าสำรวยและสถานีธงชัยกล้วยไม้งามพิจารณาจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ว่า “เมื่อปี พ.ศ. 2541 ช่วงนั้นเกิดความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมค่อนข้างรุนแรงเพราะว่ามีการพัฒนาในเรื่องของสาธารณูปโภค เนื่องจากบุคคลภายนอกได้เข้ามาอยู่อาศัย เดิมทีซอยถนนเป็นซอยหินคลุกซอยบางแวก 216 แยก 1 / 2 จะปรับจากหินคลุกมาเป็นถนนคอนกรีตดังปรากฏ ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมเดิม เช่นเดียวกับซอยสวนมะพร้าวร่วมแต่ก่อนจะมีความร่มรื่น มีต้นไม้ริมทางเดิน แต่พอเกิดการทำถนนก็ทำให้เข้ามาทำลายสภาพแวดล้อมเดิม”

สถานีเกษตรธรรมชาติบ้านป่าสำรวยเป็นพื้นที่ทำการเกษตรแบบธรรมชาติปลูกผักปลอดสารพิษตามภูมิปัญญาดั้งเดิมตามแบบฉบับของป่าสำรวยและสถานีรัชชกัลยไม้งามนั้นเป็นสวนกล้วยไม้ที่คุณลุงชชัยให้การดูแลด้วยความรัก ทั้งสองพื้นที่เป็นแหล่งสร้างรายได้และยังถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของชุมชน ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ช่วยแก้ไขปัญหาการลดลงของต้นไม้และพื้นที่การเกษตรที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนในอนาคตอีกด้วย

อีกหนึ่งวิสัยทัศน์ส่วนตัวอย่างที่สมาชิกในชุมชนได้ให้ความสำคัญ คือ สุขภาพของคนในชุมชน ภายในพื้นที่ทำการของชุมชนได้จัดตั้งศูนย์สุขภาพโดยมีเจ้าหน้าที่ผ่านการอบรมจากศูนย์บริการสาธารณสุข 47 สำนักงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ คอยบริการและให้ความรู้ด้านสุขภาพ โดยเฉพาะยาสามัญประจำบ้านและการปฐมพยาบาลเบื้องต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดพื้นที่ส่งเสริมด้านสุขภาพ เช่น สนามเด็กเล่น ลานนันทม สนามแบดมินตัน สนามตะกร้อ สนามเปตอง และยังมีจัดให้มีกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยโยคะทุก ๆ วันอาทิตย์ เป็นต้น

4) ความรักและห่วงหาผูกพันชุมชน คนในชุมชนพูนบำเพ็ญมีความภาคภูมิใจในชุมชน ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบนี้สังเกตได้จากวิถีชีวิตของคนผ่านประเพณีต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น ตักบาตรปีใหม่ งานวันสงกรานต์ และงานวันลอยกระทง เป็นต้น ทางชุมชนพูนบำเพ็ญได้ร่วมกันอนุรักษ์โดยดำเนินการร่วมกันทั้งผู้นำชุมชน คนในชุมชน และเครือข่ายของชุมชน การอนุรักษ์ประเพณีนี้ได้ทำมาอย่างต่อเนื่องเป็นปฏิทินหลักของชุมชน นอกจากนี้ยังจะเห็นได้จากการมีกลุ่มผู้นำชุมชนที่

เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถด้านงานปั้น ด้านดนตรี และรำไทย ไปยังเยาวชนรุ่นหลัง เยาวชนที่มาเรียนรู้ต่างเข้าร่วมด้วยความสนใจ ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญาภายใต้ชื่อโครงการ “ต้นกล้าพูนบำเพ็ญ” เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและเสียงเพลงจากเครื่องดนตรีไทย

ปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญ

1) ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนในชุมชนผ่านระบบครอบครัว / เครือญาติ ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลจนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาได้จากการดำเนินงานของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี และการจัดสวัสดิการชุมชน โดยมุ่งเน้นการยอมรับของสมาชิกในชุมชน จิตสำนึกที่ดีงาม และการให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม ดังข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มที่ว่า “เมื่อ 16-17 ปีที่ผ่านมาได้จัดตั้งคณะกรรมการโดยที่สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นที่ตรงกัน ในแต่ละปีชุมชนของเราจะมีปฏิทินหลักเพื่อเตรียมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมตักบาตรปีใหม่ วันเด็ก วันสงกรานต์ วันลอยกระทง และอื่น ๆ คณะกรรมการร่วมแสดงความคิดเห็น และส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ของชุมชนที่มีเงินหมุนเวียน มูลค่าประมาณ 10 ล้านบาท หากมีครัวเรือนใดที่ต้องการความช่วยเหลือสามารถกู้ยืมไปหมุนเวียนได้”

2) การเรียนรู้เพื่อชีวิต ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งเป็นลักษณะที่คนในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่ง

กันและกัน มีการนำความรู้ทั้งเก่าและใหม่มาประยุกต์เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ดังที่ผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า “สมาชิกในชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องของวัฒนธรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะเชื่อว่า

มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตที่ต้องเรียนรู้อย่างไม่รู้สิ้นสุดและต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของชุมชน” การส่งต่อการเรียนรู้ของชุมชนได้กระทำผ่านเสียงตามสายและการจัดตั้งสถานีการเรียนรู้ภายใต้ชื่อ “พื้นที่สุขภาพ” ซึ่งมีรายละเอียดพื้นที่ ดังตารางที่ 1

Table 1 Healthy areas for community learning at Poonbumpen community

Benefits for learning	Healthy area
Health and recreation	Health park, community fire station, Ban Namong
Fostering local wisdom and culture	Tontang station, Konklong station, Ban Trongthai, Ban Kanomthai
Youth activities	Lannumnom
Economic community	Thongchai orchid garden, Sumruiy natural agriculture, Tawee mixed farming, banana farm, the incinerator, recycling home, community market

พื้นที่สุขภาพจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปัจจุบันมีอยู่ 15 สถานี ได้แก่ สวนสุขภาพ สถานีดับเพลิงชุมชน บ้านหน้ามอ สถานีต้นทาง สถานีคนคลอง บ้านทรงไทย บ้านขนมไทย ลานน้ำนม ธงชัยกล้วยไม้งาม เกษตรธรรมชาติ บ้านป่าสำรวย เกษตรผสมผสานตาหิว สวนกล้วยเมืองกรุง เต่าเผ่าถ่าน บ้านรีไซเคิล และตลาดชุมชน จำแนกตามประโยชน์เพื่อการเรียนรู้ด้านสุขภาพและนันทนาการ การทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมเยาวชน และเศรษฐกิจชุมชน

การเรียนรู้ของคนในชุมชนพูนป่าเพ็ญเป็นการเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยสยามที่ได้เข้ามาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการปฐมพยาบาล และการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีในความรู้ด้านภาษาคอมพิวเตอร์ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนสามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริงที่เป็นประโยชน์ต่อการยังชีพ และยังเป็นการเผยแพร่

ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังเยาวชนรุ่นหลัง ตลอดจนบุคคลภายนอก

3) เครือข่ายชุมชนพูนป่าเพ็ญ สมาชิกในชุมชนได้จัดตั้งเครือข่ายกิจกรรมของชุมชน เช่น คณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการพื้นที่สุขภาพ เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ทำให้สมาชิกได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์ร่วมกันจนนำไปสู่การร่วมคิดและตัดสินใจเพื่อพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการสานสัมพันธ์เครือข่ายกับชุมชนรอบ ๆ เช่น ชุมชนเลิศสุขสม ชุมชนแปะกง และชุมชนเจริญวิถี เป็นต้น รวมถึงเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐและหน่วยงานภาคเอกชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนได้มากยิ่งขึ้น พิจารณาได้จากข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มต่อไปนี้ “ชุมชนได้มีความร่วมมือกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เข้ามาช่วยเรื่องการศึกษาสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความต้องการปรับพื้นที่ชุมชนให้ร่มรื่นจึงได้รับการสนับสนุนไม่ป่า

เข้ามาปลูกจำนวนมาก เพื่อเพิ่มความร่มรื่น ดำเนินการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกของคนในชุมชน นอกจากนี้สถานีเกษตรธรรมชาติบ้านป่าสารวยได้มีการปลูกต้นพลับพลึงเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการประคบร้อนและได้รับความอนุเคราะห์จากอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสยามได้มาให้ความรู้เรื่องดอกพลับพลึงจนสมาชิกในชุมชนสามารถนำมาให้บริการประชาชนได้ อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การศึกษานอกระบบ (กศน.) ให้ความอนุเคราะห์ในการจัดหาหนังสือชุมชนจึงได้มีการเคลื่อนย้ายห้องสมุดอัจฉริยะมาจัดเป็นห้องสมุดเคลื่อนที่ไว้บริการ ณ ที่ทำการของชุมชน”

4) ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและเป็นศูนย์รวมนำพาชุมชนไปสู่แนวทางพัฒนาที่สอดคล้องและเหมาะสม โดยผู้คนสำคัญของชุมชนในอดีตที่ร่วมพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ได้แก่ นายประยุทธ์ พุน้ำเปีย นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างกลุ่มผู้นำชุมชนคนปัจจุบัน ได้แก่ ครูภ และปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ครูประกาศ ครูจุม ป้าสารวย และลุงธงชัย เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน ในแต่ละท่านจะมีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไปแต่ละด้าน ทั้งนี้ผู้นำตามธรรมชาติที่กล่าวมาล้วนมีคุณลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันคือ การเป็นผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชน มีคุณธรรม ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน และที่สำคัญคือมีจิตสาธารณะ อุทิศตนเพื่อชุมชน “การที่ชุมชนจะพัฒนาได้ต้องมีผู้ที่เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมและนำความรู้ที่มีมาสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน”

ผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกนั้นเข้าข่ายผู้นำที่มีบารมี แสดงให้เห็นว่าผู้นำของชุมชนพุน้ำเปียเป็นผู้นำที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน ผู้นำในลักษณะนี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ

5) เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง สะท้อนให้เห็นจากการที่สมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง การดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชนมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจชุมชน เช่น แปลงเกษตร สวนกล้วยไม้ เป็นต้น รวมถึงลักษณะของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนช่วยกันดำเนินการ เช่น การจัดตั้งตลาดคลองบางเชือกหนัง กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น การดำเนินการด้วยตนเองและการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนนี้เป็นการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางเกษตรของชุมชนผ่านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วชุมชนนั้นยังกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งกำลังถูกพัฒนาเพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้ของคนในชุมชน

ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพุน้ำเปียไปสู่ชุมชนยั่งยืน

1) สานต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตร คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรผ่านการบูรณาการกับการประกอบอาชีพ เช่น สถานีการเรียนรู้ธงชัยกล้วยไม้งาม เกษตรผสมผสานตาหิว แนวคิดการบูรณาการพื้นที่เกษตรเข้ากับการประกอบอาชีพเหล่านี้ถือเป็นตัวอย่างของการพัฒนาไปสู่ชุมชนยั่งยืนที่ได้

ทำให้เกิดความสมดุลกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งดังามที่ควรสานต่อ

การลดลงของพื้นที่เกษตรนับย้อนไป 30 - 40 ปี เกิดขึ้นจากการที่เริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่อยู่อาศัยและเช่าบ้านในชุมชน ชุมชนเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรเป็นชุมชนเมือง การเข้ามาอยู่อาศัยของคนจำนวนมากขึ้นนั้นได้ทำให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ประปา โทรศัพท์ และไฟฟ้า เป็นต้น ผลจากการพัฒนาสาธารณูปโภคได้ทำลายสิ่งแวดล้อมในชุมชนลงไปมาก การพัฒนาที่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมนี้ถือเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ถึงแม้ว่าคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจะดีขึ้น แต่สภาพแวดล้อมและธรรมชาตินั้นก็กลับถูกทำลาย ปัญหาสำคัญที่ชุมชนกำลังเผชิญคือบุคคลภายนอกที่เข้ามาอยู่อาศัยไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงไม่มีความรักและภาคภูมิใจในสภาพแวดล้อมของชุมชน พิจารณาได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ว่า “ปัญหาเรื่องการปลูกต้นไม้บนพื้นที่พักอาศัย หากเป็นบุคคลภายนอกจะต้องการทำลาย / รื้อถอนต้นไม้บนที่ดินที่เช่าซื้อ” การปลูกจิตสำนึกให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาอาศัยจึงถือเป็นสิ่งจำเป็น

2) สร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการพัฒนาชุมชนในหลากหลายรูปแบบควรมีการจัดพื้นที่สาธารณะ / การจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมไทยอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี โดยเฉพาะกิจกรรมที่ทำให้เกิดการพัฒนและสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3) ดำเนินการประชาสัมพันธ์เชิงรุก พื้นที่สุขภาพสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอให้ทางชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุกโดยมุ่งเน้นการ

สื่อเนื้อหา “การเป็นชุมชนในสวน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอนุรักษ์ และวิถีของคนเหนือสุดภาษีเจริญ” ผ่านสื่อต่างๆ และกลวิธีการประชาสัมพันธ์ เช่น การแถลงข่าว การใช้เครือข่ายชุมชนช่วยสนับสนุนเผยแพร่ข่าวสารของชุมชน เป็นต้น รวมถึงควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของชุมชน การออกแบบสื่อการประชาสัมพันธ์ และการพัฒนาความรู้ ทักษะด้านการประชาสัมพันธ์ของคนในชุมชนควบคู่กันไปด้วย

4) การค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ ในการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต้องมีการพัฒนาผู้นำชุมชน การพัฒนาผู้นำตามธรรมชาติอาจมีอุปสรรคในเรื่องของการประสานงานเนื่องจากช่วงวัยทำงานอาจจะต้องมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน งานพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกผลักดันด้วยคนอีกรุ่นที่เกษียณอายุหรือลาออกจากงานประจำ อย่างไรก็ตามเพื่อการสานต่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืนจากรุ่นสู่รุ่น ทางชุมชนควรได้มีการค้นหาผู้นำรุ่นใหม่เพื่อการสานต่อภารกิจ โดยมองหาคนที่มีพลังเสียสละ มีหัวใจสาธารณะ ชอบคิดริเริ่มทำกิจกรรมเพื่อชุมชน และปลูกฝังความเป็นผู้นำเชิงบารมีที่จะเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ชุมชนควรได้มีการรักษาความต่อเนื่องของเครือข่ายที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงให้สมาชิกได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การร่วมคิดร่วมทำในการจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชน นอกจากนี้ชุมชนควรได้มีการสร้างเครือข่ายชุมชนใหม่เพิ่มเติม เพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชน

สรุปและอภิปรายผล

ลักษณะชุมชนเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญสะท้อนได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน ลักษณะดังกล่าวนี้คือการที่ชุมชนสามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการความรู้ในชุมชน ระบบความสัมพันธ์กิจกรรมหรือการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นไปตามที่ปารีชาติ (2551) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับนิยามของชุมชนเข้มแข็งที่น่าสนใจไว้ว่าชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเอง คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักห่วงใยชุมชนและชุมชน มีวิสัยทัศน์ที่ดี ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะสังเกตได้จากการที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและห่วงใยชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาเหล่านั้น (สุปรานี และคณะ, 2558)

ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือข่ายดี ลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่ายของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติและลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือข่ายดีทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีส่วนสำคัญในการทำให้คนในชุมชนฟันฝ่าปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาได้อย่างดี (สมบุญ, 2556) ในส่วนของลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนทำให้มีการ

แลกเปลี่ยนความรู้กันซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติจริง ทำให้ชุมชนสามารถนำความรู้มาปรับใช้เพื่อประโยชน์ในการยังชีพ รวมถึงเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ข้อค้นพบนี้เป็นไปในการทำงานเดียวกันกับผลงานของ ดลฤดี และวรินดา (2559) ที่สะท้อนให้เห็นว่า ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ของคนในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นนั้นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนเป็นอย่างมาก หากชุมชนได้มีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้เข้ากับบริบทของชุมชนนั้นจะส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ สำหรับเครือข่ายของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังที่วรรณธรรม (2553) ได้รายงานว่าการสร้างชุมชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารและประสบการณ์ร่วมกัน สมาชิกได้ร่วมกันคิดและนำไปสู่การพัฒนา ในขณะที่ผู้นำตามธรรมชาติจะมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาและแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวรรณธรรม (2553) ที่พบว่า ผู้นำที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรม และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน การเป็นผู้นำที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ดีจะต้องเป็นผู้ที่เสียสละเวลาและนำความรู้ที่มีมาคิดมาสรรสร้างในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับชุมชน แน่ใจว่าลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชนถือเป็นเรื่องหนึ่งปัจจัยสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชนนั้นเป็นลักษณะ

ของการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยเน้นปัจจัยการผลิตในชุมชน อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด มีการบริโภคสิ่งที่ยามาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น และมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันของคนในชุมชนมากกว่าการซื้อขายพอกันโดยไม่ทำลายธรรมชาติซึ่งเป็นที่มาของชุมชนเข้มแข็ง

ในส่วนของข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพูนบำเพ็ญไปสู่ชุมชนยั่งยืนมี 4 ประการ ได้แก่ 1) สานต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรปลูกจิตสำนึกผู้เข้ามาใหม่ 2) สร้างสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง 3) ดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และ 4) ค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ ข้อเสนอทั้ง 4 ประการนี้เป็นการนำเสนอภายใต้กรอบของการพัฒนาแบบยั่งยืนซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้คนรุ่นต่อไปในอนาคต เป็นการพัฒนาชุมชนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปทางวัตถุนิยมจนล้มการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และทำให้ชุมชนยั่งยืนโดยพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กับเศรษฐกิจร่วมกับการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม (ปัญญา และคณะ, 2556; Srinivas, 2003)

โดยสรุป ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและหวงแหนชุมชนเป็นบทสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญ ซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติ ลักษณะการเรี่ยไรเพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่าย

ของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน ในการพัฒนาความเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนยั่งยืนนั้นชุมชนพูนบำเพ็ญควรได้มีการสานต่ออนุรักษ์พื้นที่เกษตร ปลูกจิตสำนึกผู้เข้ามาใหม่ การสรรสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ ข้อเสนอดังกล่าวนี้ควรนำไปต่อยอด โดยอาจได้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชน พัฒนาเป็นกลยุทธ์และกำหนดกิจกรรมหรือโครงการที่เชื่อมโยง รวมทั้งควรได้มีการติดตามและตรวจสอบผลการดำเนินงานของกิจกรรมหรือโครงการเพื่อควบคุมให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนควรอาศัยการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะประโยชน์ในการนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ดลฤดี จันทร์แก้ว และ วรินดา สุทธิพรหม. 2559. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 4(2): 188-199.

ประไพพิมพ์ สุธีวสินนธ์ และประสพชัย พสุนนท์. 2559. กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ. วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ 29(2): 31-48.

- ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2551. พลวัตของแนวคิดและปฏิบัติการพัฒนาชุมชน. วารสารพัฒนาสังคมและชุมชน 1(1): 29-54.
- ปัญญา เทพสิงห์ และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. 2556. แนวทางการฟื้นฟูชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 30(2): 43-64.
- วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. 2553. กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบปัจจัยและตัวชี้วัด. รัฐประศาสนศาสตร์ 8(2): 119-158.
- วิสุทธิ ไบไม้. 2558. เครือข่ายการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. Rajabhat Journal of Sciences, Humanities & Social Sciences 16(2): 253-267.
- สมบุญ ธรรมลังกา. 2556. รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ 15(2): 58-66.
- สุปราณี จันทร์สง บุญทัน ดอกไธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ. 2558. การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. วารสารวิจัยและพัฒนามวลยของกรรมในพระบรมราชูปถัมภ์ 10(3): 273-283.
- Creswell, J. W. 2009. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. SAGE Publications, Thousand Oaks, CA. 273 p.
- Holiday, A. 2002. Doing and Writing Qualitative Research. SAGE Publications, Thousand Oaks, CA. 211 p.
- Miles, M. B., A. M., Huberman, and J., Saldaña. 2013. Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook 3rded. SAGE Publications, London. 408 p.
- Srinivas, H. 2003. The Five Es of Sustainability. (Online). Available: <http://www.gdrc.org/sustdev/indicators.html> (September 5, 2015)

การพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกในพื้นที่
อำเภอเสี้ยวสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช

The Development of Larval Indices Surveillance System for Dengue Prevention in
High Risk District, Nakhon Si Thammarat Province

จรรยา สุวรรณบำรุง^{1*} จันทร์จรรย์ ถือทอง^{2/}
ธิดารัตน์ เอกศิรินิมิตร ^{2*} และ สุภาพร ทองจันทร์ ^{3/}
Charuai Suwanbamrung^{1*}, Chanchuri Thuethong^{2/},
Thidarat Eksirinimit^{2/} and Supaporn Thongchan^{3/}

^{1/}สำนักวิชาสหเวชศาสตร์และสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช 80161

^{1/}School of Allied Health Science and Public Health, Walailak University, Nakhon Si Thammarat 80161, Thailand

^{2/}สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช 80161

^{2/} School of Nursing, Walailak University, Nakhon Si Thammarat 80161, Thailand

^{3/}ศูนย์คอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช 80161

^{3/}Center of Computer Service, Walailak University, Nakhon Si Thammarat 80161, Thailand

*Corresponding author: yincharuai@gmail.com

(Received: 18 April 2016; Accepted: 18 October 2016)

Abstract: The objective was to develop the system of larval index surveillance for dengue prevention. The participatory action research (CPAR) design was used in this study. Materials of evaluation before and after development were the questionnaires for assessing the dengue knowledge and larval index surveillance system. Descriptive statistics was used to study the data, and compare outputs with Chi-square test. Results were 1) preparing phase was the district' leaders group from 13 primary care unites, and one community hospital, 2) assessing phase showed dengue high risk situation, and did not show any the larval index surveillance system, 3) planning phase was following the concept of surveillance system, 4) conducting phase was covering 90 villages in ten sub-districts which consisted of seven sub-steps collecting larval indices data with "violet book", "blue book", and "yellow book", and calculus program "http://lim.wu.ac.th", and 5) evaluating phase showed the larval index level was decreased. The dengue knowledge and larval indices of village health volunteers (VHVs) were increasing at after developing system ($P < .001$). Dengue morbidity rate was decreased, but it was higher than standard level of Thai Ministry of Public Health. In conclusion, dengue is a high-risk problem, then the larval index surveillance system needs monitoring and supporting.

Keywords: Surveillance system, larval indices, prevention, dengue disease, high risk district

บทคัดย่อ: วัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออก ดำเนินการโดยประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เครื่องมือคือแบบประเมินความรู้โรคไข้เลือดออกและความรู้เกี่ยวกับระบบเฝ้าระวังดัชนี วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสรุปรูปแบบระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ และวิเคราะห์เปรียบเทียบก่อนหลังด้วยสถิติ Chi-square test ผลการพัฒนามี 1) เตรียมความพร้อมระดับอำเภอด้วยแกนนำหลัก 45 คน จาก 13 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) 1โรงพยาบาลชุมชน (รพช.) 2) ระบุประเมินสถานการณ์การเฝ้าระวังของพื้นที่พบว่าขาดการเชื่อมโยงมีความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคไข้เลือดออก 3) ระบุการวางแผนตามกรอบแนวคิดการเฝ้าระวัง 4) ระบุเหตุผลของระบบมี 7 ขั้นตอนย่อยโดยรวบรวมข้อมูลด้วย “สมุดสีม่วง” “สมุดสีฟ้า” “สมุดสีเหลือง” และโปรแกรมคำนวณ <http://lim.wu.ac.th> และ 5) ระบุประเมินผลลัพธ์ พบว่าค่าดัชนีลูกน้ำลดลง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีความรู้และดัชนีลูกน้ำเพิ่มขึ้น ($P < .001$) อัตราการป่วยลดลงแต่ยังสูงกว่าค่ามาตรฐาน โดยสรุปพื้นที่ยังมีความเสี่ยงโรคไข้เลือดออกจำเป็นต้องมีการติดตามและสนับสนุนการใช้ระบบจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: ระบบเฝ้าระวัง ดัชนีลูกน้ำ การป้องกัน โรคไข้เลือดออก พื้นที่อำเภอเสี่ยงสูง

คำนำ

ภาคใต้ของประเทศไทย มีอัตราการป่วยด้วยไข้เลือดออกสูงกว่าภาคอื่น ๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุกและมีฝนตกมากในช่วงเดือน พ.ย. - ธ.ค. และ ช่วง พ.ค. - ก.ค. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการระบาดของโรคไข้เลือดออกมากที่สุด เนื่องด้วยเป็นโรคที่มีความหลากหลายของประเภททั้งไข้เดงกี (Dengue Fever: DF) ไข้เลือดออก (Dengue Hemorrhagic Fever: DHF) และ ไข้เลือดออกที่มีอาการช็อก (Dengue Shock Syndrome: DSS) (Malavige *et al.*, 2004; WHO, 1999, 2006) ซึ่งความรุนแรงของโรคอาจทำให้เสียชีวิตได้เนื่องจากไม่มียาที่รักษาเฉพาะ มีเพียงการรักษาตามอาการ เพราะสาเหตุเกิดจากการติดเชื้อไวรัส และวัคซีนกำลังอยู่ในระยะการพัฒนา (Deen, 2004; DeRock *et al.*, 2003) และการกำจัดยุงลายตัวแก่ด้วยสารเคมีที่ขาดประสิทธิภาพ (Chua *et al.*, 2005; Ponlawat *et al.*, 2005) ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น

อุณหภูมิที่สูงขึ้นซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการวางไข่ของยุงที่สั้นลง (Chakravarti and Kumari, 2005; Gubler *et al.*, 2001) นอกจากนี้พบว่าปัจจัยทางด้านสังคม เช่น วิถีชีวิต ความหนาแน่นของประชากร และพฤติกรรมของคนก็มีผลต่อการระบาดของโรคไข้เลือดออก (Guzman *et al.*, 2004; Spiegel *et al.*, 2005) ดังนั้นการป้องกันและการควบคุมการติดเชื้อจึงเป็นทางเลือกเดียวในการลดการระบาดของโรคไข้เลือดออก (WHO, 1999, 2006) โดยความยั่งยืนถือเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการ ป้องกัน และควบคุมโรคไข้เลือดออก อีกทั้งการพัฒนาสมรรถนะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนก็มีความจำเป็นเช่นกัน (Spiegel *et al.*, 2005) จากกรอบแนวคิดของการสร้างสมรรถนะชุมชนในการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกอย่างยั่งยืนที่ใช้ในการวิจัยที่ผ่านมาผลลัพธ์ที่เป็นตัวชี้วัดของความยั่งยืน ได้แก่ ค่าดัชนีลูกน้ำ และอัตราการป่วยและอัตราการป่วยตาย (Suwanbarnung *et al.*, 2011, 2010)

ดัชนีลูกน้ำ หมายถึง ค่าบ่งชี้ถึงจำนวนภาชนะที่มีลูกน้ำต่อจำนวนภาชนะ และจำนวนบ้านที่สำรวจ มีค่า

เป็นร้อยละ ค่าดัชนีลูกน้ำในการนำเชื้อไวรัสเดงกี คือ ดัชนีลูกน้ำยุงลายที่ได้รับการนำไปปฏิบัติในพื้นที่ที่มี 3 ค่า ได้แก่ ค่าบีไอ = BI (Breteau Index) คือ ร้อยละ ภาชนะที่พบลูกน้ำต่อบ้าน 100 หลังคาเรือน โดยค่ามาตรฐานไม่ควรเกินร้อยละ 50 ค่าเอชไอ = HI (House Index) คือ ค่าร้อยละของบ้านที่พบลูกน้ำ โดยค่ามาตรฐานไม่ควรเกินร้อยละ 10 ค่าซีไอ = CI (Container Index) คือ ร้อยละของภาชนะที่พบลูกน้ำ โดยค่ามาตรฐานไม่ควรเกินร้อยละ 1 (กองแผนงาน กรมควบคุมโรค, 2554) ทั้งนี้ดัชนีลูกน้ำถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกที่ต้นเหตุรวมถึงเป็นการป้องกันการแพร่เชื้อไข้เลือดออกในขั้นต้น ด้วยการกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำโดยที่ครัวเรือนสามารถดำเนินการได้เอง ปฏิบัติได้ง่ายและสะดวก อีกทั้งต้นทุนต่ำ ค่าดัชนีลูกน้ำยังได้รับการยอมรับทางวิชาการในการบ่งชี้ว่าพื้นที่ใดมีความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคไข้เลือดออก (WHO, 1993) นอกจากนี้ยังสามารถประมาณอัตราความชุกของยุงตัวเมียต่อพื้นที่ตารางกิโลเมตร และใช้เป็นค่าดัชนีในการประเมินผลลัพธ์ของการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องโรคไข้เลือดออกที่แสดงถึงความยั่งยืนจากการมีสมรรถนะในชุมชน (Suwanbamrung *et al.*, 2011, 2010) และมีการใช้ค่าดัชนีลูกน้ำเป็นค่าดัชนีมาตรฐานของการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก (สำนักโรคติดต่ออุบัติใหม่ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2558)

จากการทบทวนงานวิจัยเรื่องไข้เลือดออกในชุมชนพื้นที่ภาคใต้ (Suwanbamrung *et al.*, 2012, 2011, 2010) ไม่ปรากฏระบบเฝ้าระวังดัชนีที่ครอบคลุมทุกพื้นที่ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องทั้งอำเภอ ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการตามงานประจำตามหน้าที่ เช่น

การรณรงค์แจกทรายเคลือบสารเคมี การพ่นสารเคมีตามฤดูกาล การดำเนินการตามคำสั่งจากส่วนกลาง หรือในวาระพิเศษต่าง ๆ กรณีมีการศึกษาวิจัยก็จะดำเนินการตามงบประมาณการวิจัยที่ได้รับ และมีงบประมาณจำกัดเนื่องจากถือว่าเป็นโรคประจำถิ่น (Gratz, 2004) สอดคล้องกับผลสังเกตและการวิเคราะห์ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุงลายนำร่องในตำบลแห่งหนึ่ง พบว่าชุมชนให้ความสำคัญต่อการสำรวจดัชนีลูกน้ำน้อยมาก หากไม่เกิดการระบาดของโรคไข้เลือดออก การเตรียมความพร้อมเรื่องดัชนีลูกน้ำไม่เพียงพอ ขาดความรู้และทักษะในการคำนวณดัชนีลูกน้ำ ขณะเดียวกันแบบบันทึกที่ใช้สำรวจอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ต้องสำเนาเอกสารเอง มีการรวบรวมข้อมูลแต่ไม่มีการวิเคราะห์เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลให้กับประชาชนในพื้นที่ (Suwanbamrung *et al.*, 2011, 2010) แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการจัดการระบบของชุมชนที่ต้องการการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

จังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งเขตการปกครองตามลักษณะพื้นที่ออกเป็น 23 อำเภอ โดยอำเภอท่าศาลามีการระบาดของโรคไข้เลือดออกซ้ำซากมากที่สุดอำเภอหนึ่งของจังหวัดในช่วง พ.ศ. 2551-2556 (สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2557) ทั้งนี้อำเภอท่าศาลาประกอบด้วย 10 ตำบล 110 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากร 106,452 คน มีปัญหาความรุนแรงและมีความเสี่ยงซ้ำซากของโรคไข้เลือดออกอันดับต้น ๆ เมื่อพิจารณาอัตราการป่วยต่อจำนวนประชากรย้อนหลัง 5 ปี จาก พ.ศ. 2551 - 2555 พบว่ามีอัตราการป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกจำนวนประชากรต่อแสนคน ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดของกระทรวงสาธารณสุข คือ 173 364

141 449 และ 91 ตามลำดับ (งานระบาดวิทยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2556) จะเห็นได้ว่าอัตราการป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกมีการเพิ่มและลดในแต่ละปีแม้ว่า ในปี พ.ศ. 2555 จะมีอัตราลดลง คือ 91 ราย แต่ก็ยังมีอัตราที่สูงกว่าค่ามาตรฐาน (50 ราย) สำหรับเดือนมกราคม - ตุลาคม 2556 พบอัตราการป่วย 167 ราย และมีอัตราการเสียชีวิต 1 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.60 ซึ่งเป็นอัตราที่แสดงถึงความเสี่ยงของพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้ความเสี่ยงดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ ที่มีการประเมินสถานการณ์ การสำรวจดัชนีลูกน้ำ การรวบรวม การวิเคราะห์ และการนำข้อมูลมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความตระหนักในการเฝ้าระวังการระบาดของโรคไข้เลือดออกทั้งระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ตลอดจนการสร้างนวัตกรรมโปรแกรมคำนวณดัชนีลูกน้ำด้วยคอมพิวเตอร์เพื่อรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ และแปลผลที่ถูกต้องและรวดเร็วยิ่งขึ้น

ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ เพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกในอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินสถานการณ์ การวางแผน การพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ การทดลองใช้ระบบฯ และประเมินผล

อุปกรณ์และวิธีการ

รูปแบบการวิจัยเป็นการประยุกต์ใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation action research: CPAR) (เพ็ชรน้อย, 2550) กลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการเป็นกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

ระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านของอำเภอท่าศาลา ทั้งนี้กลุ่มแกนนำที่เป็นตัวแทนเจ้าหน้าที่และ อสม. ที่ยินดีเข้าร่วมกิจกรรมและอาสาเป็นแกนนำในการดำเนินการจำนวน 13 รพ.สต. และ 1 รพช. ซึ่งดูแลพื้นที่ 90 หมู่บ้าน โดย 1) กลุ่มแกนนำตัวแทนเจ้าหน้าที่และแกนนำ อสม. จำนวน 45 คนประกอบด้วย 2) กลุ่ม อสม. ที่ดูแลครัวเรือนทุกคนที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงาน จำนวน 1,208 คน

ขั้นตอนการพัฒนาระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุ่งหลาย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1) **ขั้นเตรียมความพร้อม** ประชุมแกนนำของพื้นที่เตรียมความพร้อมของชุมชนโดยทำความเข้าใจกับกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (mobilize stakeholder) ในภาพรวมของอำเภอ ได้แก่ ตัวแทนจาก สาธารณสุข อำเภอ ผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น ตัวแทนเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และแกนนำ อสม. เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และขั้นตอนดำเนินการ

2) **ขั้นประเมินสถานการณ์** ประสานแกนนำที่อาสาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งเจ้าหน้าที่ และ อสม. โดยดำเนินการผ่าน 13 รพ.สต. และ 1 รพช. จาก 10 ตำบลรวม 45 คน ทำความเข้าใจบทบาทของแกนนำแต่ละหมู่บ้านโดยผู้วิจัยหลัก และดำเนินการประเมินความรู้และความเข้าใจในการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำของ อสม. ในความรับผิดชอบของ หน่วยงาน ข้อมูลที่ได้ใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำและเปรียบเทียบก่อนหลังการพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ

3) **ขั้นวางแผนและพัฒนารูปแบบการจัดการดัชนีลูกน้ำยุ่งหลาย** ประชุมคืนข้อมูลจากการประเมินสถานการณ์ และระดมสมองของแกนนำชุมชนของ

แต่ละ รพ.สต. และภาพรวมของอำเภอ ร่วมวางระบบ เฝ้าระวัง ฯ โดยใช้ข้อมูลจากพื้นที่แต่ละ รพ.สต. กำหนดการสำรวจดัชนีลูกน้ำทุกวันที่ 25 ของเดือน การรวบรวมข้อมูลผ่านหัวหน้ากลุ่มบ้านในวันที่ 28 ของทุกเดือน และประธานหมู่บ้านทำการรวบรวมส่งข้อมูลทั้งหมดบ้านส่ง รพ.สต. ในวันที่ 30 ของเดือน โดยเจ้าหน้าที่ ซึ่งได้รับการอบรมการใช้โปรแกรมคำนวณอย่างน้อย รพ.สต. ละ 1 - 2 คน การรายงาน แปลผล และการสื่อสารข้อมูลอย่างเป็นระบบในการป้องกันโรค ไข้เลือดออกให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

4) **ขั้นตอนดำเนินการตามระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ** ทำการติดตั้งระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ โดย 1) เตรียมความพร้อม อสม. ที่เป็นผู้สำรวจลูกน้ำของแต่ละหมู่บ้าน โดยนำเสนอรูปแบบการจัดการดัชนีลูกน้ำด้วยอบรมให้ความรู้แก่ อสม. ทุกคนโดยผู้วิจัยหลักดำเนินการสอนทั้ง 13 รพ.สต. และ 1 รพช. ดำเนินการใช้ระบบเฝ้าระวัง ฯ 2) การประชุมเชิงปฏิบัติการวิธีการสำรวจลูกน้ำที่ถูกต้อง การนำผลการสำรวจไปใช้ในการสื่อสารแก่ชุมชน และ 3) ดำเนินการสำรวจตามรูปแบบที่กำหนด รวม 3 เดือน โดยมีการสำรวจดัชนีลูกน้ำของครัวเรือนในความรับผิดชอบของ รพ.สต.

5) **ขั้นประเมินผล** ดำเนินการติดตาม ประเมินผลการดำเนินการ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ การใช้ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ การดำเนินประชุมแกนนำเพื่อประเมินระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำในภาพรวมของอำเภอทุก 2 เดือน รวม 3 ครั้ง ประเมินระดับความรู้และความเข้าใจระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำหลังการดำเนินการ และประเมินระดับค่า

ดัชนีลูกน้ำยุ่งหลายของพื้นที่ในแต่ละเดือนจากโปรแกรม <http://lim.wu.ac.th>

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินก่อนและหลังดำเนินการพัฒนา แบ่งเป็น 2 ชุด คือ ชุดที่ 1 แบบสำรวจความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก วิธีการป้องกันโรคเบื้องต้นประกอบด้วย ข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพของครอบครัว ประสบการณ์การป่วยด้วยโรคไข้เลือดออก และแหล่ง การได้รับข้อมูลเรื่องไข้เลือดออก ส่วนที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเรื่องความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก จำนวน 15 ข้อ ซึ่งเป็นข้อความรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก สาเหตุการเกิดโรค การดูแลเบื้องต้น ความตรงของแบบสอบถาม (CVI) 0.86 และความเที่ยงของแบบสอบถามเมื่อทดสอบกับกลุ่มตัวอย่าง 0.83 โดยข้อคำถามที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโรค ไข้เลือดออก และส่วนที่ 3 คำถามปลายเปิดให้เสนอวิธี ป้องกันการเกิดโรคไข้เลือดออกที่ได้ผล แบบสอบถาม ชุดที่ 2 คือแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับระบบเฝ้าระวัง ดัชนีลูกน้ำ เป็นคำถามตามกรอบคิดของระบบการเฝ้า ระวังดัชนีลูกน้ำ ประกอบด้วยข้อมูล 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับ การศึกษา อาชีพของครอบครัว ประสบการณ์การป่วย ด้วยโรคไข้เลือดออก และแหล่งการได้รับข้อมูลเรื่อง ไข้เลือดออก ส่วนที่ 2 เป็นคำถามปลายเปิดให้ตอบ เกี่ยวกับความสำคัญของการสำรวจดัชนีลูกน้ำ การ สำรวจแหล่งเพาะพันธุ์ การคำนวณ การดำเนินการเมื่อ พบแหล่งเพาะพันธุ์ การนำข้อมูลไปใช้ในการป้องกัน

โรคไข้เลือดออก จำนวน 15 ข้อ ความตรงของแบบสอบถาม (CVI) 0.80

เครื่องมือในการดำเนินการพัฒนาระบบเฝ้าระวังเป็นสมุดบันทึกและสมุดรวบรวมของ อสม. ประจำบ้าน อสม. หัวหน้ากลุ่มบ้าน และ อสม. ประธานหมู่บ้าน เป็นนวัตกรรมจากการศึกษาจากงานวิจัยของ จรรยา และคณะ (2558) เรื่อง “รูปแบบการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกอย่างยั่งยืนในพื้นที่เสี่ยงสูงและต่ำของจังหวัดนครศรีธรรมราช” ส่วนโปรแกรมคำนวณดัชนีลูกน้ำยุงลาย <http://lim.wu.ac.th> เป็นการพัฒนาขึ้นตามบริบทของอำเภอท่าศาลาที่มีจำนวนหมู่บ้านและตำบลที่เฉพาะ ซึ่งดำเนินการพัฒนาในช่วงของการดำเนินการของทีมีวิจัยร่วมกับพื้นที่

การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพจะเป็นการสรุปความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นโดยสรุปรูปแบบการพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกของอำเภอท่าศาลา ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณทำการวิเคราะห์ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก และแบบสอบถามความเข้าใจการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำของ อสม. วิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาเป็นจำนวนความถี่ (frequencies) และร้อยละ (percentage) และเปรียบเทียบก่อนหลังการดำเนินการพัฒนาระบบด้วยสถิติ Chi-square test (χ^2 -test) และ 3) ข้อมูลสำรวจดัชนีลูกน้ำตามระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ คำนวณโดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ <http://lim.wu.ac.th> ตามมาตรฐานทางกีฏวิทยาที่มีการใช้ในการสำรวจดัชนีลูกน้ำ (HI, BI และ CI) ก่อนและหลังดำเนินการ

ผลการศึกษา

ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกของอำเภอท่าศาลาเป็นผลของการดำเนินการที่อยู่บนบริบทของพื้นที่มี 5 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การเตรียมความพร้อม การดำเนินการได้มีการประชุมทำความเข้าใจกับกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (mobilize stakeholder) ทั้งทีมีวิจัยได้เตรียมเอกสารแบบสอบถามในการดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ประสานสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ และประชุมแกนนำระดับสำนักงานสาธารณสุขอำเภอท่าศาลา เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ การลงพื้นที่ทั้ง 13 รพ.สต. และ 1 รพช. เข้าร่วมกิจกรรมและรับการชี้แจงแนวทางในการดำเนินการ ตลอดจนการประชุมเตรียมความพร้อมของทีมแกนนำ 45 คน ตัวอย่างการดำเนินการดังภาพที่ 1

ระยะที่ 2 ประเมินสถานการณ์ปัญหาของระบบการเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ จากการประชุมแกนนำระดับอำเภอ 45 คน และตัวแทนท้องที่และท้องถื่นจาก 10 ตำบล พบว่า มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของ รพ.สต. การสำรวจดัชนีลูกน้ำ การนำข้อมูลมาใช้ในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก รูปแบบการจัดเก็บเอกสาร การติดตามผลเมื่อมีการพบแหล่งเพาะพันธุ์ยุง การดำเนินการที่ไม่ต่อเนื่อง แต่มีความเหมือนในการปฏิบัติในการสำรวจดัชนีลูกน้ำยุงลาย คือ การสำรวจโดย อสม. ของแต่ละพื้นที่อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง การดำเนินการยังขาดความต่อเนื่องในการส่งผลการสำรวจมายัง สสอ. การสำรวจดัชนีลูกน้ำเป็นหน้าที่ของ อสม. ที่ดำเนินการเป็นงานปกติ การใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่เป็นผลการสำรวจดัชนีลูกน้ำยังมีน้อย ไม่ปรากฏระบบการจัดเก็บข้อมูลที่

เข้าถึงได้ง่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน การประชุมระดับอำเภอเน้นการควบคุมโรคมากกว่าการป้องกันโรค สอดคล้องกับข้อมูลพหุติยภูมิเกี่ยวกับการระบาดของโรคไข้เลือดออกของแต่ละตำบลในพื้นที่อำเภอท่าศาลาย้อนหลัง 7 ปี (พ.ศ. 2551 - 2557) พบว่า มีอัตราการป่วยต่อประชากรแสนคน พบว่า มีการระบาดของโรคไข้เลือดออกปีเว้นปี และมีการกลับมาระบาดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งอัตราการป่วยมีระดับที่สูงกว่าเกณฑ์

มาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุข 50 รายต่อแสนประชากร และเป็นไปในทางเดียวกับส่วนข้อมูลจากการประเมินความรู้เรื่องโรคไข้เลือดออกที่พบว่า อสม. มีความรู้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่งแต่ขาดความรู้เรื่องระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำที่เป็นความรู้พื้นฐานของค่าดัชนีลูกน้ำ เหตุผลของการสำรวจดัชนีลูกน้ำ (ข้อมูลแสดงไว้ในผลการประเมินก่อนดำเนินการ ดังตารางที่ 1)

The meeting of 45 district leaders

The VHVs meeting for preparation system

The meeting for planning and conducting the system

The meeting of all stakeholders in Thasala district

Figure 1 Community preparation for setting the larval indices system in Thasala district

ระยะที่ 3 วางแผนในการดำเนินการ ทั้งนี้ในการเตรียมความพร้อมของระดับแกนนำและตัวแทนจากพื้นที่ได้ร่วมกันพิจารณากรอบคิดในการดำเนินการของระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำเพื่อแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกของอำเภอ ประกอบด้วย 4 ส่วนคือ 1) การสำรวจดัชนีลูกน้ำอย่างลาย โดยเริ่มจาก อสม. ผู้ทำหน้าที่ผลิตข้อมูล

หรือสำรวจและทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงเดือนละ 1 ครั้ง ส่งข้อมูล จาก อสม. ประจำบ้าน อสม. หัวหน้ากลุ่มบ้าน อสม. ประธานหมู่บ้าน ถึง รพ.สต. 2) รพ.สต. ทำหน้าที่เป็นเหมือนศูนย์เฝ้าระวัง ทำการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ และแปลผล 3) ผู้ใช้ข้อมูลรับข้อมูล จากศูนย์เฝ้าระวัง ได้แก่ อสม. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในระดับ

ตำบล และหมู่บ้าน และโรงเรียน และ 4) การนำข้อมูล
ไปดำเนินการวางแผนหรือกำหนดมาตรการในการ

ป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก ดังภาพที่ 2

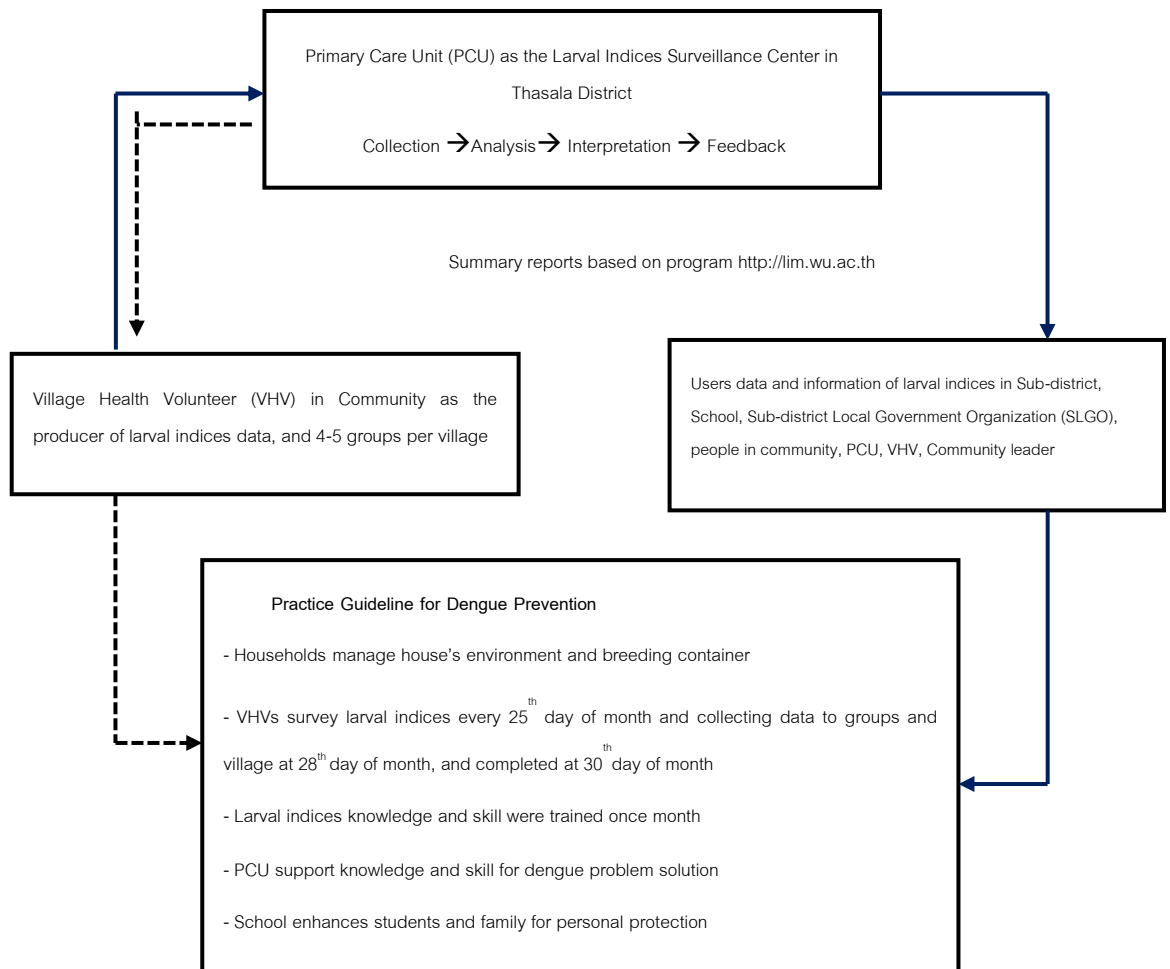

Figure 2 The system of larval indices surveillance for dengue prevention in Thasala district

ระยะที่ 4 ดำเนินการในแต่ละพื้นที่

ผลการดำเนินการพัฒนาระบบในภาพรวมทั้งอำเภอ กำหนดให้แต่ละ รพ.สต. ทำหน้าที่เป็นศูนย์เฝ้าระวัง ดัชนีลูกน้ำในระดับตำบล ดูแลพื้นที่ในความรับผิดชอบ ที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้มีหน่วยงานที่เข้าร่วมคือ 13 รพ.สต. และ 1 รพช. จาก 16 หน่วยงานทั้งนี้ มี รพ.สต. ที่ไม่พร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งนี้ขั้นตอนในการ ดำเนินการของแต่ละพื้นที่มี 7 ขั้นตอนย่อย ดังภาพที่ 3

ขั้นที่ 1 การแบ่งพื้นที่ รพ.สต. แบ่งพื้นที่หมู่บ้าน

ออกเป็นกลุ่มบ้าน โดยกำหนดตามความสะดวกในการสำรวจดัชนีลูกน้ำยุงลาย และจำนวนครัวเรือนในแต่ละ หมู่บ้าน ทั้งนี้ 1 กลุ่มบ้านจะมี อสม. ดูแลไม่เกิน 7 คน และมี อสม. หัวหน้ากลุ่มบ้าน 1 คน ทั้งนี้จำนวนกลุ่ม บ้านขึ้นอยู่กับจำนวน อสม. และขนาดของพื้นที่ และ รับผิดชอบดูแลภาพรวมโดยประธานหมู่บ้าน

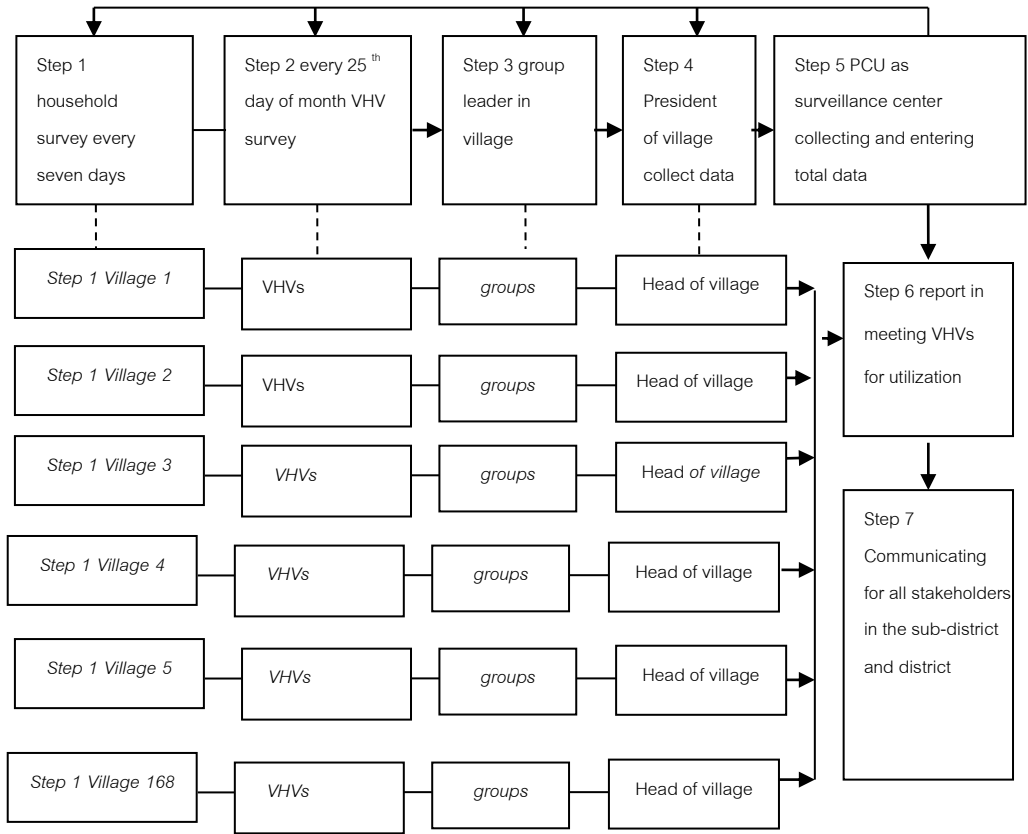

Figure 3 Example of the larval indices surveillance system of a local hospital or sub-district

ขั้นที่ 2 อสม. ประจำบ้าน รับผิดชอบบ้าน

10 - 15 ครั้งเดือน ต่อ อสม. 1 คน ทำหน้าที่สำรวจดัชนีลูกน้ำทุกวันที่ 25 ของเดือน โดยใช้ “สมุดบันทึกดัชนีลูกน้ำสำหรับ อสม. ประจำบ้าน” (สมุดสีม่วง) ขณะที่การสำรวจดัชนีต้องให้เจ้าของบ้านมีส่วนร่วมในการดูแลสิ่งแวดล้อมและกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงทั้งในและนอกบ้าน กรณีพบแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำต้องดำเนินการทำลายตลอดชี้แจงความเสี่ยงให้เจ้าของบ้านทราบ เมื่อดำเนินการสำรวจและบันทึกเสร็จให้นำส่งหัวหน้ากลุ่มบ้านของแต่ละกลุ่ม

ขั้นที่ 3 อสม. หัวหน้ากลุ่มบ้าน รับผิดชอบดูแล

สมาชิก อสม. ในแต่ละกลุ่มบ้าน และดำเนินการรวบรวมข้อมูลสำรวจจาก อสม. ประจำบ้าน ทุกคนในกลุ่มบ้าน ทวนสอบข้อมูลเพื่อความถูกต้องลงใน “สมุดรวบรวมดัชนีลูกน้ำระดับกลุ่มบ้าน สำหรับหัวหน้ากลุ่มบ้าน” (สมุดสีฟ้า) เพื่อนำส่ง อสม. ประธานหมู่บ้านในวันที่ 28 ของทุกเดือน

ขั้นที่ 4 อสม. ประธานหมู่บ้าน รับผิดชอบ

รวบรวมข้อมูลจากแต่ละกลุ่มบ้าน บันทึกข้อมูลลงใน “สมุดรวบรวมดัชนีลูกน้ำระดับหมู่บ้าน สำหรับ อสม. ประธานหมู่บ้าน” (สมุดสีเหลือง) พร้อมกับการทวนสอบ

ข้อมูลก่อนนำส่งเจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูลของ รพ.สต. ใน
ฐานะศูนย์เฝ้าระวังระดับตำบล ทั้งนี้สมุดบันทึกและ

รวบรวมข้อมูลของ อสม. ดังภาพที่ 4

Figure 4 Record book for larval indices surveillance system such as “violet book”, “blue book” and “yellow book”

ขั้นที่ 5 ศูนย์เฝ้าระวังระดับตำบล พนักงานหรือ
เจ้าหน้าที่ รพ.สต. บันทึกข้อมูลของ 13 รพ.สต. และ
1 รพช. ทำหน้าที่ตรวจสอบข้อมูลและบันทึกข้อมูลดัชนี
ลูกน้ำลงในโปรแกรมคำนวณดัชนีลูกน้ำ
<http://lim.wu.ac.th> มี password และ username

ประจำของแต่ละหน่วยงาน โดยเจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้รับ
การอบรมการใช้โปรแกรมจากทีมวิจัย โดยผลการ
คำนวณสามารถแสดงผลการประมวลเป็นกราฟ
เปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้าน และเปรียบเทียบระหว่าง
เดือนของหมู่บ้าน ดังภาพที่ 5 และ 6

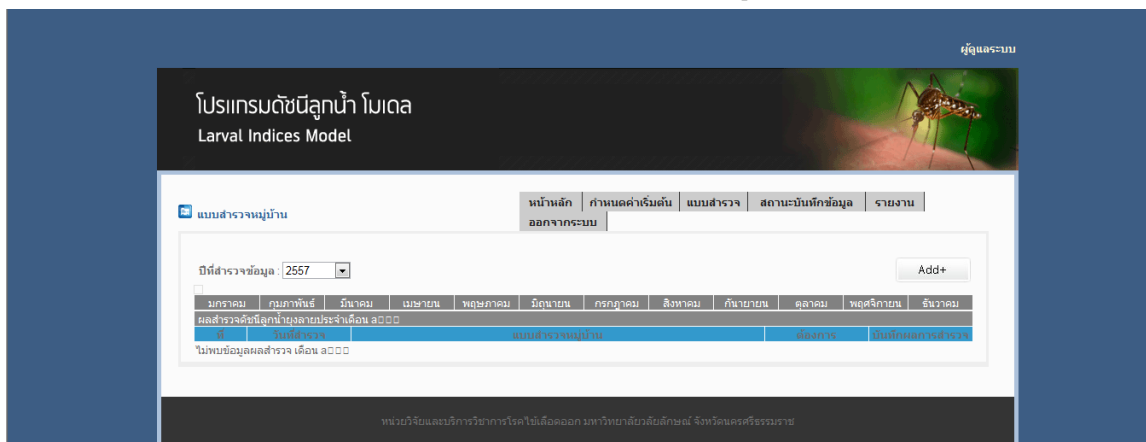

Figure 5 Computer program <http://lim.wu.ac.th>

Figure 6 Training the <http://lim.wu.ac.th> of representatives

ขั้นที่ 6 การรายงานข้อมูล เจ้าหน้าที่รับผิดชอบของศูนย์เฝ้าระวังดัชนีของ รพ.สต. ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ และ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกของ รพ.สต. ดำเนินการประชุมคืนหรือแจ้งข้อมูลต่อ อสม. ในวันประชุมประจำเดือนของแต่ละเดือน และดำเนินการสอนให้ความรู้แก่ อสม. สุ่มทวนสอบสมุดบันทึกทั้งในระดับ อสม. ประจำบ้าน อสม. หัวหน้ากลุ่มบ้าน และ อสม. ประธานกลุ่มบ้านอย่างต่อเนื่องทุกเดือน ตลอดถึงการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมย่อยเพื่อช่วยให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 7 การนำข้อมูลไปใช้ รพ.สต. และ รพช. ในฐานะศูนย์เฝ้าระวังระดับตำบลดำเนินการสื่อสารข้อมูลแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดบตำบล อำเภอ และ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอในการกระตุ้นการดำเนินการเพื่อใช้ข้อมูลในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

ระยะที่ 5 ประเมินผลลัพธ์การดำเนินการ

1) ผลการดำเนินการของระบบ ฯ จากการดำเนินการทดลองใช้ระบบฯ ต่อเนื่องทั้ง 5 เดือน (มกราคม - พฤษภาคม พ.ศ. 2558) พบว่า ขั้นตอนในการดำเนินการทั้ง 7 ขั้นตอนย่อย สามารถดำเนินการได้ทั้ง 13 รพ.สต. และ 1 รพช. มีค่า คำนวณผลและรายงานด้วยโปรแกรมดัชนีลูกน้ำ <http://lim.wu.ac.th> ดัชนีลูกน้ำเมื่อเริ่มดำเนินการเดือนมกราคม พ.ศ. 2558 ดังภาพที่ 7 เมื่อสิ้นสุดการดำเนินการเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2558 ดังภาพที่ 7 ทั้งนี้ระดับของค่าดัชนีของบาง รพ.สต. มีเพิ่มขึ้นและบาง รพ.สต. ไม่มีข้อมูลการสำรวจซึ่งในการดำเนินการได้มีการประชุมติดตามกับกลุ่มแกนนำ ให้มีการบันทึกข้อมูลในช่วงเวลาที่กำหนดของระบบ ตลอดถึงการกระตุ้นการดำเนินกิจกรรมย่อยในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องติดตามพัฒนาต่อไป

($P < 0.001$) ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาในการประเมินห่างกันประมาณ 1 ปี ส่วนแหล่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก พบว่า อสม. ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกได้รับข้อมูลจาก อสม. กันเองเพิ่มขึ้น จากจำนวน 641 คนเป็น 855 คน (ร้อยละ 42.8 และ 57.2) โดยมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) สำหรับการได้รับข้อมูลจากสมาชิกในครอบครัว จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และจากแหล่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) และได้รับข้อมูลจากเพื่อนบ้าน จากหอกระจายข่าวของชุมชน และจากทีวี เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (ไม่ได้แสดงตาราง)

สำหรับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก ๔ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกและการป้องกันควบคุมโรค ทั้งหมดจำนวน 15 ข้อ เมื่อพิจารณารายชื่อก่อนและหลังดำเนินการ พบว่า ข้อที่ 1 “ท่านคิดว่ายุงชนิดใดเป็นตัวนำโรคไข้เลือดออก” ข้อที่ 2 “ชาวบ้านกลุ่มใดที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคไข้เลือดออก” ข้อที่ 13 “ท่านกำจัดลูกน้ำยุงลาย ด้วยการ ใส่ปูนแดงกินหมากตากแห้งในโอ่งน้ำใช้ ที่บ้าน พบว่า อสม. มีความเข้าใจเพิ่มขึ้นแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) ส่วนข้อความรู้อื่นๆ มีจำนวนข้อที่ตอบถูกเพิ่มขึ้นที่แตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาความรู้โดยรวมทั้ง 15 ข้อ ของ อสม. ก่อนดำเนินการเฉลี่ย 14.66 (0.85) และหลังดำเนินการ 14.78 (0.78) โดยมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) ($t_{146} = 2.535$) แสดงให้เห็นว่าความรู้หลังการดำเนินการมีความถูกต้องเพิ่มขึ้น (ไม่ได้แสดงตาราง)

(2) ความรู้เกี่ยวกับระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำของ อสม. จาก 13 รพ.สต. และ 1 รพช. รวม 90 หมู่บ้าน (ร้อยละ 82.5) ที่เข้าร่วมโครงการ ข้อมูลส่วนบุคคลของ อสม. ที่เข้าร่วมก่อนและหลังการดำเนินการของ รพ.สต. อำเภอท่าศาลา มีจำนวนทั้งหมด 1,046 และ 992 คนตามลำดับ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 958 และ 890 คน (ร้อยละ 51.8 และ 48.2) ตามลำดับ ระดับการศึกษา ก่อนและหลังดำเนินการมีความแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ระยะเวลาของการเป็น อสม. ในพื้นที่ และจำนวนครั้งของการมีประสบการณ์เรื่องไข้เลือดออกมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) อายุ ก่อนและหลังดำเนินการเฉลี่ย 44.9 และ 46.1 ปี โดยแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ $P < 0.01$ ส่วนจำนวนครั้งของการอบรมเรื่องไข้เลือดออก จำนวนครั้งของการสำรวจลูกน้ำยุงลาย จำนวนครั้งของการอบรมเรื่องดัชนีลูกน้ำยุงลายมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) ขณะที่ประสบการณ์การจัดการดัชนีลูกน้ำยุงลาย พบว่า จำนวนครั้งของการอบรมเรื่องไข้เลือดออก จำนวนครั้งของการสำรวจลูกน้ำยุงลาย จำนวนครั้งของการอบรมเรื่องดัชนีลูกน้ำมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) ทั้งนี้ ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำของ อสม. ก่อนและหลังดำเนินการ จำนวน 1,046 และ 992 คนตามลำดับ พบว่า ทุกข้อมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) ดังตารางที่ 1

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในเกี่ยวกับระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ ก่อนและหลังดำเนินการมี อสม. ที่ตอบคำถามจำนวน 79 และ 69 คนตามลำดับ พบว่า 1) มีปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับอุปกรณ์ เครื่องมือ และแบบบันทึกในการสำรวจดัชนีลูกน้ำก่อนและหลัง

ดำเนินการจำนวน 226 และ 284 คน (ร้อยละ 44.3 และ 55.7) ตามลำดับ โดยมีความแตกต่างเพิ่มขึ้นที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทั้ง 3 ข้อ ($P<0.001$) 2) มีปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการคำนวณผลหรือค่าดัชนีลูกน้ำก่อนและหลังดำเนินการจำนวน 388 และ 251 คน (ร้อยละ 60.7 และ 39.3) ตามลำดับ โดยมี

ปัญหาลดลงที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทั้ง 3 ข้อ ($P<0.001$) และ 3) มีความต้องการการสนับสนุนในการสำรวจลูกน้ำยุงลายจำนวน 588 และ 689 คน (ร้อยละ 46 และ 54) ตามลำดับ โดยมีความต้องการเพิ่มขึ้นแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทั้ง 3 ข้อ ($P<0.001$) (ไม่ได้แสดงตาราง)

Table1 Number (percentage) of correct answers for larval indices and the different comparison before and after developing system

	Understanding larval indices	Number (percentage) of correct answers n (%)		
		Pre (n=1,046)	Post (n=992)	χ^2 -Test
1.	Identify the important larval indices for dengue prevention	847(48.8)	889(51.2)	46.546***
2.	Identify the significant types of larval indices	421(31.1)	934(68.9)	702.499***
3.	Descriptive meaning of larval index BI	293(23.7)	943(76.3)	989.659***
4.	Descriptive meaning of larval index HI	318(25.2)	944(74.8)	933.802***
5.	Descriptive meaning of larval index CI	312(24.8)	945(75.2)	948.775***
6.	Identify the result of calculating index BI	50(7.0)	660(93.0)	1080.442****
7.	Identify the result of calculating index HI	260(27.1)	698(72.9)	834.748****
8.	Identify the result of calculating index CI	234(25.6)	680(74.4)	835.311****
9.	Conducting activities' prevention when found larval breeding	913(49.7)	924(50.3)	28.412****
10.	PCU was reporting larval indices to all stakeholders in community	849(50.6)	829(49.4)	68.139***
11.	Using utilities of larval indices survey	775(47.5)	855(52.5)	66.979****

*** $P<.001$, ** $P<.01$, * $P<.05$

3) อัตราการป่วยด้วยโรคไข้เลือดออก

ข้อมูลจากพื้นที่ 14 รพ.สต. และ 1 รพช. ที่ดำเนินการพัฒนาและใช้ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุงลายในรายตำบล ทั้ง 10 ตำบล โดยก่อนดำเนินการ (พ.ศ. 2557) และเมื่อสิ้นสุดโครงการ (พ.ศ. 2558) และการเปรียบเทียบแนวโน้มการระบาดของโรคไข้เลือดออกในช่วง 8 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2551 ถึง 2558 พบว่า อัตราป่วยโรคไข้เลือดออกในปี พ.ศ. 2558 มีแนวโน้มลดลงทั้งใน

ภาพรวมของอำเภอ (งานระบาดวิทยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2556) แต่ยังมีอัตราการป่วยที่สูงเมื่อเทียบกับค่ามาตรฐานที่ไม่ควรป่วยเกิน 50 รายต่อจำนวนประชากรแสนคนแสดงให้เห็นปัญหาของโรคไข้เลือดออกของอำเภอท่าศาลาต้องการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกอย่างต่อเนื่อง ดังภาพที่ 8

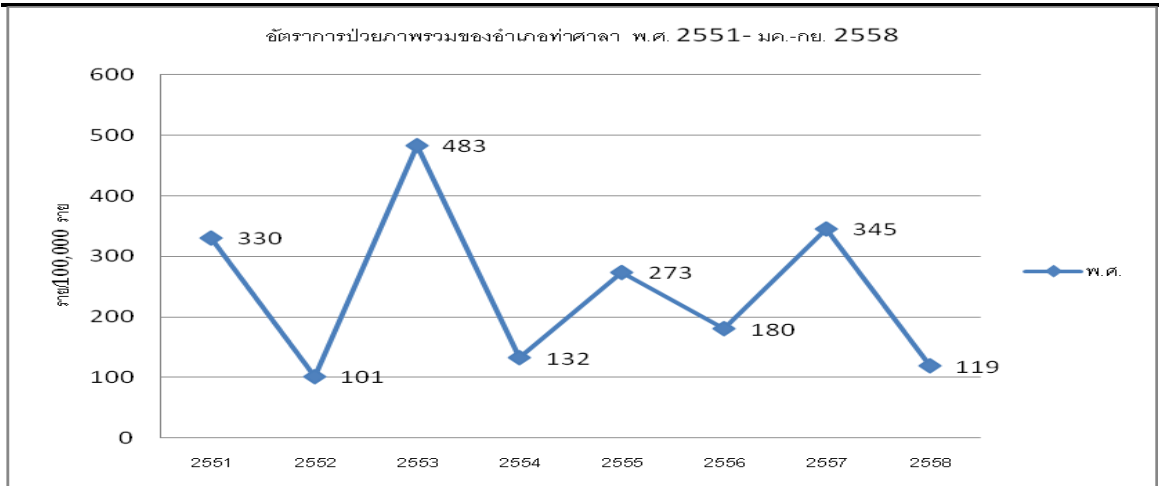

Figure 8 Dengue morbidity rate from 2009 to 2015 in Thasala district

วิจารณ์

ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำมีขั้นตอนที่สำคัญที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่อำเภอท่าศาลา พบว่ามีระยะการพัฒนาระบบ 5 ระยะตามขั้นตอนที่กำหนดตามแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ในขั้นตอนย่อยของการติดตั้งระบบจะพบว่ามี 7 ขั้นตอน สอดคล้องกับการดำเนินการพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกในพื้นที่เสี่ยงสูงและต่ำในพื้นที่อำเภอสิชลและอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช (จรรยา และคณะ, 2558) ที่มีการแบ่งพื้นที่ตามความรับผิดชอบของ อสม. ออกเป็นกลุ่มบ้านหรือโซนบ้าน บ้านที่ผลการสำรวจลงในสมุดบันทึกสีม่วง สีฟ้า และสีเหลือง การใช้โปรแกรมคำนวณดัชนีลูกน้ำ <http://lim.wu.ac.th> เป็นโปรแกรม online ที่สามารถเข้าถึงได้ตาม Username และ Password ของแต่ละหน่วยงานและสามารถดูรายงานของภาพรวมทั้งอำเภอ แต่อำเภอท่าศาลาจะมีรูปแบบของกิจกรรมย่อยในแต่ละพื้นที่ชัดเจนกว่าโดยมีแกนนำที่ดำเนินการเชิงเครือข่ายของ 14 รพ.สต. สอดคล้องกับการดำเนินการ

ของ รพ.สต. ย่านยาว อำเภอลานสกา ที่มีรูปแบบของกิจกรรมย่อยในแต่ละหมู่บ้านซึ่งช่วยเสริมระบบเฝ้าระวังให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (จรรยา และคณะ, 2556) และเป็นระบบเฝ้าระวังเชิงรุกที่ชุมชนดำเนินการได้ เช่นเดียวกับการเฝ้าระวังที่ดำเนินการในชุมชนมหาวิทยาลัย (จรรยา และคณะ, 2558) ทั้งนี้ผลการดำเนินการครั้งนี้จะมีความเฉพาะกับพื้นที่สอดคล้องกับแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation action research: CPAR) ที่ค้นหาความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการและเป็นหลักในการออกแบบตามแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (เพชรน้อย, 2550)

ผลลัพธ์ของการพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำพบค่าดัชนีลูกน้ำยุ่งลาย BI, HI และ CI ลดลงจากภาพเปรียบเทียบในช่วงเดือนที่เริ่มดำเนินการกิจกรรม (เดือนมกราคม พ.ศ. 2558) และเมื่อสิ้นสุดการดำเนินการ (พฤษภาคม พ.ศ. 2558) ทั้งนี้พื้นที่ที่สามารถใช้และบันทึกข้อมูลได้จากโปรแกรม <http://lim.wu.ac.th> ซึ่ง

ช่วยในการเฝ้าระวัง ๙ ได้สะดวกขึ้น สอดคล้องกับข้อเสนอแนะที่กล่าวว่าควรมี electronic report ในการเฝ้าระวังไข้เลือดออก (Beatty *et al.*, 2010) อย่างไรก็ตามการดำเนินการยังไม่ครอบคลุมทุก รพ.สต. ที่อยู่ในอำเภอท่าศาลา และผลการดำเนินการของบาง รพ.สต. ที่เข้าร่วมกิจกรรมก็ยังไม่มีความต่อเนื่องในการดำเนินการ ทั้งนี้ในช่วงการดำเนินการได้มีการประชุมติดตามผลในภาพรวมทั้งอำเภอ กระตุ้น และสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมผ่านแกนนำของ รพ.สต. ตลอดจนถึงการเพิ่มการสนับสนุนของพื้นที่ทั้งด้านนโยบายและการติดตามปฏิบัติ

นอกจากนี้ระบบเฝ้าระวังได้บูรณาการกับการให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก ซึ่งการบูรณาการโปรแกรมความรู้จะช่วยให้การควบคุมยุ่งได้มีประสิทธิภาพ (Erlanger, Keiser and Utzinger, 2008) จะเห็นได้จากผลก่อนและหลังดำเนินการ พบว่า อสม. มีความรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออกเพิ่มขึ้น และมีความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุงลายเพิ่มขึ้นหลังดำเนินการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) แสดงให้เห็นว่าการดำเนินการในการป้องกันโรคไข้เลือดออกจำเป็นที่จะต้องพัฒนาสมรรถนะด้านความรู้ของ อสม. สอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่าพื้นที่ยังขาดความรู้ที่เฉพาะและควรมีการจัดโปรแกรมให้ความรู้ (Jeelani *et al.*, 2015) ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้จัดระบบการให้ความรู้ที่ครอบคลุมช่วยให้ อสม. มีความเข้าใจการป้องกันโรคไข้เลือดออกยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าอัตราการป่วยโรคไข้เลือดออกจะลดลงแต่เมื่อเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานยังสูงกว่า 50 รายต่อจำนวนประชากรแสนคน แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคไข้เลือดออกของอำเภอท่าศาลา ทั้งนี้

จำเป็นต้องดำเนินการต่อเนื่องมากกว่า 1 ปี เนื่องจากความยั่งยืนในการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกต้องใช้เวลาอย่างน้อย 7 ปีในการดำเนินการ (Key *et al.*, 2010) ตลอดจนถึงการเพิ่มการสนับสนุนของพื้นที่ทั้งด้านนโยบายและการติดตามปฏิบัติ

สรุป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีกระบวนการพัฒนาระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำ 5 ระยะ ระยะที่ 1 เตรียมความพร้อมในการดำเนินการทั้งในภาพรวมระดับอำเภอและพื้นที่ รพ.สต. เตรียมรพ.สต. เป็นศูนย์เฝ้าระวัง ๙ ระดับตำบล ระยะที่ 2 ดำเนินการประเมินสถานการณ์ในการประชุมร่วมกับแกนนำในแต่ละพื้นที่พบว่ามีการดำเนินงานที่แตกต่างกันอีกทั้งไม่มีการเฝ้าระวังที่เป็นระบบ ระยะที่ 3 การวางแผนจากข้อมูลที่ได้รับคืนมาจัดประชุมเพื่อกำหนดระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุงลาย ระยะที่ 4 ดำเนินการติดตั้งระบบ อบรมเชิงปฏิบัติการให้กับ อสม. ทุกหน่วยงาน ดำเนินการตามระบบ 7 ขั้นตอนย่อย โดยแบ่ง อสม. 4 - 5 กลุ่มต่อหมู่บ้านสำรวจดัชนีลูกน้ำยุงลายทุกวันที่ 25 ของเดือน อสม. 1 คนสำรวจบ้าน 10 - 15 หลังแล้วจึงบันทึกใน "สมุดสีม่วง" หัวหน้ากลุ่มบ้านรวบรวมข้อมูลจาก อสม. ในกลุ่มลงใน "สมุดสีฟ้า" ประธาน อสม. รวบรวมข้อมูลจากหัวหน้ากลุ่มบ้านลงใน "สมุดสีเหลือง" ศูนย์เฝ้าระวังฯ รวบรวมข้อมูลลงในโปรแกรม <http://lim.wu.ac.th> รพ.สต. ประชุม อสม. รายงานผลในแต่ละเดือน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในแต่ละชุมชน สุดท้ายระยะที่ 5 การประเมินผลลัพธ์จากการพัฒนาระบบ ๙ พบว่า มีระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ รายงานการเฝ้าระวังฯ จากโปรแกรมนำเสนอระดับตำบล พบว่า มี

ระดับที่ลดลงแต่ขาดความครอบคลุมของบาง รพ.สต. อย่างไรก็ตาม อสม. ของทั้ง 13 รพ.สต. และ 1 รพช. มีความรู้เรื่องโรคไข้เลือดออกและดัชนีลูกน้ำหลังดำเนินการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.001$) แม้ว่าอัตราการป่วยโรคไข้เลือดออกลดลงแต่ยังสูงกว่ามาตรฐาน แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคไข้เลือดออกซึ่งจำเป็นต้องติดตาม สนับสนุน การใช้ระบบเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำอย่างต่อเนื่องทั้งด้านนโยบายและการนำสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

ทีมผู้วิจัยขอขอบคุณประชาชน บุคลากรทางสุขภาพ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ 13 รพ.สต. รพช. องค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 10 ตำบล สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ผู้นำท้องที่ของ 90 หมู่บ้าน และประชาชน ขอขอบคุณสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินการปีงบประมาณ 2558 ขอขอบคุณทีมวิจัย หน่วยวิจัยและบริการวิชาการโรคไข้เลือดออก และสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

เอกสารอ้างอิง

กองแผนงาน กรมควบคุมโรค. 2554. คู่มือประเมินอำเภอควบคุมโรคเข้มแข็งแบบยั่งยืน 2555. กระทรวงสาธารณสุข, กรุงเทพฯ. 146 หน้า.
งานระบาดวิทยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2556. รายงานการเฝ้าระวังทางระบาดวิทยา. จังหวัดนครศรีธรรมราช. 16 หน้า.

จรรยา สุวรรณบำรุง, ธิดารัตน์ เอกศิรินิมิต, จันทร์จूरีย์ ถือทอง, อภิญา อิงอาจ, สุดา ใจห้าว, เสริมสุวรรณ สุทธิ ทองขาว และ อนันต์ ดำแป้น. 2556. รูปแบบการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกอย่างยั่งยืนในพื้นที่เสี่ยงสูงและต่ำ จังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานฉบับวิจัยสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, นครศรีธรรมราช. 21 หน้า.

จรรยา สุวรรณบำรุง, จันทร์จूरีย์ ถือทอง และ ธิดารัตน์ เอกศิรินิมิต. 2558. การมีส่วนร่วมของนักศึกษาในกิจกรรมเฝ้าระวังดัชนีลูกน้ำยุงลายในมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์: ต้นแบบการเฝ้าระวังเชิงรุกในการป้องกันโรคไข้เลือดออกในสถานศึกษา. วารสารการพัฒนามหาชนและคุณภาพชีวิต 3 (1): 81 - 93.

เพชรน้อย สิงห์ช่างชัย. 2550. หลักการและการใช้วิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับทางการแพทย์และสุขภาพ. ชานเมืองพิมพ์, สงขลา. 253 หน้า.

สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2557. การปกครอง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:

http://www.nakhonsithamarat.go.th/web_52/pokklong.php (10 สิงหาคม 2558)

สำนักโรคติดต่อโดยแมลง กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. 2558. คู่มือวิชาการโรคติดต่อเฉียบพลันและโรคไข้เลือดออกเดงกีด้านการแพทย์และสาธารณสุข. กราฟฟิคแอนติไซน์, กรุงเทพฯ. 152 หน้า.

Beatty, M. E., A. Stone, D. W. Fitzsimons, J.N.

Hanna, S.K. Lam, S. Vong, M.G. Guzman, J.F.

Mendez-Galvan, S.B. Halstead, G.W. Letson,

- J. Kuritsky, R. Mahoney, and H.S. Margolis. 2010. Best practices in dengue surveillance: a report from the Asia-Pacific and Americas Dengue prevention boards. *PLoS Neglected Tropical Diseases* 4(11): 891-897.
- Chakravarti, A. and R. Kumari. 2005. Eco - epidemiological analysis of dengue infection during an outbreak of dengue fever, India. *Virology Journal* 2 (32) (Online). Available: <http://virologyj.biomedcentral.com/articles/10.1186/1743-422X-2-32> (August 22, 2016)
- Chua, K. B., I. L. Chua, I. Chue and K. H. Chue. 2005. Effect of chemical fogging on immature *Aedes* mosquitoes in natural field conditions. *Singapore Medical Journal* 46 (11): 639 - 644.
- Deen, J. L. 2004. The challenge of dengue vaccine development and introduction. *Tropical Medicine and International Health* 9(1): 1 - 3.
- DeRock, D., J. Deen and J. D. Clemens. 2003. Policymakers' views on dengue fever/dengue hemorrhagic fever and the need for dengue vaccines on four Southeast Asia countries". *Vaccine* 22: 121 - 129.
- Erlanger, T. E., J. Keiser and J. Utzinger. 2008. Effect of dengue vector control interventions on entomological parameters in developing countries: a systematic review and meta-analysis. *Medical and Veterinary Entomology* 22: 203 - 221.
- Gratz, N. G. 2004. Critical review of the vector status of *Aedes albopictus*. *Medical and Veterinary Entomology* 18: 215-227.
- Gubler, D. J., P. Reiter, K. Ebi, W. Yap, R. Nasci and J. Patz. 2001. Climate variability and change in the United States: potential impacts on vector- and rodent-borne diseases. *Environ Health Prospect* 109 (2): 223 - 233.
- Guzm'an, M. A. G., G. Kiuri, M. Di'az, A. Llop, S. Vazquez, Gonzal'ez, C. Díaz and L. Sanchez. 2004. Dengue, one of the great emerging health challenges of the 21st Century. *Expert Review. Vaccines* 3 (5): 511 - 520.
- Jeelani, S., S. Sabeson, and S. Subramanian. 2015. Community knowledge, awareness and preventive practices regarding dengue fever in puducherry - South India. *Public Health* 129 (6): 790 – 796.
- Key, B. H., T. T. Tuyet, N. H. Le, T. M. Quy, V.S. Nam, P.V.D. Hang, N.T. Yen, P, S Hill, T. Vos and P. Ryan. 2010. Sustainability and cost of a community-based strategy against *Aedes aegypti* in Northern and Central Vietnam. *The American Journal of Tropical Medicine and hygiene* 82 (5): 822 – 830.
- Malavige, G. N., S. Fernando, D. J. Fernando and S. L. Seneviratne. 2004. Dengue viral infections. *Postgraduate Medical Journal* 80 (948): 588 - 601.

-
- Ponlawat, A., J. G. Scott and L. C. Harrington. 2005. Insecticide susceptibility of *Aedes aegypti* and *Aedes albopictus* across Thailand. *Journal of Medical Entomology* 42 (5): 821 - 825.
- Spiegel, J., S. Bennett, L. Gatteraley, M.H. Hayden, P. Kittapong, Nalim, D.N. Chee Wang, E. Zielinski-Gutierrez and D. Gubler. 2005. Barriers and bridges to prevention and control of dengue: the need for a social ecological approach. *EcoHealth* 2 (4): 273 - 290.
- Suwanbamrung, C. 2012. Children's basic Knowledge and activities for dengue problem solution: an Islamic religious school, Southern Thailand. *Asia Pacific Journal of Tropical Disease* 2 (6): 456 - 464.
- Suwanbamrung, C., A. Dumpan, S. Thammapalo, R. Sumrongtong and P. Phedkeang. 2011. A model of community capacity building for sustainable dengue problem solution in Southern Thailand. *Health* 3 (9): 584 - 601.
- Suwanbamrung, C., N. Nukan, S. Sripon, R. Somrongthong and P. Singchagchai. 2010. Community capacity for sustainable community-based dengue prevention and control: Study of a Sub-district in Southern Thailand. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine* 3(4): 1 - 5.
- Suwanbamrung, C., R. Somrongthong, P. Singchagchai, and L. Srigernyaun. 2009. Community capacity domains of dengue prevention and control. *Asia Pacific Journal of Tropical Medicine* 2 (4): 50 - 57.
- WHO. 1993. Monograph on Dengue/Dengue Haemorrhagic Fever. Regional Publication, New Delhi. 163 p.
- WHO. 1999. Prevention and Control of Dengue and Dengue Hemorrhagic Fever: Comprehensive Guidelines. WHO Regional Office for South-East Asia, New Delhi. 134 p.
- WHO. 2004. Global Strategic Framework for Integrated vector Management. WHO. Geneva. 15 p.
- WHO. 2006. Strategic Framework for Dengue Prevention and Control in Asia-Pacific (2006-2010). Paper presented at the Meeting of partner on dengue prevention and control in Asia-Pacific Chiang Mai, Thailand. WHO regional office for south east asia, new delhi. 34 p.
-

การศึกษาความรู้และพฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชมรมผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี

The Study of Knowledge and Behavior Risk Factors on Chronic Non-communicable Diseases in the Elderly Club, Rangsit City Municipality, Pathum Thani Province

เอมอร ชัยประทีป^{1/}

Em-on Chaiprateep^{1/}

^{1/}วิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปทุมธานี 12130

^{1/}Thai Traditional Medicine College, Rajamangala University of Technology Thanyaburi, Pathum Thani 12130, Thailand

emon_c@rmutt.ac.th

(Received: 31 March 2016; Accepted: 15 November 2016)

Abstract: This research aims to study the elderly's knowledge and risk behaviors of chronic NCDs. The sample consisted of 60 people who were members of the elderly club at Rangsit city municipality. The research found that the elderly's knowledge and understanding of food consumption of chronic NCDs were at high level. The average score of the test was 9 out of 10 points. They had appropriate behaviors; most elderly cooked their own meals. They had breakfast as their main meal of the day. They loved to eat foods with light flavors. They ate vegetables and fruits every day, meanwhile more than half of the sample group had a positive behavior to reduced risk factors of chronic NCDs. For example, they did not eat snacks, fast food, or frozen food and they did not drink alcohol. However, they had the average body mass index in the overweight (25.0 ± 3.8 kg/m²), the most activities were inactive. The results showed that the elderly who were members of the elderly club were trained in healthcare and wellness constantly therefore, they have a greater understanding in undesirable behavior to avoid. So, family and local state agency which are the most closer to elderly. These organizations need to play a role in promoting and improving the elderly quality of life.

Keywords: Risk factors, chronic non-communicable diseases, elderly, Rangsit City Municipality

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้และพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่าง คือ สมาชิกในชมรมผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต จำนวน 60 คน ผลการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุมีความรู้ด้านโภชนาการที่เหมาะสมโดยมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบทดสอบอยู่ที่ 9 จาก 10 คะแนนเต็ม กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมที่เหมาะสมโดยส่วนใหญ่ทำอาหารรับประทานเอง มีอาหารเช้าเป็นมื้อหลักในการบริโภค ชอบอาหารรสจืด รับประทานผักผลไม้ทุกวัน และมีจำนวนมากกว่าครึ่งของผู้สูงอายุที่ไม่บริโภคอาหารในกลุ่มที่เป็นปัจจัย ในการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังต่อไปนี้ คือ ขนมหกัณฐกรอบ อาหารจานด่วนอาหารแช่แข็ง และแอลกอฮอล์ แต่มีความเสี่ยงที่มีค่าเฉลี่ยดัชนีมวลกายเกินเกณฑ์

การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุซึ่งได้รับการอบรมด้านการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง จะมีความรู้ความเข้าใจในการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพต่าง ๆ ดังนั้น ครอบครัว และหน่วยงานราชการท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดผู้สูงอายุมากที่สุดควรเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: ปัจจัยเสี่ยง โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต

คำนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีสัดส่วนของผู้สูงอายุ (ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป) มากถึงร้อยละ 14.7 (9.5 ล้านคน) และคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ.2568 ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aged society) อย่างสมบูรณ์ คือ มีจำนวนผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 (14.4 ล้านคน) จากการศึกษาอัตราการพึ่งพิงของประชากรสูงอายุต่อวัยทำงาน พบว่าในปี พ.ศ. 2553 วัยทำงาน 100 คน ต้องดูแลผู้สูงอายุมากถึง 20 คน และมีแนวโน้มว่าในปี พ.ศ. 2563 จะมีอัตราการพึ่งพิงจากเดิมเป็นวัยทำงาน 100 คน ต้องดูแลผู้สูงอายุมากถึง 30 คน โดยปัญหาสุขภาพ และสุขภาพที่ทำให้อัตราการเสียชีวิตของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นอันดับต้น ๆ คือ โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หมายถึง โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-communicable diseases; NCD) หมายถึง โรคที่มีระยะเวลาดำเนินโรคยาวนานโดยทั่วไปมีการดำเนินโรคช้า ทั้งนี้ โรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่สำคัญ ได้แก่ โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน และโรคระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง (โรคปอดอุดกั้นเรื้อรังและโรคหอบหืด) โรคต่าง ๆ ดังกล่าว มักมีสาเหตุจากปัจจัยเสี่ยงร่วมหนึ่งปัจจัยหรือมากกว่า ได้แก่ การสูบบุหรี่ การบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสมตามหลักโภชนาการ การขาดการออกกำลังกาย และความเครียด ฯลฯ (สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2557)

โรคไม่ติดต่อเรื้อรังเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยและการเสียชีวิตของผู้ใหญ่ทั่วโลก WHO (2014) รายงาน

ว่าในปี ค.ศ. 2012 ประชากรที่เสียชีวิตจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 38 ล้านคน และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเป็นจำนวน 52 ล้านคนในปี ค.ศ. 2030 เนื่องจากการประมาณค่าภาระทางเศรษฐกิจการเสียชีวิตจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรังทั่วโลกจะเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นสองเท่าในปี พ.ศ.2573 คือ จาก 22.8 เป็น 43.3 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ (สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์, 2557) ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาสำคัญและทำให้ประเทศชาติต้องใช้งบประมาณสูงในการดูแลผู้ป่วยกลุ่มนี้ จากผลการวิจัยชี้ว่าพฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง คือ อารมณ์ที่แปรปรวน การไม่ออกกำลังกาย การบริโภคอาหารที่มีรสเค็ม หวาน เฝื่อน การนิยมปรุงรสอาหารด้วยการเติมผงปรุงรส น้ำปลา น้ำตาลในปริมาณมาก ๆ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และการสูบบุหรี่ (ณิชารีย์, 2558)

การดูแลส่งเสริมสุขภาพ และป้องกันโรคในระดับปฐมภูมิสำหรับผู้สูงอายุ คือ การให้ความรู้และหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ในการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง การมีภาวะโภชนาการที่เหมาะสม ออกกำลังกายสม่ำเสมอ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมครอบครัวและสังคม และมีสุขภาพจิตที่ดี พฤติกรรมเสี่ยงข้างต้นเป็นพฤติกรรมที่มีผลต่อการเกิดโรค ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (modifiable risk factors) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความรู้และปัจจัยเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้

ประโยชน์ในการบริหารจัดการเชิงรุก และวางแผนรูปแบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะยาวต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ได้จากการคำนวณจากสูตร Taro Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% (Yamane, 1973 อ้างใน จักรกฤษณ์, 2555) คำนวณได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 89.7 คน จากประชากรเป้าหมายจำนวน 870 คน แต่เนื่องจากงานวิจัยนี้มีข้อจำกัดด้านเวลา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจำนวน 60 คน เป็นสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย / รวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลประกอบด้วยแบบทดสอบด้านความรู้เกี่ยวกับโภชนาบำบัดในโรคไม่ติดต่อเรื้อรังและแบบสอบถาม จำนวน 50 ชุด

แบบทดสอบประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับโภชนาการที่เหมาะสมในผู้ป่วยโรคอ้วน จำนวน 3 ข้อ โรคเบาหวาน จำนวน 3 ข้อ โรคความดันโลหิตสูง

จำนวน 2 ข้อ และอันตรายที่ควรระวังระหว่างรับประทานอาหารหรือสมุนไพร จำนวน 2 ข้อ รวมทั้งหมดจำนวน 10 ข้อ

แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา โรคประจำตัว ประวัติแพ้ยาและอาหาร จำนวน 6 ข้อ และการประเมินสัดส่วนร่างกาย ได้แก่ น้ำหนัก ส่วนสูง ดัชนีมวลกาย เส้นรอบเอว เส้นรอบสะโพก เส้นรอบเอวต่อสะโพก จำนวน 6 ข้อ โดยค่าปกติแสดงในตารางที่ 1 และความเสี่ยงในการเกิดโรคทางเมตาบอลิกโดยพิจารณาจากค่าดัชนีมวลกายร่วมกับเส้นรอบเอว แสดงในตารางที่ 2

ส่วนที่ 2 พฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในผู้สูงอายุประกอบด้วย 1) พฤติกรรมการบริโภคอาหารและการดื่มเครื่องดื่มจำนวน 12 ข้อ 2) ลักษณะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวัน จำนวน 1 ข้อ

ส่วนที่ 3 แบบประเมินความเสี่ยงโรคเส้นเลือดหัวใจตีบสำหรับประชาชนที่ไม่มีผลเลือดจำนวน 5 ข้อ (เพ็ญจันทร์ และคณะ, 2558)

Table 1 Normal range of anthropometric assessment (measurement of the size, proportions of the human body)

	Normal range
Body mass index [BMI (kg/m ²)]	18.5-22.9 (normal)
Waist circumference	Men 90 cm, women 80 cm (if more than normal range increased risk of metabolic complication)
Waist/ hip ratio	Men > 0.90 cm, women > 0.85 cm (if more than normal range increased risk of metabolic complication)

Table 2 Co-morbidity risk associated with different levels of BMI and suggested waist circumference in adult Asians (World Health Organization Western Pacific Region, 2000)

Classification	Body mass index (kg/m ²)	Risk of co-morbidity
		Waist circumference
		< 90 cm (men) < 80 cm (women)
Underweight	< 18.5	Low (but increased risk of other clinical problem)
Normal range	18.5-22.9	Average
Overweight	23	
At risk	23-24.9	Increased
Obese I	25-29.9	Moderate
Obese II	30	Severe

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

แบบสอบถามในส่วนที่ 3 ผู้วิจัยเป็นผู้สร้างจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องผ่านการพิจารณาความถูกต้องเที่ยงตรงจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน คือ เกสัชกรผู้เชี่ยวชาญด้านโภชนาการ เกสัชกรประจำโรงพยาบาลที่มีความเชี่ยวชาญด้านโรคเรื้อรัง และเกสัชกรชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลผู้สูงอายุ และคำนวณค่าความเที่ยงตรง (validity) เิงเนื้อหาโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ได้ค่าความเที่ยง (CVI) และค่าความเชื่อมั่น (reliability) เท่ากับ 0.815 โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ในการหาค่าความสอดคล้องภายใน ด้วยค่าความเที่ยงด้วยสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) (Cronbach, 1970) ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.720

วิธีการเก็บข้อมูล

1. ผู้วิจัยเตรียมแบบทดสอบและแบบสอบถามโดยนำแบบสอบถามส่วนที่ 3 ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 60 คน เพื่อนำไปหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

2. คณะวิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของงานกระบวนการดำเนินงานวิจัย ให้ความรู้ด้านโภชนาบำบัดในผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ผูกอบรมทักษะการสัมภาษณ์ และการบันทึกข้อมูลภาคสนาม

3. ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่เทศบาลนครรังสิตเพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง ทำการนัดหมายวัน เวลา และสถานที่ ซึ่งเป็นวันที่มีการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุเป็นปกติอยู่แล้ว

4. ชี้แจงวัตถุประสงค์ให้กลุ่มตัวอย่างเพื่อขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นจริงทั้งการตอบแบบสอบถาม และการทำแบบทดสอบ จากนั้นจึงดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

5. นำแบบทดสอบ และแบบสอบถามที่ได้ตรวจสอบความถูกต้อง และสมบูรณ์บันทึกข้อมูลลงในโปรแกรมวิเคราะห์ข้อมูลสำเร็จรูปด้วยคอมพิวเตอร์ จึงดำเนินการวิเคราะห์ทางสถิติ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป พฤติกรรมการบริโภคอาหาร และลักษณะกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่าง โดยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ

2. วิเคราะห์คะแนนแบบทดสอบ ข้อมูลพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในผู้สูงอายุ โดยค่าเฉลี่ย ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุดและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. ข้อมูลทั่วไป และการประเมินสัดส่วนร่างกายของกลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจะสามารถแสดงรายละเอียดได้ ดังตารางที่ 3 นอกจากนี้โรคประจำตัวที่พบและเป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่มีอัตราร้อยละสูงสุด คือ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคไขมันในเลือดสูง ร้อยละ 40 และโรคหอบหืด (6.7%) มะเร็ง (6.7%) ปวดเข่า (6.7%) ต่อมลูกหมากโต (1.7%) ตามลำดับ สำหรับการประเมินสัดส่วนร่างกาย พบว่า ค่าดัชนีมวลกายของกลุ่มตัวอย่าง คือ 25 kg/m^2 เพศหญิงมีค่าดัชนีมวลกายสูงกว่าเพศชายไม่มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับการรายงานของ WHO (2008) ที่รายงานว่าประชากรไทยมีค่าดัชนีมวลกายเพิ่มสูงขึ้นจาก 23.8 kg/m^2 ในปี ค.ศ. 2010 เป็น 24.1 kg/m^2 ในปี ค.ศ. 2014 เพศหญิง (23.6 kg/m^2) มีค่าดัชนีมวลกายสูงกว่าเพศชาย (24.6 kg/m^2) ซึ่งค่าดัชนีมวลกายของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในเกณฑ์น้ำหนักตัวเกินแต่ยังไม่เป็นโรคอ้วนทั้งชายและหญิง (ค่าปกติของคน

เอเชีย: $18.5\text{-}22.9 \text{ kg/m}^2$) เส้นรอบเอวเพศชายและเพศหญิง 88.36 cm, 85.40 cm ตามลำดับ เมื่อพิจารณาว่าดัชนีมวลกายร่วมกับเส้นรอบเอวที่ชี้วัดความเสี่ยงในการเกิดโรคทางเมตาบอลิก พบว่า เพศหญิงมีค่ามากกว่า 80 cm มีความเสี่ยงโรคอ้วนและเสี่ยงต่อการเกิดกลุ่มอาการทางเมตาบอลิกสูง สำหรับเส้นรอบเอวต่อเส้นรอบสะโพกของเพศชายและเพศหญิงอยู่ที่ 0.93 และ 0.88 ตามลำดับ ดังตารางที่ 4 ซึ่งสูงกว่าค่าปกติเล็กน้อย จากการประเมินสัดส่วนร่างกาย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาน้ำหนักตัวเกินและเริ่มมีปัญหาอ้วนลงพุงเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับประชากรไทยและประชากรทั่วโลก ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญในการทำให้เกิดโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ไขมันในเลือดสูง และโรคหลอดเลือดหัวใจในอนาคตได้ (สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, 2549)

2. คะแนนแบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับโภชนาการบำบัดในโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

ผลการทำแบบทดสอบจำนวน 10 ข้อ ซึ่งเป็นข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับโภชนาการที่เหมาะสมในผู้ป่วยโรคไม่เรื้อรังต่าง ๆ ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ตัวอักษรตัวใหญ่ และในคนที่ไม่สามารถอ่านเองได้ (อ่านหนังสือไม่ออก มองไม่เห็น) จะมีนักศึกษาช่วยอ่านให้ฟัง (ภาพที่ 1) พบว่าคะแนนเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างอยู่ที่ 9 คะแนน (9 ± 4) จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน ซึ่งคะแนนอยู่ในระดับที่สูงมากแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะจบประถมศึกษาแต่มีความรู้ความเข้าใจด้านโภชนาการเป็นอย่างดี

Table 3 Characteristics of samples

	Number (%)
Number of samples	
Men	11 (18.33)
Women	49 (81.67)
Age (year)	
< 60	22 (36.66)
≥ 60	38 (63.34)
Education (level)	
None	14 (23.33)
Primary school	28 (46.67)
Diploma	13 (21.67)
Bachelor	5 (8.33)
History of food allergy	
None	58 (96.76)
Food allergy	2 (3.34)
History of drug allergy	
None	49 (81.66)
Drug allergy	11 (18.34)

Table 4 Anthropometric assessment of sample size (measurement of the size and proportions of the human body)

	Average ± SD, (min- max)
Body mass index [BMI (kg/m ²)]	
Men	24.37±2.80 (20.08-29.67)
Women	25.09±4.05 (17.36-35.07)
Total	25.00±3.84 (17.40-35.70)
Waist circumference (cm.)	
Men	88.36±6.05 (78.00-101.00)
Women	85.40±8.91 (65.00-107.00)
Total	85.94±8.50 (65.00-107.00)
Waist/ hip ratio	
Men	0.93±0.06 (0.82-1.03)
Women	0.88±0.11 (0.71-1.55)
Total	0.89±0.107 (0.71-1.50)

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิไลวรรณ และคณะ (2554) ที่ได้ศึกษา เรื่อง ประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการความรู้ต่อความรู้และการจัดการปัญหาความดันโลหิตสูงของผู้สูงอายุ รายงานว่ากระบวนการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้นจะส่งผลดีต่อการจัดการปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ ทั้งในด้านความรู้และพฤติกรรมการจัดการปัญหาความดันโลหิตสูง โดยผู้สูงอายุในโครงการส่งเสริมสุขภาพจะมีการออกกำลังกายอย่างถูกต้องตามหลักการ รับประทานอาหารเช้า หวาน ไขมัน และไม่เค็มจัด รับประทานผักผลไม้ ควบคุมอารมณ์ จิตใจ อยู่ในสิ่งแวดล้อมและอากาศที่ดี

นอกจากนี้จากผลการศึกษาของสมใจ และคณะ (2559) รายงานว่าในกลุ่มตัวอย่างอายุ 35 ปีขึ้นไป ที่มีความเสี่ยงโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงผู้ที่มีคะแนนความรู้เกี่ยวกับโรค และการรักษาอยู่ในระดับสูง จะมีพฤติกรรมการดูแลตนเองเพื่อป้องกันโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูงอยู่ในระดับสูง เช่นกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการเชิงรุกในการให้ความรู้ในการดูแลตนเอง ควบคู่กับการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นชุมชนนักปฏิบัติที่มีการจัดกิจกรรมต่อเนื่องสม่ำเสมอ

Figure 1 Student help and support volunteer to do the questionnaire and test

3. พฤติกรรมการบริโภคอาหารและลักษณะกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่าง

3.1 พฤติกรรมไม่เสี่ยงของกลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ทำอาหารรับประทานเองที่บ้าน (76.67%) มีอาหารที่รับประทานในปริมาณมากที่สุด คือ มีเช้าและมื้อกลางวัน ร้อยละ 63.3 และ 21.7 ตามลำดับ ชอบรับประทานอาหารในรสชาติที่หลากหลาย แต่ที่ชอบเป็นส่วนใหญ่ คือ รสจืด (51.7%) รับประทานผัก

ผลไม้ทุกวัน (61.7%) ประชากรส่วนใหญ่นิยมรสจืด (36.8%) รองลงมา คือ รสเผ็ด รสเค็ม รสหวาน และรสเปรี้ยวตามลำดับ และประชากรไทยร้อยละ 58.0 รับประทานผักผลไม้ทุกวัน ไม่นิยมดื่มชา แต่นิยมดื่มกาแฟร้อยละ 56.7 (วันละ 1.6 แก้ว) และมีจำนวนมากกว่าครึ่งของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่บริโภคอาหารในกลุ่มขนมสำหรับกินเล่นหรือขนมกรุบกรอบ (60.0%) ไม่บริโภคอาหารจานด่วน (70%) ดังแสดงในตารางที่ 4

Table 4 Food consumption behavior and physical activity of sample group

Group of food	The frequency of food consumption (days/week)				
	none	1-2	3-4	5-6	everyday
Meat and meat products (egg, bacon, sausage)	6 (10)	22 (36.67)	11(18.33)	5 (8.33)	16 (26.67)
High fat food (fried food, curry cooked with coconut milk, cake, donut, cookies)	20 (33.33)	35 (58.34)	-	5 (8.33)	-
Snack	35 (60.00)	19 (31.67)	3 (5.00)	-	2 (3.33)
Fast food (pizza, hamburger, sandwich)	42 (70.00)	15 (25.00)	3 (5.00)	-	-
Fruits and vegetable	1 (1.66)	6 (10.00)	10 (16.67)	6 (10.00)	37 (61.67)
Frozen food	49 (81.67)	9 (15.00)	1 (1.66)	-	1 (1.66)
Alcohol	55 (91.67)	5 (8.33)	-	-	-

ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ที่ได้รายงานการสำรวจพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพของประชากร พ.ศ. 2552 ในเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคอาหาร จากประชากรไทยจำนวน 67,700 คน ในทุกจังหวัดทั่วประเทศ พบว่าประชากรวัย 60 ปีขึ้นไปจะนิยมบริโภคอาหารรสจัดมากขึ้นและรสเผ็ดน้อยลง และบริโภคผัก ผลไม้สดเป็นประจำเกือบทุกวัน และไม่นิยมบริโภคอาหารจานด่วนทางตะวันตก และขนมสำหรับทานเล่น/ขนมกรุบกรอบ(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552) ไม่บริโภคอาหารกล่องแช่เย็นหรือแช่แข็งสำเร็จรูป (81.7%) และไม่ดื่มแอลกอฮอล์ (91.7%) จากผลการศึกษาพบว่า มีหลายพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องกับการบริโภคอาหารที่ทำให้มีอายุยืนยาวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป โดยชาวไทยวนที่อายุยืนจะรับประทานอาหารเช้า 3 มื้อ เน้นมื้อเช้าและกลางวัน ไม่นิยมรสหวาน อาหารส่วนใหญ่ไม่ใส่กะทิ และอาหารหลัก คือ น้ำพริกกับผักสดหรือผักหนึ่งสำหรับเนื้อสัตว์ที่รับประทานจะเน้นเนื้อปลาเป็นหลัก และผักจะเป็นผักพื้นบ้านที่ปลูกเองนำมาประกอบ

อาหาร (คีนซีนีย์ และสุวิภา, 2557) ซึ่งมีหลายพฤติกรรมที่สอดคล้องกันแต่อาจแตกต่างกันจากผู้สูงอายุในชุมชนรังสิตตรงที่ผลิตภัณฑ์ปรุงแต่งรสชาติอาหารเป็นสารสังเคราะห์ และผักที่นำมารับประทานส่วนใหญ่ได้มาจากการซื้อไม่ใช่การปลูกเองในครัวเรือนซึ่งอาจมีการปนเปื้อนสารเคมีในปริมาณสูงเนื่องมาจากพื้นที่ในการปลูกพืชผักบริโภคเองอาจมีจำกัด

3.2 พฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่าส่วนใหญ่บริโภคอาหารในกลุ่มอาหารไขมันสูง (58.4%) และเนื้อสัตว์หรือผลิตภัณฑ์จากเนื้อสัตว์ (36.7%) สัปดาห์ละ 1-2 วันซึ่งถือว่าไม่สูงมากนัก แต่มีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 26.7 ที่รับประทานอาหารในกลุ่มเนื้อสัตว์ทุกวัน และมีกลุ่มตัวอย่าง 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.7 ที่รับประทานอาหารในกลุ่มแช่แข็งหรือแช่เย็นสำเร็จรูปทุกวัน ซึ่งอาหารสำเร็จรูปนี้อาจจะมีสารปรุงกันเสีย สารปรุงแต่งรสชาติอาหาร (ผงชูรส) และเกลือในปริมาณสูงเกลือเป็นตัวการสำคัญในการทำให้เกิดโรคเรื้อรัง

ต่าง ๆ ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคความดันโลหิตสูง และจากการสำรวจการบริโภคเกลือแกง (NaCl) ในปี พ.ศ. 2552 พบว่า คนไทยบริโภคอาหารที่ให้โซเดียมสูงถึง 4,352 มิลลิกรัม ซึ่งเกินกว่าปริมาณเกลือแกงที่สามารถบริโภคได้ ถึง 2 เท่า (ปกติปริมาณโซเดียมไม่ควรบริโภคเกินวันละ 2,400 มิลลิกรัม เทียบเท่ากับเกลือ 1 ช้อนชา) ซึ่งความจริงปริมาณโซเดียมที่ชาวไทยได้รับอาจมากกว่า 2 เท่า เนื่องจากคนไทยยังนิยมบริโภคอาหารที่เติม โมโนโซเดียมกลูตาเมต (ผงชูรส) โซเดียมไบคาร์บอเนต (ผงฟู) ซึ่งเป็นเครื่องปรุงรสที่ไม่ได้มีรสเค็มแต่ให้โซเดียม (Na^+) ได้นอกเหนือจากเกลือแกงที่เป็นแหล่งให้ปริมาณโซเดียมหลักของคนไทย (สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, 2549) ซึ่งสอดคล้องกับคำแนะนำของ WHO (2012) ที่แนะนำให้ผู้ใหญ่ควรลดการบริโภคเกลือให้น้อยกว่าวันละ 1 ช้อนชา เพื่อลดระดับความดันโลหิต ลดความเสี่ยงในการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง และได้แนะนำให้เด็กลดการบริโภคเกลือในปริมาณที่เท่ากันเพื่อทำให้สามารถควบคุมระดับความดันโลหิตได้ และลักษณะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร้อยละ 40.0 และ 31.6 ไม่ได้ทำงานเลย และใช้เวลาส่วนใหญ่นั่งทำงานเบา ๆ ตามลำดับ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงที่อยู่ในวัยเกษียณแต่อาจมีกิจกรรมหลักในการเลี้ยงดูหลาน

4. แบบประเมินความเสี่ยงโรคหัวใจสำหรับประชาชนที่ไม่มีผลเลือด

จากการวิเคราะห์แบบสอบถามในส่วนของข้อมูลทั่วไป อายุ เพศ สูบบุหรี่ ความดันโลหิตสูง (ตั้งแต่ 140 / 90) เส้นรอบเอว (ชาย $\square$ 90 ซม. หญิง $\square$ 80 ซม.) พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนประเมินเท่ากับ 9 นั้นหมายความว่ากลุ่มตัวอย่างมีโอกาสต่อการเกิดโรคเส้น

เลือดหัวใจตีบในอีก 10 ปี ช่างหน้ามากถึงร้อยละ 3 จัดได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ของผู้ที่มีความเสี่ยงในระดับปานกลาง ดังนี้ ผู้ที่มีความเสี่ยงควรออกกำลังกายสม่ำเสมอ ควบคุมอาหารรสหวาน มัน และเค็มจัด งดการสูบบุหรี่ทันที และควรปรึกษาแพทย์เพื่อขอคำแนะนำที่ถูกต้องต่อไป (สุกิจ, 2549) แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาในผู้สูงอายุที่ป่วยโรคเบาหวานชนิดที่ 2 จำนวน 98 คน พบว่า มีระดับน้ำตาล ระดับไขมันในเลือด และระดับไตรกลีเซอไรด์อยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์มากถึงร้อยละ 50 รวมถึงมีคะแนนการรับรู้ปัจจัยเสี่ยงของการเกิดโรคหัวใจขาดเลือด และการรับรู้ภาวะสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (อรวรรยา, 2553) ดังนั้น พฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ของผู้สูงอายุ และผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือดในอนาคต ได้แก่ การรับประทานผักสด ผลไม้สด เป็นประจำ แต่ลดการบริโภคผลิตภัณฑ์จากนมที่มีไขมันอิ่มตัวสูง และเพิ่มการบริโภคอาหารที่อุดมไปด้วยวิตามินบี วิตามินเค แร่ธาตุโครเมียม คอปเปอร์ และซิงค์ บริโภคใยอาหารที่เป็นแบบละลายน้ำวันละ 7 - 13 ๓ ซึ่งพบมากในแอปเปิล ข้าวโพด ลูกพรุนและธัญพืช นอกจากนี้ควรบริโภคเกลือ ไม่เกินวันละ 2,400 มิลลิกรัม ดื่มน้ำอย่างน้อยวันละ 8 แก้ว รวมถึงการจัดการกับความเครียด พฤติกรรมการออกกำลังกาย อย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน ครั้งละ 15 - 30 นาที ไม่สูบบุหรี่ และ ไม่ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในปริมาณสูง (Escott-Stump, 2015)

สรุป

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุที่เข้าร่วมการศึกษามีความรู้ ความเข้าใจใน

การลดพฤติกรรมและปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังต่าง ๆ เป็นอย่างดี โดยยืนยันได้จากพฤติกรรมที่ผู้สูงอายุกระทำเป็นประจำ คือ ส่วนใหญ่ทำอาหารรับประทานเองที่บ้าน เน้นรับประทานอาหารมื้อเช้า และมื้อกลางวัน มักจะนิยมรับประทานอาหารรสจืด ไม่นิยมดื่มชา รับประทานผักและผลไม้ทุกวัน และมีพฤติกรรมที่ไม่บริโภคอาหารในกลุ่มขนมสำหรับกินเล่นหรือขนมกรุบกรอบเป็นจำนวนมากกว่าครั้ง อีกทั้งไม่นิยมรับประทานอาหารจานด่วน อาหารกล่องแช่เย็นหรือแช่แข็งสำเร็จรูป และไม่ดื่มแอลกอฮอล์ ที่เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคหัวใจและหลอดเลือด เนื่องจากเทศบาลนครรังสิตได้จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ “เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกได้ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งทางกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข” (เทศบาลนครรังสิต, 2557) ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกในชมรมจะได้รับการอบรมความรู้ด้านสาธารณสุข ตรวจสุขภาพเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคม จึงทำให้ผู้สูงอายุในชมรมมีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปใช้ในชีวิตได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐบาลและประชาชนเองควรช่วยกันวางแผนเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมผู้สูงอายุในอนาคต
2. ประชาชนเองต้องตระหนักในการใส่ใจสุขภาพ ลดพฤติกรรมเสี่ยง และเพิ่มพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลตัวเองได้ถือเป็นปัจจัยสำคัญลำดับแรก

3. ควรมีการขยายผลให้มีระบบส่งเสริมสนับสนุนให้ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่นและเทศบาลอื่น ๆ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับผู้สูงอายุมากที่สุด ได้เข้ามา มีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุในระยะยาวต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.จุฑาภรณ์ ขวัญสังข์ ประธานหลักสูตรสุขภาพความงามและสปา วิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรีที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อประสานงาน และขอขอบคุณผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ และบุคลากรของเทศบาลนครรังสิตทุกท่านที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จึงทำให้งานวิจัยนี้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณสุขชนตลอดจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- จักรกฤษณ์ พิญาพวงษ์. 2555. ระเบียบวิธีวิจัยทางสาธารณสุข. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. อุตรดิตถ์. 288 หน้า.
- นิชารีย์ ใจคำวัง. 2558. พฤติกรรมเสี่ยงของกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง: กรณีศึกษาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านปากคะยางจังหวัดสุโขทัย. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 3(2): 173-184.
- เทศบาลนครรังสิต. 2557. สถิติจำนวนประชากรในเขตเทศบาลนครรังสิต จำแนกตามช่วงอายุ. 2557. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.rangsit.org/New/index.php/th/2014-11-26-03-57-42/105-2014-11-07-07-57-30?start=8> (3 มีนาคม 2559)

- เพ็ญจันทร์ แสนประสาน ดวงกลม วัตราภัย และ กนกพร แจ่มสมบุญ. 2558. การแปลผลคลื่นไฟฟ้าหัวใจและการพยาบาลผู้ป่วยโรคหัวใจ. สุขุมวิท การพิมพ์, กรุงเทพฯ. 383 หน้า.
- คັນสนีย์ กระจ่างโคม และสุวิภา จำปาวัลย์. 2557. การบริโภคอาหารที่ทำให้มีอายุยืนยาวของผู้สูงอายุ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 2(2): 161-170.
- วิไลวรรณ ทองเจริญ จันทนา รณฤทธิวิชัย สมจินต์ เพชรพันธุ์ศรี ณัฐสุรางค์ บุญจันทร์ และวรวรรณ วาณิชย์เจริญชัย. 2554. ประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการความรู้ต่อความรู้และการจัดการปัญหาความดันโลหิตสูงของผู้สูงอายุ. วารสารพยาบาลศาสตร์ 29(2): 103-113.
- สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์. 2557. การทบทวนวรรณกรรม: สถานการณ์ปัจจุบันและรูปแบบการบริการด้านโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (ครั้งที่ 1). อาร์ต ควอลิไฟท์, นนทบุรี. 66 หน้า.
- สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ. 2549. แนวทางเวชปฏิบัติการดูแลโภชนบำบัดในโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และภาวะไขมันในเลือดผิดปกติ. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ. 59 หน้า.
- สมใจ จางวาง เทพร พิทยภินัน และนิรชร ชูดีพัฒนา. 2559. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลตนเองเพื่อป้องกันโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงของประชาชนกลุ่มเสี่ยง. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลการสาธารณสุขภาคใต้ 3(1): 111-128.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2552. การสำรวจพฤติกรรม การดูแลสุขภาพของประชากร พ.ศ. 2552 (พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร). (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/healthCare_52.pdf (29 มีนาคม 2559).
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา. 2558. นโยบายด้านสุขภาพ ปีงบประมาณ 2558. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: [http://203.157.161.4/koratbox/%CB%B9%D1%A7%CA%D7%CD%E1%BC%B958/%E1%BC%B9%C2%D8%B7%B8%C8%D2%CA%B5%C3%EC%CA%D8%A2%C0%D2%BE%20%BB%D5%202558\(%E1%A1%E9%E4%A25%BE%C257\).pdf](http://203.157.161.4/koratbox/%CB%B9%D1%A7%CA%D7%CD%E1%BC%B958/%E1%BC%B9%C2%D8%B7%B8%C8%D2%CA%B5%C3%EC%CA%D8%A2%C0%D2%BE%20%BB%D5%202558(%E1%A1%E9%E4%A25%BE%C257).pdf) (1 มีนาคม 2559).
- สุกิจ แยมวงษ์. 2549. การพัฒนาแบบประเมินความเสี่ยงต่อโรคหลอดเลือดหัวใจ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. เครือข่ายวิจัยสุขภาพ มูลนิธิสาธารณสุข, กรุงเทพฯ. 18 หน้า.
- อรวรรยา ภูมิศรีแก้ว. 2553. ปัจจัยเสี่ยง และการรับรู้ปัจจัยเสี่ยง ของโรคหัวใจขาดเลือดในผู้ป่วยเบาหวาน. วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา 16(2): 34-47.
- Cronbach, L. J. 1970. Essentials of Psychological Testing. 4th ed. Harper and Row Publishers, New York. 342 p.
- Escott-Stump, S. 1988. Nutrition and Diagnosis-Related Care. 8th ed. Wolters Kluwer, Philadelphia. 1064 p.

-
- WHO. 2008. Waist circumference and waist-hip ratio report(Online). Available: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44583/1/9789241501491_eng.pdf (January 16, 2016)
- WHO. 2012. Sodium intake for adults and children. 2012. (Online). Available: http://www.who.int/nutrition/publications/guide_lines/sodium_intake/eng.pdf (August 28, 2016).
- WHO. 2014. Global status report on non-communicable diseases. 2014. (Online). Available: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/148114/1/9789241564854_eng.pdf (January 1, 2016).
-

ความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ
บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง

Satisfaction on Cash Allowance, the Social Welfare Provision for the Elderly

in Ban Don Pradu, Pak Phayun Districts, Phatthalung Province

ประภาพร ยางประยงค์^{1*} และนัยนา แซ่แต่^{1/}

Prapaporn Yangprayong^{1*} and Naiyana Tae^{1/}

^{1/} โปรแกรมวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา 90000

^{1/} Economics Program, Faculty of Management Sciences, Songkhla Rajabhat University 90000, Thailand

*Corresponding author: prapaporn_saengthong@yahoo.com

(Received: 31 March 2016; Accepted: 15 August 2016)

Abstracts: Social welfare provision is an essential service system for the elderly, especially when the society is becoming aging. Being knowledgeable and aware of the elderly satisfaction on the cash allowance provision will improve the services and support their demands. This quantitative study aimed to examine: (1) the level, and (2) to compare the elderly's satisfaction on the cash allowance provision in Ban Don Pradu, Pak Phayun Districts, Phatthalung Province. The study was conducted with 295 elderly persons in Don Pradu municipality, Pak Phayun Districts, Phatthalung Province by specific sampling. For measuring the satisfaction in the cash allowance provision, which were separated into seven areas: standards of the service, determination and disclosure of information, alternatives in consultation, politeness and assisting system, understanding and the error correction, the performance, and location and environments. Data on the elderly's satisfaction were collected by using the questionnaire analyzed by the statistical computer program to find out the percentage, arithmetic means, standard deviation, t-test, and one-way analysis of variance (one-way Anova). The findings are organized in two sections: (1) the overall of the elderly's satisfaction in cash allowances provision was high level ($\bar{x} = 4.19$). The elderly's satisfaction in cash allowances provision was average level at 4.37, 4.25, 4.24, 4.30, 4.23, 4.17 and 3.76 respectively; and (2) the comparison of the elderly's satisfaction in cash allowances provision was no difference in gender, occupation, and income; however, there were differences and significance in age between the elderly aged 80-89, the lower satisfaction was found significantly at the level of 0.05.

Keywords: Consumer satisfaction, cash allowance, social welfare provision, elderly

บทคัดย่อ: ความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาล ตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง จำนวน 295 คน เพื่อวัดระดับและเปรียบเทียบความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยแบ่งเป็น 7 ด้านคือมาตรฐานของการบริการ การกำหนดข้อมูลข่าวสารและการเปิดเผย ทางเลือกในการปรึกษาหารือ ความสุภาพและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเข้าใจในการแก้ไขข้อผิดพลาด ประสิทธิภาพและความคุ้มค่า และสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยการให้แบบสอบถามปลายปิด เพื่อสำรวจและวิเคราะห์ทางสถิติ ในรูปแบบร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที-เทสต์ และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว ผลการศึกษาพบว่า (1) ระดับความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุมีระดับความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าความพึงพอใจเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.19 และเมื่อแยกเป็นรายด้าน ค่าความพึงพอใจเฉลี่ย เท่ากับ 4.37, 4.25, 4.24, 4.30, 4.23, 4.17 และ 3.76 ตามลำดับ และ (2) ผลการเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ ตามปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ พบว่าระดับความพึงพอใจในภาพรวมมีค่าไม่แตกต่างกัน ยกเว้นด้านทางเลือกในการปรึกษาหารือ โดยผู้สูงอายุ ช่วง 80-89 ปี มีความพึงพอใจในระดับที่ต่ำกว่าผู้สูงอายุในช่วงอายุอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ เบี้ยยังชีพ สวัสดิการสังคม ผู้สูงอายุ

คำนำ

คำว่า “ผู้สูงอายุ” (Elderly) ถูกบัญญัติขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย โดย พล.ต.ต. อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโสและผู้สูงอายุจากวงการต่าง ๆ โดยความหมายของ “ผู้สูงอายุ” หมายถึงบุคคลที่อยู่ในวัยสุดท้ายของวงจรชีวิต การกำหนดเกณฑ์ว่าเมื่อใดจึงจะเรียกว่าผู้สูงอายุนั้น ในปัจจุบันมักใช้อายุในการกำหนดเกณฑ์ โดยแต่ละประเทศก็จะใช้เกณฑ์อายุที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางประเทศกำหนดให้ 55 ปี บางประเทศกำหนด 65 ปีขึ้นไป (ยุวดี, 2555) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2558) รายงานว่าในปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทยได้ตกอยู่ในสถานการณ์ของสังคมสูงวัย (aged society) ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2557) มีการรายงานว่าประเทศไทยมีจำนวน

และสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยประชากรอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีจำนวนร้อยละ 14.9 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งต่อไปในปี พ.ศ. 2563 ประเทศไทยก็จะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (completed aged society) โดยศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2557) ได้ประมาณการณั้ค่าดัชนีการสูงวัย (aging index) ไว้ที่ร้อยละ 113.89 หมายความว่า ประชากรผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากกว่าจำนวนประชากรวัยเด็ก แต่จากความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวไทย ทำให้การคาดหวังในการเกื้อหนุนของบุคคลในครอบครัวต่อผู้สูงอายุเป็นไปได้ยากยิ่ง นอกจากนั้นปัญหาจากการย้ายถิ่นของบุตรที่อยู่ในวัยแรงงาน และการสูญเสียบุตรจากการตาย ส่งผลให้ผู้สูงอายุบางส่วนมีภาระในการเลี้ยงดูหลานที่อยู่ในวัยเยาว์แต่เพียงลำพัง จึงส่งผลกระทบต่อ

คุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมาก (สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2552) จากปัญหาข้างต้นสังคมในทุกภาคส่วนต้องร่วมกันในการช่วยเหลือ สนับสนุน และส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นระบบ พึ่งพาตนเองได้ (เกวลี, 2558)

ภารกิจในการสร้างและส่งเสริมการจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุของรัฐบาลมีการดำเนินการภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2550 (ฉบับที่ 18) โดยมีบทบัญญัติว่าด้วยการกำหนดสิทธิเกี่ยวกับการได้รับสวัสดิการของผู้สูงอายุไว้ว่าบุคคลที่มีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรีและความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ ซึ่งภาครัฐมีการบริหารงานในพื้นที่ เริ่มต้นในระดับตำบลและเมืองคกรบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการบริการสาธารณะ และสวัสดิการสังคมที่มีมาตรฐาน เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชน ผู้รับบริการ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ดังนั้นจะต้องมีการดำเนินงานสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (good governance) และสามารถตอบสนองกับความต้องการของผู้สูงอายุได้อย่างมีคุณภาพ ทำให้การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยในประเทศไทย สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นรูปธรรม เพื่อส่งผลให้การพัฒนาประเทศเกิดความยั่งยืนยิ่งขึ้น

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของภาคใต้เป็นบริบทที่อาจส่งผลกระทบให้เกิดความเสียหายจากสถานการณ์สังคมสูงวัยเพิ่มมากขึ้น จากรายงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

(2558) กล่าวว่าสถานการณ์สังคมสูงวัยในจังหวัดพัทลุง มีค่าสัดส่วนของจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุดในภาคใต้ โดยในปี พ.ศ. 2558 มีค่าดัชนีการสูงวัยเท่ากับร้อยละ 87.64 และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 107.94 ในปี พ.ศ. 2563 ดังนั้นในอนาคตอันใกล้จังหวัดพัทลุงจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ หรือหมายความว่าจำนวนประชากรผู้สูงอายุจะมีมากกว่าจำนวนประชากรวัยเด็ก ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐในจังหวัดพัทลุง จึงควรตระหนักในการดำเนินงานเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม (social welfare provision) ในด้านการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ และสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชน ผู้รับบริการ โดยผลการศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางให้กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบในการดำเนินการให้สวัสดิการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ และเพื่อความมีคุณภาพของสวัสดิการสังคมมากยิ่งขึ้น

การศึกษาความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มีขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มจากการวางแผนโครงการ (project planning) เพื่อการวิจัย และต่อด้วยการลงพื้นที่สำรวจบริบทชุมชนและความต้องการของประชาชน โดยผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ให้ความร่วมมืออย่างสูงมาก ทั้งด้านการให้ข้อมูลความต้องการพื้นฐาน และการตอบแบบสอบถามด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น ทำให้สามารถได้ผลการศึกษาที่สามารถนำไปเป็นแนวทางปรับปรุงดำเนินงานของภาครัฐ เพื่อให้เกิดการบรรลุเป้าหมายได้ตรงตามความต้องการของผู้สูงอายุโดยแท้จริง

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยมีรูปแบบเป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (quantitative research) เนื้อหาของอุปกรณ์และวิธีการมี 4 ประเด็น คือ ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ เขตเทศบาลตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นกรณีศึกษา โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (specific sampling) จากพื้นที่ซึ่งมีอัตราส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรทุกกลุ่มที่อาศัยในพื้นที่เป็นอันดับต้น ๆ ของจังหวัดพัทลุง (องค์การบริหารส่วนตำบลดอนประดู่, 2555)

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีทะเบียนบ้านในสังกัดเทศบาลตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นระยะเวลาเกินกว่า 6 เดือน จำนวน 1,112 คน จากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยตารางสำเร็จรูปของ ทาโร ยามาเน่ (Yamane, 1967) ค่าระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 95 และความคลาดเคลื่อนไม่เกิน ร้อยละ ± 5 ของแต่ละหมู่บ้าน มีกลุ่มตัวอย่าง (sample) จำนวน 295 คน สำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้การสุ่มแบบโควตา (quota sampling) โดยจำแนกตามหมู่บ้าน จำนวน 11 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านทางทราย บ้านท่าไหนด บ้านแหลมยาง บ้านดอนประดู่ บ้านกล้วยเกา บ้านหัวควน บ้านชายพรุ บ้านควนผยอง บ้านไทรพอน บ้านศาลาทวด และบ้านชายห้วย ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 19, 10, 28, 23, 31, 44, 42, 23, 20, 18 และ 37 คนตามลำดับ จากนั้นใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (accidental sampling) กับผู้สูงอายุในแต่ละหมู่บ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ ข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) โดยใช้แบบสำรวจ (questionnaire) ปลายปิด เพื่อสอบถามความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง แบ่งเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ คือ เพศ อายุ อาชีพ และรายได้

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของผู้สูงอายุ ในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง โดยการประเมินใน 7 ด้าน คือ ด้านมาตรฐานของการบริการ ด้านการกำหนดข้อมูลข่าวสารและการเปิดเผย ด้านทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ ด้านความสุภาพ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านความเข้าใจในการแก้ไขข้อผิดพลาด ด้านประสิทธิภาพและความคุ้มค่า ลำดับสุดท้าย คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม

ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) โดยการค้นคว้า และเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารวิชาการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการของรัฐ แนวคิด ทฤษฎีความพึงพอใจ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (arithmetic mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) การทดสอบค่าที-เทสต์ (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (one-way Anova)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา แบ่งการวิเคราะห์ได้ 3 ตอน คือ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ระดับความพึงพอใจ และ

การเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ดังนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้สูงอายุ พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 56.3) มีอายุช่วง 60 - 69 ปี (ร้อยละ 42.0) อาชีพเกษตรกร (ร้อยละ 45.4) และมีรายได้ต่อเดือน 3,001-4,000 บาท (ร้อยละ 22.4)

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มีระดับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ โดยแบ่งออกเป็น 7 ด้าน ดังนี้

ด้านมาตรฐานของการบริการประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ เจ้าหน้าที่ให้บริการมีความยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ การให้บริการตามลำดับ (ก่อน-หลัง) การให้บริการอย่างเสมอภาค และการให้บริการด้วยความกระตือรือร้นรวดเร็ว พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.41, 4.39, 4.37 และ 4.31 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x}$ = 4.37)

ด้านการกำหนดข้อมูลข่าวสารและการเปิดเผย ประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ เจ้าหน้าที่ติดป้ายชื่อขณะปฏิบัติงานเป็นประจำ การชี้แจงการรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกครั้ง การประชาสัมพันธ์การจ่ายเบี้ยยังชีพอย่างทั่วถึง และการมีหนังสือแจ้งการจ่ายเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุทราบทุกครั้ง พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.24, 4.24, 4.28 และ 4.24 ตามลำดับ โดย

ค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x}$ = 4.25)

ทางเลือกในการให้คำปรึกษาหรือประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ การให้บริการแนะนำทางเลือกในการขอรับบริการ การให้บริการด้วยความเป็นกันเอง การให้บริการโดยไม่ได้เรียกร้องผลประโยชน์ใด ๆ และมีผู้ให้แสดงความคิดเห็น พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.21, 4.31, 4.21 และ 4.22 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x}$ = 4.24)

ความสุภาพและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ เจ้าหน้าที่คอยให้บริการทุกขั้นตอน การอำนวยความสะดวกทุกขั้นตอน การให้บริการด้วยความสุภาพอยู่เสมอ และเจ้าหน้าที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.32, 4.31, 4.23 และ 4.33 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x}$ = 4.30)

ความเข้าใจในการแก้ไขข้อผิดพลาดประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ การอธิบายขั้นตอนอยู่เสมอ การขอโทษทุกครั้งเมื่อเกิดการผิดพลาด การชี้แจงเหตุผลเมื่อบริการให้ไม่ตามระยะเวลา และการให้คำแนะนำเมื่อเกิดการผิดพลาด พบว่า ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.27, 4.18, 4.24 และ 4.21 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวมผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x}$ = 4.23)

ประสิทธิภาพและความคุ้มค่าประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ เจ้าหน้าที่ให้บริการอย่างถูกต้องแม่นยำ

การให้บริการตรงตามความต้องการ การให้บริการแบบครบถ้วน และการคอยดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิด พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.14, 4.15, 4.20 และ 4.21 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x} = 4.17$)

สถานที่และสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ การจัดบริการน้ำดื่มทุกจุดบริการ การจัดบริการห้องน้ำอย่างเพียงพอ การจัดบริการที่นั่งสำหรับผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ และการจัดให้บริการสถานที่จอดรถอย่างเพียงพอ พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับมากมีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ

Table 1 Level of the elderly satisfaction

Cash allowance provision	$\bar{x}$	S.D.	Level of elderly satisfaction
1. Standards of the service	4.37	0.32	High
2. Determination and disclosure of information	4.25	0.30	High
3. Alternatives in consultation	4.24	0.36	High
4. Gentle and assisting	4.30	0.37	High
5. Understanding and the error correction	4.23	0.31	High
6. The performance	4.17	0.38	High
7. Location and environments	3.76	0.64	High
Summary	4.19	0.38	High

ระดับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง อยู่ในระดับมากในภาพรวม โดยด้านมาตรฐานของการบริการ ผู้สูงอายุมีระดับความพึงพอใจสูงสุด ($\bar{x} = 4.37$) ในทางตรงกันข้ามระดับความพึงพอใจที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ($\bar{x} = 3.76$)

ตอนที่ 3 เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ

4.02, 3.92, 3.69 และ 3.42 ตามลำดับ โดยค่าเฉลี่ยในภาพรวม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจอยู่ที่ระดับมากเช่นกัน ($\bar{x} = 3.76$)

สรุปความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุงในภาพรวมอยู่ที่ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.19 โดยแต่ละด้าน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37, 4.25, 4.24, 4.30, 4.23, 4.17 และ 3.76 ตามลำดับ สามารถแสดงรายละเอียดระดับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุงได้ ดังตารางที่ 1

บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า

ผู้สูงอายุที่มีเพศ อาชีพ และรายได้ที่แตกต่างกัน จะมีความพึงพอใจในภาพรวม ไม่แตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผู้สูงอายุที่มีอายุแตกต่างกันในภาพรวมมีความพึงพอใจแตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยผู้สูงอายุช่วง 80-89 ปี มีความพึงพอใจด้านทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ อยู่ที่ระดับต่ำกว่าผู้สูงอายุช่วงอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 อาจ

กล่าวได้ว่าความประสงค์ของทางเลือกในการให้
คำปรึกษาหารือของผู้สูงอายุมีความต้องการแตกต่าง
จากที่ได้รับในขณะปัจจุบัน สามารถแสดงรายละเอียด

การเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้สูงอายุได้ ดัง
ตารางที่ 2 และ 3

Table 2 Comparative of the elderly satisfaction in alternative consulting by age

Level of consumer satisfaction	Age (years)	$\bar{x}$	60-69	70-79	80-89	Over 90
Alternative consulting	60-69	4.30		0.45	0.00*	0.06
	70-79	4.25			0.01*	0.17
	80-89	4.10				0.41
	over 90	4.15				

Note: * significantly at statistic level 0.05

Table 3 Comparative of the elderly satisfaction by age

Satisfaction on cash allowance, the social welfare for elderly	Age (years)				f	Sig.
	60-69	70-79	80-89	Over 90		
	$\bar{x}$ (S.D)	$\bar{x}$ (S.D)	$\bar{x}$ (S.D)	$\bar{x}$ (S.D)		
1. Standards of the service	4.37 (0.31)	4.38 (0.35)	4.38 (0.32)	4.31 (0.25)	0.34	0.80
2. Determination and disclosure of information	4.28 (0.27)	4.23 (0.32)	4.22 (0.31)	4.21 (0.35)	1.10	0.36
3. Alternatives in consultation	4.30 (0.32)	4.25 (0.41)	4.10 (0.31)	4.15 (0.33)	4.18	0.00*
4. Gentleness and assisting system	4.32 (0.35)	4.26 (0.38)	4.31 (0.38)	4.24 (0.39)	0.74	0.53
5. Understanding and the error correction	4.23 (0.29)	4.24 (0.31)	4.24 (0.34)	4.17 (0.36)	0.29	0.83
6. The performance	4.20 (0.39)	4.17 (0.36)	4.14 (0.37)	4.10 (0.33)	0.93	0.42
7. Location and environments	3.73 (0.62)	3.84 (0.65)	3.69 (0.67)	3.73 (0.71)	0.78	0.50

Note: * significantly at statistic level 0.05

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษสามารถสรุปผลได้ 3 ประการ
ดังนี้ ประการแรก คือ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของ

ผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลดอนประดู่ อำเภอ
ปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ
ระหว่าง 60-69 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมี

รายได้ระหว่าง 3,001-4,000 บาท/เดือน ประการที่สอง คือ ระดับความพึงพอใจในการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ บ้านดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง โดยพิจารณาความพึงพอใจจากการจ่ายเบี้ยยังชีพทั้ง 7 ด้าน โดยเรียงลำดับจากระดับสูงสุดไปต่ำสุด คือ ด้านมาตรฐานของการให้บริการ ด้านความสุภาพและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านการกำหนดข้อมูลข่าวสารและการเปิดเผย ด้านทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ ด้านความเข้าใจในการแก้ไขข้อผิดพลาด ด้านประสิทธิภาพและความคุ้มค่า ระดับต่ำสุด คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อมตามลำดับ ประการที่สาม คือ การเปรียบเทียบความพึงพอใจตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ พบว่า ระดับความพึงพอใจในภาพรวมไม่มีความแตกต่างกัน ยกเว้นปัจจัยด้านอายุ ด้านทางเลือกในการปรึกษาหารือ มีความพึงพอใจแตกต่างกัน โดยผู้สูงอายุในช่วง 80-89 ปี มีความพึงพอใจในระดับที่ต่ำกว่าผู้สูงอายุในช่วงอายุอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผล มี 3 ประการดังนี้ ประการแรก คือ ผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย สอดคล้องกับการศึกษาของดวงใจ (2554) โดยพิจารณาจากการที่เพศชายมีภาวะเสี่ยงของการดำรงชีพ การเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ลักษณะของพฤติกรรมในการประกอบอาชีพ และรูปแบบในการดำเนินชีวิตประจำวัน จะมีความเสี่ยงสูงมากกว่าเพศหญิง ประการที่สอง คือ ระดับความพึงพอใจที่ได้จากผลการศึกษาทั้งภาพรวม และรายด้านอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ (2555) สำหรับการดำเนินการจ่าย

เบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พบว่ามีการดำเนินการได้มาตรฐานสูงในด้านการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ และนับเป็นจุดแข็ง (strengths) ของหน่วยงาน ซึ่งเจ้าหน้าที่ภาครัฐมีรูปแบบของการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีองค์ประกอบด้วย 3 ประการ คือ 1) ความเป็นกันเอง 2) การยิ้มแย้มแจ่มใสเสมอ และ 3) การกล่าวคำขอโทษทุกครั้ง เมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการให้บริการ โดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐมีความตระหนักในการให้เกียรติผู้สูงวัยเสมือนญาติผู้ใหญ่ สอดคล้องกับการศึกษาของ Jitapunkul and Wivatvanit (2009) ในทางตรงกันข้าม ด้านที่เป็นจุดอ่อน (weaknesses) ของภาครัฐมี 2 ด้าน คือ ด้านทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ รวมถึงด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม กรณีทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ โดยผู้สูงอายุในช่วง 80-89 ปี มีความประสงค์ในด้านรูปแบบของการให้คำปรึกษาหารือที่แตกต่างจากปัจจุบัน คือ ผู้สูงอายุมีความประสงค์ให้มีความหลากหลายของช่องทางในการรับเบี้ยยังชีพ และควรมีสถานที่จอดรถให้เพียงพอกับความต้องการ ดังนั้นในการดำเนินงานของภาครัฐควรมีความสอดคล้อง และตรงตามความต้องการของผู้สูงอายุ โดยการปรับปรุงด้านทางเลือกในการให้คำปรึกษาหารือ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของธนัตถ์วัฒน์ (2554) ได้รายงานว่าการดำเนินการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อสวัสดิการผู้สูงอายุภาครัฐอาจมีการเพิ่มทางเลือกในการขอรับบริการ ได้แก่ การจ่ายตรงถึงมือผู้สูงอายุที่บ้านพักของแต่ละราย เพื่อเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ภาครัฐสามารถให้ความช่วยเหลือ ติดตาม และดูแลผู้สูงอายุในกลุ่มที่มีข้อจำกัดได้ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ

Jitramontree and Thayansin (2013) ที่ เสนอ ว่า ภาครัฐ ควรสนับสนุนในการดำรงชีพของผู้สูงอายุ ให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุกและมีศักดิ์ศรี

ข้อเสนอแนะ

การศึกษามีข้อเสนอแนะ 2 ประการ ดังนี้ ประการแรก คือ ทางเลือกในการให้คำปรึกษาหรือแก่ผู้สูงอายุ ภาครัฐควรปรับปรุงเพิ่มการอำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุ ได้แก่ การเพิ่มช่องทาง (channel of distribution) ในการให้บริการจ่ายเบี้ยยังชีพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการอย่างดีที่สุด อาจดำเนินการในรูปแบบของการจัดเจ้าหน้าที่เพื่อรับผิดชอบในการจ่ายเบี้ยยังชีพให้กับผู้สูงอายุแต่ละราย โดยที่ภาครัฐจะสามารถได้รับประโยชน์ในการติดตามดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง และเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้สูงอายุให้เกิดการดำเนินชีวิตประจำวันให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น หรือการอำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุ โดยการเพิ่มช่องทางในการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผ่านสหกรณ์ร้านค้าของชุมชน ประการที่สอง คือ หน่วยงานภาครัฐอาจมีการปรับปรุงการดำเนินการด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยจัดให้มีการกระจาย หรือการเพิ่มจำนวนสถานที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพ ซึ่งผู้สูงอายุสามารถเดินทางมารับบริการได้สะดวก และมีบริเวณจอดรถเพียงพอ

การเข้าสู่สังคมสูงวัยของประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยชรา จะมีความเสื่อมถอยทางกายภาพ และมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้นภาครัฐต้องตระหนักในการดำเนินการสร้างแนวทางปฏิบัติที่ดี (good practice) เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลคอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง และบุคคลากรสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลคอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ที่กรุณาอนุเคราะห์ให้ข้อมูลในการศึกษา ช่วยเหลือตลอดระยะเวลาของการวิจัย และขอขอบพระคุณคณาจารย์ในโปรแกรมวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ในความร่วมมือร่วมใจและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

2558. ประชากรสูงอายุไทย: ปัจจุบันและอนาคต.

เอกสารประมวลสถิติด้านสังคม 1/2558.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรุงเทพฯ. 18 หน้า.

เกวลี เครือจักร. 2558. รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ

ผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การ

ปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายภาคประชาสังคม

และชมรมผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอ

แม่จัน จังหวัดเชียงราย. วารสารการพัฒนาชุมชน

และคุณภาพชีวิต 3(2): 161 – 172.

ดวงใจ คำคง. 2554. ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของ

ผู้สูงอายุ ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัด

พัทลุง. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยทักษิณ,

สงขลา. 132 หน้า.

ธนิศถ์ฉนวนนท์ เขียดพวง. 2554. การประเมินโครงการ

เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุศึกษาองค์การบริหารส่วน

ตำบลโพธิ์แทน จังหวัดนครนายก. สารนิพนธ์.

- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ. 211 หน้า.
- ยุวดี ไวทยะโชติ. 2555. ผู้สูงอายุ: คุณภาพชีวิตกับนโยบายเบี้ยยังชีพ. วารสารปัญญาภิวัฒน์ 4(1): 133 - 140.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. 2557. ประชากรสูงอายุไทย: ปัจจุบันและอนาคต. สำนักงานกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรุงเทพฯ. 14 หน้า.
- สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. 2552. รายงานผลการประชุมสัมมนา ผู้สูงอายุระดับชาติ ปี ๒๕๕๒ เรื่องการดูแลผู้สูงอายุ. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรุงเทพฯ. 70 หน้า.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ. 2555. การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในระดับตำบลอย่างมีส่วนร่วม. รายงานวิจัย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรุงเทพฯ. 180 หน้า.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2557. รายงานผลเบื้องต้นสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557. สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กรุงเทพฯ. 70 หน้า.
- องค์การบริหารส่วนตำบลดอนประดู่. 2555. แผนพัฒนาสามปี (2555-2558) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. องค์การบริหารส่วนตำบลดอนประดู่, พัทลุง. 48 หน้า.
- Jitapunkul, S. and S. Wivatvanit. 2008. National Policies and programs for the aging population in Thailand. *Aging International*. 33(1): 62-74.
- Jitramontree, N. and S. Thayansin. 2013. Social welfare for older persons in Thailand: Policy and recommendation. *Journal of Public Health and Development* 11(3): 39-46.
- Yamane, T. 1967. *Statistics: An introductory analysis*. 2nd ed. Harper & Row, New York. 919 p.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้าง
จังหวัดสงขลา

Factors Affecting Wages of Migrant Workers in Construction Industry of
Songkhla Province

เจษฎา นกน้อย^{1/*}, วรรณภรณ์ บริพันธ์^{1/}, กัญญาภัทร บูหมิต^{1/} และ สาทินี สุวิทย์พันธุ์วงศ์^{1/}
Chetsada Noknoi^{1/*}, Wannaporn Boripunt^{1/}, Kanyapat Boomid^{1/} and Satinee Suwitphanwong^{1/}

^{1/} สาขาวิชาบริหารธุรกิจ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000

^{1/} Business Administration Department, Faculty of Economics and Business Administration, Thaksin University,
Songkhla 90000, Thailand

*Corresponding author: cnoknoi@hotmail.com

(Received: 31 March 2016; Accepted :)

Abstract: This research aims to study the wages of migrant workers in the construction industry of Songkhla province. The sample used included 155 migrant workers. The research instrument was a questionnaire, and the data were analyzed using frequency, percentage, and regression analysis. The results showed that for the overall labor force, migrant workers were generally male, between 26 and 37 years old, educated for four to six years, married, employed as laborers, paid an average salary of 4,000–9,200 Baht per month, and having less than five years of work experience. Most migrant workers worked more than five days a week. The number of workers in each establishment was typically 10–30 people, with there being generally fewer than 10 migrant workers. Most migrant workers were at a 20–40% risk from work, and they never changed their work. The average wage of migrant workers was 9,796.97 Baht per month. Hypothesis testing revealed that the factors affecting the wages of migrant workers were age, marital status, position, work experience, working five days a week, and the frequency of quitting jobs. These six factors can explain the wages of migrant workers at 54.8 percent.

Keywords: Wages, migrant workers, construction industry

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่าง คือ แรงงานต่างด้าว จำนวน 155 คน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ร้อยละ และการวิเคราะห์การถดถอย ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมแรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 26-37 ปี จำนวนปีที่ได้รับการศึกษา 4-6 ปี มีสถานภาพสมรส อยู่ในตำแหน่งคนงาน มีรายได้เฉลี่ย 4,000-9,200 บาทต่อเดือน และมีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า 5 ปี แรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่ทำงานมากกว่า 5 วันต่อสัปดาห์ มีจำนวนแรงงานในสถานประกอบการ 10-30 คน และมีจำนวนแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการน้อยกว่า 10 คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเสี่ยงจากการปฏิบัติงานร้อยละ 20-40 และไม่เคยเปลี่ยนงาน แรงงานต่างด้าวมีค่าจ้างเฉลี่ย 9,796.97 บาทต่อเดือน ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าว คือ อายุ สถานภาพสมรส ตำแหน่งงาน ประสบการณ์ทำงาน การทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ และจำนวนครั้งที่ออกจากงาน โดยสามารถอธิบายค่าจ้างแรงงานต่างด้าวได้ร้อยละ 54.8

คำสำคัญ: ค่าจ้าง แรงงานต่างด้าว อุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้าง

คำนำ

แรงงานเป็นปัจจัยการผลิต และเป็นทุนมนุษย์ที่มีความสำคัญมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ เพราะหากแรงงานมีศักยภาพ ย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการจ่ายค่าตอบแทนที่เหมาะสมให้แก่พนักงานจึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะจะทำให้องค์กรสามารถดึงดูดบุคลากรผู้มีความสามารถสูง (talent) เข้าสู่องค์กร (เจษฎา, 2550) รวมถึงสามารถรักษานักวิชาการที่มีความสามารถไว้กับองค์กรได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถจัดการกับบุคลากรที่มีผลการปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามที่องค์กรต้องการได้อย่างเป็นธรรมชาติ (เจษฎา, 2551)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ประเทศไทยได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศเติบโตอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่เคยพึ่งพาผลิตผลทางการเกษตรเป็นหลัก ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบ

เศรษฐกิจที่พึ่งพาผลิตผลอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว ทำให้เศรษฐกิจของไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและโครงสร้างตลาดแรงงาน โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตนั้น ผู้ประกอบการแต่ละรายต้องสร้างความได้เปรียบในปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านแรงงาน ซึ่งต้องมีค่าจ้างไม่สูงเกินไป และมีฝีมือการผลิตที่ดีเป็นสำคัญ ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน (ก้าจร, 2558) ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างตลาดแรงงานนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อไทยมีสถานะเศรษฐกิจและการลงทุนที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องทำให้ความต้องการใช้แรงงานทุกระดับสูงขึ้น ส่งผลให้แรงงานไทยมีโอกาสหางานที่มีค่าจ้างค่าตอบแทนที่สูงขึ้น งานที่เสี่ยง ยากลำบาก และสกปรก ถ้าเลือกได้แรงงานไทยจะไม่ทำ จึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้ประกอบการต้องหันไปจ้างแรงงานต่างด้าว ประกอบกับการทะลักเข้ามาของแรงงาน

ข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีแรงงานต่างด้าวในไทยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (ณัฐชานันท์, 2552)

จากสถิติ ณ เดือนตุลาคม 2556 พบว่า มีแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานโดยเข้าเมืองอย่างถูกกฎหมาย จำนวน 1,211,104 คน และเข้าเมืองผิดกฎหมาย จำนวน 23,391 คน โดยกว่าร้อยละ 80 เป็นแรงงานพม่า กัมพูชา ร้อยละ 15 และลาวอีกประมาณร้อยละ 5 (กระทรวงแรงงาน, 2557) ซึ่งทำงานที่คนไทยไม่ชอบทำหรืองานอันตราย จนอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยจำเป็นต้องพึ่งพิงแรงงานต่างด้าวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตามแรงงานต่างด้าวในประเทศไทยยังมีปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันกับแรงงานไทย เช่น การได้รับค่าจ้างที่ต่ำกว่า การได้รับการพัฒนาฝีมือแรงงานที่น้อยกว่า หรือการถูกกีดกันจากการเข้าสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น

สงขลาเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภาคใต้ จากข้อมูลสถานการณ์แรงงานจังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ. 2556 มีการจ้างแรงงานต่างด้าวที่ผ่านการพิสูจน์สัญชาติทั้งหมด 13,061 คน จำแนกเป็นสัญชาติพม่า จำนวน 11,991 คน (ร้อยละ 91.81) สัญชาติลาว จำนวน 221 คน (ร้อยละ 1.69) และสัญชาติกัมพูชา จำนวน 849 คน (ร้อยละ 6.50) แรงงานต่างด้าวตามบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐต่อรัฐ (MOU) ทั้งหมด 4,366 คน จำแนกเป็นสัญชาติพม่า จำนวน 2,212 คน (ร้อยละ 50.66) สัญชาติลาว จำนวน 390 คน (ร้อยละ 8.93) และสัญชาติกัมพูชา จำนวน 1,764 คน (ร้อยละ 40.40) (สำนักงานแรงงานจังหวัดสงขลา, 2557) อย่างไรก็ตามค่าจ้างของแรงงานดังกล่าวมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามประเภท

และขนาดของกิจการ โดยแรงงานต่างด้าวมักถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาค่าจ้างแรงงานต่างด้าว โดยเลือกศึกษาอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้าง เพราะเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งพาแรงงานต่างด้าวกว่าร้อยละ 90 อันจะเป็นพื้นฐานสู่การปรับปรุงค่าจ้างแรงงานต่างด้าว เพื่อความเท่าเทียมและเตรียมพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

อุปกรณ์และวิธีการ

แหล่งข้อมูลในการวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุดจึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง โดยมีวิธีการดังนี้

1. การค้นคว้าเอกสาร (documentary research) โดยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (field study) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (questionnaire) จากแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ แรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา จำนวนทั้งสิ้น 17,427 คน (สำนักงานแรงงานจังหวัดสงขลา, 2557) กลุ่มตัวอย่างได้จากการคำนวณโดยสูตรของ Yamane (1967) ที่ระดับความเชื่อมั่น 92% และระดับความคลาดเคลื่อน 8% ในการวิจัยนี้จึงเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 155 ตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคลของแรงงาน ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงาน เพศ อายุ จำนวนปีที่ศึกษา สถานภาพสมรส ตำแหน่ง และ ประสบการณ์ทำงาน

ส่วนที่ 2 ปัจจัยด้านการทำงานของแรงงาน ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับจำนวนวันทำงานต่อ สัปดาห์ จำนวนแรงงานในสถานประกอบการ จำนวน แรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการ ความเสี่ยงจาก การปฏิบัติงาน และจำนวนครั้งที่เคยออกจากการงาน

ลักษณะของคำตอบมีทั้งแบบให้เติมคำตอบและ แบบให้เลือกตอบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้ โปรแกรมสำเร็จรูป รายละเอียดดังนี้

1. สถิติพรรณนาใช้ค่าความถี่ และร้อยละ เพื่อ อธิบายปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านการทำงานที่ ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรม รับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา

2. สถิติอนุมานใช้การวิเคราะห์การถดถอย (regression analysis) และสร้างแบบจำลองเพื่อศึกษา ค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้าง จังหวัดสงขลา จากแบบจำลองต่อไปนี้

$$W = f(\text{Sex, Age, Education, Status, Position, Experience, Workday, QThai, QMigrant, Risk, Quit})$$

จากแบบจำลองข้างต้น เมื่อนำมาวิเคราะห์สมการถดถอย (regression analysis) จึงได้สมการดังนี้

$$W = \alpha + \beta_1 (\text{Sex}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Education}) + \beta_4 (\text{Status}) + \beta_5 (\text{Position}) + \beta_6 (\text{Experience}) + \beta_7 (\text{Workday}) + \beta_8 (\text{QThai}) + \beta_9 (\text{QMigrant}) + \beta_{10} (\text{Risk}) + \beta_{11} (\text{Quit}) + e_i$$

โดยที่	W	=	ค่าจ้างแรงงาน (บาท/เดีอน)	Experience	=	ประสบการณ์ทำงาน (ปี)
	Sex	=	เพศ	Workday	=	จำนวนวันทำงานต่อสัปดาห์
	Age	=	อายุ (ปี)	QThai	=	จำนวนแรงงานในสถานประกอบการ (คน)
	Education	=	จำนวนปีที่ศึกษา	QMigrant	=	จำนวนแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการ (คน)
	Status	=	สถานภาพสมรส	Risk	=	ความเสี่ยงจากการปฏิบัติงาน
	Position	=	ตำแหน่ง	Quit	=	จำนวนครั้งที่เคยออกจากการงาน

ผลการศึกษา

ปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

แรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 26 - 37 ปี ส่วนใหญ่มีจำนวนปีที่ได้รับการศึกษา 4 - 6 ปี มีสถานภาพสมรส และเป็นคนงาน มีรายได้เฉลี่ย 4,000 - 9,200 บาทต่อเดือน และมีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า 5 ปี

ปัจจัยด้านการทำงานของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษาด้านการทำงานพบว่า แรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่ทำงานมากกว่า 5 วันต่อสัปดาห์ จำนวนแรงงานที่มีในสถานประกอบการคือ 10 - 30 คน โดยมีจำนวนแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการน้อยกว่า 10 คน มีความเสี่ยงจากการปฏิบัติงานอยู่ที่ร้อยละ 20 - 40 ของการปฏิบัติงาน และส่วนใหญ่ไม่เคยเปลี่ยนงาน

ค่าจ้างแรงงานต่างด้าว

ผลการศึกษาค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลา พบว่า แรงงานต่างด้าวมีค่าจ้างโดยเฉลี่ย 9,796.97 บาทต่อเดือน และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 3,063.822 บาทต่อเดือน

ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านการทำงานส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าว จากการวิเคราะห์พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าว คือ อายุ สถานภาพสมรส ตำแหน่งงาน ประสบการณ์ทำงาน มีการทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ และจำนวนครั้งที่ออกจากงาน ดังตารางที่ 1 ซึ่งนำมาเขียนเป็นสมการถดถอยพหุที่ใช้ในการพยากรณ์ค่าจ้างแรงงานต่างด้าวได้ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{ค่าจ้างแรงงานต่างด้าว} &= 6898.37 + 84.56 (\text{อายุ}) - 824.47 (\text{สถานภาพสมรส}) + \\ &5219.99 (\text{ตำแหน่งงาน}) - 111.24 (\text{ประสบการณ์ทำงาน}) - \\ &1365.76 (\text{จำนวนวันทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์}) + \\ &366.23 (\text{จำนวนครั้งที่ออกจากงาน}) \end{aligned}$$

ทั้งนี้จากการพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์ความถดถอยมาตรฐานพบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับค่าจ้างแรงงานต่างด้าวเรียงจากความสัมพันธ์มากไปน้อย คือ ตำแหน่งงาน อายุ ประสบการณ์ทำงาน จำนวนวันทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ จำนวนครั้งที่ออก

จากงาน และสถานภาพสมรส ตามลำดับ โดยทั้ง 6 ตัวแปรดังกล่าวสามารถอธิบายค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลาได้ร้อยละ 54.8 ดังตารางที่ 2

Table 1 Regression coefficients of the wages of migrant workers

(n=155)

Regression coefficients	Unstandardized	Standardized	Beta	t	Sig.
	Coefficients	Coefficients			
	B	Std. Error			
(Constant)	6898.368	859.253		8.028	0.000*
Sex	97.584	347.365	0.018	0.281	0.779
Age	84.555	19.961	0.318	4.236	0.000*
Education	73.224	65.253	0.073	1.122	0.264
Marital status	-824.466	383.120	-0.143	-2.152	0.033*
Position	5219.987	716.893	0.461	7.281	0.000*
Work experience	-111.242	38.163	-0.239	-2.915	0.004*
Work day per week					
3 days	-2281.332	2061.882	-0.073	-1.106	0.271
4 days	-732.234	690.636	-0.072	-1.060	0.291
5 days	-1365.759	405.896	-0.238	-3.365	0.001*
Number of workers in establishment	35.342	21.702	0.300	1.629	0.106
Number of migrant workers in establishment	-39.341	31.454	-0.223	-1.251	0.213
Risk from work					
☐ 20%	795.697	704.382	0.096	1.130	0.261
21-40%	357.864	593.339	0.064	0.603	0.548
41-60%	-478.507	578.998	-0.080	-0.826	0.410
61-80%	-337.896	739.650	-0.036	-0.457	0.649
Number of times of changing employer	366.234	138.823	0.192	2.638	0.009*

* Significant at the 0.05 level.

Table 2 Model summary of the wages of migrant workers

(n=155)

Predictor variables	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
Wages of migrant workers	0.740	0.548	0.489	1885.829

วิจารณ์

จากการวิเคราะห์พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าว คือ อายุ สถานภาพสมรส ตำแหน่งงาน ประสบการณ์ทำงาน การทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ และจำนวนครั้งที่ออกจากงาน สอดคล้องกับ Gibson and Graham (1986) ที่กล่าวว่า อายุของแรงงานที่มาทำงานต่างประเทศจะมีช่วงจำกัด โดยทั่วไปมีอายุประมาณ 20 – 35 ปี ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลในประเทศผู้ส่งแรงงานที่จะต้องดูแลแรงงานเหล่านั้นก่อนอายุวัยทำงาน และหลังอายุวัยออกจากงาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาดูแลค่อนข้างยาว ขณะที่ประเทศผู้รับแรงงานจะดูแลในช่วงเวลาสั้น ๆ ที่แรงงานเหล่านั้นทำงานอยู่ ซึ่งวัยดังกล่าวแรงงานก็มักจะอยู่ในสภาพแข็งแรง ไม่จำเป็นต้องดูแลมากเหมือนขณะเป็นเด็กหรือผู้สูงอายุ ประกอบกับแรงงานต่างด้าวเหล่านี้ไม่มีครอบครัวติดตามมา จึงเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายของนายจ้าง และสอดคล้องกับผลการสำรวจพฤติกรรมกรรมการกำหนดค่าจ้างของผู้ประกอบการโดยธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งระบุว่าปัจจัยสำคัญที่นายจ้างใช้ในการตัดสินใจกำหนดค่าจ้าง คือ ประสบการณ์ทำงาน (กรวิทย์ และ สุภัทร, 2556) ทั้งนี้เพราะประสบการณ์ทำงานแสดงถึงความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานของพนักงาน (Lim, Mathis and Jackson, 2010) ส่งผลให้ผลลัพธ์ในการปฏิบัติงานเป็นไปตามที่องค์กรและนายจ้างคาดหวัง ทั้งยังสอดคล้องกับตัวแบบของ Mincer (1974) ในทฤษฎีทุนมนุษย์ (human capital) ที่ระบุว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ทำงาน และตำแหน่งงาน เพราะตำแหน่งงานที่สูงขึ้นย่อมส่งผลให้มีรายได้สูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งเป็นไปตามหลักการบริหารทรัพยากรมนุษย์และการบริหารค่าตอบแทน (เจษฎา, 2554) ทั้งนี้

สิ่งสำคัญที่ผู้บริหารองค์กรจะต้องคำนึงถึงคือ หลักเพื่อความเสมอภาคในตลาดแรงงานตามอนุสัญญาขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศว่าด้วยค่าตอบแทนที่เท่าเทียมกัน พ.ศ. 2494 ซึ่งกำหนดให้ “จ่ายค่าจ้างเท่ากันในงานที่มีคุณภาพและลักษณะอย่างเดียวกัน ปริมาณที่เท่ากัน” (จุฬาลักษณ์ และ รสริน, 2556) ขณะที่ผลการศึกษาของ จิรพล (2546) พบว่า การขาดแคลนแรงงาน ความอดทนในการทำงาน และสวัสดิการในการทำงาน เป็นปัจจัยกำหนดค่าจ้างแรงงานต่างด้าวของผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นปัจจัยอื่นที่นอกเหนือจากการวิจัยในครั้งนี้ อย่างไรก็ตามผู้สนใจสามารถศึกษาถึงความเกี่ยวพันของปัจจัยดังกล่าวกับค่าจ้างแรงงานต่างด้าวโดยการทำการวิจัยเพิ่มเติม ทั้งนี้จากการพิจารณาความสัมพันธ์ความถดถอยมาตรวจสอบพบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับค่าจ้างแรงงานต่างด้าวเรียงจากความสัมพันธ์มากไปน้อย คือ ตำแหน่งงาน อายุ ประสบการณ์ทำงาน จำนวนวันทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ จำนวนครั้งที่ออกจากงาน และสถานภาพสมรส ตามลำดับ โดยทั้ง 6 ตัวแปรดังกล่าวสามารถอธิบายค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลาได้ร้อยละ 54.8 ซึ่งหมายความว่ายังมีตัวแปรอื่นที่มีผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าวอีก ซึ่งต้องมีการวิจัยเพิ่มเติมต่อไป

สรุป

ปัจจัยที่ส่งผลต่อค่าจ้างแรงงานต่างด้าว คือ อายุ สถานภาพสมรส ตำแหน่งงาน ประสบการณ์ทำงาน การทำงาน 5 วันต่อสัปดาห์ และจำนวนครั้งที่ออกจากงาน โดยทั้ง 6 ตัวแปรสามารถอธิบายค่าจ้างแรงงานต่างด้าวในอุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้างจังหวัดสงขลาได้ร้อยละ 54.8

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณเงินแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

เอกสารอ้างอิง

- กรวิทย์ ดันศรี และ สุภัทร ธนบดีภัทร. 2556. การเคลื่อนย้าย แรงงานหลังการปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 300 บาท. ส่วนเศรษฐกิจภาค ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ขอนแก่น. 89 หน้า.
- กระทรวงแรงงาน. 2557. ก.แรงงาน เผยข้อมูลแรงงานเดือนพฤศจิกายน 2556. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล : <http://www.mol.go.th/anonymouse/news/35096> (3 กรกฎาคม 2557).
- กัจจรวาทิน. 2558. งานวิจัยกับการพัฒนาประเทศ. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(1): 1-4.
- จิรพล ภูมิภักดี. 2546. การศึกษาความต้องการแรงงานต่างด้าวของผู้ประกอบการในจังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, กรุงเทพฯ. 105 หน้า.
- จุฬาลักษณ์ นิมไชยนันท์ และรสริน ไชยรัตน์. 2556. การเลือกปฏิบัติทางด้านค่าจ้างระหว่างเพศในระดับภูมิภาคของตลาดแรงงานไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 17(1): 43-71.
- เจษฎา นกน้อย. 2550. การจัดการผู้มีความสามารถสูง: ปัจจัยสำคัญสู่ความได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กร. Chulalongkorn Review 19(74) : 43 - 57.
- เจษฎา นกน้อย. 2551. การจ่ายค่าตอบแทนโดยอิงสมรรถนะ: ทางเลือกของการบริหารค่าตอบแทนในปัจจุบัน. วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช 21(2): 5 - 21.
- เจษฎา นกน้อย. 2554. แนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์ร่วมสมัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. 338 หน้า.
- ณัฐชานันท์ วงศ์มูลิทธิกร. 2552. การใช้แรงงานต่างด้าวของผู้ประกอบการธุรกิจรับเหมาก่อสร้างในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 122 หน้า.
- สำนักงานแรงงานจังหวัดสงขลา. 2557. รายงานสถานการณ์แรงงานจังหวัดสงขลา รายปี 2556 (มกราคม - ธันวาคม 2556). (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล : <http://songkhla.mol.go.th/node/7698> (2 กรกฎาคม 2557).
- Gibson, K. and Graham, J. 1986. Situating migrants in theory: The case of Filipino migrant contract construction workers. *Capital and Class* 10(2): 130-149.
- Lim, G. S., Mathis, R. L. and Jackson, J. H. 2010. *Human Resource Management: An Asia Edition*. Cengage Learning Asia Pte Ltd, Singapore. 592 p.
- Mincer, J. A. 1974. Schooling, Experience and Earnings. *National Bureau of Economic Research*, New York. 167 p.
- Yamane, T. 1967. *Statistics: An Introductory Analysis*. 2nd ed. Harper and Row, New York. 919 p.

สัมพันธภาพระหว่างบุคคลของอาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์ใหม่:
ชุมชนแห่งการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา

The Interpersonal Relationships of Instructors as Mentor and New Lecturer:
Learning Community of Higher Education

ปรีวิทย์ ไวยาทยชีวะ^{1/*} และทิพย์รัตน์ นพฤทธิ^{1/}
Pariwit Vitayacheeva^{1/*} and Tipparat Noparit^{1/}

^{1/} คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

^{1/} Faculty of Education, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

Corresponding author: pariwit@gmail.com

(Received: 7 February 2016; Accepted: 1 November 2016)

Abstract: This article aims to present the importance of the interpersonal relationships among instructors as mentors in learning community of higher education. The mentoring system will enable new lecturers who are unfamiliar with the instruction, organizational culture, academic culture, environment and colleagues. In addition, the mentoring strategy can help them relieve confusion and anxiety in the workplace. Mentors are those with significant role in both as a coach (career function) and a guide of conduct (psychosocial function) deemed appropriate for the role of a lecturer. The periods of interpersonal relationships in the mentoring process include four phases: 1) Initiation phase 2) Cultivation phase, 3) Separation phase and 4) Re-definition phase. However, the mentoring approach is a relationship between two people by which one person will be able to learn from another or both acquire mutually new knowledge; this in addition to the existing knowledge both parties may already have which has been adjusted to fit pertinent social context.

Keywords: Learning community, interpersonal relationships, mentoring, higher education.

บทคัดย่อ: บทความนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อนำเสนอความสำคัญของสัมพันธภาพระหว่างบุคคลของอาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์ใหม่ ในชุมชนแห่งการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา โดยระบบพี่เลี้ยงจะช่วยให้อาจารย์ใหม่ที่ไม่คุ้นเคยกับการจัดการเรียนการสอน วัฒนธรรมองค์กร สภาพแวดล้อมการทำงานและเพื่อนร่วมงาน ได้คลายความสับสนและความวิตกกังวล พี่เลี้ยงจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ในการเป็นผู้สอนงานและแนะแนวทางการปฏิบัติงานและการวางตัวให้เหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ของการเป็นอาจารย์ การสร้างสัมพันธภาพในบทบาทของการเป็นพี่เลี้ยง ประกอบด้วยระยะเวลาแห่งการสร้างสัมพันธภาพ 4 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะเริ่มสร้างสัมพันธภาพ 2) ระยะการเรียนรู้ 3) ระยะการแยกจากกัน และ 4) ระยะการสร้างความผูกพันสัมพันธ์ภาพใหม่ การทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คือ การสร้างสัมพันธภาพระหว่าง 2 บุคคล ซึ่งบุคคลหนึ่ง

จะได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถ จากอีกบุคคลหนึ่งหรือได้รับการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นความรู้ใหม่หรือเป็นการเพิ่มเติมความรู้ที่มีอยู่ก่อน โดยปรับให้เหมาะสมตามบริบทของสังคม

คำสำคัญ: ชุมชนแห่งการเรียนรู้ สัมพันธภาพระหว่างบุคคล การเป็นพี่เลี้ยง อุดมศึกษา

คำนำ

มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งวิทยาการความรู้ เป็นองค์กรที่ได้รับการคาดหวังจากสังคมสูงในการผลิตและพัฒนาคน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสร้าง ผลิต และรวบรวมองค์ความรู้ที่สำคัญของสังคมอีกด้วย กล่าวได้ว่า ภารกิจสำคัญของสถาบันอุดมศึกษา คือ พัฒนาการพัฒนารูปแบบมนุษย์หรือพัฒนาประสิทธิภาพ เราจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงคำว่า “ทุนมนุษย์” (human capital) ไปได้ ซึ่งแต่ละบุคคลที่อยู่ในองค์กรหรือสถาบันการศึกษานั้น ล้วนเป็นพลังผลักดันที่สำคัญ อุดมศึกษาของไทยจะต้องสร้างความเข้มแข็งทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ และสังคม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนารูปแบบมนุษย์ให้มีคุณภาพ และมีศักยภาพตรงตามความต้องการของผู้ใช้งาน (demand side) มีคุณธรรม มีทักษะการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม รวมไปถึงการพัฒนาอาจารย์ให้เป็นผู้มืออาชีพ ต้องพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อให้มีความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (กัจจ, 2558) ซึ่งการพัฒนาอาจารย์นั้น เป็นการพัฒนาบุคลากร ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การทำงานด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา กระบวนการพัฒนาความก้าวหน้าในด้านวิชาชีพของอาจารย์ (professional development) และปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการช่วยให้อาจารย์มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และเทคนิคต่างๆ ในการสอน หรือการทำงานระดับบุคคลที่ส่งเสริมประสิทธิภาพด้านการเรียนการสอนของ

อาจารย์เป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับกลุ่ม คือ การทำงานเป็นทีมหรือการทำงานทั้งองค์กรระดับคณะ ภาควิชา สาขาวิชา รวมถึงการพัฒนาบุคลากรในระดับมหาวิทยาลัย อาจจะเน้นด้านโครงสร้างการบริหาร การมุ่งเน้นคุณภาพในการจัดการศึกษา (ปรีวิทย์, 2554)

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ และสัมพันธภาพระหว่างบุคคลในการทำงาน

สัมพันธภาพระหว่างบุคคลเป็นผลรวมของการปฏิบัติความประพฤติระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้ร่วมกันทำกิจกรรมและมีส่วนร่วมในด้านการติดต่อสื่อสาร ความหมาย ความร่วมมือ การเปลี่ยนแปลง การแก้ปัญหาและการจูงใจซึ่งกันและกัน โดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์กันในระดับต่าง ๆ ได้แก่ ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น ซึ่งนอกจากต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในองค์กรแล้ว ยังมีการแสวงหาความเป็นเพื่อน เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ จากสัมพันธภาพที่เกิดกับบุคคลอื่นอีกด้วย ซึ่งตามธรรมชาติมนุษย์จะมีพัฒนาการ และการเติบโต ตามแต่ละช่วงของชีวิต ดังจะเห็นได้จากกล่าวถึงในทฤษฎีพัฒนาการต่าง ๆ สัมพันธภาพระหว่างบุคคล (interpersonal relationships) ของการเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ภายใต้ความสัมพันธ์ของการเป็นพี่เลี้ยง ผู้ที่มีความอาวุโสจะมีคุณลักษณะในการเป็นพี่เลี้ยง โดยเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ซึ่งส่งผลให้ผู้ที่มีความ

ดูแลสามารถที่จะจดจำ เลียนแบบอย่างหรือนำไปเป็นประสบการณ์ของตนเพื่อเติบโต และพัฒนาชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า จะมองเห็นภาพสะท้อนของสัมพันธภาพในการทำงาน โดยที่ระบบการเป็นที่เลี้ยงจะช่วยให้อาจารย์ใหม่ ซึ่งยังไม่คุ้นเคยกับการจัดการเรียนการสอน วัฒนธรรมขององค์กร สภาพแวดล้อมระบบการทำงานและเพื่อนร่วมงาน ได้คลายความสับสนและความวิตกกังวล สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ระบบการปฏิบัติงาน และเพื่อนร่วมงานได้ดีขึ้น เพราะที่เลี้ยง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ในการเป็น ทั้ง ผู้สอนงาน และเป็น ผู้ชี้แนะแนวทางการประพฤติตนให้ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งต่าง ๆ ได้ดี อีกทั้งยังสามารถเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการจัดการเรียนรู้ ขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางวิชาชีพ ผลลัพธ์ในการพัฒนาเชิงวิชาชีพ ปรากฏเป็นความรู้ (ด้านพุทธิพิสัย) ความพึงพอใจ การกระตุ้นเติมเต็มศักยภาพ การได้รับการยอมรับ (ด้านจิตพิสัย) ความสามารถในการวางแผน และทักษะการพัฒนาอาชีพ (ด้านทักษะพิสัย) เป็นต้น และ ผลลัพธ์ในการพัฒนาตัวบุคคล ปรากฏในด้านของความเข้าใจขององค์กรและด้านความเป็นผู้นำ เป็นต้น

การพัฒนาวิชาชีพ ของการเป็น อาจารย์ระดับอุดมศึกษา ถือว่าองค์ความรู้อันเกิดจากการสังสมประสบการณ์ของกลุ่มบุคลากรในคณะ ซึ่งหากได้รับการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และบันทึกออกมาอย่างเป็นระบบก็จะทำให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้ ในการพัฒนาบุคลากรพร้อมกับการพัฒนางานได้อย่างเป็นรูปธรรมและถือเป็นทรัพยากรอันล้ำค่า การสร้างกิจกรรมชุมชนนักปฏิบัติ (community of practice, COP) ซึ่งเป็นการสร้างเสริมศักยภาพ และขีด

ความสามารถของบุคคลในการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อสร้างอนาคตที่ยั่งยืนร่วมกันและเพื่อยกระดับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงาน การพัฒนางาน ให้เกิดขึ้นในสถาบันอุดมศึกษาระดับคณะ ภาควิชาหรือแม้แต่สาขาวิชาก็นับเป็นกิจกรรมหนึ่งที่น่าไปสู่การถอดประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่สอนน้อง น้องเรียนรู้จากพี่ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพได้ตามเป้าหมายโดยไม่ล่าช้า จัดเวทีเพื่อให้สมาชิกชุมชนได้มีโอกาสนำเสนอผลงาน ทั้งนี้เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับบุคลากรนอกชุมชน ฯ เพื่อการนำไปทดลองปฏิบัติ การรับฟังข้อเสนอแนะการปรับปรุงผลงานที่ได้จัดทำขึ้น ทำให้เกิดวงจรของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาคนตามสมรรถนะ (human resource development based on competency) ในเรื่องของการพัฒนาวิชาชีพ ซึ่งเป็นการพัฒนาความเป็นมืออาชีพของอาจารย์ผู้สอน ตัวผู้สอนต้องอาศัยการทำงานร่วมกันเป็นทีม มีการสะท้อนผลการทำงานซึ่งกันและกัน ต้องเรียนรู้ทักษะในการทำหน้าหน้าที่ โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนากการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องที่เรียกว่า PLC (professional learning community, PLC) อ นี้ ึ่งรูปแบบ PLC เป็นรูปแบบการพัฒนาวิชาชีพของอาจารย์ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ วรลักษณ์และคณะ (2557) ในลักษณะการทำ PLC ของครูในโรงเรียนอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวิถีชีวิตปกติ สอดคล้องกับบริบทขององค์กรนั้น ๆ บนพื้นฐานความหลากหลายของครู โดยมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่มีความเป็นกัลยาณมิตร มีผู้นำที่สามารถเร้าศักยภาพร่วมกันจนเกิดเป็นความเหนียวแน่นเชิงวิชาชีพ และชีวิตของครูใน PLC ที่มีทิศทางทาง

วิชาชีพอย่างมีพลัง ภายใต้บรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา จนเกิดครูผู้มีวุฒิภาวะสูงและจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู ซึ่งวิจารณ์ (2555) เรียกการรวมกลุ่มนี้ว่า “ชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครูเพื่อศิษย์” เพื่อพัฒนาทักษะของผู้สอนเป็นวงจรควบคู่กับการพัฒนาทักษะผู้เรียน เรียนรู้ร่วมกัน พัฒนาร่วมกัน ชุมชนนักปฏิบัติจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เรียกว่า การเรียนแบบรอบรู้หรือการเรียนรู้ให้รู้จริง (mastery learning) ทั้งตัวผู้สอน และเป็นการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน เพิ่มความร่วมมือระหว่างผู้เรียน เพิ่มความมั่นใจในตนเองของผู้เรียน และช่วยให้โอกาสแก่ผู้เรียนได้ปรับปรุงแก้ไขตนเองในการเรียนรู้ให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (วิจารณ์, 2556ก) นอกจากนี้การถ่ายทอดประสบการณ์ ระหว่างอาจารย์ด้วยกัน ก็เป็นการเรียนรู้ และซึมซับทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข มีฉันทะ และศรัทธาในการทำงาน เป็นแบบอย่างแห่งชุมชนกัลยาณมิตรทางวิชาการ ภาพสะท้อนของสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ในมิติการเป็น “พี่เลี้ยง” ระหว่าง “เพื่อนร่วมงาน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างความเป็น “อาจารย์อาวุโส” และ “อาจารย์ใหม่” ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการ “ส่งไม้ต่อ” กลยุทธ์การเป็นพี่เลี้ยง (mentoring) และการสอนงาน (coaching) ในด้านทักษะวิชาชีพ ทักษะทางสังคม และทักษะอื่น ๆ เป็นกลไกที่สำคัญประการหนึ่งในการขับเคลื่อนภารกิจจัดการเรียนรู้ ในระดับอุดมศึกษาให้ลุล่วง และได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก ในการพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างการทำงานในองค์กร

บทบาทและการทำหน้าที่พี่เลี้ยง ในมิติที่หลากหลาย

กลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งในการขับเคลื่อนภารกิจจัดการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษาให้ลุล่วง และได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก คือ การเป็นพี่เลี้ยง (Mentoring) (Allen *et al.*, 2004) การดำเนินบทบาทของพี่เลี้ยง (mentor) นั้น เป็นผู้ที่ยกย่องช่วยบุคคลอื่นให้มีประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ รวมถึงความเจริญก้าวหน้า” และยังมีทำให้ความหมายของการเป็นพี่เลี้ยง (mentoring) หมายถึง “การให้คำปรึกษา ข้อมูล หรือแนวทางโดยบุคคลที่มีประสบการณ์ ทักษะหรือความเชี่ยวชาญที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่นเพื่อการพัฒนาการทางอาชีพและเรื่องส่วนตัว” Kram (1988) ได้กล่าวว่า การเป็นพี่เลี้ยงเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกในองค์กรที่มีประสบการณ์มากกว่า ให้ความสนใจดูแลบุคคลที่มีประสบการณ์น้อยกว่า และให้การสนับสนุนทั้งด้านอาชีพและจิตใจเป็นรายบุคคล ซึ่งสามารถแบ่งบทบาทพื้นฐานของการเป็นพี่เลี้ยงออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ (1) บทบาทที่เกี่ยวกับงาน (career function) ซึ่งประกอบด้วย การให้การสนับสนุน ให้การสอนงาน ให้การปกป้อง การเปิดเผย ให้วิสัยทัศน์และการมอบหมายงานที่ท้าทาย แก่ผู้ที่อยู่ในความดูแลได้เรียนรู้เกี่ยวกับองค์กรและเตรียมพร้อมสำหรับความก้าวหน้าทางอาชีพต่อไป (2) บทบาทที่เกี่ยวกับการดำรงตนอยู่ในสังคม (psychosocial function) ซึ่งประกอบไปด้วย การเป็น ตัวแบบ ที่ดี (role modeling) ให้การยอมรับและไว้วางใจ เป็นที่ปรึกษาและเป็นมิตร ซึ่งช่วยเพิ่มความรู้สึกที่ดีให้แก่ผู้ที่

อยู่ในการดูแล ซึ่ง ไอบาร์ว่า (2554) ได้สรุปบทบาทของ

การทำหน้าที่พี่เลี้ยงไว้อย่างชัดเจนทั้ง 2 ด้าน ดังนี้

Table 1 Compare the role of mentor in professional development.

Career function	Psychosocial function
Foster: to open door to the issues.	Being a good role model: to demonstrate the behavior, attitudes and values that will lead to organizational success.
Coaching: to coach and provide feedback.	Counseling: to help mentee solve their personal problem.
Protection: to support mentee and act as buffer.	Acceptance and certificate: to support mentee and respect them.
Challenge: to stimulate new thought or action and pushed those who take their work full capacity.	Friendship: to take care of personal matters, apart from the work.
Apparent: to be the forerunner of mentee is well known for executives.	

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสอนงานนั้นเป็นการเน้นเพื่อพัฒนาผู้ได้รับการดูแล เพียงบทบาทที่เกี่ยวข้องกับงาน แฝงอยู่ในการทำหน้าที่พี่เลี้ยง ดังนั้นขอบเขตของการเป็นพี่เลี้ยงจึงมิได้จำกัด เพียงเพื่อพัฒนาทักษะหรือพฤติกรรมบางอย่างเท่านั้น แต่ยังเป็นด้านที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกลุ่มของงานที่เกี่ยวข้องกันอยู่และเตรียมความพร้อมที่จะเจริญก้าวหน้าในองค์กร ในขณะที่บทบาทที่เกี่ยวกับการดำรงตนอยู่ในสังคม จะเป็นการสนับสนุนให้เกิดขีดความสามารถในการทำงาน ความชัดเจนของตัวตนเองมีผลกระทบโดยตรงในการสร้างคุณค่าของตนเองทั้งในและนอกองค์กร โดยที่นำบทบาททั้งสองนี้ มาผนวกกันแล้วบุคคลนั้นจะรับรู้ถึงความท้าทายของการทำงานในแต่ละระดับ (Kram, 1988) นอกจากนี้ นักวิชาการองค์กร และสถาบันต่าง ๆ ได้แบ่งประเภทของพี่เลี้ยงไว้หลายรูปแบบ ดังนี้

1) มิติของพื้นที่การเป็นพี่เลี้ยง Eby et al.

(2008) ได้กล่าวถึง ในช่วงชีวิตของแต่ละคน อาจได้รับประสบการณ์การเป็นพี่เลี้ยงแตกต่างกัน และจำแนกได้สามประเภท ดังนี้

ประเภทแรก คือ การเป็นพี่เลี้ยงที่บ้าน หรือเป็นพี่เลี้ยงผู้เยาว์ (youth mentoring) ซึ่งการเป็นพี่เลี้ยงผู้เยาว์จะคาดหวังไว้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบของการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ที่มีต่อผู้เยาว์เพื่อพัฒนาทั้งด้านส่วนตัว อารมณ์ สติปัญญา และจิตวิทยา

ประเภทที่สอง คือ การเป็นพี่เลี้ยงในสถานศึกษา คือ การสอนงานทางวิชาการ (academic mentoring) เป็นรูปแบบในเชิงวิชาการ เช่น การปฏิบัติงานในห้องเรียน และไม่ใช่วิชาการ เช่น ปัญหาส่วนตัวและอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยปรับปรุงแก้ไขด้านจิตวิทยา ปลุกฝังความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ

ประเภทที่สาม คือ การเป็นพี่เลี้ยงในสถานที่ทำงาน (workplace mentoring) จะเกิดขึ้นในสถานประกอบการและมุ่งพัฒนาให้เกิดการพัฒนาส่วนตัว และอาชีพพร้อมกัน พี่เลี้ยงอาจเป็นหัวหน้างานหรือบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในองค์กรนั้น ๆ แต่ไม่อยู่ในสายบังคับบัญชาหรือองค์กรอื่น ๆ

2) มิติจำนวนพี่เลี้ยงและผู้ได้รับการดูแล ได้

มีนักวิชาการ ได้แก่ Byrne and Keefe (2002) ที่ได้แบ่งประเภทของพี่เลี้ยงไว้ 4 ประเภท (ภาพที่ 1) ได้แก่

ประเภทแรก คือ การเป็นพี่เลี้ยงแบบหนึ่งต่อหนึ่ง (one by one) แบ่งเป็นสองแบบดังนี้

- แบบดั้งเดิม (traditional one-to-one mentoring) ประกอบด้วยพี่เลี้ยง และผู้ได้รับการดูแลเพียงอย่างละ 1 คน ลักษณะการดูแลเป็นความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง (top-down)

- แบบเพื่อน (peer mentoring) ลักษณะการดูแลเป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอน (horizontal) แบบหนึ่งต่อหนึ่งซึ่งมีความทัดเทียมหรือเป็นเพื่อนกัน สอนงานเพื่อเพิ่มความรู้ความชำนาญและดึงความสามารถของบุคคล

ประเภทที่สอง คือ การเป็นพี่เลี้ยงแบบทีมต่อหนึ่ง หรือแบบทีม (team) ประกอบด้วยพี่เลี้ยงหลายคน แต่มีผู้ได้รับการดูแลเพียงคนเดียว ความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง ลักษณะการดูแลเป็นแบบทีมต่อหนึ่ง และผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าหลายคน ดูแลผู้ด้อยประสบการณ์เพียงคนเดียว

ประเภทที่สาม คือ การเป็นพี่เลี้ยงแบบหนึ่งต่อทีม (inclusion) หรือการเป็นพี่เลี้ยงแบบกลุ่ม (group mentoring) ความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง ลักษณะการดูแลเป็นแบบหนึ่งต่อทีม โดยผู้มีประสบการณ์มากกว่าเพียงผู้เดียว ดูแลผู้ด้อยประสบการณ์เป็นหมู่คณะหรือครั้งละหลายคน ไม่เน้นความสัมพันธ์มากนัก และผู้ด้อยประสบการณ์ไม่อาจระบุพี่เลี้ยงได้

ประเภทที่สี่ คือ การเป็นพี่เลี้ยงแบบหนึ่งต่อหนึ่งต่อหนึ่ง หรือ แบบก้าวหน้า (mentoring forward) ลักษณะการเป็นพี่เลี้ยงเป็นแบบแนวตั้ง และแนวนอน เรียนรู้โดยการส่งผ่าน ความสัมพันธ์นี้เป็นการสร้างสรรค์แบบต่อเนื่อง กล่าวคือ ผู้ได้รับการดูแลหลังจากได้รับการถ่ายทอดความรู้แล้วก็ปรับบทบาทไปเป็นพี่เลี้ยง เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ด้อยประสบการณ์ต่อไปอีกทอดหนึ่ง

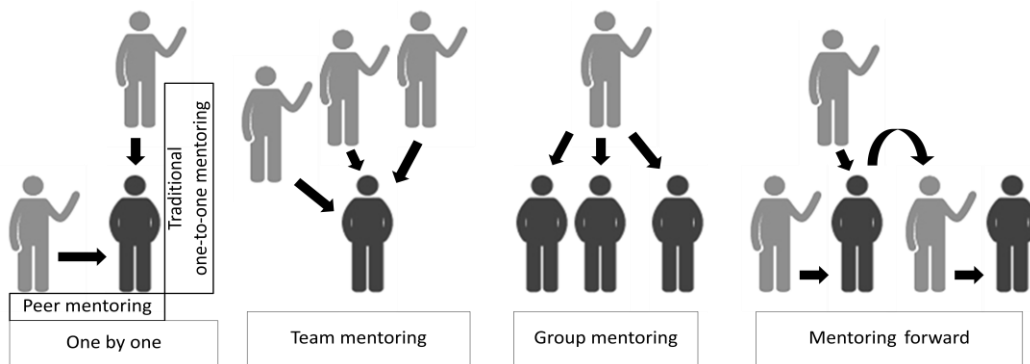

Figure 1 Interactive of leaning community in the dimension of the mentor and mentee.

Source: Byrne and Keefe (2002)

ในเชิงมิติทางการศึกษา คุณประโยชน์ของการเป็นพี่เลี้ยงของอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา แบ่งออกได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้ได้รับการดูแล คือ เพิ่มความสามารถทางวิชาการ เพิ่มผลิตภาพทางการศึกษาพัฒนาทักษะวิชาชีพ สร้างเครือข่าย เตรียมตัวสำหรับการทำงาน สร้างความเชื่อมั่นและพัฒนา

บุคลิกภาพ การเลื่อนตำแหน่งและเงินเดือน ประกอบอาชีพที่มีชื่อเสียง สร้างความพึงพอใจกับหลักสูตรและสถาบัน และลดความเครียดและบทบาทที่ขัดแย้ง ประการต่อมา ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับพี่เลี้ยง คือ เกิดความพึงพอใจในตนเองเมื่อเห็นผู้ได้รับการดูแล ประสบความสำเร็จ เต็มเต็มความเป็นตนเอง สร้างสรรค์ความเป็นตนเอง สร้างเครือข่าย กระตุ้นสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น สร้างมิตรภาพ การสนับสนุน และสร้างความมีชื่อเสียง ประการสุดท้าย ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับองค์กร คือ เพิ่มผลิตภาพของบุคลากรในองค์กร ความผูกพันขององค์กรที่เข้มแข็ง ลดอัตราการลาออกจากรางาน มีการพัฒนาความสามารถของบุคลากรรุ่นใหม่ อย่างเข้มแข็ง รวมถึงมีกลุ่มของศิษย์เก่าและคณาจารย์ที่ใกล้ชิดกับสถาบัน

ระยะเวลาแห่งสัมพันธภาพและการเป็นพี่เลี้ยงของอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา

ผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจกับกรอบการทำงานในการเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาดูแลอาจารย์ใหม่ โดยมีการวางกรอบการทำงานแบบกว้าง ๆ โดยประยุกต์กรอบการทำงานระบบพี่เลี้ยง ซึ่งได้แนวคิดการทำงานเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง จากระยะเวลาแห่งการสร้างสัมพันธภาพ โดยที่ Kram (1988) ได้กล่าวถึงการสร้างสัมพันธภาพในบทบาทของการเป็นพี่เลี้ยงระหว่างพี่เลี้ยงกับผู้ได้รับการดูแล พบว่า สัมพันธภาพมีระยะเวลาที่แตกต่างกันและไม่สามารถกำหนดเวลาได้ชัดเจน ประกอบด้วยระยะเวลาแห่งการสร้างสัมพันธภาพ 4 ระยะ ดังนี้

1. **ระยะเริ่มสร้างสัมพันธภาพ (initiation phase)** คือ ระยะเวลาที่อาจารย์พี่เลี้ยง และอาจารย์ใหม่ทำ

ความรู้จัก เริ่มสร้างสัมพันธภาพกัน Kram (1988) เชื่อว่าระยะเริ่มสร้างสัมพันธภาพโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 6-7 เดือน สำหรับผู้ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ซึ่งความสัมพันธ์จะเริ่มด้วยความรู้สึกสนใจของอาจารย์พี่เลี้ยงต่ออาจารย์ใหม่ และต้องแสดงให้เห็นเชื่อได้ว่าสามารถทำงานสำเร็จได้ จนในท้ายที่สุดเกิดความเคารพ ขึ้นชมซึ่งกันและกัน ถ้าอาจารย์พี่เลี้ยงไม่สามารถเข้าถึงอาจารย์ใหม่ได้ การเป็นพี่เลี้ยงก็ไม่เกิดขึ้น

2. **ระยะของการเรียนรู้ (cultivation phase)** คือ ระยะเวลาของการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนความเชื่อ ความคิดซึ่งกันและกัน ตามทฤษฎีของ Kram (1988) เชื่อว่าโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 2 - 5 ปี แต่พบว่า ระยะเวลาดังกล่าวสามารถเกิดโดยเฉลี่ย 6 เดือน ระหว่างนี้จะมีการพัฒนาการทำงาน ความรู้ความเข้าใจในอาชีพ และวัฒนธรรมองค์กร ความสำเร็จของการเรียนรู้เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ในระยะแรก และความสามารถในการผสมผสานความฉลาดและแรงจูงใจของอาจารย์ใหม่กับความทุ่มเทและประสบการณ์ของพี่เลี้ยง

3. **ระยะการแยกจากกัน (separation phase)** คือ ระยะเวลาของการสิ้นสุดสัมพันธภาพในกระบวนการพี่เลี้ยง เป็นการเลิกทราทั้งด้านโครงสร้างและจิตใจ อาจารย์พี่เลี้ยงจะเริ่มลดบทบาทลง และอาจารย์ใหม่ผู้ได้รับการดูแล มีความเป็นอิสระในการทำงานมากขึ้น ระยะนี้ใช้เวลา 6 - 24 เดือน

4. **ระยะการสร้างความผูกพันสัมพันธ์ภาพใหม่ (re-definition phase)** เป็นการพัฒนาสัมพันธภาพจากการที่ทั้งสองฝ่าย ยังมีความผูกพัน และเคารพนับถือกันต่อไป แม้ว่าภารกิจของการเป็นอาจารย์พี่เลี้ยงจบสิ้นลงแล้วก็ตาม บางคู่ยังคงติดต่อสื่อสาร มีการสร้าง

มิตรภาพในฐานะเพื่อนร่วมงานหรือเครือข่ายที่มีความรักและความเอื้ออาทรต่อกันและกันอย่างต่อเนื่อง

ในมิติของบทบาทที่เกี่ยวกับงาน ซึ่งผู้ที่อยู่ในความดูแลจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานในองค์กรและเตรียมพร้อมสำหรับความก้าวหน้าทางอาชีพต่อไป

นอกจากนี้ยังมีมิติของบทบาทที่เกี่ยวกับการดำรงตนอยู่ในสังคม ในกรอบแนวคิดนี้ คือ การติดตาม การให้การเป็นที่ปรึกษา การเป็นแบบอย่างที่ดี การสอนงาน และมีการเชื่อมโยงกับระยะแห่งสัมพันธ์ภาพทั้ง 4 ระยะ (ภาพที่ 2) ดังนี้

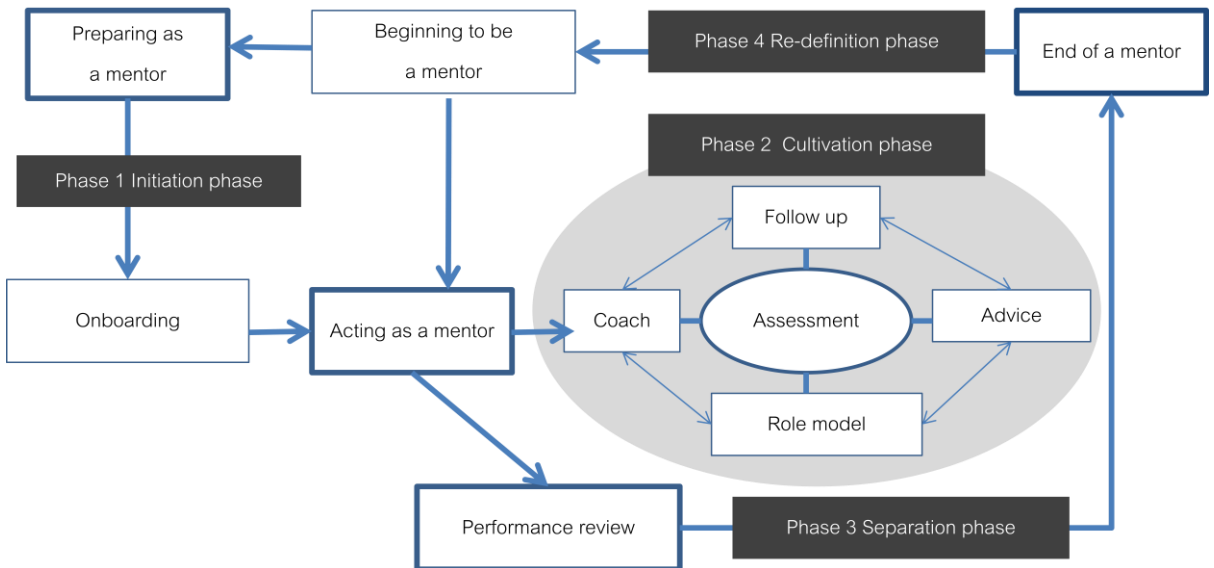

Figure 2 The framework of the mentoring system and the phases of interpersonal relationship

พลวัตแห่งชุดความคิดในการพัฒนาทักษะและคุณลักษณะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งลักษณะของสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล (interpersonal relationships) ของอาจารย์และนักศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังนั้นหน้าที่สำคัญของอาจารย์ที่เลี้ยงจะต้องปรับทัศนคติของอาจารย์ใหม่จากการเป็นผู้ป้อนความรู้ประสบการณ์ให้ผู้เรียน ในลักษณะของครูเป็นศูนย์กลาง (teacher center) เป็นครูผู้สอนงาน (coach) รวมทั้งเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียน (facilitators) โดยธรรมชาติของการทำหน้าที่ “อาจารย์” นั้นจะเกิดการพัฒนากการทำงานและทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ไปพร้อม ๆ กัน นอกเหนือจากนี้ ก็ยังสามารถเกิดการเรียนรู้ในทักษะ

ชีวิตอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านความยืดหยุ่นและการปรับตัว (flexibility and adaptability) ด้านความเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและเป็นผู้นำ (initiative and self-direction) ด้านทักษะทางสังคม และการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (social and cross-cultural skills) ด้านการเพิ่มผลผลิต และการรู้รับผิดชอบ (productivity and accountability) ด้านภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (leadership and responsibility) ทักษะเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อการที่อาจารย์ผู้สอนได้ฝึกฝนและทุ่มเทให้กับนักศึกษา ติดตาม ดูแล และให้คำปรึกษาในการเรียน อีกทั้งจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี (role model) ทั้งในด้านวิชาชีพ แสดงความรู้ความสามารถของตนให้เห็นเป็นตัวอย่าง และต้องเริ่มต้น

เปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม (tradition paradigm) ของอาจารย์ผู้สอน ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ซึ่งก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานเป็นทีม (collaboration) การคิดเชิงวิพากษ์ในปัญหาที่ซับซ้อน (critical thinking) การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน (creativity) การสื่อสารกับบุคคลทั้งในและนอกองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (communication) การใช้เทคโนโลยี การวิจัยต่าง ๆ เป็นต้น

การจัดการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 จะมีลักษณะของความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ ทำทายและซับซ้อน มีการสร้างวัฒนธรรมแห่งการสืบค้น (create a culture of inquiry) การเรียนการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เตรียมตัว เพื่อใช้ชีวิตในโลกที่เป็นจริง (life in the real world) เน้นการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) ด้วยวิธีการสอนที่มีความยืดหยุ่น (flexible in how we teach) มีการกระตุ้นและจูงใจให้ผู้เรียน มีความเป็น คนเจ้าความคิดเจ้าปัญญา (resourceful) ที่ยังคงแสวงหาการเรียนรู้แม้จะจบการศึกษาออกไป นอกจากนี้จะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการวิจัยและการปฏิบัติในโครงการ การเรียนรู้จากตำราจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น (วิจารณ์, 2555) สิ่งทีกล่าวมานั้นเรียกได้ว่าเป็นทักษะชีวิต (life skill) ผู้เขียนบทความ ต้องการแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการเกิด PLC ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ ตามแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 แต่เรายังมองข้ามฐานรากของวงจรที่สนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดทักษะ ซึ่งก็คือ การพัฒนาวิชาชีพ (professional development) นอกเหนือจากการมุ่งพัฒนาทักษะให้กับนักศึกษาเท่านั้น แท้ที่จริงแล้วการทำหน้าที่ “พี่เลี้ยง” ก็เป็นการพัฒนาทักษะแห่ง

ศตวรรษที่ 21 ในการทำหน้าที่ เป็นอาจารย์ระดับอุดมศึกษา การเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ (adult learning) ซึ่งมีความหลากหลายทางประสบการณ์ ความต้องการ และปัญหา โดยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และเกิดสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายอย่างมีคุณค่าสูงสุด โดยมุ่งเน้นและตระหนักถึงศักยภาพในระดับปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ทั้งสองฝ่ายจะต้องร่วมแบ่งปันความรู้ และสร้างแรงจูงใจในการเรียนร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งภายหลังในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ได้มีการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ระดับบุคคลขึ้นมาที่เรียกว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (human resource development, HRD) และได้มีการประยุกต์ใช้ทฤษฎีด้านการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ไปใช้ในการพัฒนาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาบุคลากรภายในองค์กร

คุณค่า และประโยชน์ของการทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงของอาจารย์ในระดับอุดมศึกษานั้นมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มของวิชาชีพการแพทย์และการพยาบาล ประโยชน์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้นักศึกษาพยาบาลมีความรู้ และทักษะการปฏิบัติการในคลินิกที่สูงขึ้น แพทย์ได้เรียนรู้ เทคนิควิธีการใหม่ ๆ ที่จะนำไปใช้รักษาคนไข้ ได้ดีมากขึ้น ในกลุ่มวิชาชีพทางการศึกษา ประโยชน์ที่ได้รับส่งผลให้ทั้งผู้เรียนมีความสามารถทางวิชาการเพิ่มขึ้น และพัฒนาทักษะวิชาชีพที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพในอนาคตต่อไป บุคลากรในสถานศึกษามีความสามารถทางวิชาการสูงขึ้น และนอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว กล่าวคือ บุคลากรในองค์กรเกิด PLC การพัฒนาทางวิชาชีพ อีกทั้งชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ยังช่วยสนับสนุนและสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่รวมตัวกัน

เป็นที่มั่นในองค์กร รวมทั้งเพิ่มอัตราคงอยู่ของบุคลากร ทำให้องค์กรมีศักยภาพ เป็นต้น สัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล จึงเปรียบได้ดั่งสายน้ำที่เชื่อมให้คนในองค์กร มีความรักและความผูกพันซึ่งกันและกัน เกิดความร่วมมือกันด้วยความเต็มใจ เกิดการร่วมแรงร่วมพลังสามัคคีที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ในองค์กรให้ลุล่วงไปได้

สรุป

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา สามารถพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ให้เข้าถึงทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ด้วยการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น การปรับตัวและสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน การให้โอกาสอาจารย์ใหม่ได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับองค์กรภายนอก เพื่อเรียนรู้และติดตามตัวอย่างมาปรับใช้กับการทำงานของตน (shadowing) ซึ่งแนวทางการเรียนรู้จากอัตลักษณ์ของอาจารย์ผู้สอนที่ดี จะมีผลต่อการพัฒนาวิชาชีพอีกด้วย และยังสามารถมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ สามารถชี้แนะแนวทางนักเรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ของสังคม มีเกียรติและมีศักดิ์ศรี เป็นวิชาชีพชั้นสูงได้รับการยอมรับ อีกทั้งยังสามารถเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการจัดการเรียนรู้ ขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิชาชีพได้ ในมิติของการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน นอกจากจะพัฒนาทักษะชีวิตผู้เรียนแล้ว การเตรียม “คน” ออกไปสู่โลกของการทำงานในชีวิตจริงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้เรียนสามารถที่จะ “ครองตน ครองคน และครองงาน” ในขณะที่มีมิติของการพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ผู้สอนเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อ “ก้าวข้ามขีดจำกัด” เพื่อพัฒนาการทำงานร่วมกันและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนาความก้าวหน้าในวิชาชีพของตน การพัฒนาทักษะชีวิต

และอาชีพ (life and career skill) และการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยระบบพี่เลี้ยง จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายการทำหน้าที่เป็นอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา ที่จะสร้างแนวทางพัฒนาตนเองให้เกิดการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่หลากหลาย และสามารถเตรียมพร้อมร่วมกัน เพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ได้อย่างประสบความสำเร็จต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมปริทัศน์ จาก ดุษฎี นิพนธ์ เรื่อง “Professional development of higher education instructors through mentoring: A phenomenological study” ขอขอบพระคุณสำหรับทุนอุดหนุนการวิจัยและความร่วมมือ ในโครงการวิจัยนาร่องเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เรื่อง “การจัดการเรียนรู้ด้านการออกแบบในงานคหกรรมศาสตร์ เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพตามแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (Learning management of design for home economics to develop life and career skills based on the 21st century skills)” จาก คณ ะ ม นุ ษ ย ศ า ส ต ร ี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กำจร ตติยกวี. 2558. งานวิจัยกับการพัฒนาประเทศ. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 3(1): 1-4.
- เกิดพงศ์ จิตรหลัง. 2558. การศึกษาอัตลักษณ์ครูดีในดวงใจ. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา 10(2): 45-58.
- ปรีวิทย์ ไทยาชีวะ. 2554. พัฒนาการ พัฒนางาน พัฒนาองค์กร แนวทางในการพัฒนาบุคลากร

- ระดับอุดมศึกษา. ศึกษาศาสตร์สาร 38(2): 136-141.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. 2553. จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล. ศูนย์ส่งเสริมกรุงเทพ, กรุงเทพฯ. 280 หน้า.
- วรลักษณ์ ชูกำเนิด เอกรินทร์ สังข์ทอง และชวลิต เกิดทิพย์. 2557. รูปแบบชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครูสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 บริบท โรงเรียนในประเทศไทย. วารสารหาคู่ใหญ่วิชาการ 12(2): 123-134.
- วิจารณ์ พานิช. 2555. วิธีสร้างการเรียนรู้ เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21. มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, กรุงเทพฯ. 391 หน้า.
- _____. 2556ก. การสร้างการเรียนรู้สู่ศตวรรษที่ 21. มูลนิธิสยามกัมมาจล, กรุงเทพฯ. 69 หน้า.
- ไอบาร์ร่า เฮอร์มีเนีย. 2554. การสอนงาน ปรัชญาและดูแล (Coaching and Mentoring). (แปลและเรียบเรียงโดย กมลวรรณ รามเดชะ). พิมพ์ครั้งที่ 3. เอ็กซ์เปอร์เนท, กรุงเทพฯ. 222 หน้า.
- Allen, T. D., L.T. Eby, M. Poteet, M. L. Lentz, E. and L. Lima. 2004. Career benefits associated with mentoring for protégés: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology* 89(1): 127-136.
- Byrne, M. W. and M. R. Keefe. 2002. Building Research Competence in Nursing Through Mentoring. *Journal of Nursing Scholarship* 34(4): 391-396.
- Eby, L. T., T. D. Allen, S. C. Evans, T. Ng and D. DuBois. 2008. Does mentoring matter? A Multidisciplinary meta-analysis comparing mentored and non-mentored individuals. (Online). Available: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001879107000401> (January 11, 2015).
- Kram, K. E. 1988. *Mentoring at Work: Development Relationships in Organizational Life*. University Press of America, Inc., Lanham, Maryland. 252 p.

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแปลงสาธิตเพื่อผลิตพืชผักพื้นบ้าน
ปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรชุมชนช่อแล อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่
Participatory Action Research and Demonstration Field for Production of Pesticides-
free Local Vegetables of Cho Lae Community, Mae Taeng District, Chiang Mai
Province

อัฒม์ อัศจรรย์มนตรี^{1/*}
Att Atcharyamontree^{1/*}

¹คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300

¹Faculty of Agricultural Technology, Rajabhat Chiang Mai University, Muang, Chiang Mai, 50300. Thailand

*Corresponding author: attate@gmail.com

(Received: 26 July 2016; Accepted: 31 October 2016)

Abstract: This research study aimed to apply the process of participatory action research (PAR) to the production of pesticides-free produce at Cho Lae community, Mae Taeng district, Chiang Mai province. The participating farmers were advised and trained to collect, share, and analyze data collectively. The results showed that 8 types of local vegetables grew well and produced good yields, no disease and insect infestation and the total yield average was 1,866.96 kg. /plot (10 m²)/year. The result of satisfaction rating on the research activities was good (4.18). This research encouraged the farmers to participate in problem analysis, decision making and data analysis on the demonstration farm as well as to encourage the communities to produce pesticides-free vegetables.

Keywords: Participatory action research, local vegetable, demonstration field, Chor Lae community

บทคัดย่อ: โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ณ ชุมชนช่อแล อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเก็บข้อมูลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยพืชผักพื้นบ้านที่สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตในแต่ละเดือนได้ดีบนพื้นที่แปลงสาธิต มีทั้งหมด 8 ชนิด ซึ่งผลผลิตเฉลี่ยรวมทั้งหมด เท่ากับ 1,866.96 กิโลกรัมต่อแปลง (10 ตารางเมตร) ต่อปี และผลการประเมินความพึงพอใจในการมีส่วนร่วมมีค่าเฉลี่ยรวมในระดับดี (4.18) การวิจัยนี้จึงเป็นการสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาแสวงหาทางเลือก ร่วมเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมทั้งการเรียนรู้ผ่านแปลงสาธิต มีส่วนเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถทำการผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดสารพิษได้ตามความต้องการ

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พืชผักพื้นบ้าน แปลงสาธิต ชุมชนช่อแล

คำนำ

การผลิตพืชผักพื้นบ้านเป็นทางเลือกหนึ่งของการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร เนื่องจากพืชผักพื้นบ้านมีความทนทานต่อการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช มีการเจริญเติบโตได้ดีกว่าพืชผักทั่วไป นอกจากนี้พืชผักพื้นบ้านมีการเจริญเติบโตที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น พืชผักพื้นบ้านทางภาคเหนือ ได้แก่ ผักเชียงดา ผักหวานบ้าน ผักไผ่ และผักคาวตอง เป็นต้น หรือพืชผักที่สามารถเจริญเติบโตได้ทุกภูมิภาคของประเทศ เช่น ต้นกะเพรา โหระพา เป็นต้น (จตุรงค์, 2550) นอกจากนี้พืชผักพื้นบ้านยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของการยังชีพในชุมชนที่ยังคงนำผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ มาประกอบอาหารในครัวเรือน ขับเคลื่อนพร้อมกันวิถีทางสังคมที่มีความเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ แบ่งปันให้แก่เพื่อนบ้าน และให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจากงานวิจัยร่วมกับชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ของอัคร (2556) ทำให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงบริบทของกลุ่มเกษตรกรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาด้านการเกษตรในแนวทางการผลิตพืชผักปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรจากชุมชนช่อแล อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและมีผู้นำหรือประธานกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการผลิตผลทางการเกษตรให้แก่สมาชิกของกลุ่ม โดยนโยบายของชุมชนที่สำคัญ คือ เน้นรวมกลุ่มกันเพื่อความพอเพียง ไม่เน้นการแสวงหาผลกำไร สร้างความสามัคคี และร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินงานให้สำเร็จ ผลจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่า เกษตรกรชุมชนช่อแลมีศักยภาพในด้านการผลิตพืชผักในครัวเรือนของสมาชิกในกลุ่มเป็นทุนเดิม

ประธานชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี ชุมชนมีความสามัคคี และมีทิศทางของการพัฒนาที่สามารถนำไปสู่ความเป็นผู้นำกลุ่มเกษตรกรในชุมชน หรือเป็นชุมชนต้นแบบที่ดีให้แก่ชุมชนบริเวณใกล้เคียง เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งศึกษาดูงานแบบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนได้ต่อไปในอนาคต

ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในการผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัยของกลุ่มเกษตรกรชุมชนช่อแล อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับนักวิจัย เป็นกระบวนการนำผู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกภาคส่วนที่มีประสบการณ์ เข้ามาร่วมสร้างความรู้ เข้าใจ และมีแนวความคิดและแนวทางการปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดพลังในการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสภาพการณั้ให้ดีขึ้น หรือพัฒนาขึ้น (Wadsworth, 1998) โดยเป็นกระบวนการที่เน้นการผสมผสานองค์ความรู้จากภายในและภายนอกเพื่อเพิ่มศักยภาพในด้านต่าง ๆ ของชุมชน (ปาริชาติ, 2549) และยังสามารถวางแผนเพื่อส่งเสริมความรู้ในด้านระบบการผลิตและการสำรวจต้นทุนการผลิต ในการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น (เพ็ญแขและคณะ, 2559) สำหรับเป้าหมายที่สำคัญของการวิจัยนี้ต้องการกระตุ้นให้กลุ่มเกษตรกรมีการสร้างสุขภาพที่ดี และสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าถึงอาหารที่มีความปลอดภัย ในที่นี้หมายถึง อาหารและสินค้าเกษตรที่มนุษย์สามารถนำมาบริโภคได้ และต้องมีความปลอดภัย โดยไม่มีลักษณะเป็นอาหารที่มีสิ่งปนเปื้อนตามกฎหมายว่าด้วยอาหาร และตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 รวมถึงกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง (สำนักส่งเสริมและสนับสนุน

อาหารปลอดภัย, 2557) อีกทั้งช่วยยกระดับมาตรฐานคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรในชุมชนให้เพิ่มขึ้น จนอาจนำไปสู่การเป็นสมาร์ท-วิลเลจ (SMART- village) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดตัวแบบการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดหมู่บ้านต้นแบบการพัฒนาคนและผลผลิตเกษตร โดยนำองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีการผลิตและแปรรูปพืชผลการเกษตรที่สะอาดปลอดภัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสู่การสร้างรายได้ครัวเรือนและส่งผลกระทบต่อการเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจชุมชนในระยะยาว (นพวรรณ และคณะ, 2558)

การวิจัยนี้ดำเนินการในช่วงเดือนมิถุนายน 2558 ถึง พฤษภาคม 2559 และได้จัดทำแปลงสาธิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกปฏิบัติร่วมกับนักวิจัยอย่างเข้มข้น เช่นเดียวกับต้นแบบของโรงเรียนเกษตรกร ที่กลุ่มเกษตรกรเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ จากแปลงฝึกปฏิบัติการเพาะปลูกจนเกษตรกรสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง และปรับใช้กับการเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองได้ (SUSTAINET, 2010) ดังนั้นแนวทางที่ได้รับจากการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดกรอบนโยบายของหน่วยงานเทศบาลเมือง เมืองแกนพัฒนาทั้งในด้านการผลิตพืชปลอดภัย และการสร้างชุมชนต้นแบบที่บริโภคอาหารปลอดภัย เพื่อให้เป็นเมืองที่น่าอยู่และมีความมั่นคงปลอดภัยในทุกด้านต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (mixed method research) ในการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรชุมชนซ้อแล อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 26 คน ซึ่งผู้วิจัย

เห็นว่าเป็นเกษตรกรที่มีความเข้มแข็ง และมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาระบบการผลิตพืชผักพื้นบ้านร่วมกันกับนักวิจัยเพื่อนำไปสู่อาหารปลอดภัยในครัวเรือน รวมถึงลดการพึ่งพิงสารเคมีทางการเกษตร สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) และการจัดทำแปลงสาธิต (demonstration field) เพื่อสร้าง ครอบคลุม วิเคราะห์ และสังเคราะห์จนเกษตรกรสามารถผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัยได้ด้วยตนเอง โดยแผนของการวิจัยจัดขึ้นตามความต้องการของเกษตรกร ซึ่งมีกิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การจัดประชุมที่มิวิจัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งหมด เพื่อชี้แจงกิจกรรมการดำเนินงานต่าง ๆ รวมถึงเกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดโครงการวิจัยให้เป็นไปในทิศทาง กำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน รวมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ให้แก่ทีมวิจัย และประเมินความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทั้งหมดของทีมงาน

กิจกรรมที่ 2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 1 ในหัวข้อ “การจัดการดินของเกษตรกร” เพื่อเตรียมความพร้อมในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 3 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 2 ในหัวข้อ “การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ” เพื่อใช้ในการบำรุงดูแลรักษาพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย และแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 4 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 3 ในหัวข้อ “การบริหารศัตรูพืช การวางแผนปลูก และวิธีการเก็บข้อมูลในแปลงผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย” ภายใน

งานมีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ รวมถึง ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

กิจกรรมที่ 5 การจัดทำแปลงสาธิตพืชผักพื้นบ้าน ปลอดภัย โดยสมาชิกทั้งหมด 26 คน ใช้พื้นที่ส่วนกลาง ของกลุ่มและจัดตารางแบ่งการเข้ามาดูแลรักษาพืชผัก ในแปลงสาธิตอย่างต่อเนื่อง โดยได้คัดเลือกชนิดพืชผัก พื้นบ้าน 8 ชนิด ตามมติส่วนใหญ่ของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่ง แต่ละชนิดจะใช้พื้นที่ปลูก 10 ตารางเมตร และเรียนรู้ การเก็บข้อมูลอย่างง่าย ในส่วนของการเจริญเติบโต และผลผลิตในแปลง ได้แก่ ความสูง และจำนวนผลผลิต เป็นต้น

กิจกรรมที่ 6 จัดเวทีสรุปองค์ความรู้ “การผลิต พืชผักพื้นบ้านปลอดภัย” เพื่อรวบรวมและเรียบเรียง แนวทางปฏิบัติทั้งหมดที่ได้มาจากการปฏิบัติ และ ประสบการณ์ของเกษตรกร

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้เป็นการ ประมวลข้อมูลในแต่ละกิจกรรม และวิเคราะห์ข้อมูลทาง สถิติเชิงบรรยาย (descriptive analysis)

ผลการศึกษา

ผลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการผลิต พืชผักพื้นบ้านปลอดภัย ทั้ง 6 กิจกรรม มีดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การจัดประชุมที่มิวิจัย (ภาพที่ 1) พบว่า เกษตรกรทุกคนรู้ถึงพิษภัยอันตรายของการใช้

สารเคมีทางการเกษตร โดยมีผลต่อสุขภาพร่างกายทั้ง ทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตร ทำให้มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น รวมถึงที่มิวิจัยได้ทราบ ความคาดหวังของเกษตรกรต่อโครงการวิจัยเพื่อ ต้องการบริโภคอาหารที่มีความปลอดภัย มีการผลิตที่ไม่ ยุ่งยาก ลดต้นทุนการใช้สารเคมีทางการเกษตร ต้องการ จัดทำแปลงสาธิตที่สามารถเรียนรู้ ปฏิบัติได้จริง และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อเพิ่มพื้นที่การผลิตพืชผัก พื้นบ้านปลอดภัยให้มากขึ้นในชุมชนต่อไป

กิจกรรมที่ 2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 1 ใน หัวข้อ “การจัดการดินของเกษตรกร” พบว่า เกษตรกรมี ความรู้ทั้งในด้านการปรับปรุงบำรุงส่วนผสมของวัสดุ เพาะกล้าพืชผักพื้นบ้าน และการปรับปรุงบำรุงดินเพื่อ เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินในแปลงผลิตพืชผัก พื้นบ้าน รวมถึงเกษตรกรส่วนใหญ่ทราบถึงเทคนิค วิธีการผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพที่ได้มาจาก หลักสูตรการฝึกอบรมของกรมพัฒนาที่ดิน ทางกอง เกษตรจากเทศบาลเมืองแกลงพัฒนา จากนั้นจึงให้ ที่มิงานเกษตรกรแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อร่วมกันค้นหา แนวทางการดูแลรักษาดินที่ถูกต้อง (ภาพที่ 2) พัฒนา องค์ความรู้ในด้านการจัดการเพื่อเพิ่มความอุดม สมบูรณ์ของดินจากการใช้ปุ๋ยหมักอย่างต่อเนื่อง

Figure 1 Preparing the research activities

Figure 2 Group discussions for searching the soil management guidelines

กิจกรรมที่ 3 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 2 ในหัวข้อ “การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ” พบว่าการผลิตพืชผักพื้นบ้านให้เพียงพอและปลอดภัยนั้นต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่สามารถหาได้จากท้องถิ่นและต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก เพื่อลดรายจ่ายจากการซื้อสารเคมีทางการเกษตรมาปรับปรุงบำรุงดิน จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันพบว่า การใช้มูลไก่ทำให้พืชผลตอบสนองดีกว่า มูลวัว และมูลสุกร ซึ่งเกษตรกรหว่านมูลไก่ 1 ครั้ง ประมาณ 15 - 20 วันหลังจากปลูกพืช ในอัตราส่วน 80 - 100 กิโลกรัมต่อไร่ นอกจากนี้เกษตรกรยังคงใช้ปุ๋ยเกรด 15-15-15 หรือเกรด 16-16-16

ในอัตรา 12 - 15 กิโลกรัมต่อไร่ ภายหลังจากที่ปลูกไปแล้วประมาณ 30 วัน แต่ใช้ในอัตราที่ต่ำ สำหรับการผลิตปุ๋ยหมัก (ภาพที่ 3) พบว่าเกษตรกรมีประสบการณ์การผลิตปุ๋ยหมักแบบกลับกองตามหลักสูตรอบรมของกรมพัฒนาที่ดิน และบางส่วนเข้ารับการอบรมในหลักสูตรหมอดินอาสา จึงสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในด้านเทคนิคการผลิตได้ดี ส่วนการผลิตน้ำหมักชีวภาพนั้นทางกลุ่มเกษตรกรได้ใช้สูตรที่ทำในถังความจุ 50 ลิตร โดยมีส่วนผสมสำคัญ ได้แก่ เศษพืชผักผลไม้ 20 กิโลกรัม กากน้ำตาล 5 กิโลกรัม หัวเชื้อจุลินทรีย์ 1 ลิตร และสารเร่ง พ.ด. 2 ผสมน้ำ 5 ลิตร

Figure 3 Farmers learn to produce the compost and bio-extract fertilizers

กิจกรรมที่ 4 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครั้งที่ 3 ในหัวข้อ “การบริหารศัตรูพืช การวางแผนปลูก และวิธีการเก็บข้อมูลในแปลงผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย” พบว่าเกษตรกรทุกคนตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และไม่ต้องการใช้สารเคมีในกิจกรรม

การเกษตร ภายหลังจากกิจกรรมกลุ่มได้สรุปแนวทางการบริหารศัตรูพืชเพื่อเตรียมพร้อมก่อนการปฏิบัติในแปลงสาธิต คือ การใช้กาวเหนียวดักแมลง และการฉีดพ่นสารสกัดสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เช่น สะเดา ยาสูบ หางไหล บอระเพ็ด และหนอนตายหยาก เพื่อป้องกันควบคุม

แมลง และโรคพืชบางชนิด และการใช้วิธีปลูกพืชผัก
 พื้นบ้านให้มีความหลากหลายชนิดมากขึ้นเพื่อลดการ
 ระบาดของแมลง สำหรับการวางแผนปลูก เกษตรกรได้
 ร่วมกันวางแผนปลูกร่วมกับนักวิจัย ซึ่งจากมติของ
 สมาชิกในกลุ่มได้กำหนดชนิดพืชผักพื้นบ้านที่สามารถ

เจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่บริเวณแปลงสาธิต รวมทั้งหมด
 8 ชนิด ๆ ละ 10 ต้น ในพื้นที่ 10 ตารางเมตร รวมพื้นที่
 ปลูกทั้งสิ้น 100 ตารางเมตร และได้เรียนรู้วิธีการเก็บ
 ข้อมูลในเบื้องต้น เน้นการเก็บข้อมูลผลผลิตในแต่ละ
 เดือน (ภาพที่ 4)

Figure 4 Group discussion for planning of local vegetables production and method of data collection

กิจกรรมที่ 5 การจัดทำแปลงสาธิตพืชผักพื้นบ้าน
 ปลอดภัย พบว่า เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน
 ขั้นตอนและวิธีการเก็บข้อมูลระดับแปลงที่ได้รับ
 แนวทางจากกิจกรรมที่ 4 โดยสมาชิกของกลุ่มเกษตรกร
 ทั้ง 26 คน ร่วมกันจัดทำแปลงสาธิตในพื้นที่ โดยปลูก
 พืชผักพื้นบ้านทั้งหมด 8 ชนิด ปลูกจำนวน 10 ต้น ใน
 แปลงปลูกขนาด 10 ตารางเมตร และเก็บรวบรวมข้อมูล
 ผลผลิตเฉลี่ยในแต่ละเดือน รวมทั้งสิ้น 12 เดือน ในช่วง

ปี พ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นช่วงแรกของการเจริญเติบโตพืชผัก
 ที่อยู่ในช่วงฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนจนถึงเดือน
 ธันวาคม พบว่าพืชผักพื้นบ้านทั้ง 8 ชนิด ได้แก่
 ต้นแคบ้าน ต้นมะเขือเปราะ ต้นผักเชียงดา ต้นโหระพา
 ต้นกะเพรา ต้นผักหวานบ้าน ต้นผักไผ่ และ ต้นผัก
 คาวตอง มีค่าผลผลิตเฉลี่ยรวม เท่ากับ 300.15 340.72
 60.85 50.25 60.22 30.56 30.07 และ 10.86 กิโลกรัม
 ต่อแปลง (10 ตารางเมตร) ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

Table 1 Average yields in each type of local vegetable during year 2015 (rainy season).

Type of local vegetable	Average yields (kg/plant/month)							Total yield kg/10 m ²
	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Oct.	Nov.	Dec.	
1. <i>Sesbania grandiflora</i> (L.) Poiret	-	-	1.00	3.55	5.56	9.04	11.00	300.15
2. <i>Solanum xanthocarpum</i> Schrad. & Wendl	-	-	5.12	6.00	8.18	8.55	6.87	340.72
3. <i>Gymnema inodorum</i> (Lour.) Decne	0.51	0.63	0.67	1.00	1.25	1.25	1.54	60.85
4. <i>Ocimum basilicum</i> Linn	0.25	0.55	0.41	0.50	1.15	1.14	1.25	50.25
5. <i>Ocimum tenuiflorum</i> Linn	0.37	0.60	0.82	0.85	1.05	1.20	1.33	60.22
6. <i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr	0.55	0.47	0.50	0.40	0.61	0.49	0.54	30.56
7. <i>Polygonum odoratum</i> Lour	0.33	0.32	0.51	0.49	0.44	0.48	0.50	30.07
8. <i>Houttuynia cordata</i> Thunb	0.15	0.25	0.20	0.30	0.35	0.30	0.31	10.86
Total yield (kg/month)	2.16	2.82	9.23	13.09	18.59	22.45	23.34	883.68

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแปลงสาธิตเพื่อผลิตพืชผักพื้นบ้าน
ปลอดสารพิษของกลุ่มเกษตรกรชุมชนช่อแล อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่

และในช่วงปี พ.ศ. 2559 พบว่าพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดมีการเจริญเติบโตที่เพิ่มขึ้น แต่มีบางชนิดที่ได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศที่มีอุณหภูมิสูง ส่งผลกระทบต่อผลผลิตเพียงเล็กน้อย โดยมีค่าผลผลิตเฉลี่ยรวมเท่ากับ 540.27 220.48 70.00 60.97 40.72 20.43 20.21 และ 10.02 กิโลกรัม ตามลำดับ (ตารางที่ 2) และ (ภาพที่ 5) นอกจากนี้พืชผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ ที่ปลูกในแปลงสาธิต เกษตรกรในชุมชนช่อแลได้แจกจ่ายให้แก่สมาชิก และนำไปเป็นวัตถุดิบเสริมในการประกอบอาหารพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ในครัวเรือน ได้แก่ แกงผัก

เหียงตาปลาแห้ง ยำวุ้นเส้นผักหวานบ้าน แกงส้มดอกแค ลาบหมู และน้ำพริกมะเขือ เป็นต้น นับได้ว่าเป็นอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมีตกค้างเพื่อสุขภาพของประชาชนในชุมชนช่อแล ดังนั้นแปลงสาธิตการปลูกพืชผักพื้นบ้านของกลุ่มเกษตรกรรวมใจพอเพียงในชุมชนช่อแล จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทั้งในด้านการผลิต ด้วยกระบวนการปลอดภัยจากสารเคมีตกค้าง และสามารถขยายผลไปยังชุมชนใกล้เคียงได้ต่อไป โดยใช้หลักวิธีการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Figure 5 The demonstration field of Cho Lae community

Table 2 Average yields in each type of local vegetable during year 2016 (after rainy season).

Type of local vegetable	Average yields (kg/plant/month)					Total yield kg/10 m ²
	Jan	Feb	Mar	Apr	May	
1. <i>Sesbania grandiflora</i> (L.) Poiret	10.45	13.11	10.09	10.50	10.12	540.27
2. <i>Solanum xanthocarpum</i> Schard. & Wendl	5.14	4.25	4.50	4.04	4.55	220.48
3. <i>Gymnema inodorum</i> (Lour.) Decne	1.63	1.67	1.20	1.25	1.25	70.00
4. <i>Ocimum basilicum</i> Linn	3.04	1.01	0.98	1.02	0.92	60.97
5. <i>Ocimum tenuiflorum</i> Linn	1.11	1.01	0.87	0.91	0.82	40.72
6. <i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr	0.68	0.61	0.42	0.40	0.32	20.43
7. <i>Polygonum odoratum</i> Lour	0.45	0.51	0.39	0.42	0.44	20.21
8. <i>Houttuynia cordata</i> Thunb	0.25	0.20	0.30	0.25	0.20	10.20
Total yield (kg/month)	22.75	22.37	18.75	18.79	18.62	983.28

กิจกรรมที่ 6 จัดเวทีสรุปองค์ความรู้ “การผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย” (ภาพที่ 6) พบว่า การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย โดย

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทั้ง 5 กิจกรรม ได้สรุปองค์ความรู้ ดังนี้ การผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัย จำเป็นต้องมีความรู้และเข้าใจในการจัดการ

ดินก่อนทำการเพาะปลูกพืช ได้แก่ วิธีการปรับปรุงบำรุงดิน และวิธีการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เศษวัสดุอินทรีย์ต่างๆ ที่ทำได้ง่ายในท้องถิ่นสำหรับการผลิตปุ๋ยหมัก ส่วนการผลิตน้ำหมักชีวภาพนั้นองค์ความรู้ที่กลุ่มเกษตรกรได้คิดค้น

ขึ้นในถังความจุ 50 ลิตร โดยมีส่วนผสมสำคัญ ได้แก่ เศษพืชผักผลไม้ 20 กิโลกรัม กากน้ำตาล 5 กิโลกรัม หัวเชื้อจุลินทรีย์ 1 ลิตร และสารเร่ง พ.ด. 2 ผสมน้ำ 5 ลิตร โดยเป็นสูตรที่สามารถทำได้เอง

Figure 6 Group discussion and evaluating to the explicit knowledge

การจัดทำแปลงสาธิต ทำให้เกษตรกรได้ความรู้ในการวางแผนการปลูก การเลือกชนิดพืชผักพื้นบ้านที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ปลูก วิธีการเก็บข้อมูลระดับแปลงเพื่อสังเกตการเจริญเติบโต และเรียนรู้ในการประมาณการผลผลิตที่จะได้รับ เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณากวางแผนการปลูกต่อไป รวมถึงสามารถนำเทคนิควิธีการไปใช้กับการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ได้นอกจากนี้ในด้านการบริหารศัตรูพืช ถือเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญสำหรับการทำเกษตรปลอดภัย และการเกษตรทางเลือกอื่น ๆ ที่ไม่พึ่งพาสารเคมีทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรที่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกคนได้ตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และไม่ต้องการใช้สารเคมีใด ๆ ในกิจกรรมการเกษตร โดยแนวทางการบริหารศัตรูพืช ได้แก่ วิธีการใช้กาวเหนียวดักแมลง และวิธีการทำสารสกัดสมุนไพร

ชนิดต่าง ๆ เช่น สะเดา ยาสูบ หางไหล บอระเพ็ด และหนอนตายหยาก เป็นต้น เพื่อป้องกันควบคุมแมลงและโรคพืชบางชนิด รวมถึงการใช้วิธีปลูกพืชผักพื้นบ้านให้มีความหลากหลายชนิดมากขึ้นเพื่อลดการระบาดของแมลง และควรเลือกปลูกชนิดพืชผักพื้นบ้านที่มีศัตรูพืชรบกวนน้อย

สำหรับผลการประเมินภาพรวมของกิจกรรมในโครงการวิจัยนี้อยู่ในระดับดี เทียบกับ 4.18 (ตารางที่ 3) จากค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็นในแต่ละกิจกรรม โดยใช้เกณฑ์ ดังนี้ 4.51 - 5.00 หมายถึง ระดับดีมาก 3.51 - 4.50 หมายถึง ระดับดี 2.51 - 3.50 หมายถึง ระดับปานกลาง 1.51 - 2.50 หมายถึง ระดับน้อย 1.00 - 1.50 หมายถึง ระดับน้อยมาก โดยกลุ่มเกษตรกรยอมรับวิธีการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการแปลงสาธิตร่วมกัน

Table 3 Result of research activities evaluation.

Items	Mean	Meaning
1. Preparing the research activities	4.07	good
2. Group discussions for searching the soil management guidelines	4.25	good
3. Group discussions for producing the compost and bio-extract fertilizers	4.14	good
4. Group discussion for planning of local vegetables production and method of data collection	4.14	good
5. Developing the demonstration field of Cho Lae community	4.21	good
6. Group discussion and evaluating to the explicit knowledge	4.25	good
Total	4.18	good

อภิปรายผล

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกลไกที่สามารถสร้างองค์ความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาการเกษตรร่วมกับชุมชน สำหรับการผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัยของชุมชนช่อแล อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกบทเรียนหนึ่งที่กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น สามารถหลอมรวมความคิดดั้งเดิม หรือลดความเป็นปัจเจกบุคคล และสร้างสรรค์แนวทางการแก้ไขปัญหา หรือแนวทางพัฒนาขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน (อภิชาติ และคณะ, 2556) สำหรับการเปลี่ยนแปลงสาธิตร่วมกับการจัดกิจกรรมในรูปแบบโรงเรียนเกษตรกรนั้น เป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วม (SUSTAINET, 2010) มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การแสดงความคิดเห็น และเกิดการพัฒนาจากองค์ความรู้เดิมนำไปสู่ผลลัพธ์จากการปฏิบัติที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เกิดเป็นทักษะที่มีรูปแบบเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ส่งผลต่อการขับเคลื่อนต่าง ๆ เช่น การวางแผน การตัดสินใจ ทักษะคิดต่อการปลูกพืชผักพื้นบ้าน โดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตร ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และทิศทางการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในอนาคต นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มยังได้นำความรู้และ

แนวปฏิบัติที่ได้รับจากแปลงสาธิตไปปลูกพืชผักพื้นบ้านปลอดสารพิษภายในครัวเรือนของตนเอง เพื่อสร้างสุขภาพที่ดีให้แก่ครัวเรือน สร้างความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนสู่ชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งผู้นำกลุ่มยังมีความมุ่งมั่นที่เรียนรู้พยายามสร้างกลุ่มให้เป็นที่ตั้งแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืนในอนาคต และมีการทบทวนสถานการณ์ในกลุ่มให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ (พิสิทธิ์ และคณะ, 2559) ดังนั้น วิธีการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้แปลงสาธิต จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำพาความสำเร็จมาสู่กลุ่มเกษตรกรรวมใจพอเพียงในการผลิตพืชผักพื้นบ้านปลอดภัยได้อย่างแท้จริง สำหรับการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรในอนาคต หากมีความเข้มแข็งมากขึ้นจนสามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน อาจใช้รูปแบบการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้แปลงสาธิตเป็นเครื่องมือ ร่วมกับหลักการเกษตรกรรมยั่งยืน (พิทักษ์พงศ์, 2558) เพื่อขยายผลเป็นต้นแบบการปลูกพืชผักพื้นบ้านโดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตรให้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

สรุป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับการจัดทำแปลงสาธิต เพื่อปลูกพืชผักพื้นบ้านปลอดภัยของ

กลุ่มเกษตรกรรวมชนช่อแล อำเภอมแม่แตง จังหวัด เชียงใหม่ บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลการ ประเมินภาพรวมของกิจกรรมในโครงการวิจัยนี้อยู่ใน ระดับดี (4.18) โดยเกษตรกรยอมรับวิธีการปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาบริหารจัดการแปลงสาธิต ร่วมกัน จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำพาความสำเร็จ มาสู่กลุ่มเกษตรกรรวมใจพอเพียงในการผลิตพืชผัก พื้นบ้านปลอดภัยได้อย่างแท้จริง สำหรับข้อเสนอแนะ เพิ่มเติม เกษตรกรมีความต้องการเรียนรู้ในด้านการ จัดการตลาดสินค้าเกษตรของชุมชน โดยเสนอให้ผู้วิจัย จัดหาวิทยากรมาให้ความรู้ในการวิจัยครั้งต่อไป สำหรับ ข้อค้นพบของนักวิจัย คือ เกษตรกรรวมชนช่อแลมีความ เชื่อมั่นในความเป็นผู้นำของประธานกลุ่มที่มีความ เข้าใจในการบริหารงาน จึงเป็นการสร้างความเข้มแข็ง และจุดเด่นให้แก่ชุมชนช่อแล และมีความสำคัญต่อการ พัฒนาศักยภาพในกระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์ ที่ดีภายในชุมชนต่อไปได้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ กองทุนวิจัย มหาวิทยาลัย ราชภัฏเชียงใหม่ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยตามยุทธศาสตร์ การวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และ ขอขอบคุณผู้นำชุมชน และเกษตรกรหมู่บ้านช่อแล อำเภอมแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีส่วนร่วมใน โครงการวิจัยนี้ ขอขอบคุณผู้มีจิตอาสาจากหลายภาค ส่วนที่ร่วมพลังสร้างสรรค์ทั้งความรู้ และกำลังใจ เพื่อให้ เกิดการพัฒนาด้านการเกษตรปลอดภัยของชุมชน ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

จตุรงค์ พวงมณี. 2550. ผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมือง. นันทพันธ์พริ้นติ้ง, เชียงใหม่. 205 หน้า.

นพวรรณ บุญธรรม สุรพล ดำรงกิตติกุล และชมชวน บุญระหงส์. 2558. สมาร์ท-วิลเลจ: ตัวแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารการพัฒนารวมชน และคุณภาพชีวิต 3(3): 249-259.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2549. กระบวนการเรียนรู้และ จัดการความรู้ชุมชน. รายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ. 159 หน้า.

พิทักษ์พงศ์ ป้อมปรานี. 2558. การขับเคลื่อนระบบ เกษตรกรรมยั่งยืนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้าน คอกช้าง ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัด นครปฐม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ 7(1): 59-73.

พิสิทธิ์ รัตนะ ภรณ์ ต่างวิวัฒน์ และบำเพ็ญ เขียวหวาน. 2559. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการ ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านถ่อนนา ลับในจังหวัดอุดรธานี. วารสารแก่นเกษตร 44(ฉบับพิเศษ 1): 612-618.

เพ็ญแข ธรรมเสนานุภาพ ดาวเรือง มาจันทร์ และนิจพร มาจันทร์. 2559. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อ เสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่น ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลเวียง อำเภอ เมือง จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ 8(2): 40-55.

สำนักส่งเสริมและสนับสนุนอาหารปลอดภัย. 2557. แนวทางการจัดทำแผนรับมือในภาวะฉุกเฉินความปลอดภัยอาหารของประเทศไทย. อักษรกราฟฟิก แอนด์ดีไซน์, กรุงเทพฯ. 74 หน้า.

อภิชาติ ชมพูนุช โลกถน แห่งเพ็ชร อนุศักดิ์ จันทร์ฉายา ทองคำ พรหมเย็น และศักดิ์ คำดี. 2556. การ พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบ

มีส่วนร่วมในระบบเกษตรชลประทานภาคเหนือ เพื่อความมั่นคงอาหารของชุมชน. (ระบบ ออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://elibrary.trf.or.th/project_content.asp?PJID=RDG5620024 (7 มิถุนายน 2559).	project_content.asp?projID=RDG55N0024 (7 มิถุนายน 2559).
อัศวิน อัจฉริยมนต์รี. 2556. แนวทางการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของเกษตรกรเพื่อผลิตพืชผักปลอดภัย ของชุมชนเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะนัง จังหวัด เชียงใหม่. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://vijai.trf.or.th/research/	SUSTAINET EA. 2010. Technical Manual: Farmer Field School Approach. Sustainable Agriculture Information Initiative, (SUSTAINET EA), Nairabi. 20 p. Wadsworth, Y. 1998. What is participatory action research? Action Research International, Paper 2. (Online). Available: http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/ari/p-ywadsworth98.html (April 16, 2016).

ปัญหาและแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์
สู่การปฏิบัติในประเทศไทย

Problems and Appropriate Approaches to Implementing Organic Agriculture
Policy in Thailand

ปรารถนา ยศสุข^{1/} พงศกร กาวิชัย^{1/*}

Pradtana Yossuk^{1/}, Pongsakorn Kawichai^{1/*}

^{1/}วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ต.หนองหาร อ.สันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 50290

^{1/}School of Administrative Studies, Maejo University, NongHan Subdistrict, SanSai District, ChiangMai 50290, Thailand

*Corresponding author: foon27@hotmail.com

(Received: 8 September 2016; Accepted: 31 November 2016)

Abstract: This qualitative research has 2 main objectives: To illustrate problems and obstacles of organic agriculture (henceforth, OA) policy implementation and to provide suggestions for a sustainable OA policy process development. The data were collected from both secondary and primary data by participatory observation, focus group discussion and in-depth interview. There were 40 informants from several related sectors (eg. policy makers, government officers, OA entrepreneurs, academicians and organic farmers). Collected data were analyzed by content analysis and descriptive statistics. There were several problems from public sectors, such as lack of holistic dimensions of policy formation, vague OA indicators, lack of connection between OA planning and its operations, lack of participation from stakeholders, interference of politics and culture in the planning and implementation of the projects. The suggestions were: reinvent innovation OA productive to process; control chemical substances usage; motivate converting to OA farmers; enhance the whole OA supply chain; support holistic and updated OA database; support OA public relations; strengthen consumers' involvement; build a strong linkage at all level of stakeholders; apply information technology; establish OA farmers fund; and set up an acceptably concrete OA standard.

Keywords: Organic Policy, policy implementation, organic agriculture, policy development

บทคัดย่อ: การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคและเพื่อเสนอแนะแนวคิดที่เหมาะสมกับกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพจากข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมิ รวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อภิปรายกลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 40 คน มาจากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (เช่น ผู้กำหนดนโยบายระดับชาติ ผู้ปฏิบัตินโยบาย ตัวแทนผู้ประกอบการ นักวิชาการ และเกษตรกรอินทรีย์) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการอรรถาธิบาย และสถิติเชิงพรรณนา การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลใช้แบบสามเ้า ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรค ได้แก่ นโยบายและตัวชี้วัดที่ไม่ชัดเจน การจัดทำแผนและการดำเนินงานแบบแยกส่วน การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างการเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้าง ข้อเสนอแนะ ได้แก่ คิดค้นนวัตกรรมใหม่ที่ช่วยการผลิตเกษตรอินทรีย์ การควบคุมการใช้สารเคมีการเกษตร สร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรสู่เกษตรอินทรีย์ สนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ตามระบบห่วงโซ่อุปทาน พัฒนารฐานข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลดีผลเสียของเกษตรอินทรีย์ การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้บริโภคในการตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ สนับสนุนการเชื่อมโยงการค้าเงินงานด้านเกษตรอินทรีย์ บูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ จัดตั้งกองทุนเกษตรอินทรีย์ และสร้างการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

คำสำคัญ: นโยบายเกษตรอินทรีย์ไทย การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ ปัญหาทางนโยบาย การพัฒนานโยบาย

คำนำ

การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของไทยเริ่มถูกกำหนดเป็นนโยบายอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2544 โดยการประกาศให้นโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ แต่นโยบายดังกล่าวมีการปฏิบัติงานทางนโยบายกับเกษตรกรอินทรีย์ผู้เป็นเป้าหมายไม่ชัดเจน ทำให้นโยบายไม่เป็นที่น่าสนใจและไม่ได้รับความสำคัญ (ชนวน, 2540) อย่างไรก็ตามพัฒนาการของกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์กลับมีอย่างต่อเนื่อง มีความต้องการที่ตรงกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของนโยบาย จนเกิดแรงขับเคลื่อนของกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ และนำไปสู่การกำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2551 - 2554) และการนำนโยบายนี้สู่การปฏิบัติจนสิ้นสุดระยะเวลา ซึ่งไม่ปรากฏการประเมินผลการนำแผนพัฒนาฯ สู่การปฏิบัติที่ชัดเจน

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยสนใจศึกษาการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติของภาครัฐที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ เพื่อทราบผลการดำเนินงาน และปัญหาที่เกิดขึ้นในการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติ

การประเมินการนำนโยบายสู่การปฏิบัติของภาครัฐครั้งนี้ใช้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2551 - 2554) (คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ, 2551) เป็นแม่บทในการประเมิน และจะประเมินผลการปฏิบัติของนโยบายฯ ทั้งทางลบและทางบวกในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการผลิต ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้านสภาพแวดล้อมของพื้นที่การเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ นอกจากนั้นจะนำเสนอโครงสร้าง กลไก และปัญหาอุปสรรคของการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติ ทั้งนี้การประเมินผลนโยบายฯ จะเน้นการเข้าถึง

นโยบายฯ ซึ่งเป็นการแสดงผลการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 ของภาครัฐในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ โดยเน้นการประเมินจากหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย ได้แก่ กระทรวงเกษตรฯ และกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งเกี่ยวข้องการผลิตและด้านการตลาดเกษตรอินทรีย์ตามลำดับ ทั้งนี้การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 2 ประเด็น คือ เพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐไทย และเพื่อนำเสนอแนวคิดที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนของภาครัฐไทย

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลในการศึกษามีทั้งข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งเป็นการค้นคว้า และเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ ได้แก่ สิ่งพิมพ์ตำราวิชาการ บทความเผยแพร่รายงานประจำปี รายงานการประเมิน สถิติจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการค้นคว้าหาแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบายในการศึกษา และข้อมูลปฐมภูมิซึ่งรวบรวมโดยผู้วิจัย โดยการสำรวจข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องกันนโยบายเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรในฐานะผู้ได้รับผลกระทบของการนำนโยบายมาปฏิบัติ โดยเน้นกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ของภาครัฐตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากษตรอินทรีย์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 และปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นกับการนำนโยบายฯ ไปปฏิบัติสู่พื้นที่ของภาครัฐ และผลกระทบที่เกษตรกรได้รับ

คณะผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายระดับชาติ 1 คน ข้าราชการระดับสูงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 3 คน ข้าราชการระดับสูงของกระทรวงพาณิชย์ 2 คน ข้าราชการระดับสูงของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 1 คน เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 5 คน และกระทรวงพาณิชย์ 1 คน อดีตข้าราชการระดับสูงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 1 คน ตัวแทนผู้ประกอบการด้านสินค้าเกษตรอินทรีย์ 1 คน นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาและนักวิชาการอิสระด้านการพัฒนากษตรอินทรีย์ 5 คน ประชาชนชาวบ้านเกษตรอินทรีย์จากแต่ละภาคของประเทศไทย 20 คน (จำนวน 4 ภาค ภาคละ 5 คน ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง) ทั้งหมด 40 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญเหล่านี้ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง ระยะเวลาการศึกษาค้นคว้าวิจัย 2 ปี (พ.ศ.2556 - 2558) การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม มาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสร้างข้อสรุปในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เป็นข้อความบรรยายที่ได้จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และการจดบันทึก ทั้งนี้คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (สุกgangs, 2556)

ผลการศึกษา

1. ปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติของรัฐ ซึ่งสามารถประมวลเป็นกลุ่มหลักใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1) การกำหนดนโยบายและตัวชี้วัด กลุ่มปัญหานี้เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของสังคมและวิถีของเกษตรกร ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติงานทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของภาครัฐอย่างชัดเจน ปัญหานี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่ควรได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว กลุ่มปัญหานี้สามารถแบ่งย่อยได้ดังต่อไปนี้

1.1) การกำหนดนโยบายฯ ยังขาดมุมมองเชิงระบบที่จะนำไปสู่การสร้างกลไกทางสังคมในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ การนำนโยบายไปปฏิบัติตามนโยบายที่เน้นแยกเป็นด้าน ๆ ตามความรับผิดชอบหลักของแต่ละหน่วยงานรัฐ (เช่น ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านมาตรฐาน ด้านส่งเสริมการบริโภค เป็นต้น) เป็นการดำเนินงานแบบแยกส่วนและยังไม่มีกำหนดนโยบายให้เข้าสู่การปฏิบัติให้ครบวงจรตั้งแต่การผลิตจนถึงมือของผู้บริโภค เช่น การพัฒนาการผลิตเกษตรอินทรีย์แต่ไม่มีตลาดจำหน่ายผลผลิต หรือมีตลาดการจำหน่ายแต่การผลิตไม่สามารถผลิตสินค้าได้เอง เป็นต้น

1.2) นโยบายการพัฒนาเกษตรอินทรีย์มุ่งให้ความสำคัญในมิติเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ทั้งระบบในทุกมิติอย่างจริงจัง ซึ่งในความเป็นจริงระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ควรมีความเชื่อมโยงในหลายมิติ ทั้งสุขภาพ สิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ และวิถีชีวิตควบคู่กันไป ซึ่งทุกมิติล้วนมี

ความสำคัญต่อการพัฒนาขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ไทยไม่น้อยไปกว่ามิติเศรษฐกิจ

1.3) นโยบายอื่นของรัฐไม่เอื้อหรือไม่สอดคล้องกับการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรอินทรีย์และไม่สามารถสร้างรูปธรรมของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ได้ หากพิจารณาความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของทุกมิติการพัฒนาเกษตรอินทรีย์จะเห็นว่า ยังมีความขัดแย้งของการกำหนดบางนโยบายของภาครัฐกับนโยบายการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ เช่น นโยบายการขึ้นทะเบียนสารเคมีทางการเกษตรหรือการส่งเสริมการใช้สารเคมีทางการเกษตร ซึ่งสะท้อนถึงการไม่ให้ความสำคัญอย่างจริงจังของรัฐต่อนโยบายเกษตรอินทรีย์ ภาครัฐยังมีความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีทางการเกษตรผลักดันให้มีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเคมีเกษตรแทนการมีนโยบายการลดการใช้สารเคมีในการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

1.4) นโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐเป็นเพียงนโยบายประชานิยมเพื่อการขับเคลื่อนการสนับสนุนทางการเมืองจากเกษตรกร รัฐบาลยังมีได้มองเกษตรกรเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

1.5) การพัฒนาเกษตรอินทรีย์มีหลายมิติและซับซ้อนในทุกด้าน (เช่น การผลิต การตลาด การบริโภค และมาตรฐาน เป็นต้น) ความหลากหลายและซับซ้อนนี้ทำให้การกำหนดนโยบายและการปฏิบัติทางนโยบายควรพิจารณาความหลากหลายและความซับซ้อนด้วย แต่สิ่งที่ปรากฏ คือ การกำหนดและการปฏิบัตินโยบายฯ ของภาครัฐไม่ได้มีการออกแบบเพื่อตอบสนองความหลากหลายเหล่านี้ ทั้งนี้สังเกตจากการประเมินผลการปฏิบัติงานที่ขาด

การบูรณาการผลกระทบเชิงคุณภาพที่เกิดขึ้นจริง อย่างเป็นรูปธรรมของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ เช่น ผลของการทำเกษตรอินทรีย์ต่อสุขภาพของเกษตรกร ต้นทุนที่ลดลงของการผลิตเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

1.6) การไม่มีการกำหนดมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ชัดเจนและหลากหลาย สิ่งเหล่านี้เป็น ช่องว่างของนโยบาย การปฏิบัติที่ไม่เป็นมาตรฐาน เดียวกัน (เช่น เครื่องหมายการค้า การรับรอง มาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีหลายมาตรฐาน) ทำให้มีการตั้งคำถามอย่างมากจากผู้บริโภคเกี่ยวกับ มาตรฐานสินค้า แหล่งการผลิต และคุณภาพของ สินค้าว่าเป็นสินค้าอินทรีย์จริงหรือไม่ นอกจากนี้ ลูกค้าชาวต่างชาติที่มาซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ มักจะเน้นเครื่องหมายการรับรองมาตรฐานที่เป็นสากลและเป็นที่ยอมรับเท่านั้น ทำให้สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับมาตรฐานอื่นขาดโอกาสในการตลาด

1.7) การขาดระบบการจัดเก็บข้อมูลด้านเกษตรอินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพทำให้ยากในการเข้าถึงฐานข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยอยู่มากแต่กระจัดกระจายไปในทุกพื้นที่ทุกองค์กร ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรการศึกษา ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และตัวบุคคลที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญแต่ละคน เป็นต้น แต่องค์ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ถูกนำมารวบรวมเป็นฐานข้อมูลเดียวกันที่สามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาหรือเป็นตัวช่วยให้กับผู้สนใจในด้านนี้ได้ ข้อมูลด้านเกษตรอินทรีย์มักถูกเก็บไว้เป็นเพียงข้อมูลประกอบการทำงานของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นในหลายรูปแบบ ทั้งรายงานการวิจัย ข้อมูลพื้นฐานเกษตรกร รายงาน

ผลการดำเนินการ และการถอดองค์ความรู้ในตัวบุคคลเป้าหมาย ทั้งนี้สาเหตุที่ข้อมูลการเกษตรอินทรีย์ไม่สามารถใช้ประโยชน์ในวงกว้างกับสาธารณชนโดยทั่วไป เกิดจากการขาดรูปธรรมของเครือข่ายแหล่งข้อมูลที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นเอกสารสิ่งพิมพ์หรือสื่อทางอินเทอร์เน็ต

2) การจัดทำแผนและดำเนินงานอย่างแยกส่วน กลุ่มปัญหานี้เกี่ยวข้องกับการทำงานเชิงบูรณาการของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งเกิดจากโครงสร้างหน้าที่ รวมถึงข้อกำหนดทางกฎหมาย (เช่น ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ) และการกำกับดูแลของหน่วยงานราชการที่มีต้นสังกัดต่างกัน รวมถึงกระบวนการเรียนรู้และการยึดวัฒนธรรมการทำงานตามระบบราชการแบบเดิม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรอินทรีย์ โดยกลุ่มปัญหานี้สามารถแบ่งออกเป็นปัญหาย่อย ดังต่อไปนี้

2.1) การรวมศูนย์อำนาจการบริหารนโยบายฯ ไว้ที่หน่วยของรัฐบาลกลางและส่วนภูมิภาค แม้รัฐมีนโยบายส่งเสริมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีการรวมศูนย์อำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำแผนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ไว้ที่รัฐบาลกลาง ภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องนอกเหนือจากรัฐ (เช่น เอกชน สถาบันการศึกษา และเกษตรกร) จึงไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงาน ทำให้ส่วนใหญ่ของการตัดสินใจทางนโยบายฯ เป็นเรื่องของรัฐบาลกลางโดยเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะเป็นแผนงาน โครงการ กิจกรรม หรืองบประมาณ นอกจากนี้การปฏิบัติงานของรัฐบาลกลาง ทำให้มีปัญหาในการกระจายอำนาจการ

ตัดสินใจและขาดการมีส่วนร่วมกับภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์

2.2) การทำงานแบบแยกส่วนของหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปปฏิบัติ ปัญหานี้เกิดจากโครงสร้างและหน้าที่การทำงานของภาครัฐทุกระบบ ทำให้การดำเนินการทางนโยบายฯ ไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐแต่ละหน่วยงานแยกส่วน ตามอำนาจหน้าที่ พื้นที่รับผิดชอบ และระเบียบข้อกฎหมายต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงาน ต่างฝ่ายต่างเสนอโครงการ จัดสรรงบประมาณ และดำเนินงานตามหน้าที่ประจำของตน ผลที่ตามมา คือ ขาดการบูรณาการแผนและงบประมาณ ขาดการประสานทรัพยากร และการปฏิบัติงานที่เอื้อต่อการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง (เช่น กระทรวงเกษตรฯ รับผิดชอบเกี่ยวกับการผลิต ในขณะที่กระทรวงพาณิชย์รับผิดชอบเกี่ยวกับการตลาด เป็นต้น)

2.3) การขาดความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องในองค์กรของภาครัฐที่เป็นส่วนเชื่อมในการขับเคลื่อนการปฏิบัติการทางนโยบาย การนำนโยบายฯ สู่อำนาจปฏิบัติต้องปรับเปลี่ยน “ฐานคิด” ของคนทำงานทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนทำงานในภาครัฐให้มีความเข้าใจ มุ่งมั่น และเห็นเป้าหมายเดียวกันของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ซึ่งปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ ทำให้ความเข้าใจในการดำเนินงานและการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับเกษตรกรอินทรีย์ไม่ตรงกัน การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่ทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ในขณะที่เกษตรกรอินทรีย์มีความต้องการที่เกินขอบเขตการทำงานของแต่ละหน่วยงานของรัฐ

3) การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มปัญหานี้เป็นปัญหาที่ซ้อนทับกับกลุ่มปัญหาที่สอง แต่เน้นหนักที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการทำงานตามยุทธศาสตร์ (มิใช่เน้นหนักไปที่การดำเนินการของภาครัฐเหมือนกับกลุ่มที่สอง) ปัญหาย่อยของกลุ่มนี้ได้แก่

3.1) ภาครัฐยังไม่สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับเกษตรกรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในทุกขั้นตอนของการกำหนดและการปฏิบัติงานดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ ที่ผ่านมารูปแบบการมีส่วนร่วมในการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นเพียงการให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้รับทราบและรับฟังกระบวนการที่ภาครัฐจะดำเนินการ ขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดกิจกรรมที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงต้องดำเนินการ ทำให้กระบวนการต่าง ๆ ถูกตัดสินใจและดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐเกือบทั้งหมด ส่งผลให้การนำนโยบายฯ ไปสู่การปฏิบัติของภาครัฐเกิดปัญหาด้านการประสานงานและความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับเกษตรกรและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (เช่นเดียวกับกับข้อที่ 2.1)

3.2) การดำเนินการตามแผนหรือโครงการเกษตรอินทรีย์ของรัฐในบางครั้งถูกมองว่ามีผลประโยชน์แอบแฝง หรืออีกนัยหนึ่งการดำเนินการตามนโยบายของรัฐถูกมองว่าเป็นความต้องการของคนบางกลุ่มหรือบางคนที่ตั้งตั้งขึ้นมาในขั้นตอนของการกำหนดนโยบายฯ การดำเนินการเช่นนี้จึงไม่ได้เกิดจากความต้องการของเกษตรกรหรือผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

3.3) การขาดความเชื่อมโยงยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในระดับท้องถิ่น จังหวัด และ

ส่วนกลาง รวมถึงการขาดการเชื่อมโยงความรู้ มาตรฐานการผลิต และระบบโลจิสติกส์ของเกษตรกรอินทรีย์ของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

3.4) การกระจายการมีส่วนร่วมของตัวแทนเกษตรกรอินทรีย์ยังครอบคลุมไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่ ส่วนใหญ่ของเกษตรกรที่เป็นตัวแทนหรือผู้นำกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและเป็นผู้เชื่อมต่อกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่มักเป็นเกษตรกรรายเดิมและอยู่ในพื้นที่เดิม การแสดงความคิดเห็นจึงมีแนวโน้มไปทิศทางเดียว และเป็นแนวคิดที่คล้ายเดิมอยู่เสมอ ไม่มีความใหม่ของทิศทางและแนวคิดของกำหนดนโยบายฯ หรือการปฏิบัติ ส่งผลให้การดำเนินการกำหนดนโยบายฯ ไม่สามารถสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรจากทุกพื้นที่ ปัญหานี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดการสร้างภาวะผู้นำหรือความไม่ทั่วถึงของการกระจายตัวแทนเกษตรกร เพราะเกษตรกรยังขาดการรวมตัวและการประสานงานระหว่างเครือข่ายผู้นำแต่ละพื้นที่ เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบาย ทำให้การปฏิบัติงานด้านเกษตรอินทรีย์ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศ

4) ความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างการเมืองวัฒนธรรม และโครงสร้างการดำเนินงานของส่วนราชการ โดยกลุ่มปัญหานี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้ดังต่อไปนี้

4.1) การเปลี่ยนแปลงของหน่วยงานที่ทำหน้าที่หลักในการประสานงานนโยบายทำให้การสร้างและการดำเนินการทางนโยบายฯ หยุดชะงักและไม่สามารถดำเนินการได้จนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนหน่วยงานที่รับผิดชอบในการวางแผน

ยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่งผลต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องในการดำเนินงานตามแนวทางนโยบายฯ ที่วางแผนไว้ และยังมีปัญหาเกี่ยวข้องกับความล่าช้าในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้รับผิดชอบที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงสู่การหยุดชะงักของการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2556 - 2559) ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีควมคืบหน้า

4.2) ความไม่ต่อเนื่องของการดำเนินนโยบายเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองของแต่ละช่วงรัฐบาล ปัญหาการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองเป็นเรื่องของโครงสร้างทางอำนาจที่ทุกนโยบายอาจได้รับผลกระทบ ส่วนใหญ่นโยบายของรัฐบาลเดิมมักไม่ได้รับการสานต่อนโยบายจากรัฐบาลใหม่ ผู้นำแต่ละรัฐบาลต่างมีแนวทางการบริหารงานที่แตกต่างกันตามทีแต่ละคนได้กำหนดไว้ในคำแถลงการณ์ต่อสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา นโยบายเกษตรอินทรีย์ก็เป็นนโยบายหนึ่งที่ได้รับผลกระทบกับการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมือง ที่สำคัญการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่และตัวเจ้าหน้าที่บริหารระดับสูงของหน่วยงานภาครัฐ ทำให้มีผลต่อการดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ (ดังปรากฏในข้อ 4.1) สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนความจริงที่ว่า อำนาจทางการเมืองกับอำนาจทางการบริหารราชการไม่สามารถแยกออกจากกันได้

4.3) การบริหารงานทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพมักเกิดจากความสนใจส่วน

บุคคลของผู้นำหรือผู้บริหารหน่วยงานของรัฐแต่ละคนมากกว่าเป็นการบริหารงานที่เกิดจากนโยบายอย่างแท้จริง ทำให้การดำเนินงานทางนโยบายฯ ไม่มีความต่อเนื่อง หากผู้นำหน่วยงานที่มีความสนใจในนโยบายเกษตรอินทรีย์พ้นวาระไป การดำเนินการในหน่วยงานนั้นก็สิ้นสุดหรือไม่มีประสิทธิภาพอีกต่อไป

4.4) โครงสร้างที่ไม่เหมาะสมของคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ความไม่เหมาะสมของโครงสร้างเกิดจากการยึดตัวบุคคลและตำแหน่งที่กรรมการแต่ละคนสังกัด ปัญหานี้ทำให้การทำงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนมีความซ้ำซ้อน และทำให้ไม่สามารถกระจายงานด้านเกษตรอินทรีย์ตามแผนงานของนโยบายไปสู่ผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือมีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรอินทรีย์คนอื่นได้ การพิจารณาตัวบุคคลเพื่อเป็นกรรมการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์มักยึดติดกับตำแหน่งและบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่มาจากแต่ละหน่วยงาน ซึ่งบางครั้งบุคคลเพียงคนเดียวสามารถเป็นอนุกรรมการทั้งด้านการตลาด ด้านมาตรฐาน และด้านวิชาการพร้อมกัน ทำให้การดำเนินการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์อยู่ในวงแคบของชุดทำงานเพียงไม่กี่คน ที่เป็นทั้งผู้เสนอและผู้คิดวางแผนโครงการหรือแผนงานต่าง ๆ ไปพร้อมกัน

2. ข้อเสนอที่ผู้ให้ข้อมูลจากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเกี่ยวต่อแนวคิดที่เหมาะสมในการดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ในอนาคตดังต่อไปนี้

2.1 ภาครัฐต้องมีกรอบควบคุมอย่างเข้มงวดในการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อเกษตรกรพื้นที่ข้างเคียงและผู้บริโภค

2.2 ภาครัฐควรสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมีไปสู่เกษตรอินทรีย์ เช่น การประกันความเสี่ยงด้านราคา การสนับสนุนทุนและปัจจัยการผลิต ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวควรสอดคล้องกับความต้องการและบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน

2.3 ภาครัฐควรวางกรอบแนวทางการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ให้กว้างและครอบคลุม ทั้งนี้แนวทางการนำนโยบายฯ ไปปฏิบัติของภาครัฐไม่ต้องเป็นโครงการขนาดใหญ่ แต่ควรเป็นโครงการขนาดเล็กที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ โดยมีการวางแผนให้ชัดเจน ควรจัดทำเป็นแม่แบบ (model) การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในชุมชนหนึ่งแล้วขยายต่อไปยังชุมชนอื่นที่สำคัญต้องมีการประสานงานร่วมกันทุกภาคส่วนในพื้นที่ โดยควรให้องค์กรปกครองท้องถิ่นเข้ามา มีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนในระดับท้องถิ่น

2.4 ภาครัฐควรมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อเกษตรกรอินทรีย์ โดยจัดให้มีการลงทะเบียนเป็นเกษตรกรอินทรีย์ และมีการจัดกระบวนการในการส่งเสริม และมีทุนในการสนับสนุน เช่น เงิน และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เพื่อให้เกษตรกรรายใหม่ที่ต้องการปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ได้มีการตั้งตัว นอกจากนั้นควรสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันให้แก่กลุ่มกองทุนเกษตรกรอินทรีย์เหล่านั้น

2.5 ภาครัฐควรสร้างความชัดเจนและสร้างการยอมรับโดยการให้เกษตรกรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมด้านการควบคุมหรือจัดการ

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยอาจแบ่งมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับตลาดภายในประเทศ และระดับตลาดส่งออกนอกประเทศ

2.6 ควรมีการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ ด้านเกษตรอินทรีย์ที่สามารถช่วยเหลือด้านการผลิตเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกร เช่น ปุ๋ย หรือสารกำจัดศัตรูพืชที่ไม่มีสารเคมีเป็นส่วนประกอบ รวมถึงการให้ความสำคัญกับแนวคิดของการทำเกษตรแบบองค์รวม ทั้งนี้ในกระบวนการคิดค้นนวัตกรรมควรให้เกษตรกรมีส่วนร่วมเป็นผู้คิดค้นและผู้เรียนรู้ไปพร้อมกัน

2.7 ควรมีการสนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นระบบตลอดห่วงโซ่อุปทาน (ต้นน้ำถึงปลายน้ำ) ได้แก่ ระบบการผลิต ระบบการตลาด ระบบการบริโภค และระบบมาตรฐาน โดยต้องมีกระบวนการควบคุมไปกับการให้ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ หรือด้านเทคนิคการผลิตต่าง ๆ แก่เกษตรกรทั้งรายเก่าและรายใหม่

2.8 ควรต้องพัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ให้มีความชัดเจน ครอบคลุม และทันสมัย เช่น จำนวนเกษตรกร และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ พื้นที่เพาะปลูก รวมถึงปัญหา ความต้องการ และความคาดหวังต่อการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรเหล่านั้น

2.9 ควรส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลดีผลเสียจากการใช้สารเคมีและสารอินทรีย์ทางการเกษตรให้กับชุมชนและบุคคลทั่วไปได้รับรู้อย่างทั่วถึง

2.10 ควรเน้นให้ผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการตรวจสอบมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์

เพื่อเพิ่มความมั่นใจในการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์และนำสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคเกษตรอินทรีย์

2.11 ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) เข้ามาบูรณาการร่วมในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น และการใช้สารสนเทศเพื่อการตลาดและการค้า

ทั้งนี้ข้อเสนอของผู้ให้ข้อมูลมีความน่าสนใจในประเด็นที่ทุกภาคส่วนมีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบายทุกขั้นตอนต่างจากในอดีตที่ต้องการภาครัฐเป็นผู้ดำเนินงานเองทั้งหมด

อภิปรายผล

คณะผู้วิจัยมีประเด็นอภิปรายผลจากการศึกษาดังนี้

1. ความสนใจของผู้นำรัฐบาลหรือหัวหน้าหน่วยงานราชการมีส่วนสำคัญในการกำหนดและการปฏิบัติทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของไทย ความสนใจส่วนบุคคลในด้านการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของผู้นำรัฐบาลและคณะ (ได้แก่ นายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการเกษตรอย่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) มีความสำคัญอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายเกษตรอินทรีย์ เพราะการให้ความสำคัญเป็นพิเศษของผู้นำรัฐบาลจะช่วยให้ผลักดันให้การดำเนินนโยบายสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างราบรื่น ความสนใจและการให้ความสำคัญในการดำเนินนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ของผู้นำรัฐบาลและหัวหน้างานของหน่วยงานภาครัฐในฐานะผู้นำนโยบายไปปฏิบัติยังมีความจำเป็นต่อการดำเนินงานและการขับเคลื่อนการ

พัฒนาเกษตรอินทรีย์ของไทย ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นไปตามตัวแบบการกำหนดนโยบายสาธารณะของ สมบัติ (2555) ที่เรียกว่า “ตัวแบบชนชั้นนำ” (Elite model) ซึ่งเป็นตัวแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะแบบบนลงล่าง โดยนโยบายถูกกำหนดจากชนชั้นนำส่งผ่านระบบราชการสู่เกษตรกรและประชาชน ซึ่งภายใต้สถานการณ์ตามตัวแบบนี้การกำหนดนโยบายสาธารณะเป็นไปตามความพึงพอใจและผลประโยชน์ของชนชั้นนำ (สัมฤทธิ์ และอนุรัตน์, 2555) จึงทำให้การดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นการยึดติดกับตัวบุคคลหรือองค์กรทางการเมืองมากเกินไป และที่สำคัญทำให้การดำเนินงานทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ไม่มีความต่อเนื่องไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ซึ่งผลการศึกษาคั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษเกี่ยวกับทัศนคติของนักวิชาการเกษตรต่อเกษตรอินทรีย์ ที่ (พันธ์จิตต์ และศุภพร, 2558) พบว่า กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 57.78 มีความรู้เกษตรอินทรีย์ในระดับ ปานกลาง ทัศนคติของนักวิชาการเกษตรที่มีต่อเกษตรอินทรีย์ในภาพรวม คือ ไม่แน่ใจ ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับความเชื่อถือเกษตรอินทรีย์ของนักวิชาการเกษตร คือ ประสิทธิภาพทำงานในสายงานด้านการเกษตร ทำให้สะท้อนความเข้าใจระดับบุคคลของการปฏิบัติงานด้านเกษตรอินทรีย์

2. การจัดการองค์ความรู้และความหลากหลายในการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ การขาดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ในทุกมิติของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการส่งเสริมทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ในองค์กรรัฐที่รับนโยบายไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ ทำให้การปฏิบัติงาน

ทางนโยบายไม่ตรงเป้าหมายและไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น บางหน่วยงานระบุนุการสนับสนุนเกษตรอินทรีย์แต่ยังคงมีการสนับสนุนปุ๋ยเคมีหรือสารเคมี หรือเกษตรกรที่สนใจทำเกษตรอินทรีย์มาขอคำปรึกษาแต่ทางเจ้าหน้าที่ไม่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกรได้ เป็นต้น ที่ผ่านมากการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่ผู้บริโภคของหน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการผลักดันเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย การจัดการองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของหน่วยงานภาครัฐไม่มีการดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องขาดการจัดเก็บฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรและประชาชนทั่วไป ส่งผลให้การเข้าถึงข้อมูลและการเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์มีน้อย ซึ่งการดำเนินงานทั้งสองด้านนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่สามารถทำให้ผู้บริโภคและประชาชนทั่วไมหันมาสนใจในการบริโภคและสามารถสร้างรูปธรรมที่ชัดเจนในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ได้เป็นอย่างดี (ชนิดา, 2554) ทั้งนี้การสร้างความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วน ซึ่งประกอบด้วย 6 กลุ่ม ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้สนับสนุนงบประมาณ ผู้ช่วยประชาชน (เกษตรกร) กลุ่มผู้เรียน กลุ่มวิจัยหรือนักวิชาการ และ กลุ่มพันธมิตรทางนักวิชาการเกษตร (ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน) (อุทัย และนรินทร์, 2555) เพื่อให้การจัดการความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์สามารถเข้าถึงตัวเกษตรกรและการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ของประเทศได้อย่างแท้จริง

ส่วนปัญหาของการดำเนินงานตามนโยบาย การดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐเป็นการดำเนินการในรูปแบบต่างฝ่ายต่างดำเนินการ นอกจากนั้นการดำเนินโครงการของหน่วยงานรัฐเป็นโครงการ

เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ทำให้เกษตรกรและประชาชนผู้บริโภคทั่วไปเกิดความสับสนในการดำเนินงาน เช่น โครงการส่งเสริมตลาดเกษตรอินทรีย์ ซึ่งกระทรวงพาณิชย์เป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง แต่ก็ยังมีกระทรวงสาธารณสุขที่เข้ามาดำเนินการในเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน (มักพบว่า วัตถุประสงค์ของโครงการต่างกัน แต่กลุ่มเป้าหมายของการดำเนินการกลับเป็นเกษตรกรอินทรีย์กลุ่มเดียวกัน) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ในกระบวนการการขับเคลื่อนทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ควรให้ความสำคัญกับการจัดการองค์ความรู้และความหลากหลายในการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สิ่งนี้มีความสำคัญมากต่อการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ที่เกษตรกรมีความสนใจในการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติทางนโยบายมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร และประชาชนอย่างสูงสุด

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่การปฏิบัติของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน การสะท้อนความต้องการหรือความจำเป็นที่แท้จริงนั้น ควรมีการขับเคลื่อนทางนโยบายฯ จากผู้เกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้นโยบายฯ สามารถสนองความต้องการที่ตรงจุด และสามารถเกิดประโยชน์จากการนำนโยบายฯ ไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายฯ จนนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่ได้บูรณาการของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทำให้ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติตามแนวทางของตน และยังทำให้การปฏิบัติทางนโยบายฯ ไม่สามารถลงไปถึงพื้นที่ของเกษตรกรอินทรีย์ได้อย่างทั่วถึง และปฏิบัติไม่ตรงต่อความต้องการของเกษตรกรอินทรีย์ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้การผลักดันการพัฒนาเกษตร

อินทรีย์ของประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และไม่สามารสรสร้างความต่อเนื่องให้กับการดำเนินงานตามนโยบาย และเป้าหมายของแผนยุทธศาสตร์ฯ ได้ อย่างเต็มที่ (สมภพ, 2554) การพยายามผลักดันให้มีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายร่วมกันจากทุกภาคส่วนจะสามารถสร้างความตระหนักและจิตสำนึกร่วมกันในฐานะเป็นเจ้าของนโยบายที่เกิดจากผู้รับนโยบายโดยตรง และเกิดการร่วมรับผิดชอบร่วมกันในผลของการดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบที่สามารถตรวจสอบได้และแก้ไขในสิ่งที่ผิดพลาดในกระบวนการทางนโยบายจนเกิดการปฏิบัติทางนโยบายได้อย่างเท่าทันเหตุการณ์ของชุมชนภายในและภายนอกประเทศ ดังนั้นการพยายามสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของภาครัฐให้เป็นการแสวงหาข้อมูลซึ่งกันและกันของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ต่างมีฐานข้อมูล น่าจะเป็นสิ่งที่สามารถดำเนินการได้ทันที การสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ในหน่วยงานภาครัฐจึงเป็นความท้าทายในการขยายนวัตกรรมการเปลี่ยนแปลงการทำงานในระบบราชการเดิม (ซึ่งต่างคนต่างทำ) เป็นการทำงานผ่านระบบเครือข่ายหน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ ในการรับรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ผ่านช่องทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ฯ และเป้าหมายของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศเป็นไปตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ และตอบสนองความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริงในที่สุด

สรุป

การดำเนินนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ของภาครัฐไทยยังไม่เป็นนโยบายสาธารณะเต็มรูปแบบที่เกษตรกรหรือกลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศได้รับการสนับสนุนส่งเสริมด้านเกษตรอินทรีย์อย่างทั่วถึงในทุกด้าน ทั้งด้านองค์ความรู้ การเข้าถึงข้อมูลทางนโยบาย การอุดหนุนทางปัจจัยการผลิตต่าง ๆ และการดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ ที่ผ่านมา ด้วยเหตุผลที่ว่า การดำเนินงานของภาครัฐในการหนุนเสริมด้านเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังถือได้ว่ามีน้อยเกินไป และการพัฒนาด้านเกษตรอินทรีย์ที่เห็นได้ชัดเจนกลับเกิดจากภาคประชาชนที่ร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันนโยบาย/โครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในระดับมหภาคอาจกล่าวได้ว่า การดำเนินทางนโยบายของหน่วยงานภาครัฐถือได้ว่าเป็นการตอบสนองการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในระดับมหภาคได้ เพราะนโยบายนี้สามารถกระตุ้นให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปเกิดการรับรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์และเกิดประโยชน์กับภาคเกษตรอินทรีย์ในระยะยาว นอกจากนี้ยังเป็นผลดีต่อผู้บริโภคภายในประเทศที่สามารถมีผลิตภัณฑ์อินทรีย์ที่ปลอดภัยไว้บริโภค แม้ว่า การดำเนินนโยบายนี้ จะยังมีปัญหามากมายในการบริหารจัดการของภาครัฐ แต่ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรหรือประชาชนทั่วไปจะไม่เห็นด้วยกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ ในทางกลับกันเกษตรกรและผู้บริโภคกลับมีความต้องการที่มากขึ้นทั้งในการผลักดันนโยบาย/โครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์และการต้องการให้ภาครัฐ

ดำเนินการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ. 2551. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ.2551 - 2554. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรุงเทพฯ. 141 หน้า
- ชนิตา พันธุ์มณี อารีย์ เชื้อเมืองพาน มন্ত্রী สิงหะ วาระ และพัชรินทร์ สุภาพันธ์. 2554. การศึกษาระบบการผลิตและความยั่งยืนของเกษตรอินทรีย์ในเขตภาคเหนือตอนบน. มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่. 77 หน้า.
- ชนวน รัตนวราหะ. 2540. เกษตรกรรมไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ภายใต้ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง. วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช 10(2) : 48 - 56.
- บุษิตา สังข์แก้ว. 2559. บทสำรวจวรรณกรรมสากลเพื่อการคิดทบทวน: การพัฒนาการกระจายอำนาจและนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 4(1): 1 - 17.
- พันธิจิตต์ สีเหนียง และศุภพร ไทยภักดี. 2558. ทศนคติของนักวิชาการเกษตรต่อเกษตรอินทรีย์: กรณีศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกาแพงแสนวารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร 32(2): 70 - 79.

สุภาวงศ์ จันทวานิช. 2556. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
กรุงเทพฯ. 177 หน้า

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. 2555. นโยบายสาธารณะ:
แนวคิด การวิเคราะห์ และกระบวนการ. เสมา
ธรรม, กรุงเทพฯ. 588 หน้า.

สมภาพ โคตรวงษ์. 2554. ตัวแบบการพัฒนาเกษตร
อินทรีย์เชิงนโยบาย. วารสารสมาคมส่งเสริม
การวิจัย 2(3): 27 - 40.

สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และอนันต์ อนันตนาธร. 2555.
นโยบายสาธารณะ. เวสต์เทรด, กรุงเทพฯ. 326
หน้า.

อุทัย อัมพิมพ์ และ นรินทร บุญพราหมณ์. 2555.
เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านกับการจัดการความรู้
เกษตรประณีต. วารสารการเกษตรราชภัฏ
11(1): 118 - 134.

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนานโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์กรปกครองท้องถิ่น:

กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน

และเทศบาลตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

Factors Affecting Development of Organic Agriculture Policy of Local Administrative Organization: Case Studies of Mae Tha Tambon Administrative Organization, Mae

On District, and Luang Nuea Tambon Municipality,

Doi Saket District, Chiang Mai Province

พงศกร กาวิชัย^{1*} สมคิด แก้วทิพย์^{1/} ปราบธนา ยศสุข^{1/} ชมชวน บุญระหงษ์^{1/}

Pongsakorn Kawichai^{1*}, Somkid Kaewthip^{1/}, Pradtana Yossuk^{1/} and Chomchuan Boonrahong^{1/}

^{1/}วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ต.หนองหาร อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ 50290

^{1/}School of Administrative Studies, Maejo University, NongHan Subdistrict,

SanSai District, ChiangMai 50290. Thailand

*Corresponding author: foon27@hotmail.com

(Received: 10 March 2016; Accepted: 20 October 2016)

Abstract: This qualitative research employed participatory approach focusing on processes of organic agriculture policy formulation, implementation and assessment of the policy in two subdistricts of Chiang Mai province. Field studies included participatory observation, focus group discussion, and in-depth interview, involving 55 key informants. The content analysis was carried out. The study showed that policy processes of organic agriculture was governed by 1) roles of local administrative organizations (LAOs), 2) policy processes adopted by LAOs. Regarding factors and their interactions affecting policy development, the study also indicated that structures of institutes, organizations, and groups in the community were important, particularly in relation to 1) power relations and function of LAOs (Mae Tha LAO and Luang Nuea Municipality) 2) power relations and function of local groups/community organizations (Mae Tha RDSAI and Luang Nuea ATTC), and 3) power relations and function of state agencies/other groups in the community.

Keywords: Organic Policy, local administrative organization, organic, policy development

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของท้องถิ่นทั้ง 2 แห่ง โดยเน้นกิจกรรมทางนโยบายและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องด้านเกษตรอินทรีย์ของชุมชนผ่านการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่ม ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งหมด 55 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า รูปแบบของกระบวนการนโยบายเกษตรอินทรีย์ของท้องถิ่นทั้ง 2 แห่ง ประกอบด้วย 1. บทบาทขององค์กรปกครองท้องถิ่นต่อกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ และ 2. วิธีการขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์กรปกครองท้องถิ่น สำหรับปัจจัยและความสัมพันธ์ของปัจจัย ด้านโครงสร้างสถาบัน องค์กร และกลุ่มในชุมชนของทั้ง 2 แห่ง ซึ่งมี 3 ปัจจัยย่อย ได้แก่ 1. ด้านโครงสร้าง อำนาจ และหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อบต.แม่ทา และ ทต.ลวงเหนือ) 2. ด้านโครงสร้าง อำนาจและหน้าที่ของกลุ่ม/องค์กรชุมชน (สถาบันทรัพยากรและการเกษตรยั่งยืน และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลลวงเหนือ) และ 3. ด้านโครงสร้าง อำนาจและหน้าที่ของหน่วยงาน/กลุ่มอื่นภายในชุมชน

คำสำคัญ: นโยบายเกษตรอินทรีย์ องค์กรปกครองท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์ การพัฒนานโยบาย

คำนำ

องค์กรปกครองท้องถิ่น (อปท.) เป็นองค์กรรัฐที่สำคัญต่อการบริหารจัดการท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การดำเนินการทางนโยบายท้องถิ่น โดยถือว่า อปท.มีความเข้าใจในสภาพปัญหาในพื้นที่ดีกว่าหน่วยงานรัฐอื่น แต่นโยบายท้องถิ่นที่ผ่านมาส่วนใหญ่ เน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้างกายภาพมากกว่าเป็นนโยบายที่เน้น “การกินดี อยู่ดี และมีสุข” ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุขหรือด้านการเกษตรที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้กับคนในชุมชน นอกจากนั้นการที่ชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยจำนวนมากยังดำรงวิถีชีวิตด้วยเกษตรกรรมโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นในชนบท (ประเวศ, 2558) สิ่งที่น่าทึ่งให้เห็นและเป็นปัญหาอย่างต่อเนื่อง คือ การพัฒนาการเกษตรในท้องถิ่นไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้กับเกษตรกรผู้ผลิตอย่างยั่งยืน เกษตรกรยังประสบปัญหาหลายด้านทั้งหนี้สิน สิทธิในที่ดิน และสุขภาพ แม้ว่ามีหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนพยายามหาแนวทางการแก้ปัญหาด้านการเกษตรกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตามมีทางเลือกหนึ่งที่ชุมชนท้องถิ่นให้ความสนใจและยอมรับว่าเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาการเกษตรอย่างยั่งยืนทางหนึ่ง คือ “เกษตรกรรมทางเลือก” ซึ่งระบบเกษตรอินทรีย์ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรทางเลือกที่เกษตรกรเชื่อว่าสามารถนำไปปรับใช้แล้วเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมในการแก้ปัญหาให้เกษตรกร จังหวัดเชียงใหม่ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตและจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ และมีกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ที่โดดเด่นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือ โดยพิจารณาจากการมีกลุ่มผู้ผลิตและเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่หลายกลุ่ม กระจายตามพื้นที่ของจังหวัดและตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่หลายจุด และมีการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ที่เป็นรูปธรรมในระดับจังหวัด (นพวรรณ และคณะ, 2558) อย่างไรก็ตามแม้จังหวัดเชียงใหม่จะมีความเข้มแข็งในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ แต่ความสามารถในการขยายฐานการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลเกษตรอินทรีย์ยังคงจำกัด นอกจากนั้นการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ยังคงเป็นไปได้ช้า ซึ่งสาเหตุหนึ่งเกิดจากการขาดการ

ช่วยเหลือและความสนใจนโยบายการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของผู้นำองค์กรปกครองท้องถิ่น (ปรารภนา, 2556) และปัจจัยด้านโครงสร้างของสถาบัน องค์กร และกลุ่มในชุมชนที่มีส่วนสำคัญต่อการผลักดันนโยบายเกษตรอินทรีย์ในระดับท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยมีทั้งระดับองค์กรทางการ (เช่น สหกรณ์ เกษตรประจำตำบล เป็นต้น) และระดับกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มคนรุ่นใหม่ เป็นต้น) โดยมีองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงานหลักในชุมชนเพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายอย่างมีส่วนร่วม (อัจฉรา, 2559)

แม้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่จะประสบปัญหาอุปสรรคดังกล่าวข้างต้น แต่ก็ยังมีตัวอย่างที่โดดเด่นของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจาก อปท. และสามารถดำเนินการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ของอปท.เหล่านั้น ทั้งการตลาด การผลิต และการบริโภคทั้งในและนอกชุมชน คือ ชุมชนเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา และเทศบาลตำบลลวงเหนือ ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับกันในจังหวัดเชียงใหม่และภาคเหนือตอนบน ทั้งการจัดการกลุ่มเครือข่ายของเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่และการขับเคลื่อนของชุมชนสู่กระบวนการทางนโยบายท้องถิ่นด้านเกษตรอินทรีย์ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทาและเทศบาลตำบลลวงเหนือ เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในความเข้าใจการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของ อปท.และที่สำคัญสามารถเป็นแนว

ทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ เป็นตัวอย่างในนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ต่อไป (บุชิตา, 2559)

ทั้งนี้การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 2 ประเด็น คือ 1. เพื่อทราบรูปแบบของการดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ฮอน และเทศบาลตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ 2. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านโครงสร้างของสถาบัน / กลุ่ม และความสัมพันธ์ของปัจจัยนี้ต่อการพัฒนา นโยบายเกษตรอินทรีย์ในองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ฮอน และเทศบาลตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลในการศึกษามีทั้ง ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ได้แก่ สิ่งพิมพ์ เอกสาร บทความเผยแพร่จากเว็บไซต์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของทต. ลวงเหนือ และอบต.แม่ทา

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษามีหลักในการพิจารณาโดยเลือกองค์กรปกครองท้องถิ่นที่มีการดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ในชุมชนท้องถิ่น และบรรจุไว้ในแผนพัฒนา 3 ปี การได้รับรางวัลเกี่ยวกับชุมชนเกษตรอินทรีย์ และการเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนทั่วไป ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก

โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ ทต.ลวงเหนือ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น (ได้แก่ นายก ฯ รองนายก ฯ ประธานสภา ฯ สท.) กลุ่มเจ้าหน้าที่

ราชการท้องถิ่น (ได้แก่ ปลัด นักวิชาการเกษตรตำบล นักบริหารงานทั่วไป ผู้ช่วยนักวิชาการเกษตร) กลุ่มผู้นำองค์กรชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ (ได้แก่ ปราชญ์เกษตรกรอินทรีย์ ประธานศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีฯ) และกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ จำนวน 14 คน นอกจากนี้พื้นที่ อบต.แม่ทา แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น (ได้แก่ นายกฯ รองนายกฯ ประธานสภาฯ ส.อบต.) กลุ่มเจ้าหน้าที่ราชการท้องถิ่น (ได้แก่ รองปลัด เจ้าหน้าที่นโยบายและแผนงาน เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการ) กลุ่มผู้นำองค์กรชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ (ได้แก่ ปราชญ์เกษตรกรอินทรีย์ ประธานสหกรณ์ฯ ประธานสถาบันฯ) กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ จำนวน 17 คน รวมทั้งหมด จำนวน 55 คน จากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงที่มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ของท้องถิ่นนั้น ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนาความ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม มาวิเคราะห์เนื้อหา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (สุภาวงศ์, 2556)

ผลการศึกษา

รูปแบบกระบวนการนโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์กรปกครองท้องถิ่น

1. บทบาทขององค์กรปกครองท้องถิ่นต่อกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ – จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่นได้แก่ อบต.แม่ทา และ ทต.ลวงเหนือ ต่อการดำเนินทางนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ พบว่า บทบาทการขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ

อบต.แม่ทา มีบทบาทหลัก คือ การประสานงานและสนับสนุนการขับเคลื่อนงานด้านเกษตรอินทรีย์ให้หน่วยงานภายในและภายนอกชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น และสร้างความเข้าใจกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับองค์กรในชุมชนเพื่อเป็นการเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กรให้สามารถปฏิบัติงานร่วมกันในประเด็นเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้การทำหน้าที่ของอบต. ก็ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ขององค์กรชุมชน (ได้แก่ สถาบันพัฒนาทรัพยากรฯ และสหกรณ์การเกษตรฯ เพราะทุกกลุ่มอาชีพ และกลุ่มเกษตรกรที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ล้วนแต่อยู่ในองค์กรชุมชนทั้ง 2 แห่งนี้) ให้มีความเข้มแข็ง ทำให้เกิดความเข้าใจในนโยบายแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ ที่องค์กรชุมชนได้ร่วมกันคิด วางแผนการดำเนินงาน โดยอบต. เป็นผู้สานงานทำให้การตัดสินใจของ อบต. ไม่สามารถใช้อำนาจของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ รวมถึงการออกแบบนโยบายของ อบต. ให้มีความสอดคล้องกับแผนงานของชุมชนตามที่องค์กรชุมชนต้องการนั้น ซึ่งบางแผนงานหรือโครงการ การนำไปสู่การปฏิบัติงานจริงถือว่าเป็นเรื่องยากในการปรับให้เข้ากับภาวะเป็ียบของราชการท้องถิ่น แต่ อบต.พยายามปรับแผนงานของ อบต.ให้สามารถมีทิศทางนำไปสู่การพัฒนาที่ชุมชนต้องการได้แม้ว่าอบต. จะมีหน้าที่สำคัญในการบริหารจัดการนโยบายเกษตรอินทรีย์ แต่ก็ยังมีองค์กรชุมชนคอยเป็นหน่วยงานในการปฏิบัติงานด้านนโยบาย เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และสามารถประสานงานกับองค์กรภายนอกที่ต้องการเข้ามาร่วม โดยไม่ต้องดำเนินการด้วยตนเอง ทั้งการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ในชุมชนดังภาพที่ 1

อย่างไรก็ตามบทบาทของการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ อบต.แม่ทา มีความแตกต่างไปจากบทบาทของ ทต.ลวงเหนืออย่างมาก ซึ่งบทบาทการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของมีทต. นั้นเป็นหน่วยงานหลักของชุมชน เนื่องจากองค์กรชุมชน

(ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรตำบลลวงเหนือ) อยู่ภายใต้การดูแลของ ทต. ทำให้งานด้านเกษตรอินทรีย์ดำเนินการผ่านทางเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในเรื่องนี้โดยตรงไม่ว่าจะเป็น รองนายกฯ เจ้าหน้าที่นักวิชาการเกษตร สมาชิกสภา เป็นต้น

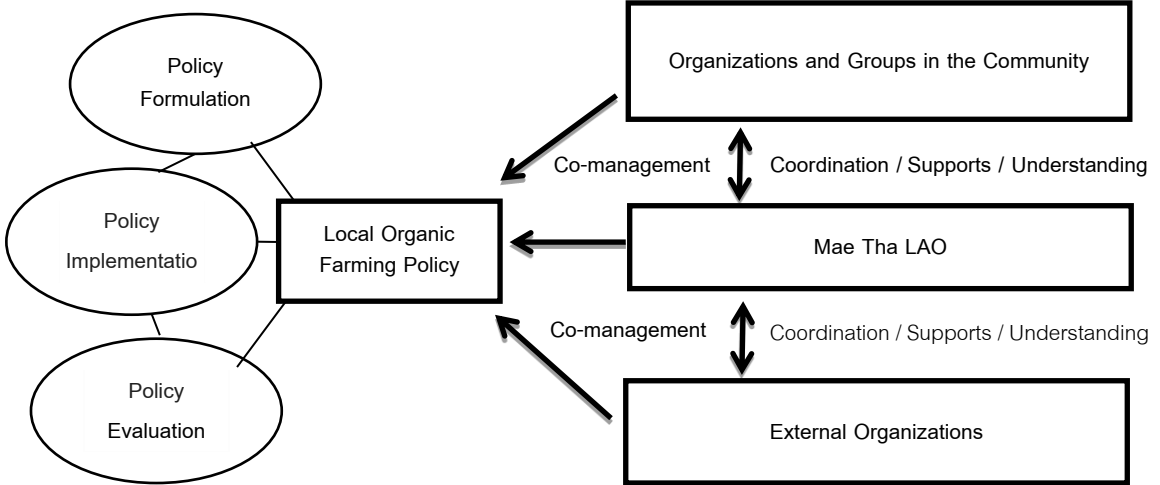

Figure 1 Roles of the Mae Tha Local Administrative Organization towards the process of local organic farming policy.

บทบาทหน้าที่ของทต. คือการจัดการบริหารงานทุกด้าน ทั้งด้านการประสานงาน ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านการปฏิบัติการส่งเสริม รวมถึงด้านสร้างความเข้าใจ ทำให้บทบาทของ ทต. มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนงานด้านเกษตรอินทรีย์ในชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นบุคลากรภายในทต. ทั้งเจ้าพนักงานราชการของเทศบาล และผู้เกี่ยวข้องฝ่ายการเมืองมีส่วนสำคัญต่อการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ของหน่วยงาน รวมถึงประสานงานกับองค์กรภายในและนอกชุมชนในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ตามกิจกรรมของ ทต. ดังภาพที่ 2

2. วิธีการขับเคลื่อน – การดำเนินวิธีการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ อบต. ทั้ง 2 แห่งมีความแตกต่างกัน คือ อบต.แม่ทา เป็นการดำเนินงานโดยองค์กรชุมชน (สถาบันพัฒนาทรัพยากรและ

เกษตรกรรมยั่งยืน) เป็นหลักไม่ว่าการกำหนดนโยบาย การปฏิบัติงาน หรือการประเมินนโยบาย ต้องผ่านการตัดสินใจจากองค์กรชุมชนทุกขั้นตอน ซึ่งวิธีการดำเนินงานนโยบายเกษตรอินทรีย์ของชุมชนตำบลแม่ทาเป็นการดำเนินการจากองค์กรชุมชนไปสู่ อบต.แม่ทา ซึ่งถือว่าเป็นเพียงหน่วยงานหนึ่งภายใต้องค์กรชุมชน ดำเนินงานตามที่องค์กรชุมชนต้องการเพื่อให้แผนงานดังกล่าวเป็นไปตามกรอบระเบียบของอบต. ที่มุ่งเน้นผลักดันการขับเคลื่อนงานด้านเกษตรอินทรีย์ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ของชุมชนโดยแต่ละองค์กรในชุมชน (ทั้งองค์กรชุมชน และอบต.) ทำหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานอย่างเต็มที่ถือเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชน และเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของการทำงานทำให้ทุกองค์กรรู้สึกเป็น

ส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ ชุมชน

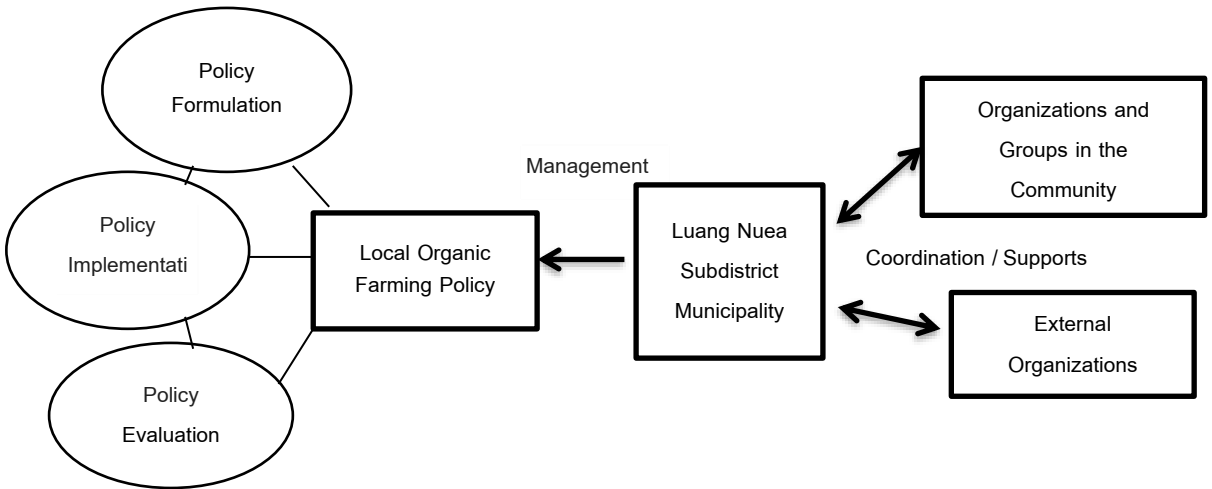

Figure 2 Roles of the Luang Nuea Subdistrict Municipality towards the process of local organic farming policy

ทั้งนี้การดำเนินงานที่เป็นไปตามกรอบข้อตกลงขององค์กรชุมชนผ่านการทำงานอย่างเป็นระบบ ดังนั้นวิธีการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของชุมชนแม่ทาจึงใช้กลไกขององค์กรชุมชน (สถาบันพัฒนาทรัพยากรฯ) เป็นหน่วยงานหลักพร้อมกับการสร้าง

ความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพบุคคลากรเพื่อตอบสนองการดำเนินงานด้านนี้อย่างต่อเนื่อง และดำเนินงานร่วมกันระหว่างองค์กรชุมชนกับอบต.แม่ทาโดยยึดมั่นแนวทางเป้าหมายการพัฒนาที่เป็นหนึ่งเดียวในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ดังภาพที่ 3

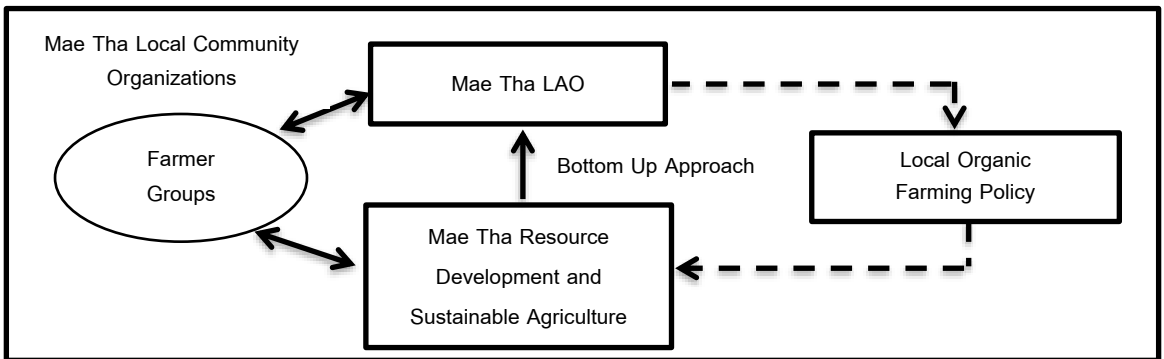

Figure 3 The method of local organic farming policy process of Mae Tha Local Administrative Organization

ส่วนการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ของชุมชนตำบลวงเหนือที่มี ทต.วงเหนือเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อน ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรชุมชนตำบลวงเหนือ (ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตร) ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การดูแลของ ทต. ทำให้การดำเนินงานด้าน

นโยบายเป็นการขับเคลื่อนนั้นผ่านกลไกของ ทต. แทบจะทุกขั้นตอน จึงทำให้กระบวนการหรือวิธีการดำเนินงานเป็นไปตามกรอบระเบียบ กฎเกณฑ์ของ ทต. ภายใต้ระบบการบริหารงานราชการท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกการสั่งการจาก ทต. ไปยังองค์กรชุมชน ทำให้การ

ปฏิบัติหรือการตัดสินใจต่าง ๆ เป็นไปตามผู้บริหารหรือผู้ที่เกี่ยวข้องทางนโยบายของ ทต. เช่น นายกษรอนนายกฯ ประธานสภา หรือ สท. เป็นต้น และองค์กรชุมชนเป็นเพียงองค์กรที่รอรับคำสั่งด้านนโยบายจาก ทต. ที่มีเจ้าหน้าที่ของ ทต. รับผิดชอบ (นักวิชาการเกษตร สมาชิกสภาฯ) เพื่อถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติไปยังศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบล (องค์กรชุมชน) และกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายตามนโยบายที่ ทต. กำหนด ทำให้วิธีการดำเนินงานของชุมชนลวงเหนือเป็นการปฏิบัติงานผ่านกลไกของตัวบุคคลที่ทำงานตามบทบาทหน้าที่ และความสนใจในด้านเกษตรอินทรีย์ รวมถึงเห็นปัญหาหรือความต้องการของเกษตรกรใน

ชุมชนด้านการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ทำให้เกิดแรงผลักดันทางนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์เกิดขึ้น ผ่านการขับเคลื่อนทางการเมืองท้องถิ่น และบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานของ ทต. รวมถึงปัจจัยเชิงกายภาพและความต้องการที่เพิ่มขึ้นในการผลิตสินค้าอินทรีย์ของเกษตรกร และประชาชนในพื้นที่ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญ สร้างกระบวนการขับเคลื่อนให้เกิดการดำเนินงานในชุมชนอย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ดังนั้น วิธีการขับเคลื่อนทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ ทต. จึงเป็นกลไกการทำงานผ่านหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างชัดเจน ดังภาพที่ 4

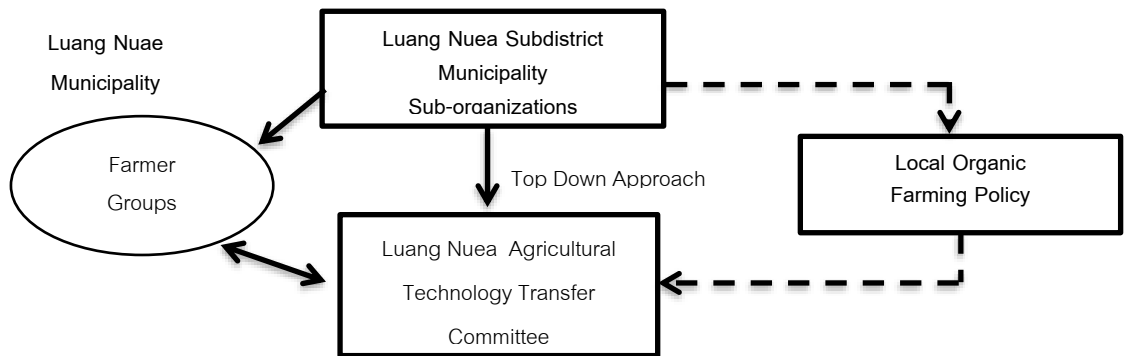

Figure 4 The method of local organic farming policy process of Luang Nuea Subdistrict Municipality

ปัจจัยด้านโครงสร้างสถาบัน องค์กร และกลุ่มในชุมชนที่มีผลต่อการพัฒนานโยบายเกษตรอินทรีย์ของเทศบาลตำบลลวงเหนือ และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา

ปัจจัยดังกล่าวนี้ยังมีความสัมพันธ์กับมิติทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมภายในชุมชน รวมถึงมีความสัมพันธ์ต่อการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ ซึ่งการดำเนินงานของอบต. แม่ทา และทต. ลวงเหนือต่างมีปัจจัยทางด้านโครงสร้างสถาบัน องค์กร และกลุ่มในชุมชนที่ส่งผลต่อการดำเนินงานทาง

นโยบายเกษตรอินทรีย์เหมือนกัน โดยปัจจัยย่อยสามารถแบ่งได้ 3 ปัจจัย ได้แก่

1. ปัจจัยด้านโครงสร้าง อำนาจ และหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่น – โครงสร้างการทำงานของ อบต.แม่ทา ในการดำเนินงานด้านเกษตรอินทรีย์เป็นความรับผิดชอบของรองปลัด อบต. แม่ทา ที่ได้รับมอบหมายงานจากนายกษร อบต.) ในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องด้านนโยบาย โครงการและการประสานงานต่าง ๆ และมีเจ้าหน้าที่ของ อบต. ช่วยดำเนินงานและประสานงานร่วมกัน แต่ในส่วนการปฏิบัติในพื้นที่อบต.

ส่งต่อให้ทางองค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการร่วมกัน เช่น การอบรมเกษตรกรอินทรีย์ โครงการเพิ่มปริมาณการผลิต เป็นต้น เพราะทางอบต. ไม่มีเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลที่ดำเนินงานเรื่องนี้โดยตรง แต่ อบต. กลับมีความเชื่อมั่นในศักยภาพการทำงาน และองค์ความรู้ที่มีอยู่ของชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ รวมถึงการประสานงานระหว่างอบต. กับองค์กรชุมชนที่เป็นไปได้ด้วยดี

ในขณะที่ ทต. ลวงเหนือ ในการขับเคลื่อนกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ ทต. ถือว่ามีบทบาทสำคัญที่เป็นหน่วยงานหลักในการผลักดันทางนโยบายไม่ว่าจะเป็นระดับผู้บริหาร หรือสมาชิกสภาฯ รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการดำเนินการเกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ ซึ่งโครงสร้างการดำเนินงานของ ทต. เป็นความรับผิดชอบโดยตรงของ ทต. โดยมีรองนายกฯ เป็นผู้รับผิดชอบ ที่ได้รับมอบหมายจากนายกเทศมนตรีฯ ในการดำเนินงานด้านเกษตรอินทรีย์ และมีเจ้าหน้าที่นักวิชาการเกษตรร่วมกับทางสมาชิกสภาฯ นำนโยบาย โครงการไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ร่วมกันกับองค์กรชุมชน โดยในแต่ละโครงการส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมดูแลของ ทต. เพราะการดำเนินนโยบาย การปฏิบัติงาน หรือประสานงานร่วมกันกับหน่วยงานภายนอกเป็นการดำเนินการผ่านทางเทศบาลก่อนนำไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรหรือประชาชนผู้สนใจ ทำให้เห็นว่าการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนา ทต. และบุคคลที่เกี่ยวข้องทางนโยบายเกษตรมีส่วนสำคัญในการผลักดันนโยบาย

2. ปัจจัยด้านโครงสร้าง อำนาจและหน้าที่ขององค์กรชุมชน – เป็นการดำเนินงานขององค์กรชุมชนภายใต้เงื่อนไขโครงสร้างอำนาจ และหน้าที่ในชุมชนของตนต่อการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ ถือว่าองค์กรชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงาน

เกษตรอินทรีย์ เพื่อส่งเสริม และสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถต่อรองด้านนโยบายและดำเนินงานร่วมกับทางอปท. ในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ให้เกิดความยั่งยืน ทั้งนี้ในส่วนของการตำบลแม่ทาที่มีสถาบันทรัพยากรและการเกษตรยั่งยืนเป็นองค์กรหลักและเป็นศูนย์กลางของทุกองค์กรหรือกลุ่มในชุมชน โดยโครงสร้างการทำงานของสถาบันสามารถแบ่งการทำงานออกเป็น 8 ส่วนงาน ได้แก่ ด้านทรัพยากร ด้านเกษตรและสัมมาชีพ ด้านพลังงานทางเลือก ด้านงานสวัสดิการ ด้านงานสุขภาพ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการบริหารตำบล รวมถึงด้านการเรียนรู้เด็กและเยาวชน ซึ่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์เป็นกลุ่มย่อยของการเกษตรและสัมมาชีพ และมีหน่วยงานที่สนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันฯ คือ สหกรณ์ การเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา จำกัด เป็นหน่วยงานชุมชนที่ดำเนินงานด้านเอกสารอย่างเป็นทางการ และเป็นไปตามระเบียบราชการ เพราะสถาบันฯ ไม่ได้มีสถานะเป็นนิติบุคคลเหมือนกับสหกรณ์ฯ แต่สถาบันฯ เป็นองค์กรที่ทุกหน่วยงาน และชุมชนให้การยอมรับที่สุด ทั้งนี้องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่เข้าเป็นคณะกรรมการของสถาบันเกือบทั้งหมดในการผลักดันทางนโยบายของชุมชนและ อบต.แม่ทา

ส่วนโครงสร้าง อำนาจและหน้าที่ของ องค์กรตำบลลวงเหนือ แตกต่างไปจากองค์กรชุมชนตำบลแม่ทา โดยองค์กรชุมชนลวงเหนือดำเนินงานผ่านศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลลวงเหนือ และมีคณะกรรมการโครงการกองทุนสนับสนุนการขับเคลื่อนระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ขับเคลื่อนงาน จำนวน 9 คน ซึ่งโครงสร้างการทำงานของคณะกรรมการมี โดยบทบาทหน้าที่หลักมี 3 กิจกรรม ได้แก่ 1. การส่งเสริมการพัฒนาเทคนิคและระบบการ

ผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน 2. สนับสนุนการจัดตั้งตลาดนัดสีเขียว 3. สนับสนุนให้มีกองทุนเพื่อให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนรายครอบครัวหรือกลุ่ม และเป็นการดำเนินงานภายใต้การกำกับดูแลของ ทต. ทำให้การดำเนินนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์บทบาทส่วนใหญ่เป็นการดำเนินของ ทต. ที่ร่วมมือกับองค์กรชุมชน ซึ่งการขับเคลื่อนการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มหรือองค์กรถือว่าเป็นการสร้างฐานด้านเศรษฐกิจชุมชนในการจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ทั้งในและนอกชุมชน นอกจากนี้กลุ่มที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตพืชผักอินทรีย์ กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ประดู่หางดำระบบปลอดภัย เป็นต้น อย่างไรก็ตามการพัฒนากลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตในระบบอินทรีย์ของตำบลลวงเหนืออาจจะยังไม่มี ความชัดเจนเท่าที่ควร เพราะเกษตรกรบางรายหรือบางกลุ่มต้องการระยะเวลาปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรปลอดภัยไปสู่ระบบเกษตรอินทรีย์อย่างเต็มรูปแบบ แต่กลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นกลุ่มหลักที่ขับเคลื่อนการผลิตสินค้าทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านโครงสร้าง อำนาจและหน้าที่ของหน่วยงานอื่นภายในชุมชน – เป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานขับเคลื่อนการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ร่วมกับองค์กรชุมชนและอปท. ในพื้นที่ โดยความร่วมมือในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียนวัด กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ประกอบการเอกชน) ปัจจัยย่อยดังกล่าวถือว่าเป็นปัจจัยที่ อปท. ทั้ง 2 แห่ง มีความใกล้ชิดเคียงกันมากที่สุด โดยหน่วยงานอื่นภายในชุมชน (ไม่เกี่ยวข้องกับ อปท. และองค์กรชุมชนที่ดำเนิน

นโยบายโดยตรง) เข้าร่วมการขับเคลื่อนส่งเสริมการดำเนินงานนโยบายเกษตรอินทรีย์ตามที่ อปท. หรือองค์กรชุมชนร้องขอ และเป็นหน่วยงานที่พร้อมช่วยเหลือสนับสนุนการขับเคลื่อนงานเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนให้เกิดความต่อเนื่อง ทั้งนี้การที่หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ที่เข้ามาร่วมและสามารถเข้าใจในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเกษตรหรือการบริโภคที่ปลอดภัย ส่วนหนึ่งเกิดจากการได้รับข้อมูลอย่างสม่ำเสมอและสามารถแสดงความเห็นต่อโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ผ่านเวทีประชุม ไม่ว่าจะเป็นเวทีประชุมขององค์กรชุมชน หรือเวทีประชุมของ อปท. โดยมีโครงสร้างการทำงานของหน่วยงานเหล่านี้เป็นไปตามหน้าที่การทำงานหรือภาระงานของแต่ละกลุ่ม/หน่วยงาน และถือได้ว่าเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันการขับเคลื่อนทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นปัจจัยด้านโครงสร้าง (ทั้งองค์กรชุมชนและอปท.) นอกจากจะเป็นการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ของแต่ละองค์กรภายในชุมชน เพื่อสามารถขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขของปัจจัยดังกล่าวที่เอื้อต่อการพัฒนา นโยบายและการดำเนินงานให้มีความราบรื่นในกระบวนการทางการเมืองท้องถิ่น คือ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” โดยแต่ละพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันออกไปตามกระบวนการพัฒนาชุมชนสู่การเมืองท้องถิ่น ซึ่งชุมชนแม่ทาใช้ระบบความสัมพันธ์เครือข่ายแบบเครือข่ายที่มีความใกล้ชิด และที่สำคัญถูกกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่หล่อหลอมวิถีคิด ทัศนคติ หรือการดำเนินแนวทางในการพัฒนาชุมชนอย่างมีทิศทางที่ถูกวางเอาไว้ขององค์กรชุมชน ส่วน ทต. ลวงเหนือเป็น

ความสัมพันธ์เชิงตำแหน่งหน้าที่ (เช่น คณะผู้บริหาร สมาชิกสภาเทศบาล หรือเจ้าหน้าที่เทศบาล เป็นต้น) โดยการดำเนินงานและประสานงานผ่านทางสมาชิกสภา ในการพูดคุยกับคณะผู้บริหารเกี่ยวกับการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกร (เพราะผู้บริหารและสมาชิกสภา บางส่วนเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ตำบลลวงเหนือและยังทำเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพเสริมในครอบครัว) ทำให้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองท้องถิ่นในตำบลลวงเหนือเป็นความสัมพันธ์ในแนวคิดตามกลไกอำนาจหน้าที่ของการเมืองท้องถิ่น

อภิปรายผล

กระบวนการการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของ อปท. (อบต.แม่ทา และทต.ลวงเหนือ) มีความแตกต่างกันทั้งบริบททางกายภาพ โดยเขตพื้นที่ของอบต.แม่ทา เป็นชุมชนขนาดเล็กมีความเป็นชนบทและมีพื้นที่เป็นภูเขาที่ล้อมรอบชุมชนมีระยะทางห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 80 กิโลเมตร ซึ่งความเป็นมาก่อนเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์เกิดจากการทวงฝันป่าชุมชนเพื่อเป็นแหล่งฐานการผลิตเกษตรกรรมเนื่องจากการบุกรุกป่าเพื่อทำเกษตรเชิงเดี่ยวจนสามารถพัฒนาชุมชนให้เข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ (ทัศนาศ, 2558) ส่วนทต.ลวงเหนือเป็นชุมชนขนาดกลางมีความเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบท ซึ่งพื้นที่มีความเหมาะสมแก่การทำเกษตรและตั้งอยู่ที่ราบใต้เขื่อนแม่กวงอุดมธารา โดยมีระยะทางห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 11 กิโลเมตร ซึ่งความเป็นมาก่อนเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์เกิดจากการผลิตเกษตรระบบเชิงเดี่ยวและการทำเกษตรพันธสัญญาที่เกษตรกรเกิดปัญหาทั้งสุขภาพยาฆ่าแมลง สิ้นค้าตกต่ำ หรือการกดราคาสินค้าของพ่อค้า เป็นต้น (ภัทรพรธณ, 2559) จน

สามารถสร้างการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีเกษตรเข้าสู่ในระบบเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้จึงนำไปสู่การพัฒนากระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมได้ ทำให้การศึกษาค้นคว้า การดำเนินการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกัน ความแตกต่างที่เกิดขึ้นมีปัจจัยหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องของในกระบวนการและขั้นตอนของการดำเนินนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ เช่น ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ประสบการณ์ของชุมชนหรืออปท. ในการดำเนินนโยบาย หรือบริบทสภาพแวดล้อมชุมชน เป็นต้น โดยเริ่มจากกระบวนการดำเนินนโยบายเกษตรอินทรีย์ของตำบลลวงเหนือ ซึ่งเน้นไปที่การทำงานผ่านกลไกทางหน่วยงานราชการท้องถิ่น โดยมีเทศบาลลวงเหนือเป็นหน่วยงานหลักภายในชุมชนทำหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปตามขั้นตอนทางนโยบายเกษตรของตำบลลวงเหนือเป็นไปตามกรอบของระเบียบกฎหมายขององค์กรปกครองท้องถิ่น โดยมีคณะผู้บริหาร สมาชิกสภา และเจ้าหน้าที่ของเทศบาลลวงเหนือทำหน้าที่ในการดำเนินการขับเคลื่อนนโยบาย และมีองค์กรชุมชน (ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบล) เข้ามามีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลในฐานะหน่วยงานภายใต้การกำกับดูแลของเทศบาล และเป็นองค์กรคอยรับนโยบายไปสู่การปฏิบัติในชุมชน ทำให้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามรูปแบบการวิเคราะห์ทฤษฎีนโยบายสาธารณะในการสั่งการจากบนลงล่าง (top down) (บุษิตา, 2559) ที่ผู้บริหารหรือผู้นำของเทศบาลมีความสำคัญต่อการชี้ทิศทางการ

ดำเนินนโยบายมากกว่าองค์กรชุมชนและเกษตรกรในชุมชน

ในทางกลับกัน กระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ของ อบต.แม่ทา เน้นดำเนินการตามกรอบงานขององค์กรชุมชนเป็นหลัก (ซึ่งอบต.แม่ทา ถือเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานภายใต้องค์กรชุมชน) แต่ไม่ได้อยู่ในการควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเป็นเพียงหน่วยงานหนึ่งของชุมชนที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบขององค์กรชุมชนที่เป็นองค์กรสำคัญที่ทุกคน ทุกหน่วยงานให้ความเชื่อถือและไว้วางใจ ขณะเดียวกันการดำเนินงานผ่านกลไกของ อบต.เป็นเพียงพิธีกรรมของการทำแผนงานตามกฎระเบียบของอบต.แม่ทาเท่านั้น (เกศสุดา และคณะ, 2559) ทำให้ขั้นตอนการดำเนินงานนโยบายเกษตรอินทรีย์ของตำบลแม่ทาเน้นที่ความต้องการของชุมชนและเกษตรกรเป็นสำคัญ ผู้นำองค์กรชุมชน เกษตรกร และชุมชนที่เกี่ยวข้องมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานทางนโยบายตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีความสอดคล้องตามรูปแบบการวิเคราะห์ทฤษฎีนโยบายสาธารณะการสั่งการจากล่างสู่บน (bottom up) (สมบัติ, 2555)

ทั้งนี้การปฏิบัติของหน่วยงานของแต่ละพื้นที่ชุมชนก็ต่างกันออกไป ซึ่งกระบวนการการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของทต.ลวงเหนือเป็นไปตามโครงสร้างการทำงานในระบบราชการท้องถิ่นที่มีหน่วยงาน องค์กรชุมชนที่อยู่ภายใต้ ทต.ลวงเหนือ ทำให้การดำเนินการเป็นไปตามระเบียบ หรือข้อกำหนดตามนโยบายที่ตั้งขึ้น และการจัดสรรทรัพยากรที่ใช้ในการปฏิบัตินโยบายเกษตรอินทรีย์ก็อยู่ใน ทต.ลวงเหนือเป็นหลัก (ทั้งบุคลากร ข้อมูลข่าวสาร หรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ) ทำให้การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของ ทต.ลวงเหนือมีความสอดคล้องกับ

แนวคิดของจอร์จ ซี เอ็ดเวิร์ด (สมพร, 2552) ได้อธิบายการนำนโยบายไปปฏิบัติมีตัวแปรสำคัญอยู่ 4 ตัวแปร ได้แก่ 1. การสื่อความหมาย (เกี่ยวข้องกับความชัดเจนของนโยบาย และความคงเส้นคงวาของนโยบาย) 2. ทรัพยากร (บุคลากรที่มีความเหมาะสมกับงาน ข้อมูลข่าวสาร อำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ และวัสดุอุปกรณ์) 3. เจตคติ (เกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดกำลังเจ้าหน้าที่ และสิ่งจูงใจในการดำเนินงาน) และ 4. โครงสร้างของระบบราชการ (เกี่ยวข้องกับกำหนดยุทธศาสตร์ปฏิบัติงาน และการกระจายงานที่ดำเนินการ) โดยตัวแปรทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กันและยังสามารถส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมในการนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ชุมชนได้เช่นกัน ส่วนกระบวนการการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของอบต.แม่ทา กลับแตกต่างกันไป โดยการปฏิบัตินโยบายของอบต.แม่ทาเป็นเพียงหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนองค์กรชุมชน แต่องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินงานปฏิบัติทางนโยบายเป็นหลัก ซึ่งการปฏิบัติตามนโยบายสามารถใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องได้ทุกส่วน ทุกฝ่ายในชุมชนแม่ทา (บุคลากร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ หรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ) ทั้งหมดเป็นข้อตกลงตามระเบียบขององค์กรชุมชน และเป็นการดำเนินงานตามรูปแบบเครือข่ายชุมชน ทำให้การปฏิบัตินโยบายในพื้นที่ของอบต.แม่ทา ดำเนินการได้รวดเร็วและมีความต่อเนื่องไปสู่เป้าหมายได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้การปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกชุมชน องค์กรชุมชนก็ยังสามารถปฏิบัติงานตามแผนงานของชุมชนและ อบต.แม่ทาได้เป็นอย่างดีตามโครงสร้างการทำงานของสถาบันชุมชนแม่ทา ซึ่งทำให้การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของ อบต.แม่ทา มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เบนนี เฮอร์น และเดวิด โอ

เพอร์เทอร์ (สมพร, 2552) ที่อธิบายว่า การนำนโยบายไปปฏิบัติไม่ได้ใช้โครงสร้างขององค์กรอย่างเดียว แต่เป็นหน่วยดำเนินการทุกสิ่ง หน่วยปฏิบัติชุดต่าง ๆ โดยดำเนินการของแต่ละหน่วยย่อยจะมีเป้าหมายที่ชัดเจนที่จะนำนโยบายหรือแผนงานไปสู่การปฏิบัติได้ ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายแรกเริ่มของการนำนโยบายไปปฏิบัติจะเป็นตาข่ายโครงสร้างในระดับล่าง
2. การชี้เฉพาะของตัวแสดง พบว่าเป็นผู้แสดงจากข้างล่าง เช่น เกษตรกร ประชาชน และเจ้าหน้าที่ของท้องถิ่นระดับล่าง
3. เกณฑ์การประเมินผล จะพบว่าไม่มีเกณฑ์การประเมินผลที่ชัดเจนแต่อย่างใด โดยทั่วไปก็จะดูว่าอะไรมีความเหมาะสมก็นำมาใช้ และ
4. จุดมุ่งเน้นสุดท้ายจะมุ่งเน้นไปที่การปฏิสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ของผู้แสดงต่างเป็นเครือข่ายนโยบาย ซึ่งการปฏิบัติทางนโยบายเกษตรอินทรีย์พื้นที่ของ อบต.แม่ทา จึงมีความเป็นพลวัตและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่องตามกลไกของชุมชน

สรุป

นโยบายเกษตรอินทรีย์ถือเป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่ยั่งยืนทำให้สามารถเกิดการพัฒนาด้านหลากหลายมิติ เช่น การผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชน การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น ที่สำคัญเป็นการพัฒนาที่ต้องอาศัยการบูรณาการงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดการเชื่อมโยงทุก ๆ ด้าน จึงจะทำให้การดำเนินทางนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ท้องถิ่นประสบผลสำเร็จ ซึ่งถือได้ว่านโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นนโยบายที่ส่งผลทางบวกและได้รับนโยบายได้รับผลประโยชน์สูงสุด แต่กลับมักถูกมองข้ามจากผู้ที่เกี่ยวข้องทางนโยบายว่าเป็นเพียง

นโยบายเพื่อส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์เท่านั้น โดยไม่ได้มองถึงการใช้นโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ส่วนหนึ่งการดำเนินนโยบายดังกล่าวอาจเกิดผลรูปธรรมได้ช้ากว่าการดำเนินนโยบายทางด้านโครงสร้างพื้นฐานที่อาจส่งผลกระทบต่อฐานคะแนนเสียงในชุมชนของผู้ที่เกี่ยวข้องทางการเมืองท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม อยากรู้ก็ตามอปท. ทั้ง 2 แห่ง กลับมองกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และผลสะท้อนทางนโยบายกลับได้รับการตอบรับจากเกษตรกร และประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชน ทำให้ส่งผลประโยชน์ทั้งด้านการเมืองท้องถิ่นที่ได้รับความไว้วางใจให้พัฒนานโยบายอย่างเป็นทางการเพื่อให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างชัดเจนรวมถึงการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 1. ทต.ลวงเหนือควรใช้รูปแบบการกำหนดนโยบายเกษตรอินทรีย์ในเชิงระบบเพื่อเป็นการป้องกันการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองท้องถิ่นที่อาจส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดนโยบายในอนาคต 2. อบต.แม่ทาควรมีการขยายผลกระบวนการทางนโยบายเกษตรอินทรีย์ที่เกิดขึ้นในวงกว้างทั้งในและนอกพื้นที่ชุมชนให้เกิดการรับรู้ เข้าใจและเข้าถึงนโยบายเกษตรอินทรีย์ เพื่อสร้างพื้นที่การพัฒนา ร่วมกันจนเกิดเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์ที่ทุกคนในพื้นที่มีส่วนร่วม 3. ทต.ลวงเหนือควรร่วมมือกับองค์กรชุมชนเสริมสร้างเครือข่ายการเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรุ่นใหม่ภายในตำบลให้มากขึ้นและ 4. อปท.และองค์กรชุมชนควรมีกลไกการสร้างแรงจูงใจ ความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มเกษตรกรและประชาชนที่ต้องการเข้ามาสู่ระบบการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์

เอกสารอ้างอิง

เกศสุตา สิทธิสันติกุล วราภรณ์ ปัญญาวดี ปราวรณา
ยศสุข. 2559. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับ
บทบาทการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน
ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่. วารสารการจัดการ
สิ่งแวดล้อม 12 (1): 28-45.

ทัศนาศ พงศ์ศิริการกิจ. 2558. บริบทชุมชนภายใต้สังคมกึ่ง
เมืองกึ่งชนบท. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยพาร์
อีส์เทอร์น 9 (1): 7-15.

นพวรรณ บุญธรรม สุรพล ดำรงกิตติกุล ชมชนวน บุญ
ระหงษ์. 2558. สมาร์ท-วิลเลจ: ตัวแบบการพัฒนา
ชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารการพัฒนาชุมชนและ
คุณภาพชีวิต 3 (3): 1-11.

บุษิตา สังข์แก้ว. 2559. บทสำรวจวรรณกรรมสากลเพื่อ
การคิดทบทวน: การพัฒนาการกระจายอำนาจ
และนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.
วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 4 (1):
1-17.

ประเวศ วะสี. 2558. วิธีและกลไกยุทธศาสตร์ประชา
รัฐ. หมอชาวบ้าน, กรุงเทพฯ. 48 หน้า.

ปราวรณา ยศสุข. 2556. กระบวนการของการพัฒนา
นโยบายสาธารณะเกษตรอินทรีย์ในอาเซียน:

กรณีศึกษาประเทศไทยและประเทศฟิลิปปินส์.
รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
226 หน้า.

ภัทรพรรณ ทำดี. 2559. ทางเลือกภายใต้ระบบพันธ
สัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพืชอินทรีย์ในจังหวัด
นครปฐม. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพ
ชีวิต 4 (2): 171-187.

สมบัติ อ่างธัญวงศ์. 2555. นโยบายสาธารณะ:
แนวคิด การวิเคราะห์ และกระบวนการ.
สำนักพิมพ์เสมาธรรม, กรุงเทพฯ. 588 หน้า.

สมพร เพื่อองจันทร์. 2552. นโยบายสาธารณะ: ทฤษฎี
และการปฏิบัติ. สำนักพิมพ์บริษัทออนอาร์ตครี
เอชั่น จำกัด, กรุงเทพฯ. 336 หน้า.

สุภางค์ จันทวานิช. 2556. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
กรุงเทพฯ. 177 หน้า

อัฉรา ชลายนนาวิน. 2559. องค์กรแบบไม่เป็น
ทางการมิติใหม่ของแนวคิดการพัฒนาชุมชนเพื่อ
ขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ. วารสารนานาชาติ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ 6 (1):98-118.

แนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนทำसान อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

Approaches of Supply Chain Management of Tha-sa-an's Community Enterprise of Hydroponic Vegetables, Muaeng District, Songkhla Province

สุจิตราภรณ์ จุสปาโล^{1/}

Sujitraporn Jussapalo^{1/}

^{1/}คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

^{1/}Hat Yai Business School, Hat Yai University, Songkla 90110, Thailand

su_palo@hotmail.com

(Received: 14 March 2016; Accepted: 19 August 2016)

Abstract: This research was aimed to analyze operation situation and approaches of supply chain management of Tha-sa-an's community enterprise of hydroponic vegetables, Mueng District, Songkhla Province. As it was conducted as a participatory action research, its samples were consisted of the community head, members, key leaders of the enterprise, and the concerned representatives of government agencies from Khao Roop Chang municipality and Songkhla Provincial Agricultural Office. Research tools were surveys, in depth interviews, and group discussions. Qualitative data analysis was done by the use of content analysis counting of all question-answer relationships as aimed. Several supply chain management approaches of the Tha-sa-an's hydroponic vegetable found are as follows: 1) The community should be a learning center for production techniques of hydroponic vegetables in accordance with GAP's standard of production, and for introducing the Sufficiency Economy to people. 2) The community should add many advertisings and public relations to every level of customers for hydroponic information of the products' quality, and channels of distribution more accessible. 3) To maintain the community's marketing strategies, its production plan should be appropriate for all season changes. 4) The community should build marketing alliances for its distributing unit of the products, central pricing, and forwarding products to main markets

Keywords: Supply chain management, hydroponic vegetables, Tha-sa-an's community enterprise

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานและหาแนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างคือ ประธาน สมาชิก แกนนำวิสาหกิจชุมชน ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทศบาลตำบลเขาปู่ช้าง และสำนักงานเกษตรจังหวัด เครื่องมือวิจัย เป็นการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อหาความสัมพันธ์ของคำตอบทั้งหมดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผลการศึกษา พบว่า ควรมีแนวทาง ดังนี้ คือ 1) ศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตผักปลอดสารพิษตามกระบวนการผลิตมาตรฐาน GAP และแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้กับประชาชน 2) เพิ่มการสื่อสารโฆษณา ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษมากขึ้น ทั้งด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และแหล่งจำหน่ายโดยใช้สื่อที่ผู้บริโภคเข้าถึงได้ง่าย นอกจากนี้ต้องมีการบริหารให้สินค้าสามารถกระจายเข้าถึงผู้บริโภคทุกระดับ 3) การวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับฤดูกาลเพื่อรักษากลไกด้านการตลาด 4) การสร้างพันธมิตรทางการตลาด เพื่อเป็นศูนย์กระจายสินค้าและกำหนดราคากลางร่วมกัน เพื่อส่งเข้าสู่ตลาดใหญ่

คำสำคัญ: การจัดการห่วงโซ่อุปทาน ผักปลอดสารพิษ วิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน

คำนำ

ในปัจจุบันการปลูกพืชไร้ดิน (hydroponics) เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง มีการปลูกในระดับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการเป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าผู้บริโภคในยุคปัจจุบันได้หันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับสุขภาพกันมากขึ้น จึงเลือกจะบริโภคผักที่ปลูกในระบบ hydroponics ซึ่งมีการปลูกในโรงเรือนที่ควบคุมแมลงศัตรูพืชได้ทำให้มีการใช้สารเคมีน้อยลงผักที่ได้จึงเป็นผักอนามัย มีการปนเปื้อนสารเคมีน้อยมาก อีกทั้งการปลูก และการจัดการต่าง ๆ ไม่ยุ่งยากอย่างที่คิด สามารถปลูกเองได้ทุกครัวเรือน เพื่อบริโภคภายในครอบครัว ทำให้ได้รับโรคผักที่สด สะอาด ปลอดภัย และช่วยเสริมสร้างสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง อีกทั้งยังเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันภายในครอบครัว สร้างความผูกพันและความอบอุ่นให้เกิดขึ้นกับครอบครัว ได้อีกทางหนึ่งด้วย ข้อดีของการปลูกผักปลอดสารพิษมี 2 ประการด้วยกัน ประการแรก คือ สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมสำหรับการเติบโตของพืช แทนการใช้ดิน

อย่างเดิม ประการที่สอง คือ ปริมาณผลผลิตของพืชบางชนิดเพิ่มขึ้นโดยใช้ระยะเวลาที่สั้นลงจากเดิม หรือแม้กระทั่งได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีกว่าเดิมด้วย ซึ่งในสภาพแวดล้อมและสภาพการเศรษฐกิจสตรีนั้น การปลูกพืชแบบปลอดสารพิษจะส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลกำไรเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการปลูกแบบไม่ใช้ดินแล้ว จะทำให้พืชไม่พบโรคที่เกิดในดิน รวมถึงไม่มีวัชพืช อดขั้นตอนในการจัดการดิน และยังสามารถปลูกพืชในระยะใกล้กันได้ เพื่อประหยัดพื้นที่ในการปลูก ด้วยเหตุนี้พืชจึงให้ผลผลิตในปริมาณที่มากกว่าเดิม ขณะที่ใช้พื้นที่การปลูกได้อย่างคุ้มค่า นอกจากนี้การปลูกพืชแบบดังกล่าวเป็นการปลูกพืชโดยใช้ปริมาณน้ำที่ลดลง เพราะมีการใช้ภาชนะหรือระบบวนน้ำแบบปิดเพื่อหมุนเวียนน้ำ เมื่อเทียบกับการเกษตรแบบเดิมแล้ว นับว่าใช้น้ำเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้น (นันทธนา, 2553)

วิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นจากการนำเอาแนวทางเศรษฐกิจชุมชนหรือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ “วิสาหกิจชุมชน” นั้น

สามารถเรียกได้อีกชื่อว่า “ธุรกิจชุมชน” โดยวิสาหกิจชุมชนนั้น เปรียบเสมือน กิจกรรมที่ชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นจากการเรียนรู้ที่ทำได้เองโดยไม่ยุ่งยาก ลักษณะของวิสาหกิจชุมชนนั้น เป็นธุรกิจที่ใช้เงินลงทุนในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก หากแต่เน้นการสร้างงานในท้องถิ่นให้มากขึ้นเป็นหลัก รายได้จากการขายอาจไม่จำเป็นต้องสูงนักในระยะเริ่มแรก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ได้เป็นสำคัญ ซึ่งวิสาหกิจชุมชนมีลักษณะเป็นธุรกิจขนาดเล็ก มีความคล่องตัวในการบริหาร รายได้จากยอดขายในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก ต้นทุนในการดำเนินงานต่ำ การติดต่อ และการให้บริการกับลูกค้าเป็นไปอย่างใกล้ชิด การเริ่มต้นธุรกิจทำได้ง่าย ก่อให้เกิดการว่าจ้างงาน ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและลดปัญหาสังคมที่เป็นภัยคุกคามของประเทศชาติ (ขวัญกมล, 2556)

วิสาหกิจชุมชนท่าสะพานปลอดสารพิษ ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการมากว่า 8 ปี เมื่อกลุ่มเกิดความเป็นรูปธรรม ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และพยายามขับเคลื่อนให้เกิดเครือข่ายการปลูกผักปลอดสารพิษในระดับครอบครัวและระดับตำบล โดยวัตถุประสงค์ประการแรก คือ ปลูกผักเพื่อบริโภคภายในครอบครัวและจำหน่ายภายในชุมชน จากนั้นจะเป็นการปลูกผักในเชิงพาณิชย์ เพื่อจำหน่ายในตลาดชุมชน ส่วนระดับจังหวัด ยังพบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ อีกทั้งยังขาดข้อมูลด้านการผลิต การตลาด เทคโนโลยี และการบริหารจัดการที่ดี ปัญหาที่พบ เช่น ปัญหาแมลงศัตรูพืช สภาพภูมิอากาศ ต้นทุนในการจัดซื้อวัตถุดิบในการเพาะปลูก ช่องทางการจัดจำหน่ายยังมีน้อย สมาชิกจำนวนหนึ่งยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องเกษตรอินทรีย์ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิต รวมถึงปริมาณสินค้าทดแทน จำพวกผักที่

ปลูกบนดินประเภทอื่น ๆ จากสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้เกิดสมมติฐานของการนำโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่วิสาหกิจชุมชนท่าสะพานเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับจุลภาค อีกทั้งเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผักปลอดสารพิษให้สามารถตอบสนองของความต้องการของลูกค้าได้อย่างต่อเนื่อง

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) โดยเจาะลึกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ที่สามารถตอบสนองของความต้องการของลูกค้าได้อย่างต่อเนื่อง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ ประธาน สมาชิก แกนนำวิสาหกิจชุมชน และตัวแทนจากภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลเขารูปช้าง สำนักเกษตรจังหวัด และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องจำนวน 30 คน

ขั้นตอนในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รายละเอียดและขั้นตอนในการวิจัยประกอบด้วย 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาบริบทชุมชน และพื้นที่ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านท่าสะพาน ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ด้วยการสำรวจ การสัมภาษณ์ เชิงลึก และจัดประชุมคณะทำงานโดยเฉพาะ ปัจจัยที่เกื้อหนุนในการดำเนินงาน รวมถึงความเป็นมาวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเกณฑ์การศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานในด้านการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เพิ่มมูลค่าตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ตาราง TOWS (TOWS matrix)

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยภาคสนาม ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มเฉพาะ

การวิจัยเชิงสำรวจ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใช้วิธีการประชุมกลุ่มเฉพาะ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ข้อจำกัด และแนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเรียบเรียงและนำเสนอตามข้อเท็จจริง

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ มีดังนี้

1) สถานการณ์การดำเนินงานในด้านการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา พบว่า วิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน ได้ยึดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีกระบวนการดังนี้ 1) การวางแผน มาจากสมาชิกกลุ่มทั้ง 10 คน เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ในการ

เพาะปลูก ผู้จัดการวัตถุดิบ 2) การจัดการโซ่อุปทาน เริ่มจากการเตรียมการ ได้แก่ การเตรียมคน พื้นที่วัสดุและอุปกรณ์ การคัดเลือกพันธุ์ที่มีคุณภาพ ทำความสะอาดเพื่อนำขึ้นแปลงผักดูแลและควบคุมตามมาตรฐานระบบการจัดการคุณภาพ GAP พืช และจัดระบบน้ำไฟ ใสธาตุอาหาร บำรุงรักษาไม่ให้แมลงและวัชพืชทำลายผัก ลำดับสุดท้าย คือ ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวทุกวัน/สองวันต่อครั้งขึ้นอยู่กับชนิดของพันธุ์ผัก 3) การจำหน่ายใส่บรรจุภัณฑ์ที่มีการรับรองเกษตรปลอดภัย (Q) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลเขารูปช้าง โดยจำหน่ายให้ศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจชุมชนท่าสะพานปลอดสารพิษ และตลาดนัดเกษตรทุกวันศุกร์ เวลา 6.30-13.00 น.

2) แนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา พบว่า จุดแข็ง คือ 1) ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพปราศจากสารอินทรีย์ตกค้างตรงกับความต้องการของตลาด 2) กระบวนการผลิตได้รับมาตรฐาน GAP สะอาด ปลอดภัยจากสารพิษ ผู้ผลิตมีคุณธรรม 3) ประธานกลุ่มเป็นผู้มีประสบการณ์สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ และ 4) สามารถเป็นอาชีพเสริมให้กับครัวเรือนของสมาชิกที่ต้องการเพิ่มรายได้ จุดอ่อน คือ 1) ความหลากหลายของพันธุ์ ผักมีเฉพาะผักใบ 2) ผลผลิตยังมีน้อย 3) สินค้ายังไม่เป็นที่รู้จัก และ 4) มีราคาสูงเมื่อเทียบกับผักในตลาดท้องถิ่น โอกาสในการแข่งขัน ได้แก่ 1) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลตำบลเขารูปช้างและสำนักงานเกษตรจังหวัดสงขลา 2) กระแสนิยมบริโภคผักอินทรีย์ มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น และ 3) การนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นฐานในการออกแบบหลักสูตรให้กับประชาชนได้มาเรียนรู้การบริโภคผักปลอด

สารพิษด้วยการปลูกผักปลอดสารพิษ ส่วนอุปสรรคในการแข่งขันได้แก่ 1) สินค้าที่องค์กรภายนอกมีให้มีจำนวนจำกัด ซึ่งส่งผลให้เงินทุนหมุนเวียนของวิสาหกิจมีจำนวนจำกัด 2) สภาพอากาศในบางฤดูกาลส่งผลต่อการเจริญเติบโตของผักทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอ และ 3) อายุผลิตภัณฑ์สั้นเนื่องจากไม่สามารถเก็บได้นานในอุณหภูมิปกติ 4) สถานที่รับซื้อผลผลิตมีจำนวนน้อยทำให้การกระจายสินค้ามีจำกัด ผู้วิจัยได้นำผลจากการวิเคราะห์ SWOT ไปจัดทำตาราง TOWS (TOWS matrix) ตาม Table 1

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน ดังนี้

แนวทางที่ 1 เป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตผักปลอดสารพิษตามกระบวนการผลิตมาตรฐาน GAP และแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชน

แนวทางที่ 2 เพิ่มการสื่อสารโฆษณา ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษมากขึ้น ทั้งด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และแหล่งจำหน่าย โดยใช้สื่อที่ผู้บริโภคเข้าถึงง่าย นอกจากนี้ต้องมีการบริหารให้สินค้าสามารถกระจายเข้าถึงผู้บริโภคทุกระดับ

แนวทางที่ 3 การวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับฤดูกาล เพื่อรักษากลไกด้านการตลาด เช่น ฤดูหนาวต้องลดการผลิต เนื่องจากเป็นฤดูกาลที่ได้ผลผลิตดี ทำให้ผลผลิตจากฟาร์มต่าง ๆ ออกมาสู่ตลาดในปริมาณมาก ส่งผลให้ราคาสินค้าตกต่ำ

แนวทางที่ 4 การสร้างพันธมิตรทางการตลาด เพื่อเป็นศูนย์กระจายสินค้าและกำหนดราคากลางร่วมกัน เพื่อส่งเข้าสู่ตลาดใหญ่

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า วิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ยึดหลักเกษตรอินทรีย์ (organic agriculture) มีการจัดการโดยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy principle) คือ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ประกอบด้วย ความพอประมาณ (moderation) มีเหตุผล (Reasonableness) มีภูมิคุ้มกัน (Risk Management) ความรู้ (Knowledge) และคุณธรรม (Virtue) มาใช้รวมถึงให้ความสำคัญกับผู้บริโภคโดยคำนึงถึงคุณภาพและความปลอดภัยในผลิตภัณฑ์จากการเกษตรเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเทียน (2558) ได้รายงานว่ แนวทางการบริหารการผลิต ทางสมาชิกกลุ่มควรมุ่งเน้นให้ความสำคัญในประเด็นสำคัญ 3 ด้าน คือ ปัจจัยนำเข้า (input) ที่ได้มาตรฐาน หมายถึง เมล็ดพันธุ์ที่ได้มาตรฐาน ชนิดของผักที่เป็นไปตามความต้องการ จำนวนและปริมาณการเพาะปลูกที่คาดว่าจะสามารถปลูกให้ได้ปริมาณมากเพียงพอ กระบวนการ (process) คือ การดำเนินการปลูกด้วยกรรมวิธีที่เหมาะสม มีกระบวนการกำจัดศัตรูพืช เหมาะสมตามชนิดและพันธุ์ผักผลผลิต (output) หมายถึง พืชผักที่เกิดจากกระบวนการผลิตเป็นผักที่ปลอดภัยจากสารเคมี และเป็นผักที่มีความสะอาดได้มาตรฐาน เป็นต้น มีการนำแนวปฏิบัติที่ดีในการผลิตทางการเกษตร (GAP) เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ปลอดภัย มีคุณภาพปราศจากศัตรูพืชและจุลินทรีย์ ไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมตามมาตรฐานกรมวิชาการเกษตร

Table 1 TOWS matrix of Tha-sa-an’s Community Enterprise of Hydroponic Vegetables, Mueang District, Songkhla Province

<p style="text-align: center;">Internal Factors</p> <p style="text-align: center;">External Factors</p>	<p style="text-align: center;">Strength</p> <p>S1 The quality of non-inorganic substance products in accordance with the demand of the market.</p> <p>S2 The quality of GAP qualified manufacturing process of cleanness and pesticide residue free.</p> <p>S3 The moral and experienced producers with the ability to transfer knowledge.</p> <p>S4 Chance bestows a part time job for increasing family incomes.</p>	<p style="text-align: center;">Weakness</p> <p>W1 Having no variety of vegetables only leafy vegetables.</p> <p>W2 Less producing low production.</p> <p>W3 Product’s produce’s unfamiliarity.</p> <p>W4 Product’s higher price than more expensive</p>
<p style="text-align: center;">Opportunity</p> <p>O1 Getting supports from the government sectors of Khao Roop Chang municipality and Songkhla Agricultural Office.</p> <p>O2 Growing tendency trend of vegetarianism.</p> <p>O3 Applying the Sufficiency Economy as a fundamental principle of designing a course for training people.</p>	<p style="text-align: center;">SO Strategies</p> <p>S2S3O1O3: The community should be a learning center for production techniques of hydroponic vegetables in accordance with GAP’s standard of production, and for introducing the Sufficiency Economy to people.</p>	<p style="text-align: center;">WO Strategies</p> <p>W3O2: The community should add advertising and public relations to every level of customers for more accessible accessibility of hydroponic information; products’ quality, and channels of distribution.</p>
<p style="text-align: center;">Threat</p> <p>T1 External funding sources.</p> <p>T2 Inconsistent weather changes affecting vegetable growth that results in inadequate supply.</p> <p>T3 Having a confined space for distributing products.</p> <p>T4 The short lifespan of the products are causing a shortened storage life in a normal temperatures.</p>	<p style="text-align: center;">ST Strategies</p> <p>S1S2T2: The community’s production should be suitable for all seasons in order to maintain its marketing strategies.</p>	<p style="text-align: center;">WT Strategies</p> <p>W3T3: The community should build its marketing alliance with a distributing unit of the products for central pricing and forwarding to Hatyai market.</p>

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sumanansorn (2011) ได้รายงานไว้ว่า เกษตรกรที่ปลูกผักตามแนวทาง GAP ทำให้เกษตรกรสามารถลดรายจ่ายบางส่วน อีกทั้งยังส่งผลต่อสุขภาพของเกษตรกร ผู้บริโภคให้มีสุขภาพอนามัยที่ดี และจากการศึกษาแนวทางในการจัดการห่วงโซ่อุปทานผักปลอดสารพิษของวิสาหกิจชุมชนท่าสะพาน พบว่ามีแนวทางดังต่อไปนี้ 1) ตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตผักปลอดสารพิษตามกระบวนการผลิตมาตรฐาน และแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชน 2) เพิ่มการสื่อสารโฆษณา ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษมากขึ้น ทั้งด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และแหล่งจำหน่ายโดยใช้สื่อที่ผู้บริโภคเข้าถึงง่าย นอกจากนี้ต้องมีการบริหารให้สินค้าสามารถกระจายเข้าถึงผู้บริโภคทุกระดับ ซึ่งสอดคล้องกับ Thummasang (2013) ได้กล่าวว่าการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมผักปลอดสารพิษในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการตลาด ผู้ประกอบการต้องเพิ่มการสื่อสาร โฆษณา ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษมากขึ้น ทั้งด้านความโดดเด่น และคุณภาพของผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้ถึงความแตกต่างจากผักทั่วไป นอกจากนี้ต้องมีการบริหารให้สินค้าสามารถกระจายเข้าถึงผู้บริโภคได้มากขึ้น ควรกระจายสินค้าให้เข้าถึงผู้บริโภคทุกระดับ 3) การวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับฤดูกาลเพื่อรักษาผลกำไรด้านการตลาด Khamanarong (2000) รายงานว่าจากการศึกษาด้านการบริหาร พบว่า การส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในภูมิภาคให้เติบโตโดยเน้นที่การบริหารให้มีประสิทธิภาพ มีการวางแผนการผลิตให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคจะทำให้การตลาดดีขึ้น กิจกรรม

เติบโต ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีกับกิจการแล้วยังมีส่วนช่วยพัฒนาภูมิภาคอีกด้วย 4) การสร้างพันธมิตรทางการตลาด เพื่อเป็นศูนย์กระจายสินค้าและกำหนดราคากลางร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ Thummasang (2013) ได้รายงานไว้ว่า ผู้ประกอบการต้องมีการสร้างอำนาจต่อรอง โดยการสร้างพันธมิตรทางการตลาด เพื่อเป็นศูนย์กระจายสินค้ารวมถึงกำหนดราคากลางร่วมกัน มีการรวบรวมผลผลิตจากกิจการรายย่อยเพื่อส่งเข้าสู่ตลาดใหญ่ นอกจากนี้ผู้ประกอบการต้องบริหารส่วนประสมทางการตลาดให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค เพื่อเพิ่มขนาดของกลุ่มลูกค้าในพื้นที่ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้บริโภคมีทัศนคติที่ดีต่อผลิตภัณฑ์ผักปลอดสารพิษ และให้ความสำคัญด้านคุณภาพมากกว่าราคา แต่ยังมีปัญหาด้านความสะดวกในช่องทางการจำหน่าย อีกทั้งยังขาดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ Khamanarong and Khamanarong (2008) ได้รายงานไว้ว่า ธุรกิจผักปลอดสารพิษจะมีโอกาสพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมได้โดยอาศัยระบบการกระจายสินค้าที่มีประสิทธิภาพใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยด้านการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์และเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายเพื่อให้สินค้าสามารถกระจายไปสู่ผู้บริโภคได้แพร่หลายมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ขอขอบคุณคณะผู้บริหาร มหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ คุณกรวิชัย มาระเสนา ประธานวิสาหกิจชุมชนท่าสะพานปลอดสารพิษ นายกเทศมนตรีตำบลเขาปูช้าง

และผู้ทรงคุณวุฒิในการให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็น
ในการจัดทำรายงานการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

ขวัญกมล ดอนขวา. 2556. การจัดการธุรกิจชุมชนบน
พื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. รายงาน
วิจัย. มหาวิทยาลัยมหาวิทาลัยเทคโนโลยีสุรนารี,
นครราชสีมา. 142 หน้า.

เทียน เสรภามัญ. 2558. การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกผัก
อินทรีย์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลหนอง
ป่าครั่ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการ
พัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(3): 309 - 318.

นันทธนา พรแสงสุวรรณ. 2553. รูปแบบการส่งเสริมผัก
ไฮโดรโปนิกส์ในชุมชนบ้านหนองจอกตำบลบ้าน
ปทุม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. รายงาน
ฉบับสมบูรณ. มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี. 85
หน้า.

Khmanarong S. 2000. Effective administration of
SMEs promotion in regional development.
Humanities and Social Sciences 18(1): 1-18.

Khmanarong S and K. Khmanarong. 2008. The
distribution management of Thai industrial
product in europe. Humanities and Social
Sciences 25(1): 112 - 129.

Thummasang, S. 2013. Business Administration of
Hydroponic Vegetable in the Northeast and
The Development to Industry. (Online).
Available: [http://www.tci-thaijo.org/
index.php/gskkuhs/article/.../262](http://www.tci-thaijo.org/index.php/gskkuhs/article/.../262) (January 18,
2013)

Sumanansorn, W. 2011. Fresh Vegetables Supply
Chain Management for Restaurants. Master
of Science (Agro-Industry Technology
Management), Kasetsart University, Bangkok.
229 p.

การพัฒนาผลิตภัณฑ์หมักเนื้อนุ่มสำหรับกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรี
เทศบาลเมืองต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

Product Development of Fermented Pork Soft Spare Ribs for Women's Career
Promotion Group, Ton Pao Town Municipality, San Kamphaeng District,
Chiang Mai Province

ปาริชาติ สงสนันท์^{1/} และศิริลักษณ์ เจริญรัตน์^{1/}

Parichart Songsanandr^{1/} and Sirilak Charoenrat^{1/}

^{1/}คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000

^{1/}Faculty of Science, Payap University, Muang District, Chiang Mai 50000, Thailand

*Corresponding author: koy0989@hotmail.com

(Received: 01 April 2016; Accepted: 19 August 2016)

Abstract: The research aimed to develop fermented pork soft spare rib products for Women's Career Promotion Group, Ton Pao Town Municipality, San Kamphaeng district, Chiang Mai province. The experiments consisted of prototype production, formula developments and consumer test. The goal was to transfer technology to the target group and knowledge extension to Community Enterprise of Ban Wang Tarn Agricultural Housewife Group. The optimum formula consisted of 82.29% soft pork spare ribs, 8.22% steamed glutinous rice, 8.22% garlic, 1.23% salt and 0.04% Prague powder (94% sodium chloride, 6% sodium nitrite). According to the consumer test, 99% of customers accepted the product and 98% of them would like to buy it. The mean hedonic scores of colors, flavor, sourness, saltiness and overall liking were 7.46, 0.98, 7.47, 1.16, 7.48, 1.07, 7.37, 1.14 and 7.69, 0.90, respectively. The satisfaction score of the technology transfer of fermented pork soft spare ribs production to Women's Career Promotion Group, Ton Pao Town Municipality was 4.60 which meant that the participants were extremely satisfied. The training of fermented pork soft spare rib production to Community Enterprise of Ban Wang Tarn Agricultural Housewife Group showed that the participants were extremely satisfied, with the knowledge/ utility satisfaction scores was 4.88.

Keywords: Fermented pork soft spare ribs, fermentation, consumer test, Women's Career Promotion Group of Ton Pao Town Municipality

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อน สำหรับกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ การทดลองประกอบด้วยการศึกษาผลิตภัณฑ์ต้นแบบ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การทดสอบผู้บริโภค การเผยแพร่เทคโนโลยี และการขยายผลองค์ความรู้แก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร สูตรที่เหมาะสมประกอบด้วยชีโครงหมูอ่อน ร้อยละ 82.29 ข้าวเหนียวหนึ่ง ร้อยละ 8.22 กระเทียม ร้อยละ 8.22 เกลือ ร้อยละ 1.23 และผงเพรก (เกลือ: โซเดียมไนไตรท์ ร้อยละ 94: 6) ร้อยละ 0.04 ผลการทดสอบผู้บริโภค พบว่าผู้บริโภคร้อยละ 99 ยอมรับผลิตภัณฑ์ และร้อยละ 98 เต็มใจซื้อผลิตภัณฑ์ โดยมีคะแนนความชอบเฉลี่ยด้านสี กลิ่นรส รสเปรี้ยว รสเค็ม และความชอบรวม 7.46, 0.98, 7.47, 1.16, 7.48, 1.07, 7.37, 1.14 และ 7.69, 0.90 ตามลำดับ ผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ผู้เข้าร่วมมีความพึงพอใจเฉลี่ย 4.60 ซึ่งอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด ผลการอบรมการผลิตแฮมชีโครงหมูอ่อนแก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร ผู้เข้าร่วมมีความพึงพอใจด้านความรู้และประโยชน์ที่ได้รับ 4.88 อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด

คำสำคัญ: แฮมชีโครงหมูอ่อน การหมัก การทดสอบผู้บริโภค กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา

คำนำ

แฮมเป็นผลิตภัณฑ์อาหารหมักพื้นบ้านของประเทศไทยที่นิยมบริโภคในภาคเหนือ การทำแฮมชีโครงหมูจัดเป็นการถนอมอาหารโดยอาศัยกระบวนการหมักของแบคทีเรียกรดแลคติก (lactic acid bacteria) ทำให้ผลิตภัณฑ์มีรสเปรี้ยวจากกรดแลคติก และมีกลิ่นรสเฉพาะตัว ส่วนแฮมชีโครงหมูทำจากกระดูกซี่โครงหมูที่มีเนื้อติดอยู่และข้าวสุก ปูรงรสด้วยเครื่องปรุงรสและเครื่องเทศหรือสมุนไพร ผสมให้เข้ากัน บรรจุลงในภาชนะบรรจุแล้วมัดให้แน่น หมักจนมีรสเปรี้ยว (สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, 2547) ในกระบวนการหมักแฮมชีโครงหมูจะมีการเติมไนเตรทไนไตรท์ หรืออาจใช้ในรูปแบบเพรกซึ่งเป็นส่วนผสมระหว่างเกลือกับเกลือไนไตรท์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีสีแดงและช่วยยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ โดยเฉพาะการงอกของสปอร์ของเชื้อ *Clostridium botulinum* แต่หากมีการใช้สารดังกล่าวเกินปริมาณที่กฎหมายกำหนดจะส่งผลต่อความปลอดภัยของผู้บริโภค โดยเฉพาะผู้ที่มีการบริโภคตอบสนองไวต่อสารนี้เป็นพิเศษ (พิมพ์เพ็ญ

และนิธิยา, ม.ป.ป.) นอกจากนี้สารประกอบไนเตรทและไนไตรท์ยังสามารถรวมตัวกับสารประกอบเอมีนในอาหารเกิดเป็นสารประกอบไนโตรซามีน (nitrosamine) ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งที่ทำให้เกิดอันตรายต่อผู้บริโภคได้ (ศิวาพร, 2546) ในระหว่างการหมักแฮม จุลินทรีย์จะสร้างกรดแลคติก ส่งผลให้ระดับความเป็นกรดเบสของส่วนผสมลดลงจาก 6.5 - 6.6 เป็น 4.5 - 5.0 ซึ่งการลดลงของระดับความเป็นกรดเบสจะส่งผลต่อรสชาติของแฮม และยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ที่ปนเปื้อน รวมถึงจุลินทรีย์ที่ก่อโรคด้วย ผลการยับยั้งเชื้อจุลินทรีย์ยังเกิดจากการที่เชื้อผลิตสารยับยั้ง เช่น แบคเทอริโอซิน โดยในช่วงแรกของการหมักแฮมเชื้อ *Pediococcus cerevisiae* และ เชื้อพวก heterofermentative lactobacilli จะเจริญอย่างรวดเร็ว และมีการสร้างกรดทำให้มีสภาพเป็นกรดสูง ต่อมาเชื้อ *Lactobacillus plantarum* และ *Lactobacillus brevis* จะเจริญต่อจากจุลินทรีย์กลุ่มแรกและสร้างกรดเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันมีการใช้หัวเชื้อทางการค้าในการผลิตผลิตภัณฑ์เนื้อหมัก เช่น ในต่างประเทศใช้เชื้อ *Lactobacillus* sp. และ *Pediococcus* sp. เป็นหัวเชื้อในผลิตภัณฑ์เนื้อหมักบาง

ประเภทหรือการใช้ *Micrococcus* sp. ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่รีดิวซ์ไนเตรทเป็นไนไตรท์ มีผลทำให้สีของผลิตภัณฑ์มีความคงทนยิ่งขึ้น ซึ่งการใช้จุลินทรีย์เป็นหัวเชื้อในการผลิตผลิตภัณฑ์อาหารหมักสามารถลดระยะเวลาการผลิตให้สั้นลง ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมีความปลอดภัยต่อการบริโภค รวมถึงสามารถเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ได้นานขึ้น (จารุวรรณ, 2551; อูมาพร, 2555; ณัฐพร, 2558)

จากการลงพื้นที่บริการวิชาการ ณ เทศบาลเมืองต้นเปาเพื่อติดตามการดำเนินงานของกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีในการผลิตผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปเพื่อจำหน่ายในโครงการ “ตลาดเครือข่ายร้านโอท็อปชุมชนยิ้ม” พบว่าทางกลุ่มส่งเสริมสตรีเทศบาลเมืองต้นเปาต้องการผลักดันให้มีการผลิตผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อนจำหน่ายในร้านโอท็อปชุมชนยิ้ม และจำหน่ายในตลาดนัดถนนคนเดินสันกำแพง แต่ทางกลุ่มฯ ยังขาดองค์ความรู้ในการผลิตแฮมชีโครงหมูอ่อน

งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อนและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งหากทางกลุ่มฯ สามารถผลิตแฮมชีโครงหมูอ่อนเพื่อจำหน่ายได้ จะทำให้ทางกลุ่มฯ มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งผู้บริโภคจะได้รับประทานแฮมชีโครงหมูอ่อนที่มีคุณภาพและความปลอดภัย

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษาผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อนต้นแบบ

แฮมชีโครงหมูอ่อนต้นแบบ ใช้สูตรและกระบวนการผลิตที่ดัดแปลงจาก อำนวย (2550) และ อธิชา และมนทกานต์ (2556) ส่วนผสมประกอบด้วย

ชีโครงหมูอ่อน (ขนาด 1x1 นิ้ว) 1,000 กรัม กระเทียมบด 100 กรัม ข้าวเหนียวหนึ่ง 30 กรัม เกลือ 20 กรัม และผงเพรก 0.5 กรัม การผลิตทำโดยนำกระเทียมบดกับข้าวเหนียวหนึ่งมาคลุกให้เข้ากัน จึงเติมเกลือ ผงเพรก คลุกให้ส่วนผสมเข้ากัน ใส่ชีโครงหมูอ่อน คลุกเคล้าให้ส่วนผสมเข้ากัน แล้วนำไปบรรจุถุงพลาสติกชนิด polypropylene มัดด้วยยางรัดให้แน่น หมักที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส จนผลิตภัณฑ์มีระดับความเป็นกรดเบสต่ำกว่า 4.5 ซึ่งสามารถยับยั้งการเจริญของ *C. botulinum* ได้ (สุเมธธา, 2549)

นำผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อนต้นแบบที่อบสุกแล้ว (อบที่อุณหภูมิ 180 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 20 นาที ด้วยหม้อฝาอบลมร้อน Otto CO-708, Thailand) มาทดสอบคุณภาพทางประสาทสัมผัสด้วยวิธีการทดสอบความชอบระดับ 9 คะแนน (9 - point hedonic scale) ร่วมกับการทดสอบความพอดี 5 ระดับ (5 - point just about right) กับผู้ทดสอบชิมจำนวน 50 คน คุณลักษณะที่ทำการทดสอบได้แก่ สีผลิตภัณฑ์ ขนาดของแฮม กลิ่นรส รสเปรี้ยว รสเค็ม และความชอบรวม ผลการทดลองนำไปหาค่าคะแนนความชอบเฉลี่ย ร้อยละความพอดีและ net effect โดยกำหนดเกณฑ์ความพอดีที่ร้อยละ 70 แสดงว่าไม่ต้องปรับปรุงคุณลักษณะดังกล่าว แต่หากมีค่าไม่ถึงให้พิจารณาค่า net effect ประกอบ หากค่า net effect มีความแตกต่างกันน้อยกว่าร้อยละ 20 แสดงว่ายังไม่ต้องปรับปรุงคุณลักษณะนั้น ๆ (โสมศิริ และสุจินดา, 2555)

การพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมชีโครงหมูอ่อน

ทำการศึกษาปริมาณเกลือที่เหมาะสมในการผลิตแฮมชีโครงหมูอ่อน โดยใช้แผนการทดลองแบบสุ่มสมบูรณ์ (completely randomized design) ผันแปรปริมาณเกลือ 2 ระดับ คือ ร้อยละ 1.5 และ

ร้อยละ 2.0 ของน้ำหนักที่โครงหมูอ่อน สำหรับส่วนผสมอื่นกำหนดให้คงที่ คือ ซีโครงหมูอ่อน 1,000 กรัม กระเทียมบด 100 กรัม ข้าวเหนียวหนึ่ง 100 กรัม และผงเพรก 0.5 กรัม โดยเพิ่มขนาดของซีโครงหมูอ่อนเป็น 1.5x1 นิ้ว และมีการล้างซีโครงหมูอ่อนด้วยน้ำคลอรีนความเข้มข้น 10 ppm แล้วใช้ผ้าสะอาดซับน้ำจากซีโครงหมูอ่อนจนแห้ง ทำการผลิตตามกระบวนการผลิตแหมนซีโครงหมูอ่อนต้นแบบ แล้วหมักที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 72 ชั่วโมง วัดระดับความเป็นกรดเบสของผลิตภัณฑ์ เมื่อครบเวลาหมัก นำผลิตภัณฑ์ไปอบให้สุกแล้วทดสอบคุณภาพทางประสาทสัมผัสด้วยวิธี 9-point hedonic scale กับผู้ทดสอบชิมจำนวน 50 คน คุณลักษณะที่ทำการทดสอบ ได้แก่ สีผลิตภัณฑ์ กลิ่นรส รสเปรี้ยว รสเค็ม และความชอบรวม นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยด้วยวิธี least significant difference ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป

การยืนยันสูตรแหมนซีโครงหมูอ่อน

ทำการผลิตแหมนซีโครงหมูอ่อนโดยใช้ปริมาณเกลือที่เหมาะสมด้วยกระบวนการผลิตดังการทดลองที่ผ่านมา นำผลิตภัณฑ์แหมนซีโครงหมูอ่อนอบไปทดสอบคุณภาพทางประสาทสัมผัสกับผู้ทดสอบชิม จำนวน 50 คน ด้วยวิธีการทดสอบความชอบระดับ 9 คะแนน (9-point hedonic scale) ร่วมกับการทดสอบความพอดี 5 ระดับ (5-point just about right) คุณลักษณะที่ทำการทดสอบได้แก่ สีผลิตภัณฑ์ กลิ่นรส รสเปรี้ยว รสเค็ม และความชอบรวม นำผลการทดลองไปหาค่าคะแนนความชอบเฉลี่ย ร้อยละความพอดีและ net effect คะแนนที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการยุติการพัฒนาผลิตภัณฑ์

คือ คะแนนความชอบเฉลี่ยในทุกคุณลักษณะมีค่ามากกว่า 7 คะแนนจาก 9 คะแนน ความพอดี ร้อยละ 70 และ net effect มีความแตกต่างกันน้อยกว่าร้อยละ 20

การทดสอบผู้บริโภค

นำผลิตภัณฑ์แหมนซีโครงหมูอ่อนที่เป็นที่ยอมรับของผู้ทดสอบชิมแล้ว มาทดสอบการยอมรับของผู้บริโภคด้วยวิธีการใช้แบบสอบถามกับผู้บริโภคทั่วไปจำนวน 100 คน โดยแบบสอบถามประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้บริโภค ข้อมูลการทดสอบความชอบและการยอมรับ และข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์แหมนซีโครงหมูอ่อน ทำการแจกแบบสอบถามพร้อมกับเสิร์ฟผลิตภัณฑ์แหมนซีโครงหมูอ่อนอบ นำข้อมูลที่ได้อภิปรายและแปลผล

การถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน

ทำการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตแหมนซีโครงหมูอ่อนให้แก่กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ณ อาคารทดลองแปรรูปอาหาร คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ และมีการติดตามการผลิตของกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ณ บ้านประธานกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรี หมู่ที่ 4 (บ้านบวกเปิด) อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การขยายผลองค์ความรู้จากงานวิจัยสู่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร

ขยายผลองค์ความรู้จากงานวิจัยโดยถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการผลิตแหมนซีโครงหมูอ่อนแก่ผู้ผลิตแหมนเพื่อเพิ่มศักยภาพให้ผู้ผลิตสามารถผลิตผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายและมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น โดยจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร ซึ่งตั้งอยู่บ้านเลขที่ 175 หมู่ที่ 8 ตำบลลงเหนือ อำเภอ

โดยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวิชาชีพ
ชุมชนที่มีการผลิตแฮมเพื่อจำหน่าย

ผลการศึกษาและวิจารณ์

ผลการศึกษาผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อน ต้นแบบ

ผลการทดสอบคุณภาพทางประสาทสัมผัสของ
ผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนต้นแบบด้วยวิธี 9 - point
hedonic scale ร่วมกับวิธี 5 - point just about right กับ
ผู้ทดสอบจำนวน 50 คน แสดงดังตารางที่ 1

ผลการทดสอบคุณภาพทางประสาทสัมผัสด้วยวิธี
9 - point hedonic scale พบว่าผู้ทดสอบให้คะแนน

ความชอบเฉลี่ยด้านสีของผลิตภัณฑ์ ขนาดของแฮม
กลี้นรส รสเปรี้ยว และรสเค็ม ในช่วงชอบเล็กน้อยถึง
ชอบปานกลาง ส่วนในด้านความชอบรวมมีคะแนน
ความชอบเฉลี่ยอยู่ในช่วงชอบปานกลางถึงชอบมาก
สำหรับสเกลความพอดี พบว่า ทุกคุณลักษณะมีความ
พอดีต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (ร้อยละ 70) จึงพิจารณาค่า
net effect พบว่าคุณลักษณะที่มีค่า net effect มากกว่า
ร้อยละ 20 ได้แก่สีของผลิตภัณฑ์ ขนาดของแฮม
รสเปรี้ยว และรสเค็ม โดยต้องเพิ่มขนาดของแฮมและ
รสเปรี้ยวขึ้น แต่ต้องปรับลดสีของผลิตภัณฑ์และรสเค็ม
ลง

Table 1 Sensory score of fermented pork soft spare ribs prototype using 9-point hedonic scale and 5-point just about right (n=50)

Attributes	Mean score	Just about right scale (%)					
		Much decrease	Slightly decrease	Just about right	Slightly increase	Much increase	Net effect
Color	6.59±2.01	0.00	27.78	66.67	5.56	0.00	22.22
Product size	6.89±1.55	0.00	8.33	52.78	30.56	8.33	30.56
Flavor	6.94±1.51	5.56	22.22	55.56	16.67	0.00	11.11
Sour	6.58±1.52	0.00	16.67	27.78	52.78	2.78	38.89
Salty	6.92±1.23	0.00	27.78	66.67	5.56	0.00	22.22
Overall liking	7.00±0.96	-	-	-	-	-	-

ดังนั้นการทดลองต่อไปจึงจะปรับคุณลักษณะด้าน
รสเค็มของผลิตภัณฑ์ โดยศึกษาปริมาณเกลือที่
เหมาะสมในการผลิตผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อน
ทั้งนี้จะเพิ่มปริมาณข้าวเหนียวให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มแหล่ง
คาร์บอนให้แกเชื้อในการหมัก ซึ่งคาดว่าจะทำให้
ผลิตภัณฑ์มีรสเปรี้ยวเพิ่มขึ้น และเพิ่มขนาดของแฮม
ซี่โครงหมูอ่อนจาก 1x1 นิ้ว เป็น 1.5x1 นิ้ว ตามผลการ
ทดสอบความพอดี

ผลการพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อน

การพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนโดยผัน
แปรปริมาณเกลือ 2 ระดับ คือร้อยละ 1.5 และ 2.0 ของ
น้ำหนักซี่โครงหมูอ่อนเพื่อปรับปรุงคุณลักษณะด้าน
รสเค็ม พบว่าระดับความเป็นกรดเบสของแฮมซี่โครง
หมูอ่อนมีค่า 3.94 ± 0.03 และ 4.02 ± 0.01 ตามลำดับ
(ตารางที่ 2) ซึ่งไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ($P>0.05$)
อย่างไรก็ตามพบว่าระดับความเป็นกรดเบสของแฮม
ซี่โครงหมูอ่อนที่ได้มีค่าต่ำกว่าแฮมที่ผลิตด้วยกล้าเชื้อ

ซึ่งมีระดับความเป็นกรดเบสที่อายุการหมัก 72 ชั่วโมงเท่ากับ 4.5 (ปีนมณี, 2554) และต่ำกว่าแหนมบรรจุรีทอร์ตแพคเกจซึ่งมีความเป็นกรดต่าง 4.38 (อลิษา และ มณฑกานต์, 2556) ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องจากอุณหภูมิในการหมักที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบที่อุณหภูมิการหมักเท่ากัน (30 องศาเซลเซียส) แหนมที่โครงหม้ออ่อนมีความเป็นกรดต่างต่ำกว่าแหนมที่หมักด้วยกล้าเชื้อ โดยแหนมที่หมักด้วยกล้าเชื้อ *Lactobacillus johnsonii* KUNN19-2 และ *L. johnsonii* KUNNE15-1 มีความเป็นกรดต่างเท่ากันคือ 4.4 (ปีนมณี, 2547) สำหรับผลการทดสอบทางประสาทสัมผัสพบว่า คะแนนความชอบเฉลี่ยในทุกคุณลักษณะไม่แตกต่างกันทางสถิติ ($P>0.05$) แสดงว่าปริมาณเกลือทั้ง 2 ระดับไม่มีผลต่อคะแนนความชอบในทุก

คุณลักษณะ (ตารางที่ 3) ดังนั้นจึงเลือกใช้เกลือที่ร้อยละ 1.5 ของน้ำหนักที่โครงหม้อในการผลิตเพื่อประหยัดต้นทุนและเพื่อประโยชน์ด้านสุขภาพของผู้บริโภคในการจำกัดการบริโภคเกลือ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบปริมาณเกลือในสูตรพบว่าปริมาณเกลือในแหนมที่โครงหม้ออ่อนต่ำกว่าในงานวิจัยอื่น โดยปริมาณเกลือในแหนมที่โครงหม้อและแหนมปีกกลางไก่คือร้อยละ 2.22 ของน้ำหนักที่โครงหม้อ/ปีกกลางไก่ (ปีนมณี, 2554) แหนมเนื้อโค ร้อยละ 2.07 ของน้ำหนักเนื้อโคสดและเอ็นโคสุก (ปรมาภรณ์ และคณะ, 2554) และแหนมหมู ร้อยละ 2.86 ของน้ำหนักเนื้อหมอบดและหนังหมู (ปีนมณี, 2547) ทั้งนี้เนื่องจากในสูตรที่กล่าวมามีการใช้น้ำตาลในส่วนผสม จึงทำให้ใช้เกลือในปริมาณที่สูงกว่าแหนมที่โครงหม้ออ่อน

Table 2 pH of fermented pork soft spare ribs using different salt content

Salt content (% w/w of pork soft spare ribs)	pH ^{ns}
1.5	3.94 ± 0.03
2.0	4.02 ± 0.01

^{ns} indicate no significant difference ($P>0.05$)

Table 3 Sensory score of fermented pork soft spare ribs using different salt content (n=50)

Attributes	Mean score ± standard deviation	
	1.5% salt	2.0% salt
Color ^{ns}	8.03 ± 0.68	8.14 ± 0.92
Flavor ^{ns}	7.14 ± 1.98	7.69 ± 1.26
Sour ^{ns}	7.14 ± 1.36	7.45 ± 0.99
Salty ^{ns}	7.07 ± 1.58	6.97 ± 1.72
Overall liking ^{ns}	7.48 ± 1.30	7.93 ± 1.03

^{ns} indicate no significant difference ($P>0.05$)

ผลการยืนยันสูตรแหนมที่โครงหม้ออ่อน

ผลการยืนยันสูตรผลิตภัณฑ์แหนมที่โครงหม้ออ่อนที่ใช้เกลือร้อยละ 1.5 ของน้ำหนักที่โครงหม้ออ่อนด้วยการ

ทดสอบความชอบและการยอมรับกับผู้ทดสอบชิมด้วยวิธี 9 - point hedonic scale ร่วมกับวิธี 5 - point just about right (ตารางที่ 4) พบว่าคะแนนความชอบเฉลี่ย

ทุกคุณลักษณะของผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนอยู่ในช่วงขอบปานกลางถึงขอบมาก (7.12 ± 1.35 ถึง 7.74 ± 1.03) สำหรับผลการทดสอบความพอดี พบว่าคุณลักษณะด้านสีของผลิตภัณฑ์และกลิ่นรสมีความพอดี คือมีค่าร้อยละ 73.47 และ 75.51 ตามลำดับ จึงไม่ต้องปรับปรุงคุณลักษณะด้านดังกล่าว ส่วนคุณลักษณะด้านรสเปรี้ยวและรสเค็มมีความพอดีต่ำกว่าเกณฑ์ แต่เมื่อพิจารณา net effect แล้วพบว่ามีความต่ำกว่าร้อยละ 20 จึงไม่พิจารณาปรับปรุงคุณลักษณะทั้งสอง เนื่องจากคะแนนความชอบเฉลี่ยของทุกคุณลักษณะมีค่ามากกว่า 7.00 แล้ว แสดงว่าผู้ทดสอบให้การยอมรับผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อน จึงยุติการพัฒนาผลิตภัณฑ์ สำหรับผลการตรวจ

คุณภาพทางจุลชีววิทยาของผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนพบว่ามีปริมาณ *Escherichia coli* น้อยกว่า 3 MPN/กรัม ตรวจไม่พบ *Salmonella* spp. ในตัวอย่าง 25 กรัม ไม่พบ *Clostridium perfringens* ในตัวอย่าง 0.1 กรัม ไม่พบ *Staphylococcus aureus* ในตัวอย่าง 1 กรัม และปริมาณยีสต์และรา น้อยกว่า 10 CFU/กรัม (ไม่ได้แสดงข้อมูล) ซึ่งผ่านตามเกณฑ์มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เรื่อง แฮมซี่โครงหมู ที่กำหนดว่าต้องมี *E. coli* น้อยกว่า 10 MPN/กรัม ไม่พบ *Salmonella* spp. ในตัวอย่าง 25 กรัม ไม่พบ *C. perfringens* ในตัวอย่าง 0.01 กรัม ปริมาณ *S. aureus* ต้องน้อยกว่า 100 CFU/กรัม และปริมาณยีสต์และรา ต้องไม่เกิน 500 CFU/กรัม

Table 4 Sensory score of fermented pork soft spare ribs (n=50)

Attributes	Mean score	Just about right scale (%)					
		Much decrease	Slightly decrease	Just about right	Slightly increase	Much increase	Net effect
Color	7.65±0.90	0.00	6.12	73.47	20.41	0.00	14.29
Flavor	7.12±1.35	2.04	18.37	75.51	4.08	0.00	16.33
Sour	7.29±1.43	0.00	22.45	65.31	10.2	2.04	10.21
Salty	7.21±1.13	0.00	28.57	55.10	16.33	0.00	12.24
Overall liking	7.74±1.03	-	-	-	-	-	-

การทดสอบผู้บริโภค

ผลการทดสอบการยอมรับของผู้บริโภคด้วยแบบสอบถามกับผู้บริโภคทั่วไปจำนวน 100 คน พบว่าผู้บริโภคเป็นเพศหญิง ร้อยละ 74 เพศชาย ร้อยละ 26 ส่วนใหญ่มีอายุในช่วง 31 - 40 ปี รองลงมาคือ 20 - 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 34 และ 31 ตามลำดับ ผู้บริโภคส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 55 โดยมีอาชีพเป็นพนักงานเอกชนมากที่สุด รองลงมาเป็นนิสิต / นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 27 และ

22 ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่า 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 37 รองลงมาคือ 10,000 - 20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 28 (ไม่ได้แสดงข้อมูล)

ผลการทดสอบความชอบและการยอมรับของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนด้วยวิธี 9-point hedonic scale (ตารางที่ 5) พบว่าทุกคุณลักษณะมีคะแนนความชอบเฉลี่ยอยู่ในช่วงขอบปานกลางถึงขอบมาก แสดงว่าผู้บริโภคให้การยอมรับผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อน

จากข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมที่โครงหมูอ่อน (ตารางที่ 6) พบว่า ผู้บริโภคร้อยละ 99 ให้การยอมรับผลิตภัณฑ์ และผู้บริโภคร้อยละ 98 ยินดีซื้อผลิตภัณฑ์แฮมที่โครงหากมีการวางจำหน่าย สำหรับผู้ไม่ซื้อผลิตภัณฑ์คิดเป็นร้อยละ 2 ให้เหตุผลว่าไม่ชอบรับประทานผลิตภัณฑ์แฮม และหากมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์แฮมที่โครงหมูอ่อน ผู้บริโภคคิดว่าควรวาง

จำหน่ายในร้านสะดวกซื้อมากที่สุด รองลงมาคือร้านอาหาร และตลาด ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 25.9 20.9 และ 20.5 ตามลำดับ ส่วนราคาของผลิตภัณฑ์แฮมที่โครงหมูอ่อน ขนาดบรรจุ 200 กรัมในถุงสุญญากาศ ควรมีราคาอยู่ในช่วง 50 - 60 บาท ซึ่งใกล้เคียงกับราคาเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันที่จำหน่ายในท้องตลาด

Table 5 Mean scores of fermented pork soft spare ribs using 9-point hedonic scale (n=100)

Attributes	Mean score $\pm$ standard deviation
Color	7.46 $\pm$ 0.98
Flavor	7.47 $\pm$ 1.16
Sour	7.48 $\pm$ 1.07
Salty	7.37 $\pm$ 1.14
Overall liking	7.69 $\pm$ 0.90

ผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน

หลังจากพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมที่โครงหมูอ่อนจนได้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคแล้ว จึงถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ณ อาคารทดลองแปรรูปอาหาร คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ ในวันที่ 23 กรกฎาคม 2557 โดยกิจกรรมมีทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ (ภาพที่ 1) ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีมีค่าเฉลี่ย 4.60 จากคะแนนเต็ม 5 ซึ่งอยู่ในระดับความพึงพอใจมากที่สุด และจากการติดตามเพื่อประเมินผลกระทบหลังการถ่ายทอดเทคโนโลยี ณ บ้านประธานกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา หมู่ 4 บ้านบวกเปิด พบว่า ทางกลุ่มฯ สามารถผลิตแฮมที่โครงหมูอ่อนเพื่อจำหน่ายได้ โดยอาศัยองค์ความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ผลการขยายผลองค์ความรู้จากงานวิจัยสู่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร

ผู้วิจัยได้จัดการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการผลิตแฮมที่โครงหมูอ่อนแก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธาร อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการผลิตแฮมเพื่อจำหน่ายในวันศุกร์ที่ 22 พฤษภาคม 2558 เพื่อให้ความรู้เรื่องการผลิตแฮมที่โครงหมูอ่อน นอกจากนี้ยังได้แนะนำกระบวนการผลิตแฮมเพื่อยกระดับคุณภาพและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ที่ทางวิสาหกิจชุมชนผลิตเพื่อจำหน่าย (ภาพที่ 2) ผลการประเมินความพึงพอใจในภาพรวมของการจัดงาน มีคะแนนเฉลี่ย 4.88 จากคะแนนเต็ม 5 ซึ่งอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด ส่วนผลการประเมินความรู้และประโยชน์ที่ได้จากการเข้าร่วมอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้ของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนฯ มีคะแนนเฉลี่ย 4.88 จากคะแนนเต็ม 5 ซึ่งอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด

การพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนสำหรับกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา
อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

Table 6 Product development data of fermented pork soft spare ribs (n=100)

Question	Percentage
Product acceptability	
Accept	99
Not accept	1
Product buying if it should be sold	
Willing to buy	98
Not buy	2
Product should be sold at	
restaurant	20.9
market	20.5
convenience store	25.9
supermarket	15.1
souvenir store	16.3
other	1.3
Product prize (200 g in vacuum bag)	
50-60 Baht/ bag	81
61-65 Baht/ bag	7
66-70 Baht/ bag	8
> 70 Baht	4

Figure 1 Technology transfer to Women's career promotion group

Figure 2 Training of fermented pork soft spare ribs to Community Enterprise of Ban Wang Tarn Agricultural Housewife Group

สรุป

จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์แฮมซี่โครงหมูอ่อนตามความต้องการของกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปาทำให้ได้สูตรแฮมซี่โครงหมูอ่อนที่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคและมีความปลอดภัยในการบริโภค โดยสูตรที่เหมาะสมประกอบด้วยซี่โครงหมูอ่อน ร้อยละ 82.29 ข้าวเหนียวหนึ่ง ร้อยละ 8.22 กระเทียม ร้อยละ 8.22 เกลือ ร้อยละ 1.23 และผงเพรก (เกลือ: โซเดียม - ไนไตรท์ ร้อยละ 94: 6) ร้อยละ 0.04 ผลถ่ายทอด เทคโนโลยีการผลิตแฮมซี่โครงหมูอ่อนแก่กลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา ทำให้ทางกลุ่มฯ สามารถผลิตแฮมซี่โครงหมูอ่อนจำหน่ายได้ โดยผู้เข้าร่วมโครงการมีคะแนนความพึงพอใจเฉลี่ย 4.60 ซึ่งอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด และมีการเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องการผลิตแฮมซี่โครงหมูอ่อนแก่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังธารเพื่อเพิ่มศักยภาพให้ผู้ผลิตสามารถผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและปลอดภัยต่อผู้บริโภค โดยได้รับคะแนน

ความพึงพอใจด้านความรู้และประโยชน์ที่ได้รับ 4.88 ซึ่งอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักวิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ สำหรับทุนสนับสนุนงานวิจัย ขอขอบคุณกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรีเทศบาลเมืองต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ความร่วมมือในการทำงานวิจัย สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอาหาร คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐพร จันทรฉาย. 2558. การผลิตขนมจีนเส้นหมักด้วยหัวเชื้อบริสุทธิ์ของชุมชนบ้านแม่ยางโพธิ์ อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่. วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต 3(2): 141 - 149.
- จารุวรรณ มณีศรี. 2551. เทคโนโลยีอาหารหมัก. พิมพ์ครั้งที่ 2. โพรเพซ, กรุงเทพฯ. 247 หน้า.

- ปรมภรณ์ เจ็ดวรรณะ คมแข พิลาสสมบัติ รุจรีน ลิ้มศุภ
วานิช อติศร เสวตวิวัฒน์ และ จุฑารัตน์ เศรษฐกุล.
2554. การศึกษาคุณภาพและจุลินทรีย์ของนม
เนื้อโคโดยใช้เชื้อ *Lactococcus lactis subsp.*
lactis P 2 และ Sb 2 เป็นก้ำเชื้อในการหมัก
นม. วารสารเกษตรพระจอมเกล้า 29(3): 46 -
54.
- ปิ่นมณี ขวัญเมือง. 2547. ผลของอุณหภูมิต่อการหมัก
นมด้วยก้ำเชื้อ. เอกสารประกอบการประชุม
ทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่
42: สาขาวิชาอุตสาหกรรมเกษตร.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ, กรุงเทพฯ. 656
หน้า.
- ปิ่นมณี ขวัญเมือง. 2554. การพัฒนาการหมักนม
ที่โครงหม้อและนมปีกกลางไกโดยใช้ก้ำเชื้อและ
สมุนไพรในครัวเรือน. รายงานวิจัย. สถาบัน
เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง,
กรุงเทพฯ. 51 หน้า.
- พิมพ์เพ็ญ พรเฉลิมพงศ์ และ นิธิยา รัตนาปนนท์. ม.ป.ป
. . นม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:
[http://www.foodnetworksolution.com/wiki/word/
1942/%E0%B9%81%E0%B8%AB%E0%B8%
99%E0%B8%A1-neam](http://www.foodnetworksolution.com/wiki/word/1942/%E0%B9%81%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%A1-neam) (26 มีนาคม 2556).
- ศิวพร ศิวเวช. 2546. วัตถุประสงค์ป้อนอาหาร (เล่ม 1). ศูนย์
ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน,
นครปฐม. 380 หน้า
- สุมณฑา วัฒนสินธุ์. 2549. จุลชีววิทยาทางอาหาร.
พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
กรุงเทพฯ. 436 หน้า.
- สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. 2547.
มพช. 295/2547 มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนนม
ที่โครงหม้อ, กระทรวงอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ. 5
หน้า.
- โสมศิริ สมถวิล และ สุจินดา ศรีวัฒนนะ. 2555. การใช้
สเกลความพอดีในการปรับสูตรได้อ้ว. เอกสาร
ประกอบการประชุมทางวิชาการของ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 50: สาขา
อุตสาหกรรม. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ,
กรุงเทพฯ. 453 หน้า.
- อุมาพร ศิริพินทุ์. 2555. เอกสารประกอบบทเรียน ทอ.
470 เทคโนโลยีผลิตภัณฑ์เนื้อ. (ระบบออนไลน์).
แหล่งข้อมูล: [http://coursewares.mju.ac.th:
81/e-learning46/ft470/cp/cp_008.html](http://coursewares.mju.ac.th:81/e-learning46/ft470/cp/cp_008.html)
(26 มีนาคม 2556).
- อลิษา ปันนุ และ มณฑกานต์ บุญยการ. 2556. นม
บรรจุรีทอร์ทแพช. รายงานวิจัย. คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยพายัพ, เชียงใหม่. 217 หน้า.
- อำนาจ ผู้ตระกูล. 2550. การทำนม. (ระบบออนไลน์).
แหล่งข้อมูล: [http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/
occupation/45301/45301.html](http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/occupation/45301/45301.html) (28 มี น า ค ม
2556).

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วของตำบลสามเรือน
อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Product Development of Bottled Brine Bolete of Sam Ruean Sub district, Bang Pa-in
District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

วิจิตรา เหลียวตระกูล^{1/} และวชิรญา เหลียวตระกูล^{1/}
Wijitra Liaotrakoon^{1/} and Vachiraya Liaotrakoon^{1/}

^{1/} สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเทคโนโลยีการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์พระนครศรีอยุธยา หันตรา ตำบลหันตรา
อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

^{1/} Department of Food Science and Technology, Faculty of Agricultural Technology and Agro-Industry,
Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Huntra, Phra Nakhon Si Ayutthaya 13000, Thailand

*Corresponding author: l_wijitra@hotmail.com

(Received: 17 May 2016; Accepted: 5 September 2016)

Abstract: This study aims to develop a bottled brine bolete (*Phlebopus colossus* (R. Heim) Singer), to determine the antioxidative properties and to study the shelf-life of the developed product. A bolete grown in Sam Ruean sub district, Bang Pa-in district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province is usually sold in the form of fresh mushroom and distributed during its season only. Therefore, the communes preferred to develop a bottled brine bolete, which is a high-value product with extended shelf-life and could be distributed all year round. According to the study, the effect of different brine concentrations (1, 1.5 and 2%) on the properties of the processed mushrooms was examined. The results showed that the total phenolic content and antioxidative properties of the bottled brine bolete were slightly decreased with increasing of the brine concentrations. The 1% brine bolete remained the most value of the total phenolic content and antioxidant activity (42.09% and 74.49% compared with the fresh mushroom, respectively). Moreover, the product might be stored at the room temperature for at least six months without any microorganisms. After the training course of a bottled brine bolete processing, the communes could apply this research knowledge to their work which can increase their family income.

Keywords: *Phlebopus colossus* (R. Heim) Singer, bottled brine bolete, total phenolic content, antioxidant activity, shelf-life

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว ศึกษาคุณสมบัติการต้านอนุมูลอิสระ และอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์ โดยปกติชุมชนสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำหน่ายเห็ดตับเต่าในรูปแบบเห็ดสด และมีจำหน่ายเฉพาะในฤดูกาลเท่านั้น ผลทางวิจัยพบว่า ชุมชนมีความต้องการแปรรูปเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว ซึ่งทำให้เห็ดตับเต่ามีมูลค่าสูงขึ้น เก็บรักษาได้นานขึ้นและสามารถจำหน่ายเห็ดตับเต่านอกฤดูกาลได้ จึงได้ทำการศึกษาระดับความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1 1.5 และ 2 พบว่าปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมด และกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระของเห็ดตับเต่าลดลงเล็กน้อยเมื่อความเข้มข้นของน้ำเกลือเพิ่มขึ้น โดยเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือร้อยละ 1 มีปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมด และกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระคงอยู่มากที่สุดคือร้อยละ 42.09 และ 74.49 เทียบกับเห็ดตับเต่าสดตามลำดับ เมื่อเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ที่อุณหภูมิห้องไม่พบปริมาณจุลินทรีย์ทั้งหมดในผลิตภัณฑ์ตลอด 6 เดือน จากการอบรมเชิงปฏิบัติการการแปรรูปเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว พบว่าชุมชนสามารถนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพและทำให้เกิดรายได้เสริมของครอบครัว

คำสำคัญ: เห็ดตับเต่า เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือ ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมด กิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระ อายุการเก็บรักษา

คำนำ

เห็ดตับเต่า (*Phlebopus colossus* (R. Heim) Singer หรือ *Bolete colossus*) จัดเป็นเชื้อราในกลุ่มเอ็คโตไมคอร์ไรซา (*Ectomycorrhizal Fungi*) ซึ่งอาศัยร่วมกับรากพืชแบบพึ่งพาอาศัยกัน (symbiosis relationships) เห็ดตับเต่าเป็นเห็ดในสกุล *Boletus* มีลักษณะการเกิดเป็นดอกเดี่ยว หรือกลุ่มโคนของดอกติดกัน เห็ดชนิดนี้จะมีสีออกน้ำตาล น้ำตาลเข้มไปจนถึงสีดำ เนื้อเห็ดตับเต่าจะมีสีเหลือง หมวกเห็ดเป็นรูปกระทะคว่ำ ดอกอ่อนมีขนละเอียดคล้ายกำมะหยี่สีน้ำตาล เมื่อบานเต็มที่กลางหมวกจะเว้าเล็กน้อย ผิวสีน้ำตาลเข้มอมเหลืองอ่อน ปริแตกเป็นแฉก ๆ ด้านล่างของหมวกมีรูกลมเล็ก ๆ สีเหลือง ปากรูเชื่อมติดเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อบานเต็มที่เนื้อเห็ดจะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง อมเขียวหม่นหรือสีเขียวหม่น รมน้ำตาล ก้านอวบใหญ่สีน้ำตาลอมเหลือง โคนก้านโป่งเป็นกระเปาะบางส่วนนูนและเว้าเป็นร่องลึก (Seehanan and Petcharat, 2008) เห็ดตับเต่ามี

ความชื้นประมาณร้อยละ 80 มีโปรตีนร้อยละ 6.95 มีวิตามินเอและวิตามินอี 9.43 และ 2.37 ไมโครกรัมต่อ 100 กรัม ตามลำดับ และมีสารต้านอนุมูลอิสระสูง (ทศพร, 2557) เห็ด *Boletus edulis* ซึ่งเป็นเห็ดในสกุล *Boletus* เช่นเดียวกันกับเห็ดตับเต่า นั้นประกอบด้วย น้ำตาลกลูโคส น้ำตาลกาแลกโตส น้ำตาลแรมโนส และน้ำตาลเอระบีโนส เห็ดชนิดนี้มีปฏิกริยาในการปรับภูมิคุ้มกันและใช้ในการป้องกันมะเร็งไตได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wang et al., 2014) ปริมาณโปรตีนในเห็ดแห้งสกุล *Boletus* มีปริมาณโปรตีนสูงกว่าเห็ดสายพันธุ์อื่น ปริมาณเบต้ากลูแคนอยู่ระหว่างร้อยละ 2 - 13 ของปริมาณเยื่อใยทั้งหมด ปริมาณโคตินอยู่ในช่วง 0.5 - 3.3 กรัมต่อ 100 กรัม (Manzi et al., 2004) นอกจากนี้ในเห็ด *Boletus edulis* ยังมีรสอูมามีค่อนข้างสูงสามารถใช้ในส่วนผสมอาหารได้ (Tsai et al., 2008)

โดยปกติเห็ดตับเต่าจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่สามารถเพาะได้ แต่ในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถเพาะ

เห็ดตับเต่าได้โดยจำลองสภาวะการเจริญเติบโตของเห็ดที่เหมาะสม เห็ดตับเต่าจะขึ้นในบริเวณที่ขึ้นใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งพื้นที่ตำบลสามเรือนลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่ม มีคลองโพธิ์ไหลผ่าน และมีลักษณะเป็นป่าไผ่ที่เอื้อต่อการเจริญของเห็ดตับเต่าได้เป็นอย่างดี เห็ดตับเต่าถือเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนสามเรือน เกษตรกรผู้เพาะเห็ดตับเต่าในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีจำนวนมากกว่า 100 ราย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ โดยเห็ดตับเต่าสามารถเพาะได้ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนกรกฎาคมเท่านั้น เนื่องจากมีความชื้นเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของเห็ดตับเต่า และในช่วงตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงธันวาคมจะมีน้ำท่วมในพื้นที่ทำให้ไม่สามารถเพาะเห็ดตับเต่าได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละปี เห็ดตับเต่าถือเป็นเห็ดปลอดสารพิษ สามารถนำไปประกอบเป็นอาหารได้ โดยนำมาปรุงเป็นแกงผสมกับผักหลายชนิด รสชาติดี เนื้อเห็ดมีความหนา ส่วนโคนก้านของเห็ดตับเต่ามีเนื้อมากกว่าเห็ดโดยทั่วไป เมื่อเคี้ยวจะมีความเหนียวต่างจากเห็ดชนิดอื่น ส่วนใหญ่นิยมใช้เห็ดตับเต่าปรุงเป็นอาหาร การแปรรูปเห็ดตับเต่าทำได้หลายวิธี เช่น การแช่แข็งเห็ดตับเต่า การทำน้ำพริกเผาเห็ดตับเต่า ซึ่งสามารถใช้เห็ดตับเต่าได้ถึงร้อยละ 33 ของส่วนผสมทั้งหมด และเห็ดอบกรอบปรุงรสสามารถใช้เห็ดตับเต่าและเห็ดนางฟ้าได้ในปริมาณหนึ่งต่อหนึ่งเป็นต้น (ทศพร, 2557) การแปรรูปเห็ดตับเต่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถยืดอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์ได้ ก็จะสามารถจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าได้ตลอดทั้งปี เป็นการนำทรัพยากรของชุมชนมาสร้างเพิ่มมูลค่า และยังเป็นทางเลือกใหม่ที่น่าสนใจของผู้บริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้

ให้แก่ชุมชน ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงทำการพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วเพื่อศึกษาค่าสี ปริมาณเกลือในเห็ดตับเต่าปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมด และกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระของผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว รวมทั้งศึกษาอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วที่พัฒนาได้

อุปกรณ์และวิธีการ

การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชนสามเรือน

การสำรวจลงพื้นที่พบกับกลุ่มชุมชนและผู้นำชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนสามเรือน ศึกษาบริบท สภาพวิถีการดำเนินชีวิตและอาชีพสำรวจปัญหาและความต้องการในการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าของชุมชน เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2557 ณ ศูนย์การเรียนรู้ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 1) จากนั้นจัดประชุมทำความเข้าใจโครงการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหา และความต้องการในการสร้างมูลค่าเพิ่มของเห็ดตับเต่า มีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน นักพัฒนาชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และเกษตรกรผู้เพาะเห็ดตับเต่า เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2557 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันคัดเลือกผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าที่ต้องการจะพัฒนาร่วมกัน โดยวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการศึกษาร่วมกัน ซึ่งได้แก่การพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด

แก้ว ในการศึกษาคั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำ ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน นักพัฒนาชุมชน และผู้ใหญ่บ้าน รวมจำนวน 5 คน และกลุ่มชุมชนสามเรือน ใช้วิธีการสุ่ม

แบบสะดวก (convenience sampling) ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มแปรรูปเห็ดตับเต่าในชุมชนสามเรือนและผู้เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด รวมจำนวน 42 คน โดยใช้ระยะเวลาในการศึกษา 1 ปี

Figure 1 The researcher group met with the commune leaders and the commune members

การเตรียมเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด แก้ว

การแปรรูปเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด โดยศึกษาความเข้มข้นของน้ำเกลือที่ใช้ในการดองเห็ดตับเต่าบรรจุขวดแก้ว 3 ระดับ คือ ความเข้มข้นของน้ำเกลือที่ร้อยละ 1 1.5 และ 2 ผสมกรดซิตริก ร้อยละ 0.1 ซึ่งมีกระบวนการแปรรูปเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด ดังนี้ นำเห็ดตับเต่าสดตัดโคนเพื่อเอาดินออก ล้างน้ำสะอาด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำ หั่นเห็ดตับเต่าเป็นลูกเต๋าขนาดประมาณ $2 \times 2 \times 2$ เซนติเมตร นำไปลวกในน้ำร้อน จากนั้นจึงนำไปแช่ในน้ำเย็นแล้วผึ่งให้สะเด็ดน้ำ บรรจุเห็ดตับเต่าที่ลวกแล้วลงในขวดแก้วที่ทำความ

สะอาดและลวกน้ำร้อนแล้วในปริมาณร้อยละ 60 ของน้ำหนักบรรจุทั้งหมดต่อหนึ่งขวด บรรจุน้ำเกลือที่กำลังเดือดลงในขวดจนเต็ม ฆ่าเชื้อด้วยไอน้ำโดยการนึ่งเป็นเวลา 30 นาที ปิดฝาให้แน่นและแช่ในน้ำเย็นทันที นำเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วไปวิเคราะห์ทางกายภาพทางเคมี ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระ

การศึกษาอายุการเก็บรักษาเห็ดตับเต่าใน น้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว

การศึกษาการเก็บรักษาเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วเป็นเวลา 6 เดือนที่อุณหภูมิห้อง และทำการสุ่มเก็บตัวอย่างทุกเดือน เพื่อทำการวิเคราะห์ค่าสี

ปริมาณเกลือในเห็ดตับเต่า และปริมาณจุลินทรีย์ทั้งหมด

การวิเคราะห์ทางกายภาพและเคมี

การวิเคราะห์คุณภาพเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วทางกายภาพและทางเคมี โดยการวิเคราะห์ค่าสีของตัวอย่างในระบบอินเตอร์แล็บ (Hunter Lab) ด้วยเครื่องวัดสี Spectrophotometer โดยวัดค่าสี L* เป็นค่าความสว่าง (lightness) ค่าสี a* เป็นค่าสีเขียว (-) และสีแดง (+) และค่าสี b* เป็นค่าสีน้ำเงิน (-) และสีเหลือง (+) ทำการวัดสีตัวอย่างเห็ดตับเต่า โดยนำตัวอย่างมาบดละเอียด ทำการวัด 3 ซ้ำ ส่วนการวิเคราะห์ปริมาณเกลือในเห็ดตับเต่า (AOAC, 2000) โดยการไตเตรท ทำการวิเคราะห์ 3 ซ้ำ รายงานผลเป็นร้อยละของปริมาณเกลือ

การวิเคราะห์ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระ

การวิเคราะห์ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระ โดยสกัดตัวอย่างสำหรับวิเคราะห์ด้วยตัวทำละลาย (Wu *et al.*, 2006; Mahattanatawee *et al.*, 2006) นำไปวิเคราะห์ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดตามวิธีของ Folin-Ciocalteu colorimetric assays (Lim *et al.*, 2007) และกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระ โดยการวิเคราะห์ความสามารถในการจับสารอนุมูลอิสระ โดยวิธี DPPH radical scavenging activity (Wu *et al.*, 2006) แสดงผลการวิเคราะห์เป็นมิลลิกรัมสมมูลของกรดแกลลิก (gallic acid, GA) ต่อ 100 กรัมของตัวอย่าง ทำการวิเคราะห์ 3 ซ้ำ

การวิเคราะห์ทางจุลชีววิทยา

การวิเคราะห์ปริมาณจุลินทรีย์ทั้งหมด (total plate count) โดยใช้วิธีมาตรฐานของ 3M Petrifilm™ Aerobic

Count Plate โดยบ่มที่อุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 48 ชั่วโมง นับโคโลนีที่มีสีแดงทั้งหมดที่อยู่ในพื้นที่ยกกลม 20 ตารางเซนติเมตร ซึ่งช่วงที่เหมาะสมในการนับโคโลนีจะอยู่ในช่วง 30-300 โคโลนีต่อแผ่น หากค่าเฉลี่ยของจำนวนโคโลนีจากทั้งสองจานเพาะเชื้อต่อหนึ่งความเจือจาง รายงานผลการตรวจนับเป็นโคโลนีต่ออาหาร 1 กรัม (colony forming unit, CFU/g)

การวิเคราะห์ผลทางสถิติ

นำข้อมูลที่ได้มาทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย โดยวิเคราะห์ความแปรปรวน Analysis of Variance (ANOVA) และเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยโดยวิธี Duncan's New Multiple Range Test ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

การถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน

การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่ชุมชนสามเรือนและผู้สนใจ โดยให้ผู้เข้าร่วมมีการฝึกปฏิบัติจริง และการให้ความรู้โดยใช้สื่อ เอกสารประกอบคำบรรยายและผลิตภัณฑ์ต้นแบบ

ผลการศึกษาและวิจารณ์

บริบท ปัญหาและความต้องการของชุมชนสามเรือน

จากการสำรวจบริบทของชุมชนสามเรือน พบว่าชุมชนสามเรือนมีการเพาะเห็ดตับเต่าบริเวณโคนต้นไม้เกือบทั่วทั้งชุมชน โดยเห็ดตับเต่าจะขึ้นตามธรรมชาติตลอดแนวที่ล้อมริมคลองโพธิ์ และมีการติดตั้งระบบน้ำรดบริเวณโคนต้นไม้ เพื่อสร้างสภาวะที่เหมาะสมต่อการเจริญของเห็ดตับเต่า มีเกษตรกรผู้เพาะเห็ดตับเต่าประมาณ 100 ราย มีพื้นที่ในการเพาะเห็ดทั้งหมดประมาณ 200 ไร่ ราคาขายกิโลกรัมละ 80 - 150 บาท

ขึ้นกับช่วงฤดูกาล ในพื้นที่ตำบลสามเรือนนี้สามารถผลิตเห็ดตับเต่าได้มากกว่า 3 ตันต่อปี เห็ดตับเต่าที่ขึ้นบริเวณตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีหลายขนาดโดยมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 - 20 เซนติเมตร มีลักษณะเป็นหมวกเห็ด ลักษณะมันเป็นรูปกระทะคว่ำ ผิวมัน เนื้อแข็ง สีน้ำตาลเข้ม โคนก้านใหญ่ จากการสอบถามความต้องการของชุมชนเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2557 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้เพาะเห็ดตับเต่าตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต้องการแก้ปัญหาอายุการเก็บรักษาของเห็ดตับเต่า ทำให้สามารถมีผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าจำหน่ายนอกฤดูกาลได้ การวิจัยครั้งนี้ได้รับความร่วมมือและสร้างความเข้าใจเป็นอย่างดีจากคนในชุมชนและผู้นำชุมชนสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และพบว่าชุมชนมีความต้องการให้มีผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าจำหน่ายนอกฤดูกาลได้ เห็ดตับเต่ามีศักยภาพที่จะแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ เพื่อช่วยให้สามารถเก็บรักษาไว้ได้นานนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยว และมีบริโภคได้ตลอดทั้งปี จากการร่วมมือระหว่างชุมชนกับทีมวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่า และคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่จะทำการแปรรูป พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะเพิ่มมูลค่าแก่เห็ดตับเต่า สามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่า นอกฤดูกาลได้ และยังสามารถนำเห็ดตับเต่าไปประกอบอาหารได้อย่างสะดวกและหลากหลายตามที่ผู้บริโภคต้องการ ดังนั้นเกษตรกรในตำบลสามเรือนจึงต้องการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว เพื่อการจำหน่ายนอกฤดูกาล รวมทั้งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่า

ผลของความเข้มข้นของน้ำเกลือต่อคุณภาพของเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว โดยศึกษาความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1.5 และ 2 พบว่า มีค่า pH อยู่ระหว่าง 4.15 - 4.20 ถือเป็นอาหารที่มีความเป็นกรดสูง และมีค่า %yield ในการแปรรูปเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วเท่ากับ 74.64 ± 0.36 เนื่องจากมีการตัดแต่งส่วนปลายของดอกเห็ดทิ้งไป ทำให้น้ำหนักส่วนนี้หายไปค่อนข้างมาก ปริมาณบรรจุน้ำหนักเห็ด 180 กรัมต่อขวด น้ำหนักสุทธิต่อขวดเท่ากับ 290 กรัมต่อขวด ส่วนร้อยละน้ำหนักเนื้อเห็ด (%drained weight) ของเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วประมาณร้อยละ 62 ซึ่งผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงสาธารณสุขฉบับที่ 144 (พ.ศ. 2535) เรื่อง อาหารในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท กล่าวว่าน้ำหนักเนื้ออาหาร หมายถึง น้ำหนักของอาหารที่บรรจุในภาชนะปิดสนิท เช่น อาหารกระป๋อง หรือ อาหารบรรจุขวดแก้ว ภายหลังจากผ่านการฆ่าเชื้อด้วยความร้อน เมื่อรินแยกเอาส่วนที่เป็นของเหลวออกแล้ว โดยกำหนดว่าหากเป็นพืชผักที่เป็นขึ้นต้องมีน้ำหนักเนื้ออาหารเป็นร้อยละของน้ำหนักสุทธิไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 (กระทรวงสาธารณสุข, 2535) เมื่อนำเห็ดตับเต่าบรรจุขวดแก้วมาตรวจสอบคุณภาพโดยทำการวิเคราะห์ค่าสี ได้แก่ ค่าความสว่าง (L^*) ค่าสีแดง (a^*) ค่าสีเหลือง (b^*) ปริมาณเกลือในเห็ดตับเต่า และวิเคราะห์ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมสารต้านอนุมูลอิสระได้ผลดังตารางที่ 1 พบว่าระดับความเข้มข้นของน้ำเกลือที่ใช้ในการบรรจุเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือให้ผลค่าความสว่าง (L^*) ค่าสีแดง (a^*) และค่าสีเหลือง (b^*) รวมทั้งกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระไม่แตกต่างกัน แต่ค่าความสว่าง (L^*) ค่าสีแดง

(a*) และค่าสีเหลือง (b*) ของเห็ดดัดแปรบรรจุในน้ำเกลือมีสีที่แตกต่างจากเห็ดดัดแปรสดอย่างชัดเจน เนื่องจากกระบวนการแปรรูปมีการล้างและลวก ทำให้สีด้าจากเห็ดสดจางลง

Table 1 The characteristics of the bottled brine bolete at different brine concentrations

Characteristics	Fresh mushroom	Concentration of brine solution in the product (%)		
		1	1.5	2
Color L* value (lightness)	6.06±0.30 ^a	48.79±0.7	48.53±0.7	47.44±0.
Color a* value (redness)	2.48±0.05 ^a	5.57±0.31	5.35±0.42	5.36±0.3
Color b* value (yellowness)	6.13±0.12 ^a	18.80±0.5	18.91±0.5	17.82±0.
Salt content of brine (%)	-	0.84±0.03	1.32±0.03	1.83±0.0
Salt content of mushroom (%)	0.19±0.03 ^a	0.47±0.00 ^b	0.55±0.03 ^b	0.80±0.0 ^{3c}
Drained weight (%)	-	62.41±0.4	62.19±0.5	62.88±0.
Phenolic content (GA mg/100 g)	64.27±0.51 ^a	27.05±0.3 ^{4b}	25.29±0.2 ^{9^{bc}}	21.03±0. ^{11^c}
DPPH radical scavenging activity (GA mg/100 g)	37.87±0.07 ^a	28.19±0.6 ^{3^b}	27.34±0.5 ^{7^b}	27.70±0. ^{89^b}

Results shown as means ± SD (n=3). Data within rows followed by different letters are significantly different ($P < 0.05$).

นอกจากนี้ระดับความเข้มข้นของน้ำเกลือยังมีผลเล็กน้อยต่อปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระของเห็ดดัดแปรในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว โดยทำให้มีค่าลดลงเล็กน้อยตามความเข้มข้นของน้ำเกลือที่เพิ่มขึ้น โดยเห็ดดัดแปรในน้ำเกลือร้อยละ 1 มีปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระคงอยู่มากที่สุดคือร้อยละ 42.09 และ 74.49 เทียบกับเห็ดดัดแปรสดตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการเตรียม การลวก และการให้ความร้อน จึงทำให้ปริมาณสารประกอบฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระลดลงจากกระบวนการแปรรูปที่กล่าวมา สารต้านอนุมูลอิสระในผักผลไม้โดยทั่วไปจะลดลงในระหว่างกระบวนการให้ความร้อน

และการเก็บรักษา เนื่องจากความไม่คงตัวของสารต้านอนุมูลอิสระ (Murcia *et al.*, 2009) มีงานวิจัยที่ศึกษา กิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระในซูปแครอท และพบว่าหลังจากการให้ความร้อนที่ 90 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 30 และ 60 วินาที คุณสมบัติการต้านอนุมูลอิสระในซูปแครอทลดลง (Quitao-Teixeira *et al.*, 2009) และเมื่อให้ความร้อน กิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระในซูปมะเขือเทศลดลงเช่นเดียวกัน (Zanoni *et al.*, 2003) อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระในผักผลไม้ อาจเพิ่มขึ้น เมื่อได้รับความร้อน เนื่องจากสารฟีนอลิกบางชนิดในผักผลไม้ ถูกสกัดออกมาได้ในระหว่างกระบวนการให้ความร้อน จากงานวิจัยพบว่าปริมาณสารฟีนอลิกทั้งหมดและกิจกรรมการต้านอนุมูลอิสระใน

เห็ดชิตาเกะเพิ่มขึ้น เมื่ออุณหภูมิและเวลาเพิ่มขึ้น โดยศึกษาที่อุณหภูมิ 100 และ 121 องศาเซลเซียส นาน 15 - 30 นาที (Choi *et al.*, 2006) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของสารฟีนอลิกที่มีในวัตถุดิบที่แตกต่างกันออกไป และขึ้นอยู่กับวิธีการแปรรูป เช่น อุณหภูมิ และเวลาในการให้ความร้อน วิธีในการให้ความร้อน เป็นต้น การวิเคราะห์คุณภาพสามารถสรุปได้ว่า เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วที่ความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1 เหมาะสมที่สุด เนื่องจากมีสมบัติในการต้านอนุมูลอิสระสูงสุดเมื่อเทียบกับระดับความเข้มข้นของน้ำเกลืออื่น ๆ และเนื้อเห็ดมีปริมาณเกลืออน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 0.47 ซึ่งจะมีผลต่อรสชาติของเห็ดโดยตรง โดยปกติผู้บริโภคไม่ต้องการให้เห็ดตับเต่ามีรสเค็มจัด เนื่องจากผู้บริโภคจะนำเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือนี้ไปแปรรูปเป็นอาหารอื่น ๆ อีกต่อไป

อายุการเก็บรักษาเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้ว

การศึกษาอายุการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วที่ความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1 ที่อุณหภูมิห้องเป็นเวลา 6 เดือน พบว่า เมื่อเก็บรักษาที่อุณหภูมิห้องนาน 6 เดือน ค่าความสว่าง (L*) ของเห็ดตับเต่ามีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ค่าสีแดง (a*) และค่าสีเหลือง (b*) ของเห็ดตับเต่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แสดงว่าเห็ดมีสีคล้ำลงเล็กน้อย ดังภาพที่ 2 และพบว่าปริมาณเกลือในน้ำลดลง แต่ปริมาณเกลือในเห็ดเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มจะเกิดการอิมมัตว นอกจากนี้ไม่พบปริมาณจุลินทรีย์ในเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วตลอดอายุการเก็บรักษา ดังภาพที่ 3 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากกระบวนการแปรรูปที่ใช้ความร้อนสูงเป็นเวลานาน ทำให้เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วมีปริมาณจุลินทรีย์ทั้งหมดของเนื้อเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วไม่เกินเกณฑ์มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เห็ดดอง (มผช. 286/2547) ซึ่งกำหนดให้จำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมดต้องไม่เกิน 1×10^3 CFU/g (สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, 2547)

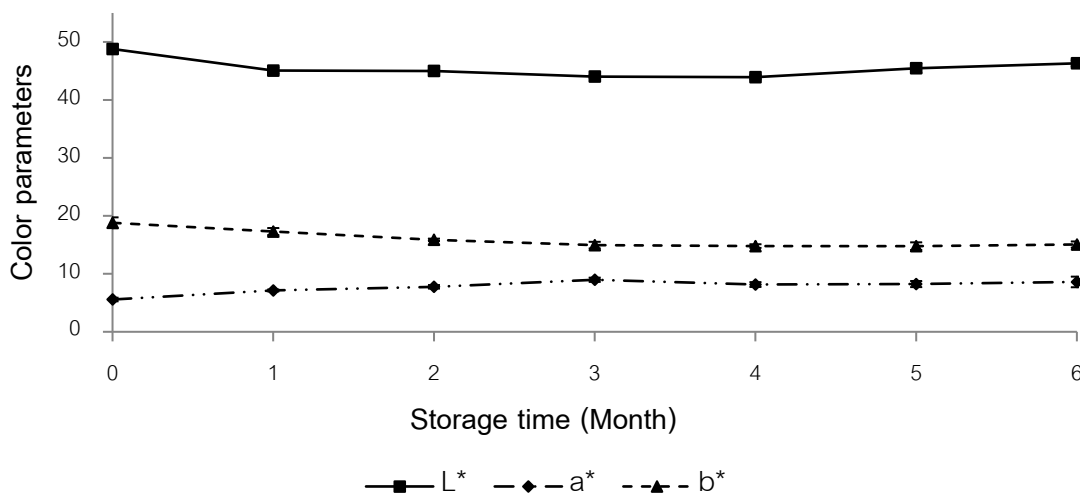

Figure 2 Color parameter (L*, a* and b*) of the bottled brine bolete over 6 months at room temperature

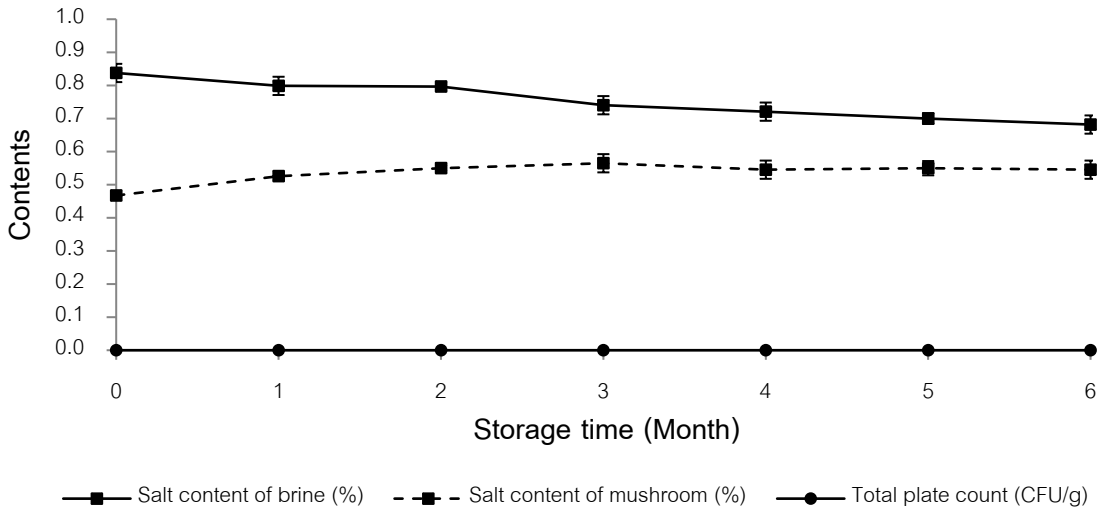

Figure 3 Salt content and total plate count of the bottled brine bolete over 6 months at room temperature

ผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน

การอบรมเชิงปฏิบัติการในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดให้แก่ผู้นำชุมชน กลุ่มแปรรูป เกษตรกร และผู้สนใจ ดังภาพที่ 4 ในวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2559 ณ ศูนย์การเรียนรู้หมู่บ้านที่ 5 ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวนทั้งสิ้น 42 คน โดยการบรรยายให้ความรู้ด้วยสื่อและเอกสารประกอบคำบรรยาย จากนั้นมีการสาธิตและการฝึกปฏิบัติจริงในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวด รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากเห็ดตับเต่าอื่น ๆ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าแห้ง ผลิตภัณฑ์ข้าวเกรียบเห็ดตับเต่า และผลิตภัณฑ์น้ำพริกเผาเห็ดตับเต่า ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีครั้งนี้

นี้ ทำให้ทางชุมชนได้มีการจัดตั้งกลุ่มแปรรูปพัฒนา รวมใจโดยปรับมาจากกลุ่มแปรรูปเดิมของชุมชน เพื่อแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรของชุมชนสามเรือน เป็นการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน โดยอาศัยการแบ่งปันความรู้ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการแปรรูป มีกิจกรรมที่พึ่งพิงทรัพยากรในชุมชนและมีลักษณะการรวมกลุ่มในการนำผลผลิตในชุมชนมาสร้างมูลค่าเพิ่ม (สุกัญญา และคณะ, 2559) นอกจากนี้ชุมชนสามเรือนจะทำการพัฒนาบรรจุภัณฑ์รวมถึงการเตรียมขอรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ต่อไป

Figure 4 The training course of the bottled brine bolete processing at Sam Ruean sub-district, Bang Pa-in district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province

สรุป

จากการศึกษาความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1.5 และ 2 ที่ใช้ในการดองเห็ดตับเต่าบรรจุขวดแก้วนั้น เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วที่มีความเข้มข้นของน้ำเกลือร้อยละ 1 เหมาะสมที่สุด เนื่องจากมีสมบัติในการต้านอนุมูลอิสระสูงสุด เนื้อเห็ดมีปริมาณเกลือร้อยละ 0.47 สามารถเก็บรักษาเห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วที่อุณหภูมิห้องได้นานถึง 6 เดือน โดยที่สีของเห็ดมีความเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก พบเพียงคล้ำลงเล็กน้อย นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณเกลือในน้ำลดลง เนื่องจากเนื้อเห็ดเกิดการดูดซึมเกลือจึงทำให้ปริมาณเกลือในเห็ดเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มจะเกิดการอิมตัว นอกจากนี้จากการพัฒนานี้ไม่พบปริมาณ

จุลินทรีย์เลยตลอดระยะเวลาการเก็บรักษา จึงมีความปลอดภัยในการบริโภค หลังจากคนในชุมชนสามเรือนได้ร่วมวิจัยกับคณะวิจัย ทำให้ชุมชนสามเรือนมีการจัดตั้งกลุ่มพัฒนารวมใจ เพื่อแปรรูปและจัดจำหน่ายเห็ดตับเต่ารวมถึงสินค้าเกษตรของชุมชน จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเห็ดตับเต่านี้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่เห็ดตับเต่า จากเดิมที่จำหน่ายเห็ดตับเต่าสดเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น แต่เมื่อนำเห็ดตับเต่าแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าในน้ำเกลือบรรจุขวดแก้วแล้วสามารถเก็บรักษาได้นานกว่า 6 เดือนในอุณหภูมิห้อง ทำให้สามารถจัดจำหน่ายเห็ดตับเต่าได้ตลอดทั้งปี

กิตติกรรมประกาศ

คณะวิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยภายใต้สัญญาเลขที่ RDG58A0002/08 และขอขอบคุณองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน นักพัฒนาชุมชนสามเรือน ผู้นำชุมชน ชุมชนสามเรือน สมาชิกกลุ่มแปรรูปพัฒนาร่วมมือและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงสาธารณสุข. 2535. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 144 (พ.ศ. 2535) เรื่อง อาหารในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, กรุงเทพฯ. 5 หน้า.

ทศพร นามโฮง. 2557. การแปรรูปเห็ดตับเต่า. รายงานการวิจัย. คณะเทคโนโลยีการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์พระนครศรีอยุธยา หันตรา, พระนครศรีอยุธยา. 38 หน้า.

สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. 2547. มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเห็ดตอง (มผช. 286/2547). สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, กรุงเทพฯ. 5 หน้า.

สุกัญญา ดวงอุปมา ภัทราพร ภาระนาค และ ปารีณา แอนเดอร์สัน. 2559. การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนของครัวเรือนเกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านโนนสง่า ตำบลหนองกุง อำเภอเมือง

จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 4(2): 212-223.

Association of Official Analytical Chemists (AOAC). 2000. Official Methods of Analysis of the Association of the Official Analysis Chemists. 15th ed. AOAC International. Arlington, Virginia, USA.

Choi, Y., S.M. Lee, J. Chun, H.B. Lee and J. Lee. 2006. Influence of heat treatment on the antioxidant activities and polyphenolic compounds of Shiitake (*Lentinus edodes*) mushroom. Food Chemistry 99(2): 381-387.

Lim, Y.Y., T.T. Lim and J.J. Tee. 2007. Antioxidant properties of several tropical fruits: A comparative study. Food Chemistry 103(3): 1003-1008.

Mahattanatawee, K., J.A. Manthey, G. Luzio, S.T. Talcott, K. Goodner and E.A. Baldwin. 2006. Total antioxidant activity and fiber content of select Florida-grown tropical fruits. Journal of Agricultural and Food Chemistry 54(19): 7355-7363.

Manzi, P., S. Marconi, A. Aguzzi and L. Pizzoferrato. 2004. Commercial mushrooms: Nutritional quality and effect of cooking. Food Chemistry 84(2): 201-206.

Murcia, M.A., A.M. Jiménez and M. Martínez-Tomé. 2009. Vegetables antioxidant losses during industrial processing and

-
- refrigerated storage. Food Research International 42(8): 1046-1052.
- Quitao-Teixeira, L.J., I. Odriozola-Serrano, R. Soliva-Fortuny, A. Mota-Ramos and O. Martin-Belloso. 2009. Comparative study on antioxidant properties of carrot juice stabilised by high-intensity pulsed electric fields or heat treatments. Journal of the Science of Food and Agriculture 89(15): 2636-2642.
- Seehanan, S and V. Petcharat. 2008. Some species of wild boletes in Thailand. International Journal of Agricultural Technology 4(1): 109-118.
- Tsai, S.Y., H.L. Tsai and J.L. Mau. 2008. Non-volatile taste components of *Agaricus blazei*, *Agrocybe cylindraceae* and *Boletus edulis*. Food Chemistry 107(3): 977-983.
- Wang, D., S.Q. Sun, W.Z. Wu, S.L. Yang and J.M. Tan. 2014. Characterization of a water-soluble polysaccharide from *Boletus edulis* and its antitumor and immunomodulatory activities on renal cancer in mice. Carbohydrate Polymers 105: 127-134.
- Wu, L.C., H.W. Hsu, Y.C. Chen, C.C. Chiu, Y.I. Lin and J.A.A. Ho. 2006. Antioxidant and antiproliferative activities of red pitaya. Food Chemistry 95(2): 319-327.
- Zanoni, B., E. Pagliarini, G. Giovanelli and V. Lavelli. 2003. Modelling the effects of thermal sterilization on the quality of tomato puree. Journal of Food Engineering 56(2): 203-206.
-

การพัฒนาการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพเพื่อเป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำ
ในอาหารกุ้งก้ามกราม

Development of Bio-gas Sludge Utilization as a Low Cost Ingredient for Giant
Freshwater Prawn Feed

Daovieng Yaibouathong^{1*} สุธิดา วันโน^{1/} สุพันธ์ณี สุวรรณภักดี^{2/} วิรุฒิ แต้มประสิทธิ์^{1/}
พรพิมล พิมลรัตน์^{3/} และ นิวุฒิ หวังชัย^{1/}

Daovieng Yaibouathong^{1*} Suthida Wann^{1/} Supanee Suwanpakdee^{2/}
Wirawut temprasit^{1/} Pornpimol Pimolrat^{3/} and Niwooti Whangchai^{1/}

^{1/}คณะเทคโนโลยีการประมงและทรัพยากรทางน้ำ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ 50290

^{2/}คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร สกลนคร 47160

^{3/}สาขาวิชาการประมง มหาวิทยาลัยแม่โจ้-ชุมพร อำเภอละแม จังหวัดชุมพร 86170

^{1/}Faculty of Fisheries Technology and Aquatic Resources, Maejo University Chiang Mai 50290

^{2/}Faculty of Natural Resources, Rajamangala University of Technology Isan, Sakon Nakhon Campus, Sakon Nakhon 47160

^{3/}Department of Fisheries, Faculty of Maejo University at Chumphon, Maejo University,

Lamae, Chumphon, Thailand, 86170

Corresponding author: da_yaibouathong@outlook.com

(Received: 26 January 2016; Accepted: 18 May 2016)

Abstract: This study aimed to investigate the growth performance survival rate yield and feed conversion ratio of giant freshwater prawn (*Macrobrachium rosenbergii*) fed with and without bio-gas sludge which was low cost material. Four treatments: T1 (0% bio-gas sludge), T2 (10% bio-gas sludge), T3 (20% bio-gas sludge) and T4 (30% bio-gas sludge) were designed. Experimental feeds were prepared at 26.7-27.4% of protein content. The study was conducted in 3x3x1.5 m³ cages installed in earthen pond and cultured for 80 days. The result showed that growth performance of freshwater prawn was not significantly different among treatments (P >0.05). It is clearly demonstrated that biogas sludge could be used as low cost feed ingredient for freshwater prawn. However, T2 (10% biogas sludge) showed the highest survival rate, and production and lowest in feed conversion ratio. In conclusion, 10% bio-gas sludge can be used as an alternative ingredient for low-cost freshwater prawn feed.

Keywords: Bio-gas sludge, giant freshwater prawn (*Macrobrachium rosenbergii*), low cost ingredient

บทคัดย่อ: การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพในอัตราส่วนต่างกัน เพื่อทำอาหารต้นทุนต่ำต่ออัตราการเจริญเติบโต อัตราการรอด ผลผลิตเฉลี่ย และอัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นเนื้อ โดยแบ่งการทดลองออกเป็น 4 ชุด คือ T1 (ชุดควบคุม ไม่มีส่วนผสมกากเหลือ) T2 (ผสมกากเหลือ 10%) T3 (ผสมกากเหลือ 20%) และ T4 (ผสมกากเหลือ 30%) อาหารทดลองมีโปรตีนในอาหาร 26.7 - 27.4% เลี้ยงในกระชังขนาด 3x3x1.5 ลูกบาศก์เมตร ในบ่อดิน ระยะเวลาทดลอง 80 วัน ผลการวิจัย พบว่า กุ้งก้ามกรามทุกชุดการทดลองให้ผลอัตราการเจริญเติบโตไม่แตกต่างกัน ($P > 0.05$) ซึ่งบ่งชี้ได้ว่ากากเหลือก๊าซชีวภาพสามารถใช้เป็นวัตถุดิบอาหารในอาหารกุ้งก้ามกรามได้ ส่วนอัตราการรอด ผลผลิตเฉลี่ย และอัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นเนื้อ ของ T2 (ส่วนผสมของกากเหลือ 10%) ให้ผลเฉลี่ยที่ดีที่สุด ดังนั้น จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปริมาณที่เหมาะสมของกากเหลือก๊าซชีวภาพในอาหารกุ้งก้ามกรามคือ 10%

คำสำคัญ: กากเหลือก๊าซชีวภาพ กุ้งก้ามกราม วัตถุดิบต้นทุนต่ำ

คำนำ

กุ้งก้ามกราม (*Macrobrachium rosenbergii*) เป็นสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจชนิดหนึ่งของภูมิภาคเอเชียใต้ การเลี้ยงกุ้งก้ามกรามเป็นอาชีพหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจ และนิยมเลี้ยงกันมาก โดยพบว่ามีการเลี้ยง กระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย และมีแนวโน้มจะ ขยายพื้นที่เลี้ยงเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เช่น ในประเทศลาว สำหรับในประเทศไทยนั้นแม้กระทั่งพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่ง ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูง และเป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธารของประเทศไทย พบว่ามีการเลี้ยงกุ้งก้ามกราม กระจายในหลายจังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ นครสวรรค์ และแพร่ (กรมประมง, 2546) โดยเฉพาะ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว มี นักท่องเที่ยวเข้ามาชมมากมายที่สนใจบริโภคกุ้งก้ามกราม แต่ใน ปัจจุบันปริมาณกุ้งก้ามกรามไม่เพียงพอต่อความต้องการ ของผู้บริโภค ผู้เลี้ยงประสบปัญหาราคาค่าอาหารเม็ดที่เลี้ยง กุ้งก้ามกรามมีราคาค่อนข้างแพง และในการเลี้ยงกุ้ง ต้นทุนหลัก คือ ค่าอาหาร 60 – 70% (พุทฺธ, 2557) และมีการทดแทนปลาป่นด้วยขนไก่เพื่อลดต้นทุนค่าอาหารกุ้ง (Mendoza *et al.*, 2001)

สารอาหารที่จำเป็นในอาหารสัตว์น้ำประเภทกุ้งนั้น ได้แก่ โปรตีน ไขมัน คาร์โบไฮเดรต เกลือแร่ วิตามิน โคลเลสเตอรอล Kanazawa *et al.* (1970) ได้รายงานว่างุ้ง ก้ามกรามมีความต้องการระดับโปรตีนในอาหารที่ทำให้ กุ้งเจริญเติบโตดีจะอยู่ในช่วง 40 - 60% อาหารที่ระดับ โปรตีนสูงมีราคาค่อนข้างแพง การหาวัตถุดิบที่ลดต้นทุน ค่าอาหารเป็นหัวข้อที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยจึงสนใจในการ ใช้กากเหลือจากก๊าซชีวภาพมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็น อาหารสัตว์น้ำ

กากเหลือก๊าซชีวภาพเป็นวัตถุดิบราคาถูกที่เป็นผล พลอยได้จากการผลิตแก๊สชีวภาพมีส่วนประกอบของ ไนโตรเจนค่อนข้างสูง (สุชน องอาจ และบุญล้อม, 2549) นำไปทำเป็นปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืช ราคาที่ ขายได้อยู่ประมาณ 0.5 – 1 บาท ต่อกิโลกรัม ดังนั้น แนวทางการเพิ่มมูลค่าให้กากเหลือก๊าซชีวภาพนั้น จึงเป็น หัวข้อที่น่าสนใจ การนำเอากากเหลือจากบ่อก๊าซชีวภาพ มาใช้เป็นวัตถุดิบอาหารสัตว์ ก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ ให้กับฟาร์ม และช่วยลดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม จาก งานวิจัยที่ผ่านมา นิรุฒิ (2557) ได้รายงานว่าการพัฒนา สูตรอาหารปลาโดยใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพผสมกับ สารอาหารที่จำเป็น เพื่อลดต้นทุนอาหารปลา และ

สามารถผลิตแบบพ่นบ้านได้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการนำกากเหลือก๊าซชีวภาพมาเป็นวัตถุดิบสำหรับอาหารกุ้งก้ามกราม เพื่อพัฒนาสูตรอาหารที่เหมาะสมในการเลี้ยงกุ้งก้ามกรามในการผลิตอาหารต้นทุนต่ำ และส่งเสริมให้เกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งก้ามกรามประกอบอาชีพอย่างยั่งยืน อันก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคมในบริเวณพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบปริมาณการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของกุ้งก้ามกราม

อุปกรณ์และวิธีการ

1. การวางแผนการทดลอง

วางแผนการทดลองแบบสุ่มตลอด (completely randomized design; CRD) โดยแบ่งการทดลองออกเป็น

4 ชุดการทดลอง (treatments) ตามอัตราส่วนผสมวัตถุดิบของแต่ละสูตรอาหาร ในแต่ละชุดการทดลองมี 4 ซ้ำ (Replications) ดังนี้

ชุดการทดลอง T1 ชุดควบคุม ไม่มีส่วนผสมของกากเหลือ 0%

ชุดการทดลอง T2 มีส่วนผสมของกากเหลือ 10%

ชุดการทดลอง T3 มีส่วนผสมของกากเหลือ 20%

ชุดการทดลอง T4 มีส่วนผสมของกากเหลือ 30%

อาหารทดลองมีโปรตีน 26.7 - 27.4% คำนวณจาก % โปรตีนในวัตถุดิบอาหารซึ่งมีอัตราส่วนผสมวัตถุดิบอาหารดัง

Table 1 Composition and price of feed ingredients and experimental diets.

Ingredients	Price (Baht/kg)	% Protein	T1	T2	T3	T4
Bio-gas sludge	1	15	-	10	20	30
Fishmeal	34	55	40	39	37	35
Fish oil	30	0	2	2	2	2
Cod Liver oil	140	0	1	1	1	1
Corn meal	10	9	13	10	8	3
Broken-milled rice	15	8	15	13	9	7
Rice bran	11	12	25	21	19	18
Premix	55	0	1.75	1.75	1.75	1.75
Lysine	70	-	1.50	1.50	1.50	1.50
Methionin	130	-	0.75	0.75	0.75	0.75
Total			100	100	100	100
Price Baht/kg.			24.4	23.19	21.63	20.16

2. วิธีทำอาหารทดลอง

นำส่วนผสมวัตถุดิบอาหารมาชั่งน้ำหนักตามที่กำหนด ผสมให้เข้ากันเติมน้ำพอประมาณ หลังจากนั้น

นำมาอัดเม็ดด้วยเครื่องอัดเม็ดอาหารสัตว์ แล้วนำไปผึ่งไว้ในที่ร่ม เพื่อลดความชื้น เป็นระยะเวลา

1 วัน ซึ่งอาหารทดลอง เก็บไว้ในถุงพลาสติก ที่อุณหภูมิ -4 องศาเซลเซียส

3. การเตรียมตัวอย่างกึ่งกัมภรและบอดิน

3.1 การเตรียมกระชังในบอดิน

ทำการเตรียมกระชังโดยใช้วุ้นมั่งสีฟ้าทำกระชังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 3x3x1.5 ลูกบาศก์เมตร ติดตั้งกระชังโดยแขวนกระชังติดกับไม้ไผ่ เป็นจำนวน 16 กระชังในบอดินขนาด 15x20x2 ลูกบาศก์เมตร

3.2 การเตรียมตัวอย่างกึ่งกัมภร

ทำการเตรียมกึ่งกัมภรอายุ 1 เดือนที่มีขนาดใกล้เคียงกัน 1.0±0.5 กรัม ปล่อยในอัตรา 100 ตัวต่อ

$$\text{อัตราการเจริญเติบโต (กรัมต่อวัน)} = \frac{\text{น้ำหนักเฉลี่ยสุดท้าย (กรัม)} - \text{น้ำหนักเฉลี่ยเริ่มต้น (กรัม)}}{\text{ระยะเวลา (วัน)}}$$

$$\text{อัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก (FCR)} = \frac{\text{น้ำหนักอาหารที่ให้ทั้งหมด (กิโลกรัม)}}{\text{น้ำหนักกึ่งกัมภรสุดท้าย - น้ำหนักกึ่งกัมภรเริ่มต้น (กิโลกรัม)}}$$

$$\text{อัตราการรอดตาย (\%)} = \frac{\text{จำนวนกึ่งที่รอดตายทั้งหมดในบอดทดลอง (ตัว)} \square 100}{\text{จำนวนกึ่งที่ปล่อยทั้งหมด (ตัว)}}$$

$$\text{ผลผลิตเฉลี่ย (กิโลกรัมต่อกระชัง)} = \frac{\text{น้ำหนักกึ่งที่จับได้แต่ละกระชัง (4 กระชัง)}}{\text{จำนวนกระชัง 4 กระชัง}}$$

5. การวิเคราะห์ทางสถิติ

ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance, ANOVA) และเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยด้วยวิธี Duncan's multiple range test (DMRT) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95%

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพเพื่อเป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำในอาหารกึ่งกัมภร โดยแบ่งชุดการทดลองออกเป็น T1 (ไม่มีส่วนผสมกากเหลือก๊าซชีวภาพ) T2 (ผสมกากเหลือก๊าซชีวภาพ 10 %) T3 (ผสมกากเหลือก๊าซชีวภาพ 20 %) และ T4 (ผสมกากเหลือก๊าซชีวภาพ 30 %) อาหารทดลองมีโปรตีน 26.7 - 27.4 % เลี้ยงใน

กระชัง เพื่อทำการทดลอง ให้อาหาร 6% ต่อน้ำหนักตัวใน 30 วันแรก และ 5% หลังจาก อายุ 30 วัน ให้อาหาร วันละ 2 ครั้ง แล้วบันทึกการให้อาหาร

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลในแต่ละหน่วยการทดลองทุก ๆ 20 วัน ทำการสุ่มวัดน้ำหนัก เพื่อทำการเก็บข้อมูลการเจริญเติบโตโดยประเมินจากการกินอาหารที่ให้ และนำไปคำนวณหาค่าอัตราการเจริญเติบโตต่อวัน อัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก (FCR) อัตราการรอดตาย และผลผลิตเฉลี่ย ดังนี้:

$$\text{น้ำหนักเฉลี่ยสุดท้าย (กรัม)} - \text{น้ำหนักเฉลี่ยเริ่มต้น (กรัม)}$$

ระยะเวลา (วัน)

น้ำหนักอาหารที่ให้ทั้งหมด (กิโลกรัม)

$$\text{น้ำหนักกึ่งกัมภรสุดท้าย} - \text{น้ำหนักกึ่งกัมภรเริ่มต้น (กิโลกรัม)}$$

$$\text{จำนวนกึ่งที่รอดตายทั้งหมดในบอดทดลอง (ตัว)} \square 100$$

จำนวนกึ่งที่ปล่อยทั้งหมด (ตัว)

$$\text{น้ำหนักกึ่งที่จับได้แต่ละกระชัง (4 กระชัง)}$$

จำนวนกระชัง 4 กระชัง

กระชังขนาด 3x3x1.5 ลูกบาศก์เมตร ในบอดิน เป็นระยะเวลา 80 วัน พบว่า อัตราการเจริญเติบโตต่อวัน ชุดการทดลองไม่มีความแตกต่างทางสถิติ ($P > 0.05$) โดย T1 และ T2 มีอัตราการเจริญเติบโตสูงที่สุด คือ 0.23 กรัมต่อวัน รองลงมา คือ T4 (0.20 กรัมต่อวัน) และ T3 (0.19 กรัมต่อวัน) ตามลำดับ ส่วนอัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก (FCR) อัตราการรอดตายของกึ่งกัมภร และผลผลิตของกึ่งกัมภร พบว่า T1 T2 T3 และ T4 ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ($P > 0.05$) แต่ T2 มีความแตกต่างกันทางสถิติอย่างมีนัยสำคัญ ($P < 0.05$) กับ T3 และ T4 โดยที่อัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก (FCR) T2 มีอัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนักต่ำสุด 1.13±0.21 รองลงมาคือ T1 (1.37±0.27)

T3 (1.79±0.22) และ T4 (1.88±0.09) ตามลำดับ อัตราการรอดตายของกุ้งก้ามกราม พบว่า T2 มีอัตราการรอดตายเฉลี่ยสูงสุด 67.50±5.70% รองลงมาคือ T1 (60.00±9.20%) T3 (49.00±2.9%) และ T4 (45.75±7.30%) ตามลำดับ และผลผลิตกุ้งก้ามกราม พบว่า T2 ให้

ผลผลิตสูงสุดคือ 1.26±0.22 กิโลกรัมต่อกระชัง รองลงมาคือ T1 (1.09±0.29 กิโลกรัมต่อกระชัง), T3 (0.76±0.09 กิโลกรัมต่อกระชัง) และ T4 (0.70±0.03 กิโลกรัมต่อกระชัง) ตามลำดับ

Table 2 Growth parameters of fresh water prawn *Macrobrachium rosenbergii* after fed with experimental diets for 80 days (mean ± SD)

Parameters	Experimental			
	Control 0% (T1)	10% (T2)	20% (T3)	30% (T4)
Initial weight (g)	1.00±0.5 ^a	1.00±0.5 ^a	1.00±0.5 ^a	1.00±0.5 ^a
Final weight (g)	18.13±3.17 ^a	18.33±1.91 ^a	15.45±1.73 ^a	15.65±1.50 ^a
Growth rate (g/day)	0.23±0.04 ^a	0.23±0.02 ^a	0.19±0.02 ^a	0.20±0.02 ^a
Survival (%)	60.00±9.20 ^{ab}	67.50±5.70 ^b	49.00±2.90 ^a	45.75±7.30 ^a
Biomass of prawn (Kg/cage)	1.09±0.29 ^{ab}	1.26±0.22 ^b	0.76±0.09 ^{ab}	0.70±0.03 ^a
Food conversion ratio (FCR)	1.37±0.27 ^{ab}	1.13±0.21 ^a	1.79±0.22 ^b	1.88±0.09 ^b
Feed cost (Baht/kg).	24.4	23.19	21.63	20.16
Feed cost per kg prawn (Baht)	33.43	26.20	38.72	37.90

Note: Means within the same row with different superscripts are statistically significant different ($P < 0.05$).

วิจารณ์

จากการพัฒนาการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพเพื่อเป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำในอาหารกุ้งก้ามกราม พบว่า อัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก อัตราการรอด และผลผลิตเฉลี่ย ชุดการทดลอง T2 มีส่วนผสมของกากเหลือ 10% ให้ผลเฉลี่ยดีที่สุด แต่ไม่มีความแตกต่างทางสถิติ ($P > 0.05$) กับ ชุดควบคุม และมีความแตกต่างกับชุดการทดลอง T3 และ T4 ($P < 0.05$) ดังนั้นการใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพ สามารถใช้เป็นวัตถุดิบผสมในอาหารกุ้งได้ที่ระดับ 10% ระดับที่เหมาะสมนี้ทำให้อัตราการรอดสูงกว่าชุดควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นิวุฒิมิ (2557) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาสูตรอาหารปลา และเทคนิคการเลี้ยงปลาแบบผสมผสานเพื่อสร้างอาชีพในชุมชนรอบ

โรงไฟฟ้าเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล พบว่า ปลาไนที่เลี้ยงด้วยอาหารผสมกากเหลือจากบ่อก๊าซชีวภาพ 10% ให้อัตราการเจริญเติบโตที่ดี และไม่มีความแตกต่างจากการเลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูป มีอัตราการรอดสูง และให้ผลผลิตของปลาที่ดีที่สุด สาเหตุที่อาหารทดลองทำให้กุ้งก้ามกรามโตขึ้น อาจเป็นเพราะว่ากุ้งก้ามกรามสามารถย่อยโปรตีนจากกากเหลือได้ดี ระบบน้ำย่อยในกุ้งสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ประทักษ์, 2547) Lovell (1989) พบว่า การเสริมฟอสฟอรัส 1% ในอาหารของกุ้ง *Penaeus japonicus* สามารถเพิ่มการเจริญเติบโต และอัตราการรอดได้ดี ส่วนงานวิจัยของ Craig (2000) รายงานว่ากุ้งมีความต้องการฟอสฟอรัส 1 - 1.5% เพื่อเร่งการเจริญเติบโต จากการวิจัยครั้งนี้ คาดว่ามีฟอสฟอรัส ซึ่งได้จากเซลล์ของจุลินทรีย์ที่เกิดจาก

การหมัก ก๊าซชีวภาพทำให้มีส่วนช่วยในการเจริญเติบโตได้ เซลล์ของจุลินทรีย์ยีสต์มีองค์ประกอบพอลิฟอสฟอรัส ปริมาณ 1.27% Craig (2000) และจากการวิจัยนี้ ที่ใช้โปรตีน 26.7-27.4 % กุ้งก้ามกรามสามารถเจริญเติบโตได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Lovell (1989) กล่าวว่าระดับโปรตีนที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของกุ้งอยู่ระหว่าง 26 - 60% ซึ่งสิ่งที่ทำให้ระดับความต้องการโปรตีนแตกต่างกันขึ้นอยู่กับชนิด ขนาด คุณภาพของโปรตีน อัตราการกิน รวมไปถึงอาหารธรรมชาติที่อยู่ในบ่อ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ จงกล (2558) ได้ศึกษากรรมวิธีการคงสภาพสาหร่ายสไปรูลิน่าสด เพื่อเพิ่มคุณค่าทางโภชนาการในอาหารปลาแฟนซีคาร์ฟ เพื่อลดต้นทุนการผลิตอาหาร และมีรายงานจาก พิเชต (2558) ได้ศึกษาการแทนที่ *Chaetoceros spp.* ด้วย *Schizothyrium spp.* ในการอนุบาลลูกกุ้งขาวแวนนาไมวัยอ่อนเพื่อการจัดการทางโภชนาการ

ต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงกุ้งก้ามกรามในกระชังโดยใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพในอัตราส่วนที่ต่างกัน พบว่า ต้นทุนการผลิตแต่ละชุดการทดลองเท่ากับ 24.4 23.19 21.63 และ 20.16 บาท ต่อกิโลกรัม ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าชุดการทดลอง T1 ซึ่งไม่มีส่วนผสมของกากเหลือก๊าซชีวภาพมีต้นทุนการผลิตสูงสุด และลดลงตามลำดับ และเมื่อเปรียบเทียบกับอาหารสำเร็จรูป กุ้งก้ามกราม พบว่า อาหารสำเร็จรูปมีราคาแพงกว่า กิโลกรัมละ 28 - 30 บาท อาหารที่ผลิตจากกากเหลือก๊าซชีวภาพ จากการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่ากากเหลือก๊าซชีวภาพสามารถใช้เป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำ และในอัตราส่วนที่เหมาะสมคือ 10 % มีต้นทุนค่าอาหารต่ำที่สุด (26.20 บาท / กุ้ง 1 กิโลกรัม)

สรุป

จากการทดลองใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพเพื่อเป็นวัตถุดิบต้นทุนต่ำในอาหารกุ้งก้ามกราม คือ ชุดการทดลอง T1 ชุดควบคุม (ไม่มีส่วนผสมกากเหลือ 0%) T2 (ผสมกากเหลือ 10%) T3 (ผสมกากเหลือ 20%) และ T4 (ผสมกากเหลือ 30%) อาหารทดลองมีโปรตีน 26.7 - 27.4% ระยะเวลาทดลอง 80 วัน พบว่า กุ้งก้ามกรามในทุกชุดการทดลองให้ผลอัตราการเจริญเติบโตไม่มีความแตกต่างกัน ($P>0.05$) ส่วนอัตราการรอด ผลผลิตเฉลี่ย และอัตราการเปลี่ยนอาหารเป็นน้ำหนัก พบว่า ชุดการทดลอง T2 มีส่วนผสมของกากเหลือ 10% ให้ผลเฉลี่ยดีที่สุด ซึ่งแตกต่างกับชุดการทดลอง T3 และ T4 ($P<0.05$) แต่ไม่มีความแตกต่างทางสถิติ ($P>0.05$) กับชุดควบคุม ต้นทุนการผลิต T2 ถูกกว่า T1 ดังนั้น การใช้กากเหลือก๊าซชีวภาพ สามารถใช้เป็นวัตถุดิบผสมในอาหารกุ้งก้ามกรามได้ที่ระดับ 10%

เอกสารอ้างอิง

- กรมประมง. 2546. สรุปข้อมูลประมาณการปริมาณสัตว์น้ำ ปี 2545. ศูนย์สารสนเทศ กรมประมง, กรุงเทพฯ. 24 หน้า.
- จงกล พรมยะ. 2558. กรรมวิธีการคงสภาพสาหร่ายสไปรูลิน่าสด เพื่อเพิ่มคุณค่าทางโภชนาการในอาหารปลาแฟนซีคาร์ฟ. วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(2): 215-228
- นิวุฒิ หวังชัย. 2557. การพัฒนาสูตรอาหารปลาและเทคนิคการเลี้ยงปลาแบบผสมผสานเพื่อสร้างอาชีพในชุมชนรอบโรงไฟฟ้าเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ. 21หน้า.

- ประทีภย์ ตาบทพิพย์วรรณ. 2547. การใช้หอยเชอรี่ที่ทดแทนปลาป่นในอาหารกุ้งก้ามกราม *Macrobrachium rosenbergii* (de Man). (ระ บ บ อ น ไล น์). แหล่งข้อมูล: <http://rdi.ku.ac.th/bk/15/index15.htm> (17 มกราคม 2558).
- สุชน ตั้งทวีวัฒน์ องอาจ สองสี บุญล้อม ชีวะอิสระกุล. 2549. การผลิตก๊าซชีวภาพเพื่อลดมลภาวะและเป็นแหล่งพลังงานทดแทนสำหรับเกษตรกรรายย่อย. กระจกวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กรุงเทพฯ. 102 หน้า.
- พุทธ สองแสงจินดา. 2557. คู่มือการเลี้ยงกุ้งขาว (*Litopenaeus vannamei*) แบบพัฒนา. กรมประมง, กรุงเทพฯ. 28 หน้า.
- พิเชต พลายเพชร (2558) การจัดการทางโภชนาการ สำหรับการอนุบาล และการเลี้ยงกุ้งขาวแวนนาไมวารสารเกษตร 31(1): 89-105
- Craig, J. C. 2000. Phospholipids in shrimp Aquafeeds. (Online). Available: pdf.gaalliance.org/pdf/GAA-Russett-Oct00.pdf (January 16, 2016).
- Kanazawa, A., M. Shimaya, M. Kawasaki and K. Kashiwada. 1970. Nutritional requirement of prawn I Feeding on artificial diet. Bulletin of the Japanese Society of Scientific Fisheries 36: 949-954.
- Lovell, T. 1989. Nutrition and Feeding of Fish. Van Nostrand Reinhold, New York. 260 p
- Mendoza R., A. De dios, C. Vazquez, E. Cruz, D. Ricque, C. Aguilera and J. Montemayor. 2001. Fishmeal replacement with feather-enzymatic hydrolyzates co-extruded with soya-bean meal in practical diets for the Pacific white shrimp (*Litopenaeus vannamei*). Aquaculture Nutrition 7(3): 143-151.
-

Journal of Community Development and Life Quality

1. Landscape Vision Plan of North Bang Yi Khan District:Sustainable Waterfront Development in Thai Context Alisa Sahavacharin.....	1
2. Cultural Capital Development and Tourism Attraction Management for Culture Village Wiang Tha Kan, San Pa Tong District, Chiang Mai Province Thongchai Phuwanatwichit.....	14
3. Changes Marriage Tradition of Mon Community at Ban Wang-Ka, Nong Lu Subdistrict, Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province Thitaree Koma.....	24
4. Human Capital of Generation Z and Readiness for Living in Aging Society Bangon Sirisunyaluck.....	36
5. Development of Strong Community: A Case Study of Poonbumpen Community, Phasi Charoen District, Bangkok Kamolwak Wongsrikaew, Jirapong Ruangoon and Sajjai Chunprasert.....	46
6. The Development of Larval Indices Surveillance System for Dengue Prevention in High Risk District, Nakhon Si Thammarat Province Charuai Suwanbamrung, Chanchuri Thuethong, Thidarat Eksirinimit and Supaporn Thongchan.....	58
7. The Study of Knowledge and Behavior Risk Factors on Chronic Non-communicable Diseases in the Elderly Club, Rangsit City Municipality, Pathum Thani Province Em-on Chairateep.....	77
8. Satisfaction on Cash Allowance, the Social Welfare Provision for the Elderly in Phattalung Province Prapaporn Yangprayong and Naiyana Tae.....	89
9. Factors Affecting Wages of Migrant Workers in Construction Industry of Songkhla Province Chetsada Noknoi, Wannaporn Boripunt, Kanyapat Boomid and Satinee Suwitphanwong.....	99
10. The Interpersonal Relationships of Instructors as Mentor and New Lecturer: Learning Community of Higher Education Pariwit Vitayacheeva and Tipparat Noparit.....	107
11. Participatory Action Research and Demonstration Field for Production of Pesticides-free Local Vegetables of Cho Lae Community, Mae Taeng District, Chiang Mai Att Atchariyamontree.....	118
12. Problems and Appropriate Approaches to Implementing Organic Agriculture Policy in Thailand Pradtana Yossuk, Pongsakorn Kawichai.....	129
13. Factors Affecting Development of Organic Agriculture Policy of Local Administrative Organization: Case Studies of Mae Tha Tambon Administrative Organization, Mae On District, and Luang Nuea Tambon Mun Pongsakorn Kawichai, Somkid Kaewthip, Pradtana Yossuk and Chomchuan Boonrahong.....	142
14. Approaches of Supply Chain Management of Tha-sa-an's Community Enterprise of Hydroponic Vegetables, Muaeng District, Songkhla Province Sujitraporn Jussapalo.....	155
15. Product Development of Fermented Pork Soft Spare Ribs for Women's Career Promotion Group, Ton Pao Town Municipality, San Kamphaeng District, Chiang Mai Province Parichart Songsanandr and Sirilak Charoenrat.....	163
16. Product Development of Bottled Brine Bolete of Sam Ruean Sub-district, Bang Pa-in District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province Wijitra Liaotrakoon and Vachiraya Liaotrakoon.....	174
17. Development of Bio-gas Sludge Utilization as a Low Cost Ingredient for Giant Freshwater Prawn Feed Daovieng Yaibouathong Suthida Wannu Supanee Suwanpakdee Wirawut temprasit Pornpimol Pimolrat and Niwooti Whangchai.....	186

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

โทร: 0 5394 4097 ต่อ 102 แฟกซ์: 0 5394 4097 ต่อ 103